

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION PHILOLOGY

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

II(7), Issue 34, 2014

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

www.seanewdim.com

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:
Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2014

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR: 2.642

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

GOOGLE SCHOLAR

CONTENT

<i>Bublyk T.Ye.</i> Archetypal features of meditative parable narration	6
<i>Korotkova L.</i> The Word and Music: a Creative Synthesis in Prose and Poetry	10
<i>Rudkivskyy O.P.</i> Distinktive Merkmale in den germanischen und den slawischen Sprachen	14
<i>Sivkov I.V.</i> Somatic lexeme qalb 'heart' in Arabic: etymological and derivational analysis	18
<i>Vialikova O.O.</i> The process of the creolised poetry writing and the creolised verse text as its result	21
<i>Yarema O.B.</i> Applying statistical methods to the analysis of allusion in literary text	26
<i>Андрійченко Ю.В.</i> Вираження фемінного і маскулінного на вербально-семантичному рівні в іспанській мові	30
<i>Бойкарова Л.Р.</i> Мастерство перевода в контексте соответствия текста первоисточнику	32
<i>Бондар Л.А.</i> Образ зрителя в драматургии Ярослава Верещака	35
<i>Бортнік Н.Д.</i> Головні особливості жанру дзуйхіцу (на матеріалі твору "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон)	40
<i>Вербовецька О.С.</i> Українські неофіційні родичівські іменування (на матеріалі антропонімії Тернопільщини)	43
<i>Гармаш О.Л.</i> Вербалізація англomовних біоцентричних лексикалізованих концептів афіксального типу	47
<i>Гуменюк Т.І.</i> Сучасні лінгвістичні теорії в термінознавстві	51
<i>Демська О.М.</i> Мова і влада	55
<i>Кривенок Ю.С.</i> Прагмалінгвістичні маркери стилістичної тональності та атмосфери авторської передмови	58
<i>Крылов В.С.</i> Компьютерная паралингвистика: событийно ориентированный подход моделирования взаимосвязи вербальных и невербальных каналов коммуникации	61
<i>Лисенко Н.В., Чечикова А.В.</i> Книжка Олени Пчілки "Годі, діточки, вам спать!": естетична й пізнавальна цінність	64
<i>Маслюк М.Г.</i> Виокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах	67
<i>Петрик Т.В.</i> Ченнелінг-дискурс: структура та прагматика	71
<i>Роман В.В.</i> Національно-культурна специфіка адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті (кінець XX ст. – початок XXI ст.)	75
<i>Слабоуз В.В.</i> Теоретичні та історичні передумови дослідження проблеми лексичного значення власних назв	80
<i>Туранська В.Л.</i> Функціонування експресем в художньому тексті: семантичний та оцінний аспекти	85
<i>Федоренко О.Б.</i> Характерництво героя роману "Іван Сірко" В. Кулаковського	90
<i>Хоміченко В.В.</i> Поліфонічний потенціал полісемантичного слова в тексті (на матеріалі романів модернізму)	94
<i>Чистяк Д.А.</i> Функционирование текстовых концептов в поэзии Шарля Ван Лерберга	98
<i>Шевченко В.Н.</i> Перформативные речевые акты в немецкоязычном диалогическом дискурсе: диахронический аспект	102

Bublyk T.Ye.

Archetypal features of meditative parable narration

Bublyk Tetyana Yevhenivna, Candidate of Philology
Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine

Abstract. The article analyses the main archetypal peculiarities of a traditional parable as well as their modifications and realization in meditative parables by Anthony de Mello. Any parabolic narration, meditative one including, is based on a simile of a symbolic meaning. That meaning is revealed not in a direct but allegorically-figurative plane and in reader's cognition these two planes are juxtaposed. Parables, including meditative ones, are arranged around some definite idea or conviction important on both spiritual and secular levels. The events in a meditative parable are marked neither chronologically nor territorially. Contrary to the rhetoric of a traditional parable, that is imperative and instructive, the rhetoric of a meditative parable can be of an entertainment orientation. Compositionally a meditative parable consists of two parts: first – allegorical narration with the hidden symbolic meaning, second – idea revealing the meaning of that narration. However, some meditative parables are characterized by a shortened construction expressing some universal idea, absence of conclusions and definite answers to the questions. In sum, a meditative parable as well as any other parable provides two levels of interpretation – an event level and a philosophical one, or outer and inner (hidden).

Keywords: meditative parables, archetypal features, parabolic narration, rhetoric of a parable

The phenomenon of a parable and its modifications has been of interest to the researchers for many centuries. In a simple and understandable way parables trigger a person to think about the essence of life and primordial values. Being a genre, which history of development extends back over centuries if not millennia, there are researches dedicated to the study of a parable as a genre (T.V. Danylova, M.A. Sobutsky, O.O. Tovstenko), peculiarities of its development in different literatures (Yu.I. Klymyuk, A.H. Krasnov), in the works of different authors (V.I. Habdullyna, H.O. Polyakova, O.V. Tupakhina), the notion of parabolic character of literature in XXI century (A.S. Blyznyuk, Yu.V. Veremchyk, O.I. Kolodiy), the study of the parables of Christ (Ch.H. Dodd, M.A. Getty-Sullivan, A.J. Hultgren) etc. However, as is seen from the references, the investigations of a parable are carried out primarily within the framework of literature, while the linguistic aspect is represented rather scantily. Thus, the linguists analyze structural, semantic and ideologically-conceptual peculiarities of a parable based on the American literature (M.Ye. Ilyina, S.D. Shcherbyna), stylistically-compositional aspects of a German parable (L.S. Pikhtovnikova), interpretation of parables through concepts (A. Wierzbicka), to mention only some.

The aim of this article is to trace the main parabolic features and their modifications and realization in meditative parables by Anthony de Mello, a Jesuit priest and psychotarapist from India.

A parable is a short tale that illustrates universal truth, one of the simplest of narratives. It asks, sketches a setting, describes an action and shows the results. It often involves a character facing a moral dilemma, or making a questionable decision and then suffering the consequences. Though the meaning of a parable is often not explicitly stated, the meaning is not usually intended to be hidden or secret but, on the contrary, quite straightforward and obvious [16, p. 1846].

A modern parable does not resemble edifications or directives any more, highlighting, however, a scope of moral and philosophical problems that needs a corresponding decision. "The parable of XX century is not a directive any more; it resembles some general philosophical reflections in which a reader participates as a co-author" [1, p. 140].

Despite the many-sidedness of the researches of a parable as a specific category all researchers claim unanimously that the works which can be defined as parables

share some dominant peculiarities of this genre. Thus, any parabolic narration, meditative one including, is based on a simile of a symbolic meaning in which something is said to be "like" something else. However, unlike a simile, a parable's parallel meaning is unspoken and implicit, though not ordinarily secret. That meaning is revealed not in a direct but allegorically-figurative plane and in reader's cognition these two planes are juxtaposed [1, p. 374].

Disclosing the illusiveness of our life, i.e. that *most people are asleep. They're born asleep, they live asleep, they marry in their sleep, they breed children in their sleep, they die in their sleep without ever waking up* [13, p. 5] the author provides the example where the father wakes his son up to school. He does not want to do it because the school is boring, children irritate him and he hates school. However, the father, in return, also points out three important arguments why he has to go there: firstly, it is his duty; secondly, he is 45 years old and thirdly, he is the principal of that school ...

Parables are devoid of descriptiveness. Neither character nor appearance features of parable characters are mentioned in the works in question. Although various things, natural phenomena or elements of flora/fauna may be used to depict the characters of a parable, only a person and his/her moral choice is emphasized [4, p. 474]. The above-mentioned aspect is well illustrated in the parable about an eagle. *"All his life the eagle did what the barnyard chicks did, thinking he was a barnyard chicken: scratching the earth, clucking, cackling ... And he would thrash his wings and fly a few feet into the air. Years passed and the eagle grew old. One day he saw a magnificent bird above him in the cloudless sky. "Who's that?" he asked. That's the eagle, the king of the birds," said his neighbor. "He belongs to the sky. We belong to the earth – we're chicken". So the eagle lived and died a chicken, for that's what he thought he was"* [13, p. 3].

Functional orientation of a parable as a literature formation presupposes the highlighting of some statement, rule, idea, motto that seems important on both spiritual and secular levels. Analyzing a parable a person should elaborate one important message [11, p. 13].

Parables of Anthony de Mello are arranged around an indisputable, in his opinion, statement that a person's life is defective and wrong, we don't understand our life mission, violating main moral and spiritual values. As a result, the author pursues one sole objective – waken (help

to get enlightenment) a person up from the dream of unconsciousness to a conscious, happy and fully-fledged life. We don't feel the necessary happiness due to the constant aspiration to achieve what other people have, whereas happiness is quite close because that is what we have right now. *Right here and right now you are happy and you do not know it because your false beliefs and your distorted perceptions have got you caught up in fears, anxieties, attachments, conflicts, guilt and a host of games that you are programmed to play* [15, p. 7].

The author's aim of stimulating a person to some philosophical considerations and self-analysis is projected onto the thematic stratification of the parables in question which, in its turn, is defined by life and spheres of interests of a person covering the aspects of spiritual, professional, secular, family planes. So the thematic orientation of the parables is determined by the author himself by the subdivision of parables into the following lexico-semantic groups: "Prayer", "Awareness", "Religion", "Grace", "The Saints", "The Self", "Love", "Truth", "Education", "Authority", "Spirituality", "Human Nature", "Relationship", "Service", "Enlightenment". The above-mentioned subdivision is presented in the collections *"The Prayer of the Frog: Volume I"* and *"The Prayer of the Frog: Volume II"*. In other collections the author does not classify the parables into groups, however, the texts correspond to the above-mentioned classification and as is seen from the division cover various spheres of life, concentrating attention on its both positive and negative aspects.

The events in a meditative parable are marked neither chronologically nor territorially. The parable tells about reality in a generally-transformed plane elaborating the problems of a philosophically-secular character, i.e. its important peculiarities are universal sounding, oversocial and overtime character [2, p. 3]. Universality of a parable presupposes that its problematics will be topical for a reader despite the social period he/she lives in as "the tense of a parable is overhistoric and universal" [8, p. 17]. Fragmentary reference or concrete definition of a socially-historic period via pointing out the corresponding historic names or dates is used by the author to highlight his ideological conception of the world structure and universalization of the truth. "Compassion upon characters of a historic epoch leads to the remorse and purification of a recipient that is, actually, the main intended purpose of any parable" [7, p. 16].

The parable *"Stand Up and Be Counted"* tells about M. Khrushchev delivering his speech aimed at down-grading the cult of Stalin. One of the listeners asked where he was when millions of innocent people perished. Khrushchev, in its turn, asked a person to stand up, no one actually did it. *Then Khrushchev said, "Well, whoever you are, you have your answer now. I was in exactly the same position then as you are now"* [14, p. 87].

Reference to some definite period is used by the author as an additional stress that despite historic epoch, political situation or regime, real values and priorities remain unchanged. On the contrary, the mankind always creates conventions and rules which seem to be life-determinative.

Parable, legend and anecdote are three primordial in a typological relation oral genres which define genre-creating traditions, each of them with its specific contents

– communicative strategy [5, 64]. Other researchers analyze parable in some larger perspective treating it not just as a historic genre but associating it with "mind in general" [12, p. 44].

Interesting in this reference is the work by M. Turner which combines the achievements of cognitive science, linguistics, neuroscience, psychology and philosophy that changes altogether the status of a parable as a literary phenomenon created by people, transferring it into the sphere of inherent ways of reality comprehension. M. Turner argues that the literary mind – the mind of stories and parables – is not peripheral but basic to thought. Story is the central principle of our experience and knowledge. Parable – the projection of story to give meaning to new encounters – is the indispensable tool of everyday reason. We use parable to understand space and time, to grasp what it means to be located in space and time, and to conceive of ourselves, other selves, other lives, and other viewpoints. Turner argues that story, projection, and parable precede grammar, that language follows from these mental capacities as a consequence. Language, he concludes, is the child of the literary mind, i.e. language is not the source of parable but instead its complex product [17, p. 67].

To understand the meaning of a parable some cognitive activity of a reader/listener is required directed towards the interpretation of the parable contents. That is, the text of a parable presupposes the act of a common author's/reader's cogitation and compassion. "The author does not make the reader accept his ideas, on the contrary, he tries in all the possible ways to stimulate the reader to come to his/her own conclusions and problem solving" [6, p. 172].

Rhetoric of a traditional parable is the rhetoric of imperative, instructive, monolog statement [9, p. 9] which presupposes the proper interpretation of a parable as a traditional parable is directed primarily onto instruction and moralization. V.N. Habdullyna is, for example, of the opinion that didactic intention and address monolog belong to the basic, compulsory parameters of a parabolic (communicative) strategy [3, p. 24-25].

The sole imperative-instructive rhetoric of meditative parables contradicts Anthony de Mello himself. In the preface to the collections *"The Song of the Bird"*, *"The Prayer of the Frog"*, *"One Minute Wisdom"* and *"One Minute Nonsense"* the author states that his parables may be read also for entertainment, as usual stories about some funny incidents from life.

Compositionally a meditative parable consists of two parts: first – allegorical narration with the hidden symbolic meaning, second – idea revealing the meaning of that narration. However, in some other parables of the author, that additionally proves that a meditative parable belongs to the formations of this genre, one more parabolic strategy is actualized when the idea of a parable is verbalized not via comparison or analogy, but "it is hinted upon from the context and the reader is supposed to grasp it himself" [10, p. 25].

Thus, in one of the parables (*"The Slave Girl"*) we read about the Muslim king who fell in love with a slave girl, proposed to her and offered to make her his favourite wife. But suddenly the girl fell ill. No medicine could help her. One day after the conversation with the girl, the doctor informed the king that the disease could be cured. She was in love with one of the servants and if the king

allowed her to marry him she would immediately get better. *Poor king! He wanted the girl too much to let her go. He loved her too much to let her die* [14, p. 158].

The narration is over but that is the reader who is supposed to write the conclusion. This strategy is typical of numerous meditative parables that is, actually, one of key parabolic features as "a shortened construction expressing some universal idea, absence of conclusions and definite answers to the questions belongs to the parabolic archetype" [7, p. 12].

Examples of parabolic structure are also revealed in the connection between the title of a parable and its final part which actualizes that title.

"Arrival"

"One doesn't. This is a journey without distance.

Stop travelling and you arrive" [14, p. 50].

"Realization"

"What did Enlightenment bring you?"

"Joy".

"And what is Joy?"

"The realization that when everything is lost you have only lost a toy" [14, p. 110].

So, a meditative parable as well as any other parable provides two levels of interpretation – an event level and a philosophical one, or outer and inner (hidden). Having analyzed the first level, a reader can reveal another one, interpret the author's intention and find the answers to important life questions.

Having analyzed the archetypal peculiarities of a traditional parable we come to conclusion that a meditative parable as a genre variety of parable formations possesses the features which enable us to state that the texts in question are parables with the following study of the syntactic, stylistic, pragmatic levels, that correspond for the definition of "meditative" and create the sounding typical of a meditative parable.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бочаров А.Г. Бесконечность поиска / А.Г. Бочаров. – М.: Сов. писатель, 1982. – 423 с.
Bocharov A.G. *Beskonechnost poiska [Infinity Search]* / A.G. Bocharov. – M.: Sov. Pisatel, 1982. – 423 s.
2. Веремчук Ю.В. П'єса-притча. Генеза. Поетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю.В. Веремчук. – К., 2005. – 19 с.
Veremchuk Y.V. *P'yesa-prytcha. Heneza. Poetyka [Play parable. Genesis. Poetics]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / Y.V. Veremchuk. – K., 2005. – 19 s.*
3. Габдуллина В.И. Свангельская притча в авторском дискурсе Ф.М. Достоевского: автореф. дис. ... док. фил. наук / В.И. Габдуллина. – Томск, 2008. – 45 с.
Habdullina V.I. *Yevanhelskaya prytcha v avtorskom diskurse F.M. Dostoevskoho [Evangelical parable in authorship discourse by F.M. Dostoevsky]: avtoref. dys. ... dok. filol. nauk / V.I. Habdullina. – Tomsk, 2008. – 45 s.*
4. Ильина М.Е. Структурно-семантические и композиционные особенности текста притчи (на материале американской литературы XVII-XX вв.): дис. ... канд. филол. наук / М.Е. Ильина. – Львов, 1984. – 190 с.
Ilyina M.Ye. *Strukturno-semanticheskie i kompozitsionnye osobennosti teksta pritchi (na materiale amerikanskoy literatury XVII-XX vv.) [Structural-semantic and compositional features of the text of the parable (based on the American literature of XVII-XX centuries)]: dys. ... kand. filol. nauk / M.Ye. Ilyina. – Lvov, 1984. – 190s.*
5. Кузнецов И.В. Проблема жанра и теория коммуникативных стратегий нарратива // Критика и семиотика. Вып. 5. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 2002. – С. 61-70.
Kuznetsov I.V. *Problema zhanra i teoriya komunikativnykh stratehiy narrativy [The problem of genre and narrative theory of communicative strategies] // Kritika i semiotika. Vyp. 5. – Novosibirsk: Izd-vo NHU, 2002. – S. 61-70.*
6. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. – Изд. П 24 2-е, испр. и доп. / Под ред. Т.А. Ладыженской и А.К. Михальской; сост. А.А. Князьков. – М.: Флинта, Наука, 1998. – 312 с.
Pedagogicheskoye rechevedeniye. Slovar-spravochnik. [Pedagogical speech theory. Glossary]. – Izd. P 24 2-ye, ispr. i dop. / Pod. red. T.A. Ladyzhenskoy i A.K. Mikhalskoy; sost. A.A. Knyazkov. – M.: Flinta, Nauka, 1998. – 312 s.
7. Полякова Г.О. Притча та притчевість в історичній прозі В. Шевчука: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г.О. Полякова. – Херсон, 2005. – 22 с.
Polyakova H.O. *Prytcha i prytchevist v istorichniy prozi V. Shevchuka [Parable and parabolic narration in historic prose of V. Shevchuk]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / H.O. Polyakova. – Kherson, 2005. – 22 s.*
8. Причуляк В.Г. Часово-просторовий континуум у романах Франца Кафки: автореф. дис. ... канд. філол. наук / В.Г. Причуляк. – Київ, 2004. – 22 с.
Prytulyak V.H. *Chasovo-prostorovy kontynuum u romanakh Frantsa Kafky [Time-space continuum in the novels of Franz Kafka]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / V.H. Prytulyak. – Kyiv, 2004. – 22 s.*
9. Тупахіна О.В. Поетика постмодерністської притчі у творчості Д. Барнса: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.В. Тупахіна. – К., 2007. – 20 с.
Tupakhina O.V. *Poetyka postmodernistskoi prytchi u tvorchosti D. Barnsa [Poetics of postmodern parable in the works of D. Barns]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / O.V. Tupakhina. – K., 2007. – 20 s.*
10. Dodd Ch.H. The Parables of the Kingdom / Ch.H. Dodd // Rev. ed. London: James Nisbet & Co., 1961. – 176 p.
Dodd Ch.H. *The Parables of the Kingdom / Ch.H. Dodd // Rev. ed. London: James Nisbet & Co., 1961. – 176 p.*
11. Hultgren A.J. The Parables of Jesus: A Commentary / A.J. Hultgren. – Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000. – 522 p.
12. Lewis C.S. The Allegory of Love / C.S. Lewis. – Oxford: Oxford University Press. – 299 p.
13. Mello de, A. Awareness: the Perils and Opportunities of Reality / Anthony de Mello. – NY: Doubleday Religious Publishing Group, 1992. – 185 p.
14. Mello de, A. The Song of the Bird / Anthony de Mello. – NY: Doubleday Religious Publishing Group, 1992. – 175 p.
15. Mello de, A. The Way to Love: Last Meditations of A. de Mello / Anthony de Mello. – NY: Doubleday Religious Publishing Group, 1995. – 196 p.
16. The Shortex Oxford English Dictionary on Historical Principles / W. Little, H.W. Fowler, J. Coulson. – 3-rd ed. revis. with adden. – Oxford: Clarendon press. – Vol. 2: N-Z. – 1959. – 2515 p.
17. Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language / M. Turner. – NY: Oxford University Press, 1998. – 208 p.

Бублик Т.Е. Архетипические особенности повествования медитативной притчи

Аннотация. В статье анализируются основные архетипические особенности традиционной притчи, а также их модификации и реализацию в медитативных притчах Энтони де Мелло. Любое параболическое повествование, и медитативное в том числе, основано на сравнении символического смысла. Это значение раскрывается не в прямой, а в иносказательно-образной форме, и в познании читателя эти две плоскости сопоставляются. Притчи, в том числе и медитативные, построены вокруг какой-то определенной идеи или убеждения, важной на духовных и светских уровнях. События в медитативной притчи не обозначены ни хронологически, ни территориально. Вопреки риторике традиционной притчи, императивной и поучительной, риторика медитативной притчи может быть направлена на развлечение. Композиционно медитативная притча состоит из двух частей: первая – аллегорическое повествование со скрытым символическим значением, вторая – идея, раскрывающая смысл этого повествования. Тем не менее, некоторые медитативные притчи характеризуются укороченной конструкцией, выражающей некую универсальную идею, отсутствие выводов и конкретных ответов на вопросы. В целом, медитативная притча, а также любая другая притча предусматривает два уровня интерпретации – на уровень событий и философской идеи, или внешний и внутренний (скрытый).

Ключевые слова: медитативная притча, архетипические черты, параболическое повествование, риторика притчи

Korotkova L.

The Word and Music: a Creative Synthesis in Prose and Poetry

Korotkova Liudmyla, PhD in Philology

Theory and Practice of Translation from the English Language Department,
Zaporozhye National University, Zaporozhye, Ukraine

Abstract. James Joyce paid a great significance to the musical nature of books. Prose and poetry of the writer is an experiment with the language. Joyce's works are studied in terms of their musicality.

Keywords: James Joyce, alliteration, assonance, onomatopoeia, music

The development of modern language, literature and arts gives rise to new phenomena and methods for their methodological analysis. In a globalized contemporary culture interdisciplinary works occupy an increasingly important place considering the need for a deeper understanding of the syncretic nature of art that is fully manifested in the context of the theory of interaction between different kinds of arts. Arts differ in their "building material", and the structure of the artistic language, but in every epoch, they create an ensemble, which is characterized by joint vector of motion, joint patterns and intentions of both on the epistemological, the aesthetic and artistic levels. Without this, the very notion of the artistic process, which covers and in a certain sense brings together all the arts, would be impossible.

Intermediality belongs to interdisciplinary strategies in particular Comparative, Poststructuralist and Semiotic, and is usually considered in the context of interaction/synthesis of the arts. The scientists determined that the basis of intermediality is semiotic connection: one artistic code is first interpreted by another and later their correlation occurs on the semantic level.

In most studies, it is suggested that the writer uses organically in his/her own creative work the means of other arts, if he/she has Pictorial, Musical or other artistic talents. Genuine and sometimes unexpected, intermedial relationships arise in prose and poetry where sign systems of different kinds of art in particular literature, art, architecture, music, theatre, photography, etc. effectively interact, creating original construct, the specificity of which can be investigated by means of intermediality.

Interdisciplinary Studies are considered at the intersection of the Humanities, Philology, Art History, Philosophy and Cultural Studies. The first works dedicated to the study of literature in the system of arts, were the studies of foreign (Oscar Walzel, Arnold Hauser, Oswald Spengler, Jens Schröter, Mykhailo Alekseyev), and Ukrainian literary theorists (Dmytro Nalyvayko, Ivan Franko, Irina Hanheldiyeva, Kira Shakhova). Explorations of recent years are mainly focused on the idea of intermedial context of fiction, and the proposed methodological apparatus gives the scientists a better understanding of a number of cultural phenomena, the ultimate goal of which is to understand the "language of culture" of a particular historical time.

The term "intermediality" was first proposed in 1983 by the German literary critic O. Hansen-Löve in the article "The problem of correlation of verbal and visual arts on the example of Russian modernism" [3]. The scientist gave a description of the two notions – "intertextuality" and "intermediality".

The phenomenon of intermediality is the capacity of interpretation of a literary work not only with literary tools, but its enrichment with art terminology. In a narrow sense, intermediality is the presence in the work of art of imaginative structures that contain information about other art form that can be transmitted also with the help of words, and any other art form element (sound, colour, volume, etc.). More generally intermediality is the creation of integral field of artistic space in the culture system.

With the appearance of the term "intermediality" and its evolution different approaches arise to its study and disclosure of the essence.

An important contribution to the development of the theory of interaction of arts made Calvin S. Brown in his work "Music and Literature. Comparison of the Arts" in 1948. The author examined the common and distinctive features of music and literature, since the emergence of the arts. He claimed that the basis of literature is a compromise; it has a structure that performs intellectual function and brings the reader some information, while complying with the model of a literary work. For instrumental music, however, the foundation is its structure, which only affects the mood of the listener. Literature was trying to create an "absolute poetry" that would be conceptually similar to absolute music, when with the help of words it could be possible to create sounds. According to the scientist, music and literature continue to develop in two directions: music – in search of a compromise between form and its presentation and literature – in creation of a perfect form [1].

Steven Paul Scher, a renowned researcher in the field of connection of music and literature in the book "Stories about literature and music" (1967-2004), highlights the possibility of combining musical and literary research achievements in the study of music and literature in general on the basis of modern literary theory and interpretation.

In traditional classification of Fine Arts music and literature are common types of Arts as they are auditory, temporal and dynamic. Steven Paul Scher announces another common feature of these two arts, "music and literature is an activity that must be performed; they create things for further performance (the scene that needs to be fixed, or a book that should be read, the processes that need to be decoded)" [6, s. 182]. The scientist introduces the concept of "verbal music", referring to a work of poetry, in which there is an imitation of music with the help of words. This term is the most literary of all musical and literary phenomena. The theorist finds three types of connection of music and literature: 1) Literature in Music (programme music); 2) Music and Literature (vocal music); 3) Music in Literature (verbal music, musical struc-

tures and techniques that can be used in a literary work, verbal music) [6].

At the end of the twentieth century, Werner Wolf complemented a classification of Steven Paul Scher, becoming as a result one of the main theorists of intermedial correlations.

“Media is the message” [5]. Modern Literary Theoretical works manifest expressive interest to intermediality in prose and poetry. The aim of the present article is to investigate intermedial strategies in James Joyce's prose and poetry and the effect of these strategies on the form and content of his literary works.

Musical and verbal art originally were in a syncretic unity – probably that is why symbiosis has become the most organic state for them. Over time these arts gradually separated, forming their own immanent laws, principles and forms. It is impossible to say exactly when there was a division of the arts – it was a long and non-linear process. But it is clear that since the final delimitation the arts begin their mutual attraction. The desire somehow to bring their art to the art of music – “to return the word to music” – becomes an obsession for many poets and writers.

Mutual influence of music and literature that existed in various forms for many centuries, has acquired particular character in the second half of the XX century. On the one hand, composers actively are moving toward literature, borrowing from it separate techniques as well as concepts: many works become “musical analysis” of a particular literary text, balancing on the verge of the word and the music; on the other hand, writers adopt methods of composers, creating novels, short stories and poems in the form of “Fugue”, “Sonata”, “Double variation”.

I will try to identify a few main reasons. The most obvious, lying on the surface, the sign of “musicality” of speech is its own sound, and phonetic side. Therefore, it is symptomatic that in those periods when the music attracted poets, the acoustic aspect of the word – its onomatopoeic and alliterative potencies – with particular force came to the fore. In such cases, it was the impression that the poet affected the listener not so much by the meaning of the word, often vague and inaccurate, but rather by emotionally evocative sounds as if “by music” of the verse.

The close relationship between James Joyce, one of the central literary figures of the second half of the XX century, and music has long been recognized by his biographers, critics, and readers. If he had not become a writer, there was a very good chance that James Joyce would have made a great name for himself by pursuing a career as a vocal performer. He shared the stage with the great opera singer and recital artist, John McCormack in 1904. After he had established himself as an author, he inexhaustibly promoted the singing career of John Sullivan, his fellow Irishman and tenor.

Joyce, like his father, was both an excellent singer, with a sweet tenor voice, and an accomplished pianist with an encyclopaedic mastery of music of every type and genre, and tremendous knowledge of world literature. Musicality of his texts is unprecedented. The increased attention to the sound of the text was evident long before his experiments with the word in his major works.

As a writer, Joyce incorporated music into all his works in increasingly complicated ways, especially in “Chamber Music”, “Dubliners”, “A Portrait of the Artist”,

“Ulysses”, and “Finnegans Wake”. Studying his use of music is not only a wonderfully entertaining way to make the works more immediate and accessible but helps our understanding of Joyce.

The poems of “Chamber Music” are not just song lyrics waiting to be set to music. Reading them aloud, one can readily perceive from their sensibility and diction that they are a type of music in and of themselves. Music – is the element that fills each his poem, fills the universe, is born every minute of blows of the wind, wave's motion, and his fingers are running over the keys, an invisible harp sounds:

Strings in the earth and air
Make music sweet,
Strings by the river where
The willows meet.

There is music along the river
For love wanders there
Pale flowers upon the mantle
Dark leaves on his hair.

All softly playing,
With head to music bent,
And fingers straying
Upon an instrument [CM].

On the phonetic-morphological level, when creating a sound picture, James Joyce frequently uses such devices as alliteration, assonance, and onomatopoeia. Onomatopoeia is the creation of words that imitate natural sounds. Assonance is the use of words that have the same or very similar vowel sounds near one another. Alliteration – repetition of consonant sounds in two or more neighbouring words or syllables.

James Joyce fills the words with melody and rhythm. A rich and varied palette of sounds is opened to an attentive reader – listener. To transmit auditory impressions of his heroes James Joyce invents a large number of onomatopoeic words. Flop, slop, slap – sea waves strike the coastal cliffs; schlepp – is the sound of the tides; seesoo, hrss, rsseeiss oooo – rustles grass on the shore. Poulaphouca Poulaphouca Phoucaphouca Phoucaphouca – the sound of a waterfall is represented; zrads, zrads – the sound of fireworks, etc.

Together with unique musical arrangement of text and parallelism of emotion and rhythm, the “capacity” of a single word (“pregnant word”) is characteristic for James Joyce's poetry and prose. Musical source, of course, organizes and Joycean word creation: process of continuous production of more and more new words. Joyce creates a language by its own rules. For Joyce musicality of “unknown words” was obvious and declared goal. On his latest novel, he said, “the musical aspect of the book – is an excuse for its extraordinary complexity” [4].

Gilles Deleuze describes the invention of a new kind of language, a kind of foreign language within a language: “A great writer is always like a foreigner in the language in which he expresses himself, even if this is his native tongue. At the limit, he draws his strength from a mute and unknown minority that belongs only to him. He is a foreigner in his own language: he does not mix another language with his own language; he carves out a non-preexistent foreign language within his own language. He

makes the language itself scream, stutter, stammer, or murmur" [2, p. 109-110].

Joycean famous one hundred-letter words are vivid examples: "The fall (bababadalgharaghtakamminarronkonbronntonneronntuonnthunntrovarrhounaw nskawntoo-hoohoordenenthurnuk!)". So, with this neologism, consisting of hundred consonants and vowels, James Joyce conveys how the protagonist falls [FW].

In his novel "A Portrait of the Artist as a Young Man" Joyce seeks to convey certain impressions of the character, making the entire line not of the words but of sounds:

Tralala lala,
Tralala tralaladdy,
Tralala lala,
Tralala lala [P].

Music accompanies almost all the important events in the life of the protagonist of the novel.

Music in "Dubliners" – a collection of short stories – plays a relatively peripheral role in the action of the narratives. But even here the reader can see in embryonic form the technique that Joyce was to develop later on of introducing certain, deliberately chosen songs integrally into his fiction, using the music to advance or comment on the dramatic action. In "Dubliners", this device is used to particularly good effect in the final story, "The Dead".

The last paragraph of the story is couched in intense, swooning, highly figurative prose:

"A few light taps upon the pane made him turn to the window. It had begun to snow again. He watched sleepily the flakes, silver and dark, falling obliquely against the lamplight. The time had come for him to set out on his journey westward. Yes, the newspapers were right: snow was general all over Ireland. It was falling on every part of the dark central plain, on the treeless hills, falling softly upon the Bog of Allen and, farther westward, softly falling into the dark mutinous Shannon waves. It was falling, too, upon every part of the lonely churchyard on the hill where Michael Furey lay buried. It lay thickly drifted on the crooked crosses and headstones, on the spears of the little grate, on the barren thorns. His soul swooned slowly as he heard the snow falling faintly through the universe and faintly falling, like the descent of their last end, upon all the living and the dead" [D].

The most remarkable, the most pressing feature of this paragraph is, perhaps, repetition. In particular, the word 'falling' occurs seven times: falling obliquely, falling, falling softly, softly falling, falling, falling faintly, faintly falling. This verbal repetition produces a mesmeric sense of descent, sleep, fading and death. What Joyce appears to be evoking here, through figurative effects of language – repetition, alliteration, assonance and sibilance, syntactic inversion or chiasmus ('falling faintly, faintly falling') – is a fading out, a falling off, of language itself.

The top of masterly handling of the language Joyce reached in "Finnegans Wake", which he wrote for seventeen years. Word fascinated him with its sound, and sometimes in isolation from meaning. But the main thing – it had an independent value. Here the sense of rhythm and musical mastery of linguistic structures pass to a new stage of development. The language of the novel is based on puns and paronomasia and is permeated with the game on the similarity among the different words or meaningfully different values of a single word.

"Anna Livia" was the most favourite episode of Joyce. He repeatedly pointed out the success of this passage in his letters. The episode is written in the form of a dialogue between two women, washing in the river, who, when the night comes turn into the trees and stone. The river is called Anna Liffey. Some of the words in the beginning of the episode – are hybrids composed of Danish and British roots. "Anna Livia" is an extensive onomatopoeia.

Musical aspect of the book – is an excuse for its extraordinary complexity. "Lord knows what my prose means", Joyce notes in a 1934 letter to his daughter Lucia, referring to his "work-in-progress", "Finnegans Wake". "In a word, it is pleasing to the ear. And your drawings are pleasing to the eye. That is enough, it seems to me" [4].

Indeed, the experience is enhanced especially when you listen to a record read by the author of the episode: strikes extraordinary musicality of text that may not notice the eye, but that certainly will catch the ear:

"Well, arundgiron in a waveney lyne aringarouma she pattered and swung and sidled, dribbling her boulder through narrowa mosses, the diliskydrear on our drier side and the vilde vetchvine agin us, curara here, careero there, not knowing which medway or weser to strike it, edereider, making chattahoochee all to her ein chichiu, like Santa Claus at the cree of the pale and puny, nistling to hear for their tiny hearties, her arms encircling Isolabella, then running with Romas and Reims, on like a lech to be off like a dart, then bathing Dirty Hans' spatters with spittle, with a Christmas box apiece for aisch and iveryone of her childer, the birthday gifts they dreamt they gabe her, the spoiled she fleetly laid at our door! On the matt, by the pourch and inunder the cellar. The rivulets ran afloat to see, the glasha-boys, the pollynooties. Out of the paunschaup on to the pyre. And they all about her, juvenile leads and ingenuinas, from the slime of their slums and artesaned Wellings, rickets and riots, like the Smyly boys at their vicereine's levee. Vivi vienne, little Annchen! Vielö Anna, high life! Sing us a sula, O, susuria! Ausone sidulcis! Hasn't she tambre!" [FW].

Conscious "shading" of the meaning of the text in "Finnegans Wake" approximates this novel to the music when the meanings of words recede into the background; the role of audio side inevitably increases.

By suggesting that "Finnegans Wake's" "pleasure" derives from sound, however, Joyce seems to be favouring the emotional and visceral impact of his writing over the structural and literary conventions focused upon by critics. That this emotional emphasis is linked with the sound of Joyce's prose is striking, considering that writing is predominantly a textual medium. What this suggests is that sound should not be considered merely a supplement to the narrative, plot, and themes of this work, but rather it should be considered as one of the primary means through for which Joyce intended his novel to be understood. From the 101-letter thunder word on the book's opening page to the final lines of the "Anna Livia" chapter (I.8), through which Joyce attempts to render in prose the sounds of a river merging with the ocean, sound's function in "Finnegans Wake" is communicative: it conveys information from figure to figure and from text to reader [7].

Joyce included into the episode more than 500 names of different rivers with the aim to saturate Liffey "with voices" of all its creeks and tributary streams, and along

with the voices of all the rivers of the earth, the prototype of which it was supposed to serve in the text.

He managed to convey the rustling of water in the shallows, the lapping of waves, billowing by the wind, gurgling springs, rapid sound of the waterfall. He wove into the voice of the river and the echo of human voices, the chatter of two washerwomen, washing clothes and this joint music intermarry them, merged into one sound of the river life and human life, indicating their common destiny.

On a par with the desire to elevate the language of "Finnegans Wake" to the common language of the human imagery, springing from the unconscious archetypes of culture, musicality of the text was another way of forming a "universal" language understandable to all mankind.

Joyce lived at a time when the attention of a whole generation of philosophers and writers were drawn to the secret depths of meaning of the word. That's partly why he considered the art of the word to be the highest of the arts.

Joyce's creative work calls for scrutiny not only because he is the most outstanding Irish writer of the XX century, but also due to the fact that the study of his art makes possible to understand better modern art in general, and essence of formal experiments of its representatives.

In my further research of modern British writers, A.S. Byatt in particular, I will use intermedial analysis as well.

REFERENCES

1. Calvin S. Brown Music and Literature, a Comparison of the Arts: Read Books, 2008 – 308 p.
2. Deleuze, Gilles "Literature and Life", "He Stuttered" and "The Exhausted", in Essays Critical and Clinical, trans. Daniel W. Smith and Michael A. Greco. London: Verso, 1998.
3. Hansen-Löve A. Intermedialität und Intertextualität: Probleme der Korrelation von Wort und Bildkunst – am Beispiel der russischen Moderne, in: Wiener Slawischer Almanach, Sbd.11, Wien, 1983. – S. 291-360.
4. Joyce James "Selected Letters of James Joyce"/Edited by Stuart Gilbert. – New York: The Viking Press, Inc., 1957. – 341 p.
5. Marshal McLuhan The Medium Is the Massage: An Inventory of Effects: Ginko Press, 2014. – 160 p.
6. Scher S. P. Einleitung: Literatur und Musikentwicklung und Stand der Forschung // Literatur und Musik: Ein Handbuch zur Theorie und Praxis eines komparatistischen Grenzgebietes. Berlin: E. Schmidt, 1984. – S. 9-26.
7. The Library. Chapter Five. Shut Your Mouth, Close Your Eyes: The Cable in Joyce's Finnegans Wake [Online]. <http://thelibrary.hauntedink.com/ghostinthemachine/ch5.html>

THE LIST OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. CH = Joyce, James "Chamber Music" [Online]: <http://www.gutenberg.org/files/2817/2817-h/2817-h.htm>
2. D = Joyce, James. "The Dead" [Online]: URL: <http://ebooks.adelaide.edu.au/j/joyce/james/j8d/chapter15.html>
3. FW = Joyce, James "Finnegans Wake" [Online]: <http://ebooks.adelaide.edu.au/j/joyce/james/j8f/part1.html>
4. P = Joyce, James "A Portrait of the Artist" [Online]: URL: <http://www.planetebook.com/ebooks/A-Portrait-of-the-Artist-as-a-Young-Man.pdf>

Короткова Л.В. Слово и музыка: креативный синтез в прозе и поэзии

Аннотация: Джеймс Джойс уделял большое значение музыкальной природе книг. Проза и поэзия писателя являются экспериментом с языком. Работы Джойса изучаются с точки зрения их музыкальности.

Ключевые слова: Джеймс Джойс, аллитерация, ассонанс, звукоподражание, музыка

Rudkivskyy O.P.

Distinktive Merkmale in den germanischen und den slawischen Sprachen

*Rudkivskyy Oleksandr Petrovych, Kandidat der philologischen Wissenschaften, Dozent
Nationale Linguistische Universität Kyjiw, Kyjiw, die Ukraine*

Abstrakt. In jeder Sprache weisen die differenziellen Merkmale und das Phoneminventar einen unterschiedlichen hierarchischen Rang auf. Durch die Interferenzwirkung hängt die Realisation der Vokale vom Aussprechen der Konsonanten ab. Die Oppositionen und Korrelationen der distinktiven Merkmale bilden das spezifische Gerüst des Phonemsystems jeder konkreten Sprache.

Schlüsselwörter: *distinktives/differenzierendes Merkmal, Phoneminventar, Neutralisation, Palatalisierung*

Die Entwicklung der vergleichenden Sprachwissenschaft im Allgemeinen und der vergleichenden Phonetik und Phonologie der germanischen und slawischen Sprachen im Einzelnen wird insbesondere durch die Belebung der Sprachforschung, was direkt mit der Rückkehr zur Vergleichsmethode zusammenhängt, die von den Germanischen W.D. Arakin, W.G. Gak, M.M. Gukhman, E.A. Makajew, W.M. Zhyrmunskij, S.D. Katsnelson, M.I. Steblin-Kamjenskij, B.A. Uspenskij, W.N. Jartsewa ausgearbeitet wurde, die viele Aspekte der Forschung in der Geschichte der deutschen, englischen und niederländischen Gegenwartssprachen entwickelt haben (T.O. Browtschenko, R.W. Wasko, L.A. Dolgopolowa, M.W. Gamzjuk, T.W. Korolowa, B.A. Iljisch, O.B. Kornevska, S.O. Mironow, O.I. Moskalskaja, A.I. Smyrnytskyy, L.M. Jagupowa et al.), der vergleichenden Lexikologie, Semantik und strukturellen Typologie der germanischen und slawischen Sprachen (Sh.R. Basyrow, W.D. Kaliuschenko, I.W. Korunets, M.P. Kotscherhan, K.I. Misin, O.O. Taranenko, S.I. Terekhowa, B.A. Uspenskyy und V.N. Jartsewa etc.). B.M. Sadorozhnyy und W.W. Levytskyy waren unter den ersten von ukrainischen Wissenschaftlern, die eine gründliche historische Phonetik und Lautsymbolik der germanischen Sprachen entwickelt haben. Umso wichtiger sind für die Entwicklung der vergleichenden Phonetik und Phonologie die Arbeiten der ukrainischen Linguisten (M.P. Kotscherhan, W.I. Kuschneryk, W.W. Lutschyk, A.K. Mojsijenko, I.M. Ne-tschytajlo, O.I. Steriopolu) und ausländischen Wissenschaftlern (R.I. Awanesow, W.P. Berkow, L.W. Bondarko, E. Wiede, U. Hirshfeld, S. Nossok, O. Semerenyi, K. Reinke, E. Stock), die in den letzten Zeit immer mehr an Bedeutung gewonnen haben [1; 2; 3; 4].

Die Aufgabe dieser Arbeit liegt darin, universale, allgemeinsprachliche natürliche Basis für den Aufbau von Phonemsystemen zu klären, einschließlich der spezifischen Züge der distinktiven Merkmale von germanischen und slawischen Sprache zu beschreiben.

Die Bestandteile eines universellen Inventars können keine Einheiten im System von einer bestimmten Sprache sein. Auf gleiche Weise sind alle Phoneme von den Sprachen der Welt auf ein universelles Phoneminventar nicht zurückzuführen sowie die unterscheidenden Merkmale werden auf kein allgemeinsprachliches Inventar reduziert, wenn sie als sprachliche Einheiten erfasst werden. Subphonematische Quanten verschiedener Sprachen werden nicht identifiziert – sie sind miteinander nicht identisch, nicht nur die Phoneme, die durch ein Transkriptionszeichen /r/ im Russischen und Englischen bezeichnet werden, sondern auch ein Merkmal der Labialisierung bei den russischen und deutschen Vokalen.

Die kleinsten phonologischen Einheiten, deren Gesamtheit in jeder beliebigen Sprache als ein Subsystem

des phonologischen Systems dargestellt ist. Sie ist durch solche für jedes System von sprachlichen Einheiten gemeinsamen Eigenschaften wie die aus der universellen Antropophonik ausgegliederte Substanzbasis, paradigmatische und syntagmatische Beziehungen zwischen den Einheiten, Variation ihrer Realisation, funktionale Zusammenhänge mit solchen höheren Laut- und Zeicheneinheiten.

Zwölf binäre Oppositionen wurden von R. Jakobson ausgearbeitet: 1. vokalisches / nicht-vokalisches; konsonantisches / nicht-konsonantisches; 3. nasalisiertes / nicht-nasalisiertes; 4. kompaktes / diffuses; 5. abruptes / kontinuierliches; 6. scharfes / verschwommenes; 7. glottalisiertes / nicht-glottalisiertes; 8. stimmhaftes / stimmloses; 9. gespanntes / ungespanntes; 10. niedriges / hohes; 11. erniedrigtes / einfaches; 12. erhöhtes / einfaches.

Die oben erwähnten Oppositionen kommen jedoch in keiner Sprache zusammen vor, ihre Vereinbarkeit oder Unvereinbarkeit wird in der entsprechenden Sprache durch allgemeine Gesetze bestimmt.

Die St. Petersburger phonologische Schule bekennt das Konzept von I. Baudouin de Courtenay: L.W. Ščerba, L.R. Sinder, M.I. Matusevytsch, I.P. Suntsowa, L.W. Bondarko, L.O. Werbitskaja, M.W. Gordina, N.D. Swyetosarowa, E.I. Steriopolu sind seine NachfolgerInnen.

L.W. Ščerba erkannte in seinen Arbeiten "Russische Vokale im qualitativen und quantitativen Verhältnis" (1912), "Über die Wechselbeziehung der die Sprechlaute erlernenden Disziplinen" (1936) das Primat der physiologischen Arbeit und das Derivat der Laute.

In der Merkmaltheorie L.R. Sinders werden die differentiellen und die nicht-differentiellen Merkmale unterschieden. Die ersten sind die ständigen Merkmale, die für die einzelnen Schattierungen der Phoneme charakteristisch sind und die "phonemisch" oder "tonal" genannt werden. Differentielle Merkmale wirken als eine Barriere, die den Bereich der Realisierungen von Schattierungen eines einzelnen Phonems abtrennt. Die Funktion eines unterscheidenden Merkmals besteht nicht in unmittelbarer Bedeutungsunterscheidung wie bei N.S. Trubetskoy und R.J. Jakobson, sondern die Fähigkeit die Phoneme zu unterscheiden, aus denen die Wörter und Wortformen zusammengesetzt werden.

Die differentiellen Merkmale werden für das gesamte phonologische Sprachsystem bestimmt. Die Behandlung der Phonemmerkmale als der permanenten Elemente des Phonems liegt darin, dass ihre Gesamtheit in jeder Position im Vergleich zu anderen Phonemen einer Sprache gleich bleiben soll.

Nach der Theorie L.R. Sinders existieren die unterscheidenden Merkmale nicht isoliert im System einer bestimmten Sprache: Jedes unterscheidende Merkmal bildet bei der Verbindung mit anderen Merkmalen nicht nur eine

Summe, sondern eine dialektische Einheit, in der jedes Element nicht von selbst besteht, sondern im komplexen Zusammenspiel mit anderen Elementen. Aufgrund der Tatsache, dass ein unterscheidendes Merkmal eine komplizierte phonetische Natur hat, kann es sich in verschiedenen Positionen auf unterschiedliche Weise manifestieren. Wie L.R. Sinder bemerkt, ist für eine primäre Aussonderung des unterscheidenden Merkmals nur eine paarige Gegenüberstellung der Phoneme ausreichend.

In der weiteren Entwicklung setzte sich die Theorie der unterscheidenden Merkmale in den Forschungsarbeiten von L.W. Bondarko, in denen die Forscherin der Frage nachgeht, artikulatorische, akustische und perzeptive Entsprechungen jedes unterscheidenden Merkmals, das in einer universellen Liste präsent ist, zu bestimmen. L.W. Bondarko hat bewiesen, dass das unterscheidende Phonem nicht direkt im auszusondernden Segment erscheint, und das als ein Korrelat eines entsprechenden Phonems berücksichtigt werden kann, sondern in einer komplexeren Verbindung, zu der dieses Phonem gehört.

Die Frage über das Verhältnis des Phonems und des unterscheidenden Merkmals in der Sprechaktivität hat eine große theoretische und praktische Bedeutung, der universelle Charakter des unterscheidenden Merkmals sei auch zweifellos und würde durch gemeinsame Eigenschaften vom Vokaltrakt und Hörsystem der Menschen definiert, unabhängig davon, welche Sprache man spricht.

Die Realisierung eines unterscheidenden Merkmals bewirkt nicht nur das phonologische System einer Sprache, sondern auch die Artikulationsbasis. Daher wäre es wichtig, so L.W. Bondarko, in der Sprechaktivität nicht nur das zu differenzieren, was durch universelle Eigenschaften eines unterscheidenden Merkmals geprägt wird, sondern auch das, was für eine bestimmte Sprache spezifisch ist.

Auf die Frage über die Zulässigkeit in Studien der Sprechaktivität des Verständnisses vom Phonem als eines Bündels der unterscheidenden Merkmale antwortet L.W. Bondarko, dass "man den Wert vom unterscheidenden Merkmal klärt und erst danach über die phonemische Zugehörigkeit des gehörten Lauts unter der Bedingung entscheidet, wenn es um universelle Eigenschaften des Hörsystems geht" [3, S. 26].

Laut L.W. Bondarkos Theorie sei einem in der Sprechaktivität auftretenden Phonem ein inhärenter ständiger Bündel von unterscheidenden Merkmalen eigen, die aufgrund der Eigenschaften des gesamten Systems bestimmt werden. Einige Funktionen von Phonemen sind rein klassifizierend, einige geben die internen Beziehungen zwischen Phonemen wieder. Die Klassifizierung nach den Merkmalen ermöglicht über die Systematisierung von Phonemen zu sprechen [e.d., S. 46]. Für jeden Muttersprachler können als Korrelat der unterscheidenden Merkmale verschiedene phonetische Eigenschaften dienen, die "nützlich" genannt werden [1, S. 43, 187-189; 2, S. 20-27]. Nach L.W. Bondarko unterscheiden sich die phonetischen Merkmale signifikant, die als relevante Phonemmerkmale dienen. Statt eines phonetischen Merkmals, das für einen Phonologen als das einzige zusammenhängende Zeichen (beispielsweise die Beteiligung der Stimmbänder als Anzeichen des Merkmals Stimmhaftigkeit/Stimmlosigkeit) erscheinen als nützliche Merkmale die unterschiedlichsten verwandten Eigenschaften (z.B.

die Länge des benachbarten Vokals, die Intensität der Geräuschkomponenten, etc.) [4, S. 337]. Die Phoneme können durch Merkmale umschrieben werden, die sie von anderen Phonemen unterscheiden, zugleich ermöglichen diese Merkmale die Phonemklassen zu vereinigen, die die gemeinsamen Merkmale haben.

Bei der Bestimmung des Wertes vom unterscheidenden Merkmal im verbalen Verhalten werden außer "nützlichen" Merkmalen auch "nicht-phonetische" Informationen benutzt. Im Gegensatz zu den Merkmalen, die für das Phonemsystem relevant sind und als gleich stark angesehen werden, befinden sich die Merkmale, die in der Rede benutzt werden, in der "hierarchischen Abhängigkeit" [1, S. 190].

Nach Ansicht J.S. Maslows wird jedes Phonem allen anderen gegenübergestellt, es unterscheidet sich von anderen durch ein Merkmal oder eine Reihe von Merkmalen. Diese die Phonemunterscheidung sichernden Merkmale werden als differential oder distinktiv bezeichnet. Das differentiale Merkmal des Phonems ist die "niedrigste" nicht weiter zerlegbare Einheit, die bei der linguistischen Analyse in der vielschichtigen Struktur des Ausdrucksplans der Sprache ausgesondert wird. Die differentiellen Merkmale des Phonems werden eines nach dem anderen in einer linearen Sequenz (d.h., zeitlich) platziert und gleichzeitig realisiert. Wie die experimentellen Studien zeigen, ist die gleichzeitige Umsetzung einzelner distinktiver Merkmale eher relativ, der Anfang und das Ende der Realisation einiger differentieller Merkmale fällt mit dem Anfang und dem Ende der Umsetzung der anderen Merkmale desselben Phonems nicht zusammen, einige Merkmale der Konsonantenphoneme sind "an der Stelle" des benachbarten Vokalphonems und umgekehrt realisierbar. Es ist wichtig zu beachten, dass alle diese "sich überlappenden Merkmale" die funktionelle Integrität von Phonemen nicht verletzen. Das Bild wird deutlich durch die Tatsache verkompliziert, dass sich jede Phonemrealisierung, jedes tatsächlich ausgesprochene Allophon nicht nur aus einzelnen distinktiven Phonemen, sondern aus vielen anderen akustisch-artikulatorischen Merkmalen zusammensetzt, die die differentiellen Merkmale überlappen und sie modifizieren. Dazu gehören die Schattierungen, die allophonischen Merkmale, die einzigartig für diese Variante des Phonems sind. Dies sind die individuellen Merkmale der Allophone (Grad der Lautstärke, spezifische Länge in Millisekunden, individuelle Eigenschaften der Klangfarbe etc.). Im Gegensatz zu den "allophonischen" und individuellen Merkmalen bestimmter Allophone des Phonems werden seine differentialen Merkmale "phonemisch" bezeichnet.

Bei der Untersuchung der Interferenz der russischen und der baltischen (Litauisch, Lettisch) Sprachen hat L.O. Werbytskaja gezeigt, dass wesentliche Änderungen in einer Sprache (im Sinne W.M. Zhyrmunskijs befindet sich das System in Bewegung und Entwicklung – als Ganzes und in allen seinen Teilen [5, S. 47]) unter dem Einfluss von einer anderen Sprache in der engen Wechselwirkung verursacht werden. Das Zusammenspiel auf der segmentalen Ebene wird durch das Verhältnis der zusammenwirkenden phonetischen Systeme geprägt. In Bezug auf die objektiven Merkmale der phonetischen Struktur dieser Sprachen müssen außer der Zusammensetzung der Phoneme in beiden Sprachen und Realisierungs-

details in der Rede auch das Inventar der distinktiven Merkmale in den beiden Sprachen im Allgemeinen und in einzelnen Phonemen in Betracht gezogen werden. Eine gleiche Anzahl von Konsonanten in den beiden Sprachen sieht die Übereinstimmung der Anzahl der verwendeten differenziellen Merkmale und der Gleichheit der Konsonanten nach der phonetischen Sicht gar nicht vor. In den Fällen, wenn die Anzahl der Konsonanten der Muttersprache die Anzahl der Konsonanten im Russischen weit übersteigt, sind in den beiden Sprachen spezifische distinktive Merkmale und einzigartige Kombination möglich, ganz zu schweigen von den signifikanten akustisch-artikulatorischen Unterschieden von ähnlichen Lauten, verschiedenen Mustern der Veränderung von Phonemen und ungleichen Distributionseinschränkungen. Eben daher sollen die Muttersprachler von anderen Sprachen sowohl ihre Gewohnheiten der Artikulation beim Aussprechen von Lauten ändern, die Analogien in ihrer Muttersprache haben, als auch sind sie oft gezwungen, neue distinktive Merkmale, das neue System der Oppositionen beherrschen, d.h. neue Artikulationskomplexe erwerben und sie nach Gehör erkennen, außerdem müssen sie sich auch andere Verteilungsregeln einprägen. Bei der Beurteilung der Stabilität von Phonemen in Bezug auf die störenden Interferenzeinflüsse anderer Sprachen glaubt L.O. Werbytskaja, dass Vokale und Konsonanten unterschiedlich in Bezug auf diese Störungen modifiziert werden. Unsachgemäße Realisation von Vokalen tritt in erster Linie aufgrund von der fehlerhaften Aussprache von Konsonanten auf. Die Schwierigkeiten bei der Realisation der Wortformen zeugen von der Realität für das Sprachbewusstsein einiger Sprachträger der für jede Sprache spezifischen Klangkettenmuster, die von den Segmenten abhängig sind, aus denen sie sich zusammensetzen.

A. Liberman schlägt die folgenden Schritte für das Verfahren der phonologischen Analyse vor: Segmentierung der Phoneme, Phonembeschreibung in Bezug auf die distinktiven Merkmale, Identifizierung von Phonemen. Die differenzierenden Merkmale werden anhand der morphologischen Alternationen festgelegt. Nach Ansicht des Autors enthält das phonologische System Phoneme, aus denen sich sein Kern zusammensetzt und die in aufgrund der morphologischen Alternationen in distinktive Merkmale zerlegt werden können; außerdem gehören dazu auch periphere Phoneme, die in keine differenzielle Merkmale zerlegbar sind, denn nicht alle phonetischen Unterscheidungen können auf Grund der morphologischen Alternationen (z.B. Nasalität und Lateralität) festgestellt werden.

In einem synchronen Einschnitt können bestimmte Merkmale vorhanden sein, die noch nicht ganz in das Phonemsystem integriert sind. Sandhi-Positionen (phonetische Veränderungen am Wortrand) sind extrem empfindlich in Bezug auf den Grad der Einbeziehung in phonemische Merkmale des Systems.

Das Problem der Zerlegbarkeit und Nicht-Zerlegbarkeit des Phonems wurde auch in den Schriften der Vertreter von der Moskauer phonologischen Schule wie R.I. Awanesow, A.A. Reformatskij, W.N. Sidorow, N.F. Jakowljew, P.S. Kusnjetow, A.M. Sukhotin, K.K. Judachin, M.W. Panow, H.O. Winokur u.a. Nach A.A. Reformatskij beruht die Fähigkeit der Phoneme zu differenzieren und differenziert zu werden auf dem Vorhandensein von Merkmalen, nach de-

nen die Phoneme im System einer Sprache entgegengesetzt werden. Diese Gegenüberstellung oder die Oppositionen, die den ganzen Lautbestand der Sprache durchdringen, sind von zweierlei Art: korrelativ und nicht korrelativ und basieren auf den distinktiven Merkmalen [8, S. 220]. Die korrelativen Oppositionen gründen sich auf der Übereinstimmung in den zwei oder mehr Phonemen von allen Merkmalen mit Ausnahme eines, das als "differenzierende Diakritik" dient [7, S. 375]. Als Diakritik dient in jedem Korrelationspaar ein Merkmal, dass ein Differenzial ist, beispielsweise das Differenzial für den Artikulationsmodus, das Differenzial für die Artikulationsstelle. Die Tatsache, dass diese Merkmale Differenziale sind, wird durch die Unfähigkeit bewiesen, diese Merkmale zu ersetzen. Die Phoneme in der Moskauer phonologischen Schule werden als minimale Einheiten der Sprache aufgefasst, weil es unmöglich ist, sie weiter einzuteilen, wie ein Satz in Wörter, die Wörter in Morpheme und die Morpheme in Phoneme, d.h. kleinere Einheiten werden unterteilt. Aber das Phonem ist kein einfaches, sondern ein komplexes Phänomen, denn es besteht aus einer Reihe von Merkmalen, die nicht selbstständig, außerhalb des Phonems existieren, sondern gleichzeitig miteinander in Phonemeinheiten bestehen.

Im Englischen ist die Opposition stark (behaucht stimmlos plosiv) – schwach (nicht behaucht stimmhaft plosiv) bedeutungsunterscheidend, z.B. engl. *pit* – [pʰɪt] – "Graben" und *bit* – [bɪt] – "Teil", aber dieser Kontrast geht verloren, d.h. wird neutralisiert, wenn dem Plosiv ein /s/ vorangeht, vgl. z.B. engl. Wörter *spot* – [spɒt] – "Fleck", *skat* – [skæt] – "Skat", *stem* – [stɛm] – "Stengel." Das Ergebnis dieser Neutralisation ist das Fehlen im Englischen solcher Wortpaare wie /sting/ - /*sding/.

Stoßartige Plosivkonsonanten (tapped stops) sind in regionalen und nationalen Varianten des Englischen verbreitet, vgl. z.B. das stoßartige alveolare Plosiv in der schottischen Variante der englischen Sprache als Verkörperung des Phonems /r/ in verschiedenen Segmentkontexten. In der amerikanischen Variante des Englischen sind die stoßartigen Verschlusslaute eine typische Aussprache des Phonems /t/ in der intervokalen Position, vgl. z.B., *matter* – [ʊmɒpɾ] – "Stoff". Je nach Variante der englischen Sprache können diese stoßartigen Plosivkonsonanten sowohl stimmhaft, als auch stimmlos sein. Wenn in der amerikanischen Aussprache das Phonem /t/ in Position zwischen Vokalen als stimmhafter stoßartiger Plosiv realisiert wird, führt es zur Neutralisation des phonologischen Kontrasts mit dem Phonem /d/, wenn das letztere die gleiche phonetische Realisierung aufweist. Solche Paare von Wörtern wie z.B. *matter* – [ʊmɒpɾ] – "Stoff" und *madder* – [ʊmɒpɾ] – "Krapp", die keine Homophone in anderen regionalen und nationalen Varianten sind, werden nach Gehör nicht unterschieden.

In solchen germanischen Sprachen wie Deutsch, Niederländisch und Afrikaans wird die Opposition stimmhaft-stimmlos bei den Verschlusslauten (Plosiven) und Engereibelauten (Frikativen) am Ende des Wortes neutralisiert, das Phonem /d/ wird im stimmlosen Konsonanten [t] realisiert, siehe z.B., deu. *Lied* – [liːt] und nied. *lied* – [liːt] – "Lied".

Solche ukrainischen Konsonanten wie z.B. /sʲ/, /zʲ/ unterscheiden sich von anderen Konsonantenphonemen der ukrainischen Sprache durch den Bündel der distinkti-

вен чертах, как переднеязычные, непальтальные и непальтализованные, и являются друг для друга основой противопоставления по признаку наличия или отсутствия стемности-стемности. Но если фонемный аллель /s^{er}/ в слове непосредственно перед стемным непальтальным согласным используется, то в такой позиции, как в слове "просьба" [proz^{er}ba] черта стемности нейтрализуется и фонемный аллель /s^{er}/ реализуется в стемном согласном /z^{er}/ [6, С. 223].

В русском языке, например, в слове *non* – [pop] – "Pope" передгласный согласный перед гласным имеет два отличительных признака, которые относятся к фонемным аллелям /z/, /z^j/, /s/ и /s^j/, принадлежащим, например, *nod* – [pot] – "under", *nom* – [p^{er}ot] – "(er/sie/es) trinkt", *sok* – [sok] – "Soft"

и *sok* – [s^{er}ok] – "(er/sie/es) peitschte": передгласный согласный в этой позиции не различается, поскольку оппозиция стемный-стемный будет нейтрализована.

Из вышеуказанного можно сделать вывод, что в каждом языке различительные признаки имеют различный иерархический ранг, поскольку фонемный инвентарь встает перед ним на заднем плане. Кроме того, реализация гласных от их произношения зависит от согласных. Оппозиции и корреляции различительных признаков формируют специфическую структуру фонемной системы каждого конкретного языка.

LITERATUR (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Бондарко Л.В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – 199 с.
Bondarko L.V. Foneticheskoye opysanye yazyka y fonolohicheskoye opysanye rechy [Phonetic language description and phonemic speech description]. – L.: Yzd-vo Leningr. un-ta, 1981. – 199 s.
- Бондарко Л.В. О различных способах построения фонологической модели // Фонетика – 83: Материалы к X Международному конгрессу фонетических наук, август 1983, Утрехт, Нидерланды. – М.: Наука, 1983. – С. 20–27.
Bondarko L.V. O raznykh sposobakh postroyeniya fonolohicheskoy modeli [About different ways of phonological model constructing] // Fonetyka – 83: Materyaly k KH Mezhdunarodnomu kongressu foneticheskikh nauk, avgust 1983, Utrekht, Nyderlandy. – M.: Nauka, 1983. – S. 20–27.
- Бондарко Л.В. Фонетика современного русского языка. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2000. – С. 7–8.
Bondarko L.V. Fonetyka sovremennoho russkoho yazyka [Phonetics of modern Russian]. – SPb.: Yzd-vo SPb. un-ta, 2000. – S. 7–8.
- Бондарко Л.В. Что такое "фонология носителей языка" // Теоретические проблемы языкознания. Сборник статей 140-летию кафедры общего языкознания филологического факультета С.-Петербургского университета. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2004. – С. 334–340.
Bondarko L.V. Chto takoye "fonolohyya nosyteley yazyka" [What is "phonology of native speakers"] // Teoretycheskiye problemy yazykoznaniya. Sbornik statey 140-letyuu kafedry obshcheho yazykoznaniya fyolohicheskoho fakul'teta S.-Peterburhskoho unyversyteta. – SPb.: Yzd-vo SPb. un-ta, 2004. – S. 334–340.
- Жирмунский В.М. Введение в сравнительно-историческое изучение германских языков. – М. – Л.: Наука, 1964. – 315 с.
Zhyrmunskyy V.M. Vvedeniye v sravnytel'no-ystoryicheskoye yzucheniye germanskikh yazykov [Introduction to the comparative-historical study of the Germanic languages]. – M. – L.: Nauka, 1964. – 315 s.
- Коструба П.П. Фонологична система української літературної мови // Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. – К.: Наукова думка, 1969. – С.218–260.
Kostruba P.P. Fonolohichna systema ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Phonological system of Ukrainian language] // Suchasna ukrayins'ka literaturna mova. Vstup. Fonetyka. – K.: Naukova dumka, 1969. – S.218–260.
- Реформатский А.А. Согласные, противопоставленные по способу и месту образования и их варьирование в современном русском литературном языке // Реформатский А.А. Из истории отечественной фонологии. Очерк. Хрестоматия. – М.: Наука, 1970. – С. 374–397.
Reformat'skiy A.A. Sohlasnye, protyvpovostavlennyye po sposobu y mestu obrazovaniya y ikh varyirovaniye v sovremennom russkom literaturnom yazyke [Consonants, opposed by the method and place of articulation and their variation in modern Russian literary language] // Reformat'skiy A.A. Yz ystoriyy otechestvennoy fonolohyy. Ocherk. Khrestomatyya. – M.: Nauka, 1970. – S. 374–397.
- Реформатский А.А. Введение в языковедение. Под ред. В.А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
Reformat'skiy A.A. Vvedeniye v yazykovedeniye [Introduction to Linguistics]. Pod red. V.A. Vynogradova. – M.: Aspekt Press, 1996. – 536 s.

Rudkivskyy O. Distinctive Features in Germanic and Slavonic languages

Abstract. In any language, the distinctive features and the phoneme inventory are on a different hierarchical rank. Owing to the interference effect the realization of the vowels depends from pronouncing the consonants. The oppositions and correlations of the distinctive features form the specific structure of phonemic system of any specific language.

Keywords: *distinctive/differentiating feature, phoneme inventory, neutralization, palatalization*

Рудкивский А.П. Дистинктивные признаки в германских и славянских языках

Аннотация. В каждом языке дифференциальные признаки и фонемный инвентарь расположены на разном ранге иерархии. Вследствие интерференции реализация гласных зависит от произнесения согласных. Оппозиции и корреляции дифференциальных признаков формируют специфическую структуру фонемной системы каждого конкретного языка.

Ключевые слова: *дистинктивный/дифференцирующий признак, фонемный инвентарь, нейтрализация, палатализация*

Sivkov I.V.

Somatic lexeme *qalb* 'heart' in Arabic: etymological and derivational analysis

Sivkov Ivan Viktorovich, CSc in Philology, Associated professor, Department of Middle East Studies, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Abstract. This article is focused on etymological and derivational study of Arabic somatic lexeme *qalb* 'heart'. The etymological connections between abovementioned lexical unit and its Semitic cognates are outlined on the basis of critical assessment of available etymological sources (e. g. etymological dictionaries of Semitic and Hebrew languages, dictionaries of Akkadian and Ugaritic languages) and some new perspectives of etymological analysis of somatic unit *qalb* in Semitic etymological studies are proposed. Its semantic field is thoroughly studied and relations between its direct somatic and derived from somatic figurative (namely metaphoric) valued are established. A derivational valence of somatic word *qalb* and common value of denominative verbs are scrutinized. A stock of somatic idioms with *qalb* as its core component are semantically examined.

Keywords: somatic, lexeme (lexical unit), idiom (phraseological unit), semantics, value, etymology, derivation

Introduction. Materials of our proposed article based on study of the functioning of somatic terms as separate lexical-semantic group of Arabic language. As an example of somatic term a lexical unit *qalb* 'heart' and idioms formed by this lexeme is taken. This article continues our studies of Arabic somatic terms (q. v. [Sivkov 2013]).

In linguistic works the following definition of the term *somatic* (from Greek *sōma* 'body') is commonly accepted: it is a lexical unit denoting parts of human body [Sivkov 2013]. The term *somatic* is used in biology and medicine to mean 'associated with the human body' (as opposed to *psychic*). It was introduced to linguistics in Finno-Ugric studies by F.O. Vakk, who studied the Estonian idioms with the names of parts of the human body, calling them *somatic* [Sivkov 2013]. Since second half of the XX century the term *somatic* began to be used in studies of words that reflect everything bodily.

Somatic vocabulary – one of the most ancient and universal lexical-semantic groups in any language and a common object of study in comparative-historical, structural-contrastive and linguo-cultural works. Somatisms have a complex system of figurative values and high productivity in word and idiomatic derivation [Ismailova 2011, 8].

The term *somatic* refers to idioms that contain lexemes that denote part of the human or animal body in its structure as a significant component. Somatic idioms exist in all languages of the world and has a large share in the idiomatic stock of any language. It is an ancient, stable but dynamically developed [Ismailova 2011, 8].

In Arabic linguistics researches of somatic lexical units (especially somatic phraseology) as components of linguistic picture of the world do not have a systematic and complex character. The structural-semantic and derivative analysis of some Arabic somatic units (*ra's* 'head', *jism*, *jasad* 'body') [Sivkov 2013] and contrastive structural-semantic research of phraseology with somatic component in the MSA and typologically distinct languages (Avar and Russian) [Ismailova 2011] was conducted. Arabic somatic material is waiting for its further in-depth structural analysis that would fill gaps in studies of Arabic vocabulary and picture of the world.

The etymology of the somatic unit *qalb* 'heart' is generally established in the materials concerning the etymology of CS lexical stock (e. g. [CEDHL; Semitic etymology; SL]), but detailed semantic and etymological analysis of cognates of *qalb* in other Semitic languages permits us to expand and complement existing hypotheses and propose alternative ones relating to etymologization of abovementioned somatic unit.

The **aim** of our study is to:

1. Conduct thorough etymological analysis of the somatic unit *qalb*;
2. Study its derivative valence in word-building and idioms-building;
3. Analyze a structure of the semantic field of aforementioned somatic unit.

The **materials** of our study are:

1. Etymological dictionaries of Semitic languages (namely CS, Akkadian, Ugaritic, Hebrew);
2. Akkadian, Ugaritic and Hebrew Dictionaries;
3. Arabic-English/Russian dictionaries;
4. Explanatory dictionary of Arabic idioms.

The **methods** used in study of somatic lexeme *qalb* are descriptive, comparative-historical and structural.

In Arabic lexeme *qalb* more frequently denotes notion 'heart'.

On CS level *qalb* (< PS $\sqrt{*qalb-/*kabl-}$ (metathetical to each other) 'heart', 'middle, center'; 'core, gist, essence'; 'marrow, medulla, pith'; 'the best of choicest part'; 'mind, soul, spirit' [Semitic etymology, Number: 2129; Wehr/Cowan, 784-785]) has only one cognate: Akkadian *qablu* 'middle, center, middle part'; 'hips, loins, waist'; 'trunk (of a date palm)' (Oakk on [CAD, XIII (q), 6-12]; *qablu(m)* 'Hüfte, Taille'; 'Mitte(lteil)' [AHw, II, 887-888].

PS $\sqrt{*qalb-/*kabl-}$ is very problematic because it relies mainly or only on Akkadian and Arabic lexemes, metathetical to each other [Semitic etymology, Number: 2129].

In [Semitic etymology, Number: 125] PS $\sqrt{*qalb-/*kabl-}$ is compared with PS $\sqrt{*kVrb-}$ 'inner part, middle (of the body)' that has derivatives in the following Semitic languages:

- Akkadian: *qerbu/qarbu* 'inside, inner part, middle (of a country, a city, a terrestrial or cosmic region, a body of water, a building, an object, etc.)'; '(in adverbial use) therein, therefrom, thereto'; 'inner side, inner face'; 'proximity'; '(in the pl.) intestines, insides'; 'mind, heart'; 'meaning' (Oakk on [CAD, XIII (q), 216-227]; *qarbu* (beside *qerbu*) in OA, stat. const. *qereb*, OA, OB also *qerab* [CAD, XIII (q), 216]; *qerbu(m)* 'Inneres, Mitte' [AHw, II, 914-915];
- Ugaritic: *qrb* 'inside, middle (used as a preposition)'; 'private parts', 'vulva' [DUL, 709];
- Hebrew: *qereb* 'midst, interior', 'inward part, bowels, intestines' [CEDHL, 591];

Arabic: *qurb/qurub* 'the *ḥāṣira* [or flank]', '[the part] from the *ṣākilā* to the *marāq* [or soft parts] of the belly'; 'from the *rufḡ* [generally meaning groin] to the armpit, on each side' [Lane, VII, 2506].

It is stated in [CEDHL, 591] that, according to several scholars, Hebrew *qereb* is related to Arabic *qalb* (with the interchangeability of the liquid consonants [l] and [r]). Contrary to this opinion, in [Holma 61] comparison of Akkadian *qablu*/Arabic *qalb* with Hebrew *qereb* is rejected [Semitic etymology, Number: 2129].

In our opinion general value of CS $\sqrt{qrb}$ (PS $\sqrt{*kVrb-}$) and its cognates (e. g. Arabic *qariba/qaruba*) 'to come near, approach' may be developed from its original somatic semantics 'inner part, middle (of the body)' on the basis of metaphorical extension ('inner part, middle (of the body)' > 'the nearest thing (to human)' > 'to be near, close').

Sense development 'heart' > 'middle, center'; 'core, gist, essence'; 'mind, soul, spirit' may be explained on the basis of metaphorical extension (as one of the vital organs of human body, the heart was long identified as the center of the entire body (hence, by extension the center, core and essence of everything), the seat of life, or emotion, or reason, will, intellect, purpose or the mind).

Arabic somatic lexeme *qalb* may be viewed as the source of derivation of following denominative verbs:

qalaba 'to turn'; 'to turn about, turn around'; 'to turn over, overturn, tip over, upset, capsize'; 'to turn up(ward), upturn'; 'to turn upside down'; 'to turn inside out or outside in, turn out'; 'to reverse, invert'; 'to overthrow, topple, bring down'; 'to convert, transform, turn, change, alter' [Mawrid, 870];

qallaba 'to turn'; 'to turn about, turn around'; 'to turn over, overturn, tip over, upset, capsize'; 'to turn up(ward), upturn'; 'to turn upside down'; 'to turn inside out or outside in, turn out'; 'to reverse, invert'; 'to overthrow, topple, bring down'; 'to convert, transform, turn, change, alter';

qallaba (aṣ-ṣafahāt) 'to turn (over), flip, leaf'; 'to page through, run over';

qallaba ar-ra'y (al-fikraī, al-'amr) 'to think over, reflect on, meditate on, ponder (on), turn over or revolve in one's mind, weigh or balance in the mind, consider carefully, study, examine, scrutinize' [Mawrid, 870];

taqallaba 'to toss (about), twist and turn repeatedly, more restlessly, roll (about), roll over and over, turn over and over, tumble, weither, writhe'; 'to be turned'; 'to be turned about, turned around'; 'to be turned over, overturned, tipped over, upset, capsized'; 'to overturn, turn over, upset, capsize'; 'to be turned up(ward), upturned'; 'to be turned upside down'; 'to be turned inside out or outside in, be turned out'; 'to be reversed, inverted'; 'to change, turn, alter, be changed, be altered'; 'to rotate, alternate'; 'to fluctuate, swing, oscillate';

taqallaba: kāna mutaqaḥlib^{an} (fī mawāqifihi, mizājīhi etc.) 'to be or become changeable, fickle, inconstant, unsteady, capricious, whimsical, moody';

taqallaba (fī al-ni'maī, al-ṣarā', al-taraf) 'to roll or wallow in luxury or money, live in luxury (affluence, opulence), lead a life of ease and comfort';

taqallaba (fī manāṣib, waṣā'if 'adidaī) 'he held numerous offices, various posts (positions, jobs, etc.)' [Mawrid, 200, 355];

'inqalaba 'to be turned'; 'to be turned about, turned around'; 'to be turned over, overturned, tipped over, upset, capsized'; 'to overturn, turn over, upset, capsize'; 'to be turned up(ward), upturned'; 'to be turned upside

down'; 'to be turned inside out or outside in, be turned out'; 'to be reversed, inverted';

'inqalaba ('alā): 'to change, alter, convert, transform, undergo change or conversion'; 'to turn (into), grow (into), become, assume the state or form or shape of'; 'to be changed, altered, converted, transformed';

'inqalaba ('alā): 'to stage a coup d'état against'; 'to carry out a revolution against, revolt against'; 'to turn against, rise against' [Mawrid, 200].

In our opinion, sense development 'heart' > 'to turn, to change' may be explained by metaphoric extension (heart as being the organ in humans and other animals that pumps blood through the blood vessels of the circulatory system may be viewed as symbol of turning and change of everything).

Lexical unit *qalb* is highly productive in somatic phraseological derivation in Arabic language. This lexeme is a core of vast quantity of somatic idioms that denote the following concepts:

– 'middle, center':

qalb al-'āṣimāī 'center of the capital' [Baranov, II, 654];

– 'emotional condition':

'inqibād al-qalb 'dejectedness, despondency, dispiritedness, depression' [Wehr/Cowan, 785];

bi-qalb maftūḥ 'sincerely, cordially' [Mu'jam, 173];

qalbuḥu 'abyaḍ 'blameless', 'clean, cleanhanded'; 'innocent'; 'pure' [Mu'jam, 440];

qalbuḥu mayyit 'hardhearted, callous, pitiless, merciless, cruel' [Mu'jam, 441];

qalbuḥu ḥadīd 'brave, courageous' [Mu'jam, 441];

ḍa'if al-qalb 'fainthearted, pusillanimous, recreant, cowardly' [Wehr/Cowan, 785];

qāṣī al-qalb 'hardhearted, callous, pitiless, merciless, cruel' [Wehr/Cowan, 785];

qawīyy al-qalb 'strong'; 'brave, courageous' [Baranov, II, 654]

sallama zimām qalbihi 'to bow, defer, submit, yield, surrender' [Mu'jam, 310-311];

rabaṭa 'Allāh^u 'alā qalbihi 'to fortify s.o., give s.o. patience (said of God)' [Wehr/Cowan, 321; Mu'jam, 281];

Wa 'aṣbaḥa fu'ād^u Mūsā fāriḡ^{an} 'in kādat la-tubdī bi-hi law lā 'an rabaṭnā 'alā qalbiḥā li-takūn^a min al-mu'minīn^a 'And the heart of the mother of Mūsā (Moses) became empty [from every thought, except the thought of Mūsā (Moses)]. She was very near to disclose his (case, i.e. the child is her son), had We not strengthened her heart (with Faith), so that she might remain as one of the believers' [Qurān, XXVIII; 10; Translation, 517; Mu'jam, 174-175]

fataḥa qalbahu (li-) 'to reveal, disclose, divulge a secret' [Mu'jam, 403-404];

ṣābit al-qalb 'steadfast, staunch, unflinching, undismayed, fearless, bold, brave, courageous, tough'; 'unruffled, self-possessed, composed, calm, collected, undisturbed' [Mawrid, 396; Mu'jam, 517];

min al-qalb 'cordial' [Mu'jam, 517];

min kull qalbihi; min ṣamīm al-qalb 'from the bottom of one's heart, most sincerely, wholeheartedly'; 'with all one's heart' [Wehr/Cowan, 785; Mawrid, 870];

yahuzz^u al-qalb 'affect - cause somebody to have feelings of sadness or sympathy; touch' [Mu'jam, 598];

ya'huẓ^u *bi-majāmi*^u *al-qulūb* 'to win or captivate the hearts' [Wehr/Cowan, 135-6; Mu'jam, 567];
balagat al-qulūb al-hanājir 'to be very frightened, to be very scared in serious situations (literally: 'The hearts reached to the throats')' [Qurān, XXXIII; 10; Translation, 561; Mu'jam, 174-175];
'alā qalb rajul wāhid 'united' [Mu'jam, 383];
 – 'mind':
ḥafiẓa 'an ẓahr qalb 'to memorize, learn by heart, commit to memory, con'; 'to know by heart' [Mu'jam, 478];
 – 'soul'; 'essence':
qalb^{an} wa-qālab^{an} 'with heart and soul; inwardly and outwardly'; 'totally, wholly, entirely, completely, fully' [Wehr/Cowan, 785; Mu'jam, 440];
 – 'value, importance':
dafa'a dam qalbihi 'to sacrifice everything (in somebody's life)' [Mu'jam, 268];
 The world *qulb* 'palm pith, palm core' [Wehr/Cowan, 785] may be considered phonemic variant of *qalb* 'heart'; 'middle, center' that obtained its value by metaphoric extension 'heart' > "core".

Conclusions. The multiple-aspect (etymological, semantic, morphological and derivational) study of Arabic somatic lexeme *qalb* 'heart' gives us the grounds to state that:

1. The somatic lexeme *qalb* cannot be considered to be the part of CS lexical stock because it has cognate only in Akkadian *qablu/qablu(m)* 'middle, center, middle part'; 'hips, loins, waist'. Thus, PS $\sqrt{*k}alb-/*k}abl-$ 'heart', 'middle, center', deduced from attested Arabic and Akkadian cognates, is very controversial due to the absence of its cognates in other groups of Semitic languages.
2. The interconnection between PS roots $\sqrt{*k}alb-/*k}abl-$ and $\sqrt{*k}Vrb-$ 'inner part, middle (of the body)' on the basis of alternation of [l]/[r] is proposed by some scholars although rejected in some works.
3. As CS root $\sqrt{q}rb$ 'to come near' (attested in Arabic *qariba/qaruba*) is derivate of PS $\sqrt{*k}Vrb-$ on metaphorical basis, a distant metaphorical semantic connection between *qalb* and *qariba/qaruba* may be hypothesized.
4. Arabic *qalb* is source of denominative verbal derivatives with common metaphorical value "turning"; 'change'. Also it is a core of idioms that metaphorically denote such a notions: 'center'; 'emotional condition'; 'soul'.

ABBREVIATIONS

Ahw. – W. von Soden. Akkadisches Handwörterbuch. Wiesbaden, 1965 – 1981.
CAD – The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago. Chicago, 1956 – .
CS – Common Semitic
CEDHL – Klein Ernest. A Comprehensive etymological dictionary of the Hebrew language for readers of English. – Carta Jerusalem. The University of Haifa, 1987.

DUL – G. del Olmo Lete, J. Sanmartín. A Dictionary of the Ugaritic Language in the Alphabetic Tradition, Leiden – Boston, 2003.
OA – Old Assyrian
Oakk – Old Akkadian
OB – Old Babylonian
PS – Proto-Semitic
SL – The Semitic languages. An international handbook. Edited by Stefan Weninger. – De Gruyter Mouton, 2011.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь. – М., 1996.
Baranov H.K. Arabsko-Russkiy slovar' [An Arabic-Russian dictionary]. – Moscow, 1996.
2. Исмаилова З.И. Структурно-семантическая характеристика фразеологии современного арабского литературного языка в сопоставлении с аварским и русским языками (на материале фразеологизмов с компонентами, обозначающими части тела). Авт. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / З.И. Исмаилова. – М., 2011.
Ismailova Z.I. Strukturno-semanticheskaya kharakteristika frazeologii sovremennogo arabskogo literaturnogo yazyka v sopostavlenii s avarskim i russkim yazykami (na materiale frazeologizmov s komponentami, oboznachayushchimi chasti tela) [Structural-semantic characteristics of the Modern Standard Arabic idioms in the comparison with Avar and Russian languages (on the materials of idioms with component denoting parts of body)]. Avt. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.22 / Ismailova Zainab Ibragimovna. - Moscow, 2011.
3. Сивков И.В. Соматизмы в різносистемних мовах: семантико-дери́ваци́йний, номіна́ційний та етимологі́чний аспекти (на матеріалі арабської мови, мови іврит, англійської, української та російської мов) // Східний світ. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2013. – № 2 – 3. – С. 119 – 125.

- Sivkov I.V. Somatyzmy v riznosistemnykh movakh: semantykoderyvatsiyniy, nominatsiyniy ta etymolohichnyy aspekty (na materiali arabs'koyi movy, movy ivrit, anhliys'koyi, ukrayins'koyi ta rosiys'koyi mov) [Somatic lexemes in multisystem languages: semantic-derivational, nomination and etymological aspect (on the materials of Arabic, Hebrew, English, Ukrainian and Russian languages)] // Skhidnyy svet. – Kyiv: Instytut skhodoznavstva im. A. Kryms'koho NAN Ukrainy, 2013 - № 2 - 3. - S. 119 - 125.*
4. Muḥammad Mujammad Dāwud. Mu'ḡam at-ta'bīr al-iṣṭilāḥiyy fī al-'arabiyya al-mu'āṣira. – Al-Qāhira: Dār Garīb li-l-ṭibā'a wa-naṣr wa-t-tawẓī', 2003.
 5. A dictionary of modern written Arabic. Hans Wehr; edited by J. Milton Cowan. – Beirut: Librairie du Liban; London : MacDonald & Evans LTD., 1980.
 6. E.W. Lane. Arabic-English Lexicon. London, 1867.
 7. al-Mawrid: qāmūs 'Arabiyy-Inkilīziyy. Rūḥī al-Ba'labakkī / al-Mawrid: a modern Arabic-English dictionary / Rohi al-Ba'albaki. – Bayrūt, Lubnān: Dār al-'Ilm lil-Malāyīn, 2007.
 8. Muḥammad Taqī al-Dīn al-Hilālī, Muḥammad Muḥsin Khān. Translation of the meanings of the Noble Qur'an in the English language. – al-Madīna al-Munawwara: Muḥamma' al-Malik Fahd li-Tibā'a al-Muṣṣaf al-Sharīf, 1418 [1997].
 9. The Tower of Babel. An Etymological Database Project. Databases. Semitic etymology // <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?basename=data\semham\semet&root=config&morpho=0>

Сивков И.В.

Соматизм *qalb* 'сердце' в современном арабском литературном языке: этимологически-дери́ваци́онный анализ

Аннотация. В данной статье внимание уделяется этимологическому и дери́ваци́онному изучению соматической лексической единицы арабского языка *qalb* 'сердце'. Исследуются этимологические связи между вышеупомянутой лексической единицей и родственными ей единицами семитских языков на основании критического анализа доступных этимологических источников (например, этимологических словарей семитских языков и языка иврит, а также словарей аккадского и угаритского языков). Также предлагаются новые векторы этимологического анализа соматизма арабского языка *qalb* в рамках семитских этимологических исследований. Детально исследуется семантическое поле данной соматической лексемы. Также устанавливаются связи между прямым соматическим и отсоматическим образным (метафорическим) значениями данной соматической единицы. Рассматриваются также дери́ваци́онная валентность соматизма *qalb* и общая семантика образованных от него глаголов-деноминативов. Изучается и семантика соматических фразеологизмов с лексической единицей *qalb* в качестве их основного компонента.

Ключевые слова: соматический, лексема (лексическая единица), фразеологизм (фразеологическая единица), семантика, значение, этимология, дери́вация

Vialikova O.O.

The process of the creolised poetry writing and the creolised verse text as its result

Vialikova Olena Oleksandrivna, PhD, Docent
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Abstract: This article is devoted to the mechanisms of the creation of the creolised verse texts. The publication focuses on the specific features of the poetic discourse in the wide context and the creolised verse texts in particular. Under the term "creolised verse text" the author of the article proposes poly-code, non-homogeneous poetic texts like concrete poetry, shape poetry, zaum which are combined under the title visual poetry. There are analyzed the peculiar features of the visual texts, there are represented their constituents and the syncretic principle of combination of verbal and non-verbal sign systems in them. There are literary criticism, linguistic, semiotic points of view introduced, as well as the standpoints on the visual (creolised) texts of their authors themselves. The attention is paid to the semiotic structure of the text.

Key words: poetry writing, creolised text, visual poetry, graphic means, lexical means

Introduction. The term "poetry writing" was introduced by T.D. Eliopulos and T.S. Moffett in their "The Everything Writing Poetry Book", where it meant the process of the verse text creation [34]. The researcher of the poetry writing process O.A. Kushnerova assumes that in classical comprehension poetry writing is identified with poetic speech [15, p. 30].

In the narrow sense poetic speech is rigidly adhered to the rhythm and rhyme and that restricts verse texts to lexical elements exclusively. In the works by A. Biely, B.M. Gasparov, F.F. Fortunatov the rhythmic form is considered to be content-bearing because the content is expressed by the form of the rhythmic line [4, p. 122], and Y.M. Lotman indicates that rhythmic structure changes the meaning of the linguistic means used in the text causing the nascence of the inner poetic sense [16, p. 295].

A brief review of publications on the subject. V.Y. Holshevnikov believes that the basic attribute of the poetic speech which distinguishes it from prose is rhythm [28, p. 7]. The main rhythmic unit which is repeated in the poetic texts in all the poetry writing systems is verse (it is always graphically allocated) but its inner structure in various poetry writing systems is different [28, p. 8]. Similarly A.P. Zagnitko thinks the rhythm performs the semantic function in the text [9, p. 165]. A verse text as a poetic composition is a unique language system with a specific aesthetic function which subordinates the other language functions [9, p. 163].

Being abstract from the rhythmic-lexical text carcass, the poetic speech is defined in the wide context as a variety of artistic and poetic language, which is able to influence the emotional state of the listener [7, p. 36]. The American cognitive poetics representative B. Chatton understands the poetic writing as the process of language use to express thoughts, feelings and observations [33, p. 5].

The goal of the article is to analyse the process of the creolised poetry writing and to define the notion of the creolised verse text as its result.

Materials and methods. The result of the poetry writing process, as rightly observed by O.A. Kushnerova, is a verse text seen as a semiotic structure [15, p. 41]. Unlike a traditional poetic text a creolised poetic text is a distinct semiotic structure as consists not only of verbal signs, but also non-verbal, graphic. Regarding the status of linguistic elements of the text's exterior design O.E. Kivilsha notes that although most researchers believe them to be paralinguistic means of the written language, but they perform sense-distinctive function in writing [11]. The generation and perception of contemporary poetic texts is reduced

primarily to the ability to decode (i.e., perceive and interpret) the graphical elements of the text as they can dominate in text creation, and sense expression as well [3].

Graphically complicated visual poetry originated as a genre that synthesizes artistic and literary and figurative strategies, so for centuries it remained a marginal form of literary process that does not fit into the genre system [19]. In visual art and text the semantic load is shared between the poetic message and graphic or figurative form of expression, and complex generated value cannot be expressed by any artistic media, taken separately [1, p. 16].

Thus, in contrast to other poetic genres visual poetry always requires visual perception. Poetic world model is built by the author so that the unprepared reader, "immersed" in modern poetry, has the possibility of multiple interpretations; at the same time the reader has an obsessive feeling of misunderstanding, strangeness, unnaturalness, paradox, – the whole culture shock – which often leads to rejection and exclusion of the model of the world, represented in modern poetry [17].

Following I.V. Zdanevich, who believed that "the meaning of the poem varies depending on the nature of the typing", visual poets use different types and font sizes in printed text (the possibility of visual poetry increased with the computerization of the publishing process) [27]. Visualization of the poem not only provides additional (visual) work plan, but also reinforces the same lexical items of the poetic text [ibid].

In other words, visual poetry is a merger of elements of painting with elements of traditional poetry, or rather, a combination of the visual range with the verbal one, the intersection of which gives rise to "poetry for the eyes". According to M. Suhotin, "this industry is more speech than figurative poetry" (because it is all about working with the word) that is on the verge of any languages [26, p. 244]. V. Nekrasov explains visual poetry through mechanisms and processes inherent in the genre: "When the spaciousness of our speech pattern is shown in the graphic text functionality, working on perception, and then obviously we can talk about poetry for eyes ... Visuality of text is understood before all as expressed scope of speech" [20]. The new feature offers immense promise for enhancing the aesthetic response of the reader / viewer.

According to E. Steiner, encoding and decoding of texts from different modeling systems (verbal and alphabetic and iconic visual) work different parts of the human brain [5, p. 159]. To multiply the amount of information in the text and to optimize its perception it seems relevant to turn on both of the hemispheres of the brain. A coher-

ent text, addressed to the two sources of figurative representations of a human, is grasped more thoroughly and affects deeper heart strings [ibid].

Results and discussion. Most modern visual works are postmodern, which is marked by paradoxical, parody, dialogic, multi-layered text and visual discourse, modeling various situations that require an active involvement of the reader-viewer in the process of interpretation [19]. Moreover, there must be interpreted literally all the components of the artistic composition: the text itself – or its absence, its configuration and features of the location on the page, and iconic graphic elements, colors, font, graphic symbols, melodic, prosodic or resonant characteristics, tactile features of a page or platforms on which the text is reproduced, verbal symbols and figurative series, and most importantly – the interaction of all the elements of the work [ibid].

The shift of the meaning from the message text to the image text, according to R. Nikonova, makes the situation more one-dimensional, but also more natural, more professional [5, p. 155]. Perceived through the eyes text should be designed before all as visual one (which does not exclude all the rest) [ibid].

By T. Harhur, the visual image of the poetic text is an important, and sometimes a fundamental factor in the formation of the poetic mind of the poet [27]. In psycholinguistic level parallel meanings that arise in visual texts activate both hemispheres of the brain, which in turn leads to an increase in semantic capacity of a work and therefore to the more informative text [ibid]. In addition, the introduction of a visual element to the poetic texts creates an independent structural level that cannot be expressed with anything but itself [ibid]. Metagraphic text decoration is one way to package sense [27, p. 279] which the sender includes to the act of communication. The analysis of researches devoted to the metagraphic system of European languages, reflects not only the general trends in the development of such semiologic systems, but the specifics of each of them, due to the specificity of national identity and language [30].

The futurists and constructivists' radical experiments on linguistic and iconic signs have shown that the transfer of the poetic work is also possible by means of the destruction of traditional syntactic relations and of the replacement of these relations with graphic or artistic-figurative images [19]. The search for the new language, capable to express the dynamism and technological innovation and revolutionary new industrial era led to the formation of "reinforced concrete poems", in which syntactically unrelated words are written in geometrical shapes and are graphically and conceptually grouped into semantic units [ibid].

It is important to stress the fact that visualists make it invisible the apparent boundary between a word and an image, between the verbal text and the graphic text. S. Sigey writes: "As soon as the poet begins to think about the technique of making the poem, the visual poetry properly begins. In other words – poets turn into artists, but they create poems... a poem speaks to the viewer in visual language of painting principally"[24, p. 14]. According to S. Biryukov, the concept of "poetry" is undergoing significant change – it expands its borders almost indefinitely [5, p. 149]. Moreover visualists can be much

saturated, multiple, and those that go into kitsch, some simple forms like comics [ibid].

In the field of visual poetry, depending on the extent and direction of used techniques there is implemented a syncretic principle of combining verbal and visual-iconic sign systems, most strategies implemented in a number of verbal output beyond the traditional model of the poetic text [12]. Multimedia technologies serve to address not only the informational problems, but also aesthetic ones. This potentially opens up new possibilities for visual poetry [17].

During an interview on the question, what visual poetry is, K. Kedrov replied: "There are virtually no boundaries between the visual poetry and simple illustrations to the text" [10]. Even visual poets often do not distinguish between the visual poetry and graphics or other figurative works. Most often you can say that this is visual poetry, but based on the definition of the author: the name of the author or the comment [17].

In general linguists treat text graphics as subsidiary, additional tool of underlying (underscore, emphasis) of semantically important parts of the text as a means of updating, metaphorisation with an accompanying transfer function of aesthetic information [14, 20]. Among the universally traditional techniques there are first and foremost punctuation, including "author's punctuation", as well as capitalization and italic text selection [20; 2; 36]. For the poetic graphics, in addition, such isolated segments of text as a line and a verse, and "individual copyright mark, acute accent marks, mathematical symbols, music and other non-linguistic graphics systems" are also significant [13, p. 21]. By the following items there are also a number of "foreign-language graphic systems" [ibid].

In the monograph "The Technical Version of a Book" A. A. Reformatsky produced "protection theory", that is the theory of logical balance between visual elements that make up the book page [23]. Later, in "Linguistics and Poetics" (the "Semiotics of printed text") the scientist proposed a hierarchy of forces influence of different fonts and inscribed: "The relative strength of influence on the perception of image features is presented in the following order (from the weakest to the strongest):

1. Abacus (A1, discharge).
2. Italics.
3. Lowercase.
4. Semibold.
5. Bold.
6. Font size.
7. Font type" [23, p. 145].

Over time, certain principles lost its semantics and the means of text accentuation were not delimited any more: "To deliver logical stress, italics and its analogs are often used (bold, capital letters, etc.)" [18, p. 107].

The punctuation development vector, its movement from the past to the present shows that the punctuation in the future will be seen in the narrow sense [22, p. 72]. There is an already actively developing independent branch of knowledge – paragraphemics, the subject of which is the study of punctuation in a broad sense, i.e. a blank paragraph, footnote, tricks of the text printed on the material, its font and other signs distribution used in an electronic text [22, p. 34].

Graphical methods of a literary text from the standpoint of its pragmatic and stylistic purpose are characterized in

detail in the V.I. Chepurnykh's work, where among other pragmatic functions of this phenomenon the author names focusing recipient, highlighting important elements of communicative speech, articulation of thematic specification expressions, compositional division of the text and compression of information, and among the stylistic functions – the transfer of functional-stylistic, emotional-expressive, emotional-evaluative and aesthetic types of information [29, p. 124-132]. With respect to another, characteristic function of graphical selection it is noted that "the use of italics or fonts imitating features of different alphabets' letters is outlining national and cultural peculiarities of various countries and peoples, who form the historical, social and national character, and describes the place, the time and the participants of an action" [29, p. 130].

Loosening of poetic punctuation and the "cancel" of capitalization is a tool commonly used in the poetic language of the late twentieth century. [25]. The process was influenced by further poetic innovations: the widespread use of "stairs" and partition into lines in paper Soviet poetry (A.L. Zhovtis [8]), individual, more complex structure of the text in the not censored poetry, no strict account of the poem typing in modern foreign poetic traditions [25]. Often one contemporary poet in various works demonstrates different principles of graphic verse, which show varying degrees of non-compliance checker [ibid]. According to the American poet and critic Charles Bernstein, spelling and clarity become synonymous to the descriptive manner of expression and etiquette [32]. Analyzing the essay by Bernstein, D. Hantsperher concludes that poetry can work against standardization and alienation which it causes [35, pp. 167-168].

During the postmodern period an internal necessity to escape traditional poetry, to destroy frozen forms and to

go for something completely new arises [27]. It was a moment of understanding that classical poetry itself has become obsolete, because in fact since Aristotle nothing new was said [ibid]. To distinguish from the others contemporary poets began to seek new ways of expression, including creating new images with new linguistic resources. The authors of many texts use different hardware to form an original author's text, which greatly affects the process of generating a text – both in the domestic and foreign levels [30]. These features are graphical tools of the Internet chat: smiles, antismiles, dollars, Latin, combining Latin and Cyrillic spelling, intentionally false spelling ("Albanian language") and others. [6, p. 212]. These formal techniques are not only aimed at transforming the poem into a more complex and experimental, but also play an important role in determining the mood and voice of the one who reads the poem [31, p. 196].

In the treatise "The Fire and the Sun" by I. Murdoch, translating Plato's myth of the invention of writing, the author notes a strikingly modern Plato's view that the language can be a real barrier to understanding and knowledge [37, p. 23]. A few centuries after the works of Plato, the concrete poets back to this idea and develop it so that the graphic form of the text almost dominates the lexical one. In modern times, the poetic form is so different that it can be called even experimental [21, p. 266].

Conclusions. Thus, we can conclude that creolised poetry writing is the process of creating visual poetry texts, which abandons the classical literary tradition of poetry and is directed to the synthesis of lexical items, their graphic design and figurative means. The product of the poetry writing is the creolised verse text as an object of linguistic research and materialized embodiment of visual poetry as a literary concept.

REFERENCES (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Адлер Дж. Непрерывность традиции визуальной поэзии. Типология и систематика фигурных стихов : монография / Джереми Адлер. – М.: Литература, 1990. – 234 с.
Adler Dzh. Nprerivnost' traditsii vizual'noy poezii. Tipologiya i sistematika figurnykh stikhov [The Continuity of the Tradition of Visual Poetry. Typology and Systematics of Concrete Poetry] : monografiya / Dzheremi Adler. – M.: Literatura, 1990. – 234 s.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 304 с.
Arnol'd I.V. Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyka [The Stylistics of Modern English] / Irina Vladimirova Arnol'd. – M.: Prosveshcheniye, 1990. – 304 s.
3. Бадаев А.Ф. Функциональные типы поэтической графики : на материале русской поэзии XVII – XXI вв. : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Бадаев Алексей Феликсович. – Екатеринбург, 2005. – 227 с.
Badayev A.F. Funktsional'nyye tipy poeticheskoy grafiki: na materiale russkoy poezii XVII – XXI vv. [Functional Types of Poetic Graphics: on the Material of Russian Poetry of XVII - XXI centuries] : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Badayev Aleksey Feliksovich. – Yekaterinburg, 2005. – 227 s.
4. Белый А. Ритм как диалектика и "Медный всадник" / Андрей Белый. – М.: Федерация, 1929. – 280 с.
Bely A. Ritm kak dialektika i "Mednyy vsadnik" [Rhythm as Dialectics and "The Bronze Horseman"] / Andrey Bely. – M.: Federatsiya, 1929. – 280 s.
5. Бирюков С.Е. Зевгма: русская поэзия от маньеризма до постмодернизма / Сергей Евгеньевич Бирюков. – М.: Наука, 1994. – 288 с.
Biryukov S.Ye. Zevgma: russkaya poeziya ot man'yerizma do postmodernizma [Zeugma: Russian Poetry from Mannerism to Postmodernism] / Sergey Yevgen'yevich Biryukov. – M.: Nauka, 1994. – 288 s.
6. Ефросинин С. Ультрафикшн в эпоху искусства избытка / С. Ефросинин // Знамя: [ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический журнал]. – 2006. – № 11. – С. 212–214.
Yefrosinin S. Ul'trafikshn v epokhu iskusstva izbytkha [Ultrafiction in an Era of Excess Art] / S. Yefrosinin // Znamya : [yezhemesyachnyy literaturno-khudozhestvennyy i obshchestvenno-politicheskiy zhurnal]. – 2006. – № 11. – S. 212–214.
7. Жирмунский В.М. Поэтика русской поэзии / Виктор Максимович Жирмунский. – СПб.: Азбука-классика, 2001. – 496 с.
Zhirmunskiy V.M. Poetika russkoy poezii [Poetics of Russian Poetry] / Viktor Maksimovich Zhirmunskiy. – SPb.: Azbuka-klassika, 2001. – 496 s.
8. Жовтис А.Л. Стихи, которые читаешь... [Текст] / А. Л. Жовтис // Литературная учеба. – 1982. – № 4. – С. 116–121.
Zhovtis A.L. Stikhi, kotoryye chitayesh'... [Poems that you read...] / A.L. Zhovtis // Literaturnaya ucheba. – 1982. – № 4. – S. 116–121.
9. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум : [науково-навчальний посібник] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2007. – 313 с.
Zagnitko A.P. Lingvistika tekstu : Teoriya i praktikum [The Text Linguistics: Theory and Practicum] / Anatoliy Panasovich Zagnitko. – Donets'k : TOV "Yugo-Vostok, Ltd", 2007. – 313 s.
10. Кедров К. Стихи. Интервью / К. Кедров. – Режим доступа: [Э-ресурс]

- Kedrov K. Stikhi. Interv'yū [Poems. Interview] / K. Kedrov. – [Online]: <http://www.stihi.ru/2009/07/15/3952>
11. Ківільша О.Є. До лінгвостилістичного аналізу експресивної графіки / О.Є. Ківільша // Культура слова. – 1985. – Вип. 28. – С. 67–71.
- Kivil'sha O.É. Do lingvostilistichnogo analizu yekspresivnoyi grafiki [To the Linguistic Analysis of the Expressive Graphics] / O. É. Kivil'sha // Kul'tura slova. – 1985. – Vip. 28. – S. 67–71.
12. Ковалев П.А. Поэтический дискурс русского постмодернизма : автореф. дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.01.01. "Русская литература" / Петр Александрович Ковалев. – Орёл, 2010. – 558 с.
- Kovalev P.A. Poeticheskiy diskurs russkogo postmodernizma [The Poetic Discourse of Russian postmodernism] : avtoref. dis. ... doktora filol. nauk : spets. 10.01.01. "Russkaya literatura" / Petr Aleksandrovich Kovalev. – Orol, 2010. – 558 s.
13. Культура русской речи / [под ред. Л.К. Граудиной, Е.Н. Ширяева]. – М. : НОРМА-ИНФА, 1999. – 560 с.
- Kul'tura russkoy rechi [The Culture of Russian Speech] / [pod red. L.K. Graudinoi, Ye.N. Shiryayeva]. – M. : NORMA-INFA, 1999. – 560 s.
14. Кушнерик В.І. Фоносемантизм : гіпотези і факти : [монографія] / Володимир Іванович Кушнерик. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – 420 с.
- Kushnerik V.I. Fonosemantizm : hipotezi i fakti : [Monografiya] / Volodimir Ivanovich Kushnerik. – Chernivtsi : Knigi-KHKhI, 2008. – 420 s.
15. Кушнерова О.А. Лінгвокогнітивні параметри віршованих текстів (на матеріалі англійської, української та російської любовної лірики XX століття) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Олена Андріївна Кушнерова. – К., 2013. – 218 с.
- Kushnerova O.A. Lingvokognitivni parametri virshovanih tekstiv (na materiali angliys'koï, ukraiïns'koï ta rosiys'koï lyubovnoï liriki XX stolit'ya) [Lingvocognitive parameters of verse texts] : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.15 "Zagal'ne movoznavstvo" / Olena Andriïvna Kushnerova. – K., 2013. – 218 s.
16. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
- Lotman Yu.M. Struktura khudozhestvennogo teksta [The Structure of the Artistic Text] / Yuriy Mikhaylovich Lotman. – M. : Iskusstvo, 1970. – 384 s.
17. Минаева Э., Пономарева Т. Современный поэтический дискурс: коды визуальной поэзии / Э. Минаева, Т. Пономарева. [Э-ресурс]
- Minayeva E., Ponomareva T. Sovremennyy poeticheskiy diskurs : kody vizual'noy poezii [Contemporary Poetic Discourse: the Codes of Visual Poetry] / E. Minayeva, T. Ponomareva. – [Online]: <http://discourseanalysis.org/ada9/st66.shtml>
18. Москвин В.П. Стилистика русского языка. Теоретический курс / Василий Павлович Москвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 630 с.
- Moskvina V.P. Stilistika russkogo yazyka. Teoreticheskiy kurs [Stylistics of the Russian language] / Vasilii Pavlovich Moskvina. – Rostov-na-Donu : Feniks, 2006. – 630 s.
19. Назаренко Т. Визуальная поэзия / Т. Назаренко // Черновик. Смешанная техника [Э-ресурс].
- Nazarenko T. Vizual'naya poeziya [Visual Poetry] / T. Nazarenko // Chernovik. Smeshannaya tekhnika [Online]: http://www.chernovik.org/vizual/?rub_id=5
20. Некрасов В. Объяснительная записка / В. Некрасов // Литературное А-Я. – 1985. – № 6. – С. 48–50.
- Nekrasov V. Obyasnitel'naya zapiska [Explanatory Memorandum] / V. Nekrasov // Literaturnoye A-YA. – 1985. – № 6. – S. 48–50.
21. Пелевина Н.Ф. Стилистический анализ художественного текста / Нина Федоровна Пелевина. – Л. : Просвещение, 1980. – 272 с.
- Pelevina N.F. Stilisticheskiy analiz khudozhestvennogo teksta [Stylistic Analysis of Literary Text] / Nina Fedorovna Pelevina. – L. : Prosveshcheniye, 1980. – 272 s.
22. Петриченко М. А. Вчера, сегодня, завтра знаков препинания / Мария Андреевна Петриченко. – Кривой Рог : Видавничий дім, 2006. – 78 с.
- Petrichenko M.A. Vchera, segodnya, zavtra znakov prepiniyaya [Yesterday, Today and Tomorrow of the Punctuation] / Mariya Andreyevna Petrichenko. – Krivoy Rog : Vidavnychiy dim, 2006. – 78 s.
23. Реформатский А.А. Техническая редакция книги / Александр Александрович Реформатский; [при участии М.М. Каушанского]. – М. ; Л. – 1933. – 415 с.
- Reformatskiy A.A. Tekhnicheskaya redaktsiya knigi [Technical Editing of Books] / Aleksandr Aleksandrovich Refomatskiy ; [pri uchastii M.M. Kaushanskogo]. – M. ; L. – 1933. – 415 s.
24. Сигей С. Краткая история визуальной поэзии в России: Литература после живописи / С. Сигей // Ученые записки отдела живописи и графики Ейского историко-краеведческого музея. – Ейск, 1991. – Вып. 1. – [Э-ресурс]
- Sigey S. Kratkaya istoriya vizual'noy poezii v Rossii: Literatura posle zhivopisi [A Brief History of Visual Poetry in Russia: Literature after Painting] / S. Sigey // Uchenyye zapiski otdela zhivopisi i grafiki Yeyskogo istoriko-kraevedcheskogo muzeya. – Yeysk, 1991. – Vyp. 1. – [Online]: http://rubtsov.penza.com.ru/symbioz/9/Viz_poetr.htm
25. Суховой Д.А. Графика современной русской поэзии : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Суховой Дарья Алексеевна. – СПб, 2008. – 271 с.
- Sukhovoy D.A. Grafika sovremennoy russkoy poezii [Graphics of the Contemporary Russian Poetry] : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 "Russkiy yazyk" / Sukhovoy Dar'ya Alekseyevna. – SPb, 2008. – 271 s.
26. Сухотин М. О двух склонностях написанных слов / М. Сухотин // НЛЮ. – 1995. – № 16. – [Э-ресурс]
- Sukhotin M. O dvukh sklonnostyakh napisannykh slov [On Two Inclinations of Written Words] / M. Sukhotin // NLO. – 1995. – № 16. – [Online]: http://www.levin.rinet.ru/FRIENDS/SUHOTIN/Statji/o_dvyx.html
27. Хархур Т. Я вижу слово или Методы визуализации художественного текста / Т. Хархур // ЛИМБ. – 2002. – № 12. – [Э-ресурс]
- Kharkhur T. Ya vizhu slovo ili Metody vizualizatsii khudozhestvennogo teksta [I See the Word or Fictional Text Visualization Techniques] / T. Kharkhur // LIMB. – 2002. – № 12. – [Online]: <http://limb.dat.ru/No12/essay/harhur3.shtml>
28. Холшевников В.Е. Основы стиховедения. Русское стихосложение / Владислав Евгеньевич Холшевников. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – 168 с.
- Kholshhevnikov V.Ye. Osnovy stikhovedeniya. Russkoye stikhoslozheniye [Basics prosody. Russian prosody] / Vladislav Yevgen'yevich Kholshhevnikov. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1972. – 168 s.
29. Чепурных В.И. Прагматические и стилистические функции графических средств в художественном тексте / В.И. Чепурных // Текст и его компоненты как объект комплексного анализа. – Л. : ЛГПИ имени А. И. Герцена, 1986. – С. 124–132.
- Chepurnykh V.I. Pragmaticheskiye i stilisticheskiye funktsii graficheskikh sredstv v khudozhestvennom tekste [Pragmatic and Stylistic Features of Graphical Tools in a Fiction] / V.I. Chepurnykh // Tekst i yego komponenty kak ob'yekt kompleksnogo analiza. – L. : LGPI imeni A.I. Gertsena, 1986. – S. 124–132.
30. Шубина Н.Л. Невербальная семиотика печатного текста как область лингвистического знания / Н.Л. Шубина // Известия Рос. госуд. пед. ун-та имени А.И. Герцена. – СПб. – 2009. – № 97. – С. 184–192.
- Shubina N.L. Neverbal'naya semiotika pechatnogo teksta kak oblast' lingvisticheskogo znaniya [Nonverbal Semiotics of Printed Text as Linguistic Knowledge] / N.L. Shubina // Izvestiya Ros. gosud. ped. un-ta imeni A.I. Gertsena. – SPb. – 2009. – № 97. – S. 184–192.
31. Beach Chr. The Cambridge Introduction to Twentieth-Century American Poetry / Christopher Beach. – N.Y. : Cambridge University Press, 2003. – 232 p.

32. Bernstein Ch. Content's Dream : Essays 1975-1984 / Charles Bernstein. – L.A. : Sun and Moon Press, 1984. – 465 p.
33. Chatton B. Using Poetry Across the Curriculum : Learning to Love Language / Barbara Chatton. – Santa Barbara : Libraries Unlimited, 2010. – 241 p.
34. Eliopoulos T.D., Moffett T.S. The Everything Writing Poetry Book : A Practical Guide To Style, Structure, Form, And Expression / T.D. Eliopoulos, T.S. Moffett. – Avon : Adams Media, 2005. – 304 p.
35. Huntsperger D.W. Procedural Form in the Postmodern American Poetry / David W. Huntsperger. – N.Y. : Pallgrave Macmillan, 2010. – 206 p.
36. Kukharensko V.A. Seminars in Style / Valeria Andreyevna Kukharensko. – M. : Vysšaja Škola, 1971. – 184 p.
37. Murdoch I. The Fire and the Sun : Why Plato banished the artist / Iris Murdoch. – Oxford : Clarendon Press, 1977. – 89 p.

Вяликова Е.А. Процесс креолизованного стихосложения и его результат креолизованный стихотворный текст

Анотация. Статья посвящена исследованию механизма креолизованного стихосложения. Под креолизованным стихотворным текстом в статье понимается неомогенный, поликодовый поэтический текст, такой как конкретная поэзия, фигурные стихи, футуристическая заумь, называемые общим термином визуальная поэзия. Анализируются особенности визуализированных текстов, представляются их составляющие и синкретический принцип соединения в них вербальных и невербальных знаковых систем. Представлены литературоведческая, лингвистическая, семиотическая точки зрения, а также видение визуальных (креолизованных) текстов самими авторами. Также уделяется внимание семиотической структуре креолизованного стихотворного текста.

Ключевые слова. Стихосложение, креолизованный текст, визуальная поэзия, графические средства, лексические средства

Yarema O.B.

Applying statistical methods to the analysis of allusion in literary text

Yarema Oksana Bohdanivna, advanced student
Easteuropean National University named after Lesia Ukrayinka, Ternopil, Ukraine

Abstract. Applying statistical methods to the analysis of allusion in literary text. The aim of this article is the study of various allusive types via the methods of statistics. The statistical methods used are chi-square criterion and the coefficient of the degree of similarity. The peculiarities of the functioning of allusions are revealed through the comparison of different allusive types in three genres of literature. The process of comparison of three genres, the identification of the nucleus of each genre and other feature are presented in the article.

Keywords: *allusion, genre, chi-square, coefficient of similarity*

Text is a population of units from the point of view of statistics that can undergo observation and counting. The use of formulas with an aim to detect some characteristics of language units, seems to be difficult. But with the detecting of laws and specifics of functioning of these variables the inner content of the text messages can be decoded, as well as the reasons of text fullness with these units, their correlation and interconnection. These signs are essentially diagnostic, by means of which, on the one hand, the identification of texts is carried out, on the other, efforts are applied to penetrate into the depth of the text, not accessible to direct observation [6]. However, the text in its classical meaning [2, 7, 9, 11] is not the only object of our analysis in this article. Text can be a set or corpus of the works of one author, provided they belong to one genre. For example, a sample of poems by T.S. Eliot can be considered a set. Such text is also considered a collective one, although the level of integrity is slightly different. Integrity is ensured by the unity and stability of individual style, author affiliation to a particular school or literary movement and so on. The formation of one homogenous population of the texts is based on concrete statistical and linguist parameters. Thus, the aim of this article is to detect the variance of allusive types in three genres of literature through statistic methods. Though the phenomenon of allusion was analyzed by a great number of foreign and Ukrainian linguists, such as P. Allan, R. Leppihalme, M.V. Vorobiova, N.Y. Novokhachiova, V.P. Moskvina and others, the methods of statistic were yet not applied to the analysis of allusion. To cope with this task, the works of V.I. Perebyinis and B.N. Golovin served as the basis of this investigation.

In the course of forming the sample of text excerpts, linguists primarily define its specificity and selection criteria – linguistic and statistical, which should reflect the homogeneity of the text and provide a quality selection of material to be tested. On the one hand, this selection should be based on the general principles of selection of texts, on the other – certainly the features of units to be detected in an array of text should be considered.

An array of text that consists of identical by multitude fragments of texts by various authors is likened by the criteria of selection and requirements to the selection of material for corpus text [4]. Therefore, selection of material is carried out on the following criteria:

1) diachronic – texts should belong to the same time period, which lasted from the late 19th century to the mid-20th century, and is united by the literary movement of modernism;

2) representative – texts reflect the real state of a language in the aforementioned period preserving author's or regional language features;

3) stylistic – texts constitute fiction by prosaic writers, poets and playwrights. Critical essays, essays and other kinds of genres were not taken into account;

4) authentic – all texts are not adapted or modified and so reflect the real state of the language and organization of a work;

5) quantitative – the number of words in the passages is clearly determined and varies between 100 word forms.

Statistical calculations are based on the comparison of three main genres of literature, that of narrative, lyrical and dramatic [10, p. 10], namely the comparison of features of allusive load within these genres. Due to differences in definition and classification of genres and kinds of literature, to the group of genre we include a number of literary works similar in the type of their linguistic and cognitive orientation to an object or subject, or the act of artistic expression: a word either depicts the objective world (in case of prose work) or expresses the state of the narrator (in case of verse) or reproduces the process of verbal communication (in case of drama) [5, p.322].

To the corpus of three metasamples excerpts of works or entire texts of authors whose work is related to the literary movement of modernism were included. In forming the samples of drama and narrative genres we selected randomly text excerpts with length from 900 to 1100 word forms, which is in average of 1000 word forms each. The variation in the length of passages is caused by logical completeness of the piece of the text – a paragraph or a replica. Formation of the sub-samples in lyrical genre metasample is characterized by grouping smaller poems into one sub-sample with the number of units of 1000 word forms.

As V.I. Perebyinis states, the basis for the recognition of random sampling as one that gives reliable results of the study is the hypothesis that a large number randomly selected units from the general population should adequately represent it. Random sample corresponds to statistics law on accidental events [8, p.20].

In general 210 sub-samples, that is 70 sub-samples for each genre (or metasample), respectively, served as material for the research. According to the table of "Sufficiently big numbers" such quantity of samples will ensure reliability of the results (p) with 99% reliability and relative error (ϵ) at 0,09%, which is quite satisfactory for linguistic studies [3, p.57]. After all, as B.N. Golovin indicates, the experience to use statistics for the study of the basic phenomena of morphology and syntax in different styles

of literary language convinces us that for sufficiently plausible data of mean values and quota sufficient will be a number of 10-20 samples with amount of 500 words. However, phenomena with small frequency require a larger number of observations of investigated frequency and quotas [3, p. 58]. Therefore, the study of allusive units, to one general population, which consists of 70 samples, were included 10 sub-samples based on the excerpts from the texts of seven authors that have been selected to represent the phenomenon in a particular genre of literature randomly.

General population of narrative genre is comprised from the literary texts of such authors as J. Joyce, V. Woolf, J. Conrad, H. D. Lawrence, W. S. Maugham, G. Orwell, A. Huxley; lyrical genre – T.S. Eliot, W.B. Yeats, H.D. Lawrence, W.H. Auden, W. Owen, E. Sitwell, D. Thomas; dramatic genre – S. Beckett, A. Wesker, W.B. Yeats, W.S. Maugham, J. Osborne, S. O'Casey, H. Pinter.

As this number of excerpts is selected from the relatively small amount of text, it is insufficient to draw conclusions about the characteristics of the functioning of allusions in three genres of literature in general, but enough to talk about the peculiarities of the allusive units in analyzed texts of the British author-modernists.

The first stage of the analysis is to determine whether the sample or some of them such as drama and prose, prose and poetry, drama and poetry are included to one general population, or there are stylistic differences among them due to linguistic or stylistic factors. Obviously, the comparison of the frequency characteristics of allusions between three metasamples is possible with non-

parametric tests, one of which is a chi-square test (χ^2). This is the most commonly used criterion for the study of linguistic phenomena, because, unlike the Student's t test, it enables comparison of more than two samples. Student test, however, is useful to verify the materiality of differences and distances between pairs of arrays of comparable texts (prose-drama, prose-poetry, poetry-drama).

With "chi-square" test the empirical observation data are compared to the theoretical tabulated values and hypothesis about the distribution of the studied units is defined.

In assessing the difference between empirical and theoretical distributions we need to know the value of the probability and degrees of freedom that meet a specified level of significance. For this purpose K. Pearson developed a standard table [1, p.162], in which the values of the parameters at the intersection of probability and number of degrees of freedom give the probabilities that assess the value of χ^2 .

The distribution of absolute data of each sample is represented in the table (see Table 1) together with the sum of the absolute frequencies in each metasample – 83, 293 and 579 units respectively for drama, prose and poetry, as well as the amount of each type of allusions in three metasamples.

That is, we analyze the eight types of allusions, where 107 units is the sum of mythological allusions, 267 – theological, 239 – literary, 100 – historical, 40 – folklore, 45 – common, 14 – art-allusions and 143 – personal. The number of 955 is a total amount of allusions in all metasamples.

Table 1. The distribution of the absolute frequencies of different types of allusion in three metasamples

	M	T	L	H	F	C	A	P	Σ
Drama	9	33	15	9	2	4	0	11	83
Prose	9	66	82	49	11	21	5	50	293
Poetry	89	168	142	42	27	20	9	82	579
Σ	107	267	239	100	40	45	14	143	955

Thus, $\chi^2 = 955 \cdot (1,07-1) = 66,85$.

In order to check whether the data states the significance of these differences, it is necessary to determine the number of degrees of freedom equal to the product of the number of columns minus one to the number of rows minus one [8, p.36]: $f = (8-1) \cdot (3-1) = 14$. The null hypothesis is accepted at $\chi^2 \leq \chi^2_{5\%}$ and discarded when $\chi^2 \geq \chi^2_{1\%}$. For $f = 14$ we obtain the value $\chi^2_{5\%}$, which corresponds to a value of 23,7, and $\chi^2_{1\%} = 29,1$. In our case, index $\chi^2 > \chi^2_{1\%}$, or $66,85 > 29,1$, that is much bigger than the tabulated values, so the null hypothesis of homogeneity of the studied metasamples is rejected. This shows the significance of the difference between the observed texts and is caused by the specifics of allusion in every text and its structural features of speech. It should be added that if χ^2 test showed significance, according to which all three samples could be combined into one general population, the distribution of allusive load would not differ between metasamples and it could be argued that the saturation of the texts by allusions is independent of generic nature of the texts or is dictated by other laws.

Obviously, if every genre of literature has a structured set of different types of allusive elements, among them are those that occur most often, so they are the nucleus of the system, and those that are extremely rare or do not occur at all, that is they are at the periphery of the matrix. It should not be forgotten that the frequency of each type of allusions not only depends on the genre of the work, but also on the ideological orientations of writer's literary and cultural aspirations, methods of construction of the text and its saturation by stylistic elements.

To determine the nucleus of the system and the periphery, we need to calculate the relative frequency of different types of allusive elements, or the percentage of the absolute frequency of the total number of items in the corpus (see Table 2). The total number of allusions for drama is 83 units, for prose – 293 units and for poetry – 579.

Relying on the data of relative frequencies it can be summarized that the nucleus of drama is represented by theological, literary and personal allusions, the main corpus includes mythological and historical allusions, and to the periphery belong common, folklore and art allusions. Accordingly, in prose the nucleus is presented by literary,

theological, historical and personal allusions, the main corpus combines common allusions, and at the periphery are folklore, mythology and art allusion. In poetry, the nucleus contains theological, literary, artistic and mythological allusions, the main corpus also includes historical

allusions and periphery covers folklore, art and common allusions. In terms of frequency common nucleus for three compared metasamples is theological, literary and personal allusions. Poetry is differentiated also by mythological allusions, and prose by historical ones.

Table 2. Absolute and relative frequency of allusions

№	Types of allusion	Drama		Prose		Poetry	
		abs. freq.	rel. freq.	abs. freq.	rel. freq.	abs. freq.	rel. freq.
1.	Mythological	9,00	10,84	9,00	3,07	89,00	15,37
2.	Theological	33,00	39,76	66,00	22,53	168,00	29,02
3.	Literary	15,00	18,07	82,00	27,99	142,00	24,53
4.	Historical	9,00	7,80	49,00	16,72	42,00	7,25
5.	Folklore	2,00	2,41	11,00	3,75	27,00	4,66
6.	Common	4,00	4,82	21,00	7,17	20,00	3,45
7.	Art-allusions	0,00	0,00	5,00	1,71	9,00	1,55
8.	Personal	11,00	13,25	49,00	16,72	82,00	14,16
Total		83,00	100,00	293,00	100,00	579,00	100,00

Note. In bold type are the frequencies that belong to the nucleus, in italics to the main corpus, and the rest belong to the periphery

Relying on the data of relative frequencies it can be summarized that the nucleus of drama is represented by theological, and literary allusions, the main corpus includes mythological, personal and historical allusions, and to the periphery belong common, folklore and art allusions. Accordingly, in prose the nucleus is presented by literary, theological, historical and personal allusions, the main corpus combines common and folklore allusions, and at the periphery are mythological and art allusions. In poetry, the nucleus contains theological, literary, mythological and personal allusions, the main corpus also includes historical and folklore allusions and periphery covers art and common allusions. In terms of frequency common nucleus for three compared metasamples is theological and literary allusions. Poetry is differentiated also by mythological and personal allusions, and prose by historical and personal ones.

It is interesting to see what types of allusions are characterized by frequency similarity among the three analyzed metasamples. To obtain these data, we need to define threshold zones and separate them by frequency. Follow recommendation of V.I. Perebyinis [8], we decided to take five frequencies – high, above average, below average, average and low. Step of the threshold is determined as follows: the difference between the highest and the lowest frequency of unit is divided by 5 (the number of frequencies). Therefore, for each metasamples the thresholds are different. So, for drama the highest frequency is within theological allusions – 33 units, and the lowest is within art allusions – zero frequency. The difference will be 33. Then for the frequency range 34 is divided by 5 and thus we get 6,6. According to the same scheme we get the frequency ranges for prose and poetry with ranges of 15,4 and 31,8. Allusive types are distributed according to frequency of each metasample and are presented in Table 3.

Table 3. Distribution of allusive types according to frequency

Frequency	Drama		Prose		Poetry	
	Range	Type of allusion	Range	Type of allusion	Range	Type of allusion
High	26,8-33,0	<u>Theological</u>	62,0-82,0	Literary Theological	127,6-168,0	Literary, Theological
Above average	20,1-26,7	-	46,5-61,9	Personal, historical	95,7-127,5	-
Average	13,4-20,0	Literary	31,0-46,4	-	63,8-95,7	Mythological, personal
Below average	6,7-13,3	Historical, mythological, personal	15,5-30,9	Common	31,9-63,7	Historical
Low	0-6,6	<u>Art-allusions, folklore, common</u>	0-15,4	Art-allusions, folklore , mythological	0-31,8	Art-allusions, folklore, common

Note. In bold type are similar for prose and poetry, in italics – for drama and poetry, underlined – for drama and prose.

Note. In bold type are highlighted allusions similar for prose and poetry, in italics – for drama and poetry, underlined – for drama and prose.

With the coefficient of the degree of similarity of the text corpora (Q) comparison of three pairs of metasamples can be carried out. The value of Q (%) for a pair of **drama-prose** in the area of low frequency showed similarity of 50% – for the art allusions and folklore allusions, and at high frequencies – 50%. For **drama and poetry** in the area of high frequency similarity is 50%, in the area of frequency below average – 33,3% (historical allusions), in the area of low frequency – 100,0% (art, common and folklore allusions). For a pair of **prose and poetry**, we

obtain the following indicators of similarity: zone of high frequency – 100% (literary and theological allusions), zone of low frequency – 50,0% (art and folklore allusions). In other areas the similarities of frequency of these pairs were not found.

Analyzing these figures, we can state that all frequencies between three pairs of metasamples indicate the high similarity of 100% in zones of low frequency for drama-poetry pair and high frequency of prose-poetry pair, average similarity – 50% (for high frequency zone of pair drama-poetry, low-frequency and high-frequency for pair of drama-prose, low-frequency for pair prose and poetry) and below average – 33,3% (for zones of frequency below

average of drama-poetry pair). Those that have average similarity and similarity below average are genre-powerful or tend to have similarities. In cases of high similarity which we observe in two cases are not genre-powerful. However, according to preliminary data, in one genre of literature quantitatively theological allusions dominate, in other – literary ones, although both types belong to the nucleus. Moreover, this similarity may be caused by other factors. On stages of above average and average similarities were not found at all. Overall, this confirms the fact that the genre of literature affects the functioning of different types of allusive elements in these texts.

The obtained results allow checking and statistically examining of numerous texts of three general populations and establish relationships between dependent phenomena and factors that affect the appearance of allusive units in these texts. The scientific approach to the study of the use of allusive word forms in the general system of stylistic devices in three genres of literature of modernism period is an important task of identification the dependence of the functioning of these means from the genre form of text and the specific motivations of the author. This would help to find a solution why so many units at a certain segment of the text or in a total corpus is present, and how some types of units is subordinated to a particular genre of literature or author.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Вавилова Г.В. Математическая обработка результатов измерения: учебное пособие / Г.В. Вавилова. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2013. – 167 с.
2. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка / И.Р. Гальперин. – М., 1974. – 201 с.
3. Головин Б.Н. Язык и статистика / Б.Н. Головин. – М. : Книга по Требованию, 2013. – 193 с.
4. Демська-Кульчицька О. Що таке корпус текстів. / О. Демська-Кульчицька // [Е-ресурс]
5. Лобжанидзе Б.Д. Аллюзия в произведениях Сидни Шелдона / Б.Д. Лобжанидзе // [Е-ресурс]. Заголовок з екрану.
6. Мартыненко Г.Я. Новые информационные технологии систематизации и исследования художественных текстов (на материале русского рассказа XX века) / Г.Я. Мартыненко // [Е-ресурс]. Заголовок з екрану.
7. Мороховский А.И. К проблеме текста и его категорий / А.И. Мороховский // Текст и его категориальные признаки: Сб. науч. тр./КГПИИЯ.К., 1989. – С. 3-8.
8. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів / В.І. Перебийніс. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 168 с.
9. Тураева З.Я. Лингвистика текста / З.Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 213 с.
10. Юрияк А.Б. Літературні жанри малої форми / А.Б. Юрияк. – К. : Смолоскип, 1996. – 118 с.
11. Halliday M.A.K., Hasan R. Cohesion in English. London / M.A.K. Halliday, R. Hasan : Longman, 1976. – 374 pp.

Yarema O.B. Применение статистических методов в исследовании аллюзий в литературном тексте

Аннотация. Целью статьи является изучение различных типов аллюзий с помощью статистических методов. В процессе исследования были использованы методы вычисления хи-квадрат критерия и коэффициент степени похожести. Особенности функционирования аллюзий раскрывается через сравнение различных аллюзивных типов в трех жанрах литературы. Процесс сопоставления трех жанровых выборок, идентификация ядерной части каждого жанра и другие признаки аллюзий представлены в статье.

Ключевые слова: аллюзия, жанр, хи-квадрат, коэффициент сходства

Андрійченко Ю.В.

Виразження фемінного і маскуліного на вербально-семантичному рівні в іспанській мові

Андрійченко Юлія Валеріївна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглядається питання особливостей функціонування лінгвістичного сексизму в іспаномовних текстах художніх творів. Звертається увага на передумови та причини виникнення лінгвістичного сексизму, його розвиток і функціонування в сучасній іспанській мові.

Ключові слова: гендер, текст, комунікація, мовні стереотипи, гендерні стереотипи

Вступ. Вчені вважають гендерні дослідження одним з найбільш значущих явищ сучасної лінгвістики останніх десятиліть і говорять про появу нової наукової дослідницької парадигми – гендерної. [1, с. 28-37]. В її основі знаходиться поняття гендеру, яке досі викликає безліч суперечок і трактується по-різному численними концепціями класичної феміністської теорії (якій воно багато в чому зобов'язане своєю появою), соціології гендеру, гендерної психології, постфемінізму. На наш погляд, потрібно чітко диференціювати відмінності між статтю, граматичним родом і соціальною статтю. Стать людини є природною генетичною ознакою, яка не може бути змінена довільно. Це генетичне розходження несе відповідальність за розділення ролей між чоловіками і жінками як в примітивному суспільстві, так і в сучасному. Чоловіки, в своїй більшості, природно сильніші, ніж жінки, тому в стародавні часи існувало більше історичних завдань, які вимагали великих фізичних навантажень, таких, як полювання та участь у війні; в той час жінка, фізично слабша і яка перебувала в стані постійної вагітності, мала певні сталі обов'язки, які, в свою чергу, не потребували величезних фізичних навантажень: приготування їжі, збір насіння і виховання дітей. Існувала дуже обмежена кількість доісторичних суспільств, в яких представниці слабкої статі мали причетність до полювання, рибалки або війни в якості щоденної праці разом з чоловіками. Хоча доісторична жінка повинна була мати більш серйозну фізичну підготовку ніж її сучасниця в наш час. Граматичний рід є мовним параметром, який розрізняє статеву належність в мові.

Мета дослідження – виявлення феномену сексизму в іспанській мові на вербально-семантичному рівні.

Матеріалом дослідження слугує лексичний потенціал іспанської мови.

Гендерні стереотипи та норми повсякденного життя XIX століття, на нашу думку, яскраво відображені в творі Леопольдо Алас «Кларін» [2, с. 28-37]. Жінки певного соціального класу не мають доступу до роботи, і їх обов'язки класифікуємо за такими позиціями:

El hogar: ama, cocinera, doncella, criada, moza.

El vestido: modista, costurera, planchadora, ribeteadora, chaquetera, chalequera.

El alumbramiento y crianza: matrona, nodriza, aya.

El mundo del espectáculo: bailarina, cantatriz, corista, funámbula.

La fábrica: cigarrera, fosforera.

Щодо чоловіків ситуація, навпаки, є діаметрально протилежною. Як показує проаналізований матеріал, вони займали посади та професії, які є гендерно стереотипизованими і визнавалися як суто чоловічі, що ілюструє вторинні позиції жінок в описані автором часи: *abogado, médico, banquero, profesor de instituto, maestro de escuela, hombre de ciencia, arqueólogo,*

etnólogo, jurisconsulto, fisiólogo, regente, magistrado, ministro, concejal, diputado, alcalde, zapatero, armero, sastre, carpintero, ebanista, obrero, delantero de diligencia, fontanero, barquero, prestamista, cazador, botánico, címico, mayoral del correo, molinero, estudiante, orador, hombre de gobierno, hombre de mundo, sabio.

Автор використовує всі фемінні риси як другорядні по відношенню до маскуліних, демонструючи лінгвістичні гендерні стереотипи щодо жінки XIX-XX століть. Аналізуючи лексику можна відзначити, що стосовно героїнь твору використовуються лексичні одиниці з негативною конотацією, в яких немає еквівалента в чоловічому роді. Наприклад:

hipocritona, jamona, barragana, pendón, pingo, moza del partido, та ін.

Нашу увагу крім даних прикладів, привернули також і ті, в яких автор звертається одночасно як до чоловічого, так і до жіночого роду. Розгляньмо:

... don Cayetano confesaba a escogidísimos amigos y amigas

Aquella secora aya tenía criados y criadas [2, с. 14].

Doña Anuncia y doña Águeda .. rodeadas de algunos amigos y amigas ... [2, с. 28].

En Vetusta la juventud pobre no sabe ganarse la vida ...; muchachos y muchachas se comen a miradas ... [2, с. 43].

Doña Rufina ... se quedaba en su gabinete, donde recibía a los amigos y amigas que quisieran hablar de sus cosas ... [2, с. 1112].

El magistral escogía hijos e hijas de confesión [2, с. 119].

La servían a Olvido negros y negras ... [2, с. 223].

Y se fueron a dar los días a varios Franciscos y Franciscas [2, с. 321].

Esto quería decir que el Marqués y la Marquesa no prescindirían de sus manías y caprichos ... [2, с. 231].

Але, на нашу думку, найцікавіше містять наступний приклад, в якому жіночий рід знаходиться на першій позиції по відношенню до чоловічого:

Es la Regenta, qué guapa es -Esto decían ellas y ellos [2, с. 240].

У цьому прикладі порушується, як бачимо, порядок пріоритетності чоловічого роду по відношенню до жіночого. У підсумку, зазначимо, що Л.А. Кларін не вживає так званий чоловічий гендерний рід для визначення жіночого і чоловічого в проаналізованому прикладі, а використовує жіночий і чоловічий граматичні роди окремо, без розміщення одного на вторинній позиції по відношенню до іншого. Таким чином, коли автор вживає іменник в обох родах це не є, на нашу думку, повторенням, а є саме візуалізацією жіночого роду.

Що ж має на увазі під собою лінгвістичний сексизм в цілому в іспанській мові? Розгляньмо докладніше. Лексичний сексизм може бути виражений в наступних формах:

- 1) ввічливість (*señor - señorito, señora - señorita*);
- 2) не типові лексичні пари (*varón - hembra*);
- 3) дуальні прояви (*fulana, mujer publica, zorra*);
- 4) уникнення жіночої статі: імена, прізвища, лексичні пропуски (*caballeroso, hombría, jurisconsulto*);
- 5) жаргон, лайливі слова, жарти, андроцентрична лексика (*capar, la mujer de Antonio, la hija del Presidente*).

Що стосується синтаксичного сексизму, він відображається, наприклад, у реченні:

Los nomadas se trasladaban con sus enseres, mujeres y niños.

Вираз *Los nomadas*, на перший погляд, містить у собі дві статі, але в дійсності відноситься суто до чоловіків. Відбувається семантичний стрибок на синтаксичному рівні. Цей феномен відбувається також на текстовому рівні:

Los cubanos somos los mejores. Nuestro deporte es el mejor, nuestras mujeres las mas lindas [4, с. 19].

На перший погляд, можна вирішити, що кубинці просто висловлюють оцінку без гендерної маркованості: ми, кубинці - кращі, але, у другому реченні вже відбувається семантичний стрибок і ми розуміємо, що з самого початку першого речення йдеться виключно про чоловіків. Одна з найчастіших ілюстрацій лінгвістичного сексизму - це вживання чоловічої статі з гендерною оцінкою. У багатьох випадках контекст приховує його і адресат не може зрозуміти, чи є включеними жінки в чоловічі форми множини. Наприклад:

El 26 de diciembre hay una reunión en el teatro con los profesores seleccionados.

В дослідженні сексизму в текстах з'ясувалося, що цей феномен виражається через виключення персонажів і форм життя, які належать до жіночої статі. Традиційно, тексти художніх творів були відображенням сексистських стереотипів, які засвоювалися, а потім об'єктивізувалися в суспільстві. Характерною рисою для латиноамериканських авторів, є виділення таких типових ролей для жінок-героїнь творів як: материнство, домашнє господарство; що стосується чоловіків, то це коло значно ширше: участь у громадському житті, винаходи в науково-технічних областях, домінування в родині, героїчні вчинки та ін. Крім того, поява персонажів або форм життя чоловічого роду є більш частою, ніж у жіночого. Завдяки гендерним стереотипам, що склалися протягом століть, латиноамериканському чо-

ловікові не прощається слабкість або відхилення від норм стереотиповані поведінки [4, с. 32].

Яскравий приклад негативної конотації лексеми *hombre* демонструє в своїй новелі *Historia de Mayta* Маріо Варгас Льоса, описуючи можливу гомосексуальність свого героя і демонструє реакцію комуністичної угруповання троцькістів, в яку він увійшов *Tú no eres un hombre, Mayta. Para mi has muerto esta noche* [7, с. 180].

В іншій знаменитій новелі автора *La ciudad y los perros* де йдеться про життя кадетів, які повинні щодня відстоювати свою гідність і не давати знущатися над собою, один з головних героїв Хагуар каже:

En el colegio todos friegan a todos, el que se deja se arruina. No es mi culpa. Si a mi no me joden es porque soy más hombre [6, с. 50].

В даному прикладі граматична конструкція *ser más hombre* містить в собі позитивну конотацію: хлопця ніхто не може образити, тому що він може за себе постояти і тому він справжній чоловік. Цей негативний погляд на військові установи Перу дає зрозуміти, що в текстах художніх творів Маріо Варгас Льоси завжди присутні персонажі, які вступають в конфлікт з ієрархією (військовою, політичною, релігійною), намагаючись ігнорувати правила і встановлювати свої. Але, на жаль, герої, як правило, будуть знищені або поглинаються самою ієрархією. Якщо ми звернемося до інших латиноамериканських авторів, то при аналізі побачимо, що в даних текстах художніх творів вживання лексичної одиниці *hombre* також має прагматичну мету донести до адресата позитивну або негативну характеристику того чи іншого героя твору:

Hijo, tienes ya catorce años y debes aprender un oficio, ser un hombre de provecho. No es por lo que puedas ganar, pero debes hacerte un porvenir [3, с. 65].

В цьому прикладі конструкція *ser un hombre de provecho* має позитивну конотацію: бути корисною людиною.

Результати дослідження та висновки. Незважаючи на те, що протягом мексиканської революції фраза *miu hombre* застосовувалася також для характеристики хоробрих відважних жінок, вона демонструє, що як у колишні часи, так і сьогодні, існує стереотипний щільний зв'язок певних лексичних одиниць з поняттям *маскуліність*, незалежно від того, вживаються при цьому лексичні одиниці *tacho, machismo* чи ні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селиванова О.С. Гендерные стереотипы как способ репрезентации патриархальной культуры: На соискание науч. степени канд. Филос. Наук : спец. 09.00.11 "Социальная философия" / . – Екатеринбург, 2006. – 183 с.
2. Alas L. La Regenta. Barcelona: Daniel Cortezo y Cia, 2005.-793 p.
3. Gil A.A. Cuentos desde La Habana, 1975. – 210 p.
4. Montecinos M. Los mitos de Chile / Sonia Montecino. – Santiago de Chile : Random House Mondadori, 2003. – 561 p.
5. Moreno Cabrera J.C. Acerca de la discriminación de la mujer y de los lingüistas en la sociedad. Reflexiones críticas / Juan Carlos Moreno Cabrera. – Barcelona : Anthropos, 2012. – 265 p.
6. Vargas Llosa M. La ciudad y los perros. Madrid: Alfaguara, 2012. – 768 p.
7. Vargas Llosa M. Historia de Mayta. Madrid: Alfaguara, 2000. – 376 p.

Andriichenko Yu.V. Expression of femininity and masculinity on the verbal and semantic level in Spanish

The article discusses the issue in the article discusses the features of the functioning of linguistic sexism in Hispanic texts of works of art. Draws attention to the background and causes of linguistic sexism, its development and functioning of the modern Spanish.

Keywords: gender, gender stereotypes, communication, linguistic sexism, text, jokes, language stereotypes

Андрійченко Ю.В. Выражение феминного и маскулинного на вербально-семантическом уровне в испанском языке

В статье рассматривается вопрос особенностей функционирования лингвистического сексизма в испаноязычных текстах художественных произведений. Обращается внимание на предпосылки и причины возникновения лингвистического сексизма, его развитие и функционирование в современном испанском языке.

Ключевые слова: гендер, гендерные стереотипы, коммуникация, лингвистический сексизм, текст, шутки, языковые стереотипы

Бойкарова Л.Р.

Мастерство перевода в контексте соответствия тексту первоисточнику

*Бойкарова Линуре Рустемовна, преподаватель кафедры английской филологии
Республиканское высшее учебное заведение «Крымский инженерно-педагогический университет»
г. Симферополь, Крым*

Аннотация. В статье рассматривается важность сохранения в переводе "духа" оригинала и образности поэтических произведений. Ярким примером переводчиком "духа" оригинала является Борис Тен, примером которых служат переводы пьес Шекспира, которые отмечаются высоким переводческим мастерством, естественностью языкового звучания, сохранением композиционно структурных особенностей оригинала.

Ключевые слова: перевод, "дух" оригинала, Борис Тен, переводческое мастерство, первоисточник

Постановка проблемы. Проблема художественного перевода является сложной и противоречивой из-за дуальности, что ей присущая: с одной стороны, перевод – процесс, нормированный и постоянный, а во вторых – это сотворчество переводчика, успеваемость которого зависит от креативности последнего, что и определяет актуальность статьи.

Анализ последних исследований. XX столетие – время чрезвычайно активного развития филологии, трансформация ее на междисциплинарную область знаний. Такое развитие отразилось и на переводоведении, расширяя его терминосистему и понятийный аппарат и обогащая аналитический инструментарий. И.Я. Франко, М.К. Зеров, О.М. Финкель, В.М. Державин, М.Т. Рильский, О.Л. Кундзич, Борис Тен, Г.П. Кочур, В.В. Коптилов, О.И. Чередниченко, В.И. Карабан, Р.П. Зоривчак, М.О. Новикова, А.О. Содомора развили переводоведение от его развития к высокому профессиональному уровню.

Цель статьи – рассмотреть важность сохранения в переводе «духа» оригинала и образности поэтических произведений.

Изложение основного материала. Перевод как термин имеет полисемантическую природу. Его наиболее распространенное и по большей части обобщающее значение связывают с процессом передачи значения/содержания слова, группы слов, предложения или отрывка, из языка оригинала на язык перевода [2, с. 23-24]. Понятие «перевод» можно определить следующим образом: замена текстового материала одним языком (языки оригинала) эквивалентным текстовым материалом другого языка (языки перевода). Главной целью любого перевода является достижение адекватности.

Адекватность – это исчерпывающая передача смыслового содержания оригинала и полное функционально стилистическое соответствие ему. Поскольку теоретическое содержание оригинала и перевода должно быть тождественным, то можно сделать вывод, что содержание перевода должно полностью хранить содержание оригинала: полноценность перевода означает исчерпывающую передачу смыслового содержания оригинала и полноценную функционально стилистическое соответствие ему. Но Л.С. Бархударов считает, что о полном соответствии можно говорить лишь относительно, ведь, при переводе избежать потерь невозможно, то есть имеет место неполная передача значений, что их содержит текст оригинала [1, с. 78-79]. Исходя из этого, Л. С. Бархударов делает закономерный вывод, что текст перевода нико-

гда не может быть полным и абсолютным эквивалентом текста оригинала. Похожей же мысли придерживается и Ю. Найда [4, с. 52-53], по словам которой, попытка достичь эквивалентности может привести к значительному отходу от оригинала. Именно здесь следует отметить, что термин "адекватность" и «эквивалентность» несколько отличаются один от другого. Эквивалентность выступает в качестве основы коммуникативной равноценности, наличие которой и делает текст переводом. Под понятием эквивалентности перевода понимают передачу в переводе содержания оригинала, которое рассматривается как совокупность информации, которая содержится в тексте, включая стилистические, образные и эстетичные функции языковых единиц.

Таким образом, эквивалентность – это понятие шире, чем "точность перевода", под которым обычно понимают лишь сохранения предметно "логического содержания" оригинала. Другими словами, норма эквивалентности означает требование максимальной ориентированности на оригинал. Адекватный перевод есть за определением эквивалентным, хотя степень смысловой общности между оригиналом и переводом может быть разной. Наиболее полная эквивалентность (на уровне языковых знаков) означает максимально возможную приближенность содержания разноязычных текстов. Эквивалентный перевод не всегда будет считаться адекватным, из-за того, что он будет лишь удовлетворять требование смысловой приближенности к оригиналу [2, с. 23-24].

Если говорить о явлении перевода в более общем контексте, можно сказать, что художественный перевод – это воссоздание средствами родного языка особенностей иностранного литературного текста в неразрывном диалектическом единстве его содержания и формы. Первое и самое главное задание, которое является при этом, как раз и заключается в искусном воссоздании переводчиком гармонии этого единства. Абсолютизация одной из сторон или пренебрежения ею ведет до двух полностью противоположных, но одинаково весомых тенденций в переводе. Однако это общепризнанное положение о гармоничности сочетания содержания и формы в искусстве по большей части нарушается: содержание (дух оригинала) преобладает над формой (буквой) в переводе. Такая практика приводит к тому, что перевод превращается в обычную копию оригинала, которая теряет способность нести читателю эстетичное наслаждение. Не менее вредным и избыточным является увлечение формой оригинала, копирование лексики, механическое перенесение, в

перевод чужих синтаксических и фразеологических конструкций. Горький опыт свидетельствует, что при формалистическом подходе к переводу из него исчезает легкость и естественность поэтического выражения. Перед читателем появляется расслоенная конструкция из семантических моноблоков, а не художественное творение. Слово само по себе не звучит в художественном произведении, если оно вырвано из контекста и в переведенном стихотворении, поэме, пьесе или даже романе, не чувствуется крепкой внутренней связи всех слов, фраз, поэтических строк, строф, действий, разделов, и тому подобное. Форма литературного текста – не статический макет, который олицетворяет определенное содержание, а способ его репрезентации. Отсюда и появляется основной закон перевода, метко сформулированный известным украинским теоретиком и практиком художественного перевода С. Ковганюком: "Если хочешь гармонично соединить форму и содержание, то бери содержание оригинала, но давай ему формы, свойственной твоему родному языку" [3, с. 23].

На протяжении веков подход к переводческим принципам существенно изменялся. За период эпохи Возрождения, скажем, преобладали буквальные переводы. Апологетом дословных версий, в частности, обнаружил себя немецкий гуманист и переводчик Никлас фон Виле (XV ст.), который отстаивал тезис: "...каждое слово (оригинал) заменяется таким же словом (перевод)". Именно так он переводил произведения Петрарки, Боккачче, Апулея. В XVIII ст. под воздействием господствующей, что не вменялось в рамки тогдашних канонов, возникают "украшенные" переводы, в которых удалялось все, что было не по вкусу читателям. Это так называемый свободный перевод с его принципами "соперничества" и "соревнования" с авторами оригиналов [5, с. 21-27].

Одним из ярких примеров переводчиком "духа" оригинала является Борис Тен. Удивительное сочетание в одном лице поэта, переводчика, музыканта, философа, педагога, дало возможность Борису Тену оставить глубокий след в переводоведении. Например, творчество английского драматурга В. Шекспира заинтересовало Бориса Тена еще в 40-х годах XX в. В музее Житомирского театра имени Ивана Кочерги храниться афиша, в которой предоставлены детальные ведомости о репертуаре театрального сезона 1945-1946 гг. В этом репертуаре значиться пьеса Шекспира "Украшение страптивой", над переводом которой совместно работали Борис Тен и Иван Кочерга. Работа Бориса Тена над переводами пьес Шекспира в 70-х – в начале 80-х годов увенчалась успехом. Не без его энтузиазма и конкретной переводческой работы на мир появился в издательстве "Днепр" шеститомник произведений Шекспира (1984 – 1986), куда вошли такие переводы Бориса Тена: "Ричард III" (т. 1), "Тит Андроник" (т. 1), "Макбет" (т. 5), "Антоний и Клеопатра" (т. 5).

Оригинал текста из пьесы В. Шекспира "Макбет":
MACBETH.

Speak, if you can; – what are you?

FIRST WITCH.

All hail, Macbeth! hail to thee, Thane of Glamis!

SECOND WITCH.

All hail, Macbeth! hail to thee, Thane of Cawdor!
THIRD WITCH.

All hail, Macbeth! that shalt be king hereafter!
BANQUO.

Good sir, why do you start; and seem to fear
Things that do sound so fair? – I' the name of truth,
Are ye fantastical, or that indeed
Which outwardly ye show? My noble partner
You greet with present grace and great prediction
Of noble having and of royal hope,
That he seems rapt withal: – to me you speak not:
If you can look into the seeds of time,
And say which grain will grow, and which will not,
Speak then to me, who neither beg nor fear
Your favors nor your hate.

FIRST WITCH.

Hail!

SECOND WITCH.

Hail!

THIRD WITCH.

Hail!

FIRST WITCH.

Lesser than Macbeth, and greater.

SECOND WITCH.

Not so happy, yet much happier.

THIRD WITCH.

Thou shalt get kings, though thou be none:

So all hail, Macbeth and Banquo!

FIRST WITCH.

Banquo and Macbeth, all hail!

MACBETH.

Stay, you imperfect speakers, tell me more:

By Sinel's death I know I am Thane of Glamis;

But how of Cawdor? The Thane of Cawdor lives,

A prosperous gentleman; and to be king

Stands not within the prospect of belief,

No more than to be Cawdor. Say from whence

You owe this strange intelligence? or why

Upon this blasted heath you stop our way

With such prophetic greeting? – Speak, I charge you...[7].

Перевод Бориса Тена:

Макбет

Кажіть же, хто ви!

1-а відьма

Макбете, славен будь, гламиський тане!

2-а відьма

Макбете, славен будь, кавдорський тане!

3-я відьма

Макбете, славен будь, король майбутній!

Банко

Здригнувся ти? Невже страшать тебе

Слова присмні? Ви ж, іменням правди,

Примари ви чи ті, на кого схожі?

Супутника шляхетного мого

Ви вшанували титулом достойним

Та віщуванням слави схвилювали

И надією на трон. Мені ж нічого

Ви не сказали. Як спроможні ви

У засівах майбутніх розрізняти,

Чиє зерно зросте, чиє загине

Скажіть мені,- ні ласки я не жду,

Ані погроз я ваших не злякаюсь.

1-а відьма

Будь славен!

2-а відьма

Славен!

3-я відьма

Славен!

1-а відьма

Ти менший від Макбета, але більший.

2-а відьма

Ти щастя маєш менше – й щасливіший.

3-я відьма

Ти не король, а родиш королів.

Макбету й Банко – слава і хвала!

1-а відьма

Хвала і слава Банко і Макбету!

Макбет

Стривайте-но, вішунки загадкові!

Вмер Сінел, батько мій, я-тан гламіський.

Це ясно. Та живий ще тан кавдорський

І благоденствує. А королем

Шотландії мені не легше стати,

Аніж кавдорським таном...[6, с. 350-351].

Можна сказать, что переводы Бориса Тена пьесы "Макбет" Шекспира отмечается высоким переводческим мастерством, естественностью языкового звучания, сохранением композиционно структурных особенностей оригинала.

Таким образом, влияние переводной литературы на мироощущение человечества – общепризнан. Худо-

жественный перевод играет важную роль в образовании и выработке современного литературного языка. Переводческие произведения обогащают не только национальную литературу, но и общую мировую литературу. Каждое произведение незримо, явно отражается на мировой литературе, влияет на нее через множество литературных и позалитературных факторов. В конечном итоге, перевод существенно обогащает самого переводчика. Например, французский романтик Ж. де Нерваль не написал бы свои сонеты, если бы как переводчик не прошел школу Г. Гайне.

От современного профессионального переводчика требуется активное владение всеми языковыми стилями и их видоизменениями, потому что автором текста-источника может быть и утонченный стилист, и полуграмотный проситель или истец. Текст часто содержит немало аллюзий, аббревиатур, архаизмов, неологизмов, диалектизм, вопиющих имен, каламбуров, явлений вертикального контекста или других сложных лингвальных единиц. Иногда устные переводчики вынуждены преодолевать малограмотное вещание, в частности когда их клиентами являются иностранцы, которые пользуются во время официальных встреч не родным языком, а другим, более распространенным, которым владеют не в полном объеме. Для такой профессии нужны и талант, и большая преданность делу, и колоссальные знания, потому что почти всегда идет речь не о переводе из языка на язык, а из культуры на культуру. В этом контексте важным кажется глубоко исследовать влияние переводной литературы на развитие литературы оригинальной.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 235 с.
Barkhudarov L.S. Yazyk and perevod [The language and translation] / L.S. Barkhudarov. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – 235 s.
2. Комиссаров В.К. Теория перевода / В.К. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 2000. – 253 с.
Commissarov V.K. Teoriya perevoda [The theory of translation] / V.T. Commissarov. – M. : Vysshya shkola, 2000. – 253 s.
3. Любченко Т.Н. Практичні підходи до перекладу / Т.Н. Любченко // Теорія і практика перекладу. – К., 1991. – Вип. 17. – С. 89-97.
Lyubchenko T.N. Praktychni pidkhody do pereklady [The practical approach of translation] / T.N. Lyubchenko // Teoriya i praktika pereklady. – K., 1991. – Vyp. 17. – S. 89-97.
4. Найда Ю.А. Процедура анализа компонентной структуры референционного значения / Ю.А. Найда // Новое в зарубежной лингвистике [под. ред. Т.С. Зевахиной, Б.Ю. Городецкого]. – М. : Прогресс, 1983. – С. 52-53.

- Nayda Yu.A. Procedura analiza componentnoy struktury referentsionnogo znacheniya [Procedure of analysis of componential structure of referential meaning] / Yu.A. Nayda // Novoe v zarubezhnoy literature [redakciya T.S. Zevakhina, B. Yu. Gorodeckogo]. – M. : Progress, 1983. – S. 52-53.*
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М. : ООО Филология, 2002. – 416 с.
Fedorov A.V. Osnovy obschey teorii perevoda [The basic theory of translation] / A.V. Fedorov. – M. : ООО Philologiya, 2002. – 416 s.
6. Шекспир В. Твори в шести томах. Том 5. [переклад з англійської]. – К. : «Дніпро», 1986. – 693 с.
Shespir W. Tvory v shesty tomah. Tom 5. [pereklad z angliyskoi]. [Shakespeare W. Works in six volumes. Volume 5; translation from English]. – K. : Dnipro, 1986. – 693 s.
7. Shakespeare W. Macbeth / Available at:
http://www.study.ru/books/william_shakespeare/12820.html.

Boykarova L.R. Trade of translation in the context of accordance to the original source

Abstract. The Importance of maintenances in translation of "spirit" of original and vividness of poetic works is examined in the article. Boris Ten is a prime example the translator of "spirit" of original, which translations of plays of Shakespeare, which are marked high of translating trade, naturalness of the linguistic sounding, maintenances composition of structural features of original, exemplify.

Keywords: translation, "spirit" of original, Boris Ten, translating trade, original source

Бондар Л.А.

Образ зрителя в драматургии Ярослава Верещака

*Бондар Людмила Александровна, кандидат филологических наук,
докторант кафедры новейшей украинской литературы
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина*

Аннотация. Статья посвящена проблеме транслирования образа зрителя в текстах Я. Верещака. Сделана попытка подать классификацию образов зрителя в произведениях автора. Также определено значение данных образов в формировании индивидуального стиля писателя.

Ключевые слова: драма, система визуализации, театр, зрители, стиль, игра, роль

Введение. Жанр драматургии является одним из наиболее коммуникативных систем, которая функционирует в пространстве нескольких методологий искусства (художественный текст, зрелищное действо). Драматургия как открытая пластичная модель, поддающаяся всевозможным трансформациям, способна вести диалог (полилог) как с иными художественными практиками, так и внутри себя. Подобная дискуссионность жанра способствовала эволюции литературно-сценического искусства от классического ритуального театра к современным перформативным методологиям и, соответственно, к постдраматургическому театру.

Трансформация драматургической практики как литературного жанра и ее переход в систему зрелищной презентации, позволяет вести речь о гибридности литературно-художественной стратегии. Ее видоизменения становятся необходимым условием выживания в ситуации отказа перформативных практик от словесного искусства. Использование в драматургических текстах методологий зрелищных презентаций становится фактором размытия законов классической драматургии. Трансформационный поток в истории украинской драматургии связан с периодом общественно-исторической дивергенции, которая обозначилась под конец 80-х – 90-е годы XX столетия. В этот период ярко о себе заявило новое поколение драматургов. Большинство из них пытались развеять советские мифы, поэтому весомые изменения произошли на уровне тематики, проблематики, а также в системе жанротворчества. Что же касается изменений в методологии построения драматургических текстов, то лишь единицы молодых писателей пробовали свои силы на этом поприще, среди них и ставший уже классиком современной украинской драматургии – Ярослав Николаевич Верещак. Драматург является одним из ярких репрезентантов зрелищно-игрового драматургического текста. Откровенная театрализация писателем сюжетных линий связана как с индивидуально-авторской методологией подачи драматургического текста, так и с идейно-стилистическими нагрузками создаваемых произведений. Елена Бондарева в своей монографии указывает на охранную функцию театральной кодировки в условиях разрушения традиционного драматургического языка. Она пишет: "...ядром для самой драмы, как это не удивительно, становится миф театра как универсальной игровой системы..." [1, с. 390]. Модель театрализованного текста в творчестве Я. Верещака формировалась на протяжении сорока лет, развиваясь от театральной атрибутивности (акцентирование на элемен-

тах театральной бутафории, конструирование зрелищных центров и т.д.) к методологии зрелищного представления (использование приема "театра в театре", образов-масок, прописывание пластики тел и т.п.). Таким образом, автор концентрировал свое внимание не на сюжетных коллизиях, а на моментах театральной репрезентации действия. Отсюда – гиперболоизация образа театра, как возможности переиграть болезненные моменты бытия, а, следовательно, по-новому взглянуть на мир. Театрализованная онтология детерминирует рождение образа Homo Ludens который непременно требует присутствия образа Homo Videns. В результате чего, в произведениях драматурга моделируется диалектика процесса демонстрации жеста одними персонажами и его рецепция другими.

Следовательно, **цель работы** состоит в раскрытии принципов конструирования образа зрителя в драматургии Ярослава Верещака, а также в определении значения данного образа в идейно-стилистической парадигме писателя. Цель предполагает решение следующих задач: обозначить круг произведений, в которых присутствует образ внутритекстового реципиента; рассмотреть образную систему в драматургии писателя с точки зрения действенно-игрового компонента; выявить роль внутритекстового зрителя в создании театрализованного текста; сделать попытку классификации образов внутритекстовых реципиентов; установить значение образов внутритекстовых реципиентов в формировании стилистики драматурга.

Научно-методологической основой исследования являются работы Елены Бондаревой, Ольги Червинской, Юлии Кристевой, Вадима Руднева, Густава Шпета, Дэвида Киппера, Александра Пятигорского, Владимира Разумного и других исследователей.

Краткий обзор публикаций по теме. Как уже было указано, жанр драматургии представляет собой одну из наиболее коммуникативных систем искусства. Основываясь на законах художественного слова, он также апеллирует и к театральным практикам, сочетая, таким образом, два вида визуальности – воображаемую (как психологический процесс воссоздания прочитанного сюжета при помощи фантазии) и созерцаемую наяву (воплощение сюжета в театральной постановке). Второй вид визуальности предполагает активизацию одной из древних моделей культуры – театр. Владимир Разумный в своей работе "Драматизм бытия или обретение смысла" исследуя природу возникновения театрального искусства, пишет: "Нет прямых доказательств предположению, что древнейшие люди до общения через материальные игрушки

(а они, к счастью исследователей, сохранились в следах самых первобытных культур) пытались вступить в контакт с неизбежным, роком, творчески используя ролевую функцию игры. Ибо исчезла, например, вся палитра их татуировки протомаски. Но сохранились древнейшие маски, скрываясь за которыми человек начинал жить в роли. Естественно, роли эти были многообразны, как сама жизнь и ее неизбежный пугающий финал – смерть. Не случайно выразительный диапазон масок безграничен от представлений о злых и добрых силах, дьяволах и божествах до целого сонма природных явлений и человеческих качеств. Пряча свой лик за личину, за маску, человек приобретал ролевую функцию, возвышавшую его над безысходностью реального бытия. Думается, что репродуктивная функция маски открыла человеку мир новых выразительных возможностей, скрытый до ее появления, а именно мир драматического столкновения масок, изначальное противоборство отчужденных от человека его ролей в жизненной драме (...).

Усложнялась сюжетика этого столкновения и, соответственно возрастало значение пластики и мимики самого человека, музыкального сопровождения его действий, сценографического решения среды этих действий и слова как высшего выразительного средства для передачи идей, эмоций, верований. Наконец, играющий человек попытался вернуться в свое Я, в реальность индивидуального существования, сбросив маску и став маской действующей, вступив в сферу искусства по привычным для нас представлениям. Был пройден путь от мимикрии к имитации действий людей. Но репродуктивность как закон игры не был отменен и в этом случае, ибо сам человек обрел способность живой маски, став актером, то есть действующим, играющим по иным, чем его индивидуальная природа репродуктивным законам.

В принципе же ничего не изменилось игровые маски на карнавале и великие актеры на сцене (либо на экране) при всем грандиозном усложнении художественной жизни современного человечества явления абсолютно однопорядковые. Они живут и функционируют в мире искусства как игры. В искусстве всегда и все играют, следуя глубинным и во многом непостижимым логически законам репродукции" [7, с. 361]. В основе театра как искусства, таким образом, лежит вполне природная потребность человека в игре, которая должна быть организована по неким законам с заранее распланированными ролями.

Итак, классическая театральная система предполагает наличие образов демиурга (автора, режиссера), героя (актера, маски) и зрителя. Для каждого из перечисленных образов характерна определенная функция: создание, воплощение (исполнение) и потребление. Разноплановость субъектов театральной системы детерминирует проблему границы, как времени, так и пространства. Относительно пространственной организации театрального действия, то речь, прежде всего, идет о границе, разделяющей сценическое пространство и зрительный зал (классическая организация театрального пространства). Соответственно, данное разграничение детерминирует ситуацию диалога между творцами действия и его потребителями, в процессе которого первые инициируют возникновение

некой эмоции (катарсиса) у зрителей. Ольга Червинская, анализируя проблему театрального реципиента, предлагает рассмотреть несколько дефиниций, а именно "адресат", "реципиент", "зритель", "публика". Исследователь делает вывод: "Если читатель выступает в единственном числе, то зритель – условно один, не смотря на то, что оба понятия в одинаковой мере презентуют категорию реципиент. Тем не менее, означают они качественно разные, даже концептуально разные значения: зритель всегда становится элементом большей или меньшей человеческой общности, в которой он выполняет зависимую от ее настроения (буквально!) роль" [9, с. 15]. Пространство театра, таким образом, немисливо без зрителя, для которого создается сценическое действие. Театр всегда предполагает ответную реакцию публики, ее рецепцию и оценку всему происходящему на сцене.

В авторской системе Я. Верещака реакция публики на сюжет заранее моделируется во внутренней канве произведения. Соответственно происходит смещение или размывание указанной пространственной границы (сцена – зрительный зал) вследствие предоставления образу зрителя права полноправного действующего персонажа, пространство которого становится частью пространства сценического действия. Подобны прием связан, прежде всего, со стилистикой постмодерна, в которой аккумулирована карнавальная стихия. Юлия Кристева пишет: "Участник карнавала – исполнитель и зритель одновременно; он утрачивает личностное самосознание, пройдя через точку "ноль" карнавальной активности, раздваивается – становится субъектом зрелища и объектом действия. Карнавал ликвидирует субъекта: здесь обретает плоть структура автора как олицетворенной анонимности, автора творящего и в то же время наблюдающего за собственным творчеством, автора как "я" и как "другого", как человека и как маски" [4, с. 443].

Наложение на действующих персонажей дополнительных рецептивных функций активизирует интеллектуальную, социально-критическую эмоцию, поскольку чувственная эмоция, демонстрируемая со сцены внутритекстовым зрителем, теряет свое напряжение, вызывая работу интеллектуальной сферы театрального реципиента. Внутритекстовый зритель, становясь частью пространства пьесы, не редко выступая катализатором развития того или иного сюжетного хода. Подобная функция внутритекстового зрителя связана с вопросом импровизации, некой спонтанности театрального жеста, которые преодолевают традиционные методологии. Густав Шпет в своем философском трактате об искусстве разрабатывает понятие "живого театра", а именно ученый указывает: "Театр как такой, даже привыкнув теперь пользоваться готовым текстом, не может иметь принципиальных возражений против импровизации – своего, в конце концов, матернего лона. (...)"

...не наличие речи, которая также может быть "представлена", а лишь наличие симпатической экспрессии создает эффект театра "живого", а не автоматического театра-модели.

Впечатление от "живого" театра на зрителя больше, чем только эстетическое, как, впрочем, и всякого искусства. Мы бы сузили значение театра как искусства,

если бы ограничили его воздействие на зрителя только эстетическим эффектом, – может быть, даже никакое другое искусство не привносит с собою в художественное впечатление столько внеэстетических моментов, как театр" [10, с. 34].

Понятие "живой театр" Шпета является релевантным понятию "игра", подразумевающее, прежде всего, процесс импровизации, который зачастую связан с ролевой эквилибристикой, приводящей к психопатологиям (чаще всего к шизофрении образа) действующих персонажей. Вадим Руднев в своей работе "Тайна курочки рябы: Безумие и успех в культуре" указывает на определенную зависимость субъекта от процесса театрализации при некоторых психических отклонениях, исследователь пишет: "При истерической психопатии пространство это пространство сцены и зрительного зала – языковая деятельность исходит со сцены и направлена в зрительный зал. В своей языковой деятельности, в истерической коммуникации субъект навязывает объекту свое желание (которому не суждено сбыться, добавил бы Лакан)" [8, с. 148].

Итак, в теоретической части работы указано ряд понятий, которые вплотную связаны с проблемой зрителя, среди них: "театр", "реципиент", "маска", "граница", "импровизация", "карнавал", "шизофренические действующие образы". Попробуем проследить функциональность данных понятий в художественной системе Ярослава Верещака на примере его пьес. Наиболее презентабельно образ внутритекстового зрителя моделируется при помощи приема "театра в театре". Усиленной театрализацией сюжета отмечены следующие тексты драматурга: "Униформист", "Импровизация", "Банка гущенного молока", "Королевский особняк", "Дорога к Раю", "Прятки", "Центрифуга", "Чудо Святого Николая", "Душа моя со шрамом на колене", "Любовь в центре города", "14000", "Собака Лю", "Третья молитва", "Керя" и др. (перечень не может быть полным, поскольку автор продолжает создавать новые произведения).

В текстах драматурга проектируется образ зрителя, который связан с той или иной функцией, в частности: внутритекстовый зритель может исполнять роль катализатора определенной эмоции; он также способен выступать в роли рефлексатора того, что перед ним происходит; иногда его задача состоит в создании дискурсивной модели сюжета, то есть "текста в тексте" и т.д. Образ внутритекстового зрителя активно реализован в пьесах драматурга, что построено посредством использования приема "театра в театре", которым оговаривается как функциональное назначение этого образа, так и степень его тиражирования (шизофреничности). Театральность сюжетов Я. Верещака связана, прежде всего, с понятием игры. Отсюда возникает проблема определения влияния игрового действенного компонента на образную систему писателя. Игра в театральной методологии детерминирует вопрос, связанный с театральной дефиницией "роль" или "амплуа". Тиражирование образа театра как сюжетно-организующего образа и методологической парадигмы провоцирует ролевое наложение на образы действующих персонажей. Речь идет, прежде всего, об образах внутритекстовых зрителей. Их можно разделить на две категории – активные или реципиенты и

пассивные или наблюдатели (определения условны). Данное разграничение связано с целью, которую ставит автор, при использовании образов внутритекстовых зрителей. Персона реципиента (определение связано с функцией рецепции, т.е. активного включения в процесс анализа ситуации) предполагает активную позицию относительно разворачиваемого действия, вплоть до непосредственного участия в процессе создания сюжета. Примером такого внутритекстового зрителя является образ главного героя Лесья Чупилки в пьесе "Униформист" [3, с. 3-58]. Юноша, ради бонусов при поступлении в театральный институт, идет работать в театр униформистом. Перед ним разворачивается картина репетиции пьесы, которая была написана одним из актеров – Росовичем – по мотивам биографии Ярослава Галана. Таким образом, сюжет состоит из двух текстов – канонического, т.е. заранее созданного, и импровизационно-игрового, детерминантом которого выступает Лесь, высказывая свои соображения по поводу увиденного, тем самым меняя некоторые моменты текста-"композиционной рамки" (термин Ю. Лотмана).

Понятие "наблюдатель" используется в контексте трактования его Александром Пятигорским: "Наблюдатель мыслится мною, но знает и себя как полностью свободного от всех законов, правил и факторов, определяющих то, что он наблюдает. Хотя это не значит, что не может быть законов, правил и факторов, определяющих его бытие, как и совершаемое им наблюдение" [6, с. 126]. Примером отстраненного наблюдателя может служить образ Мишки в пьесе "Королевский особняк". Действующие герои произведения – выпускники школы, которые играют роли взрослых, пародируя своих родителей. При помощи ролевых игр они создают различные ситуации. Вне игры находиться лишь Мишка, который, оставаясь собой, только наблюдает представления других. Цель маскарада выпускников – всего-навсего подразнить героя, показать его несостоятельность. Пассивность Мишки обусловлена его маргинальностью по отношению к другим.

Таким образом, градация образов в условиях театрализованного сюжета определяется их дополнительными ролями, соотносимыми с театральной эмблематикой (актер, зритель), по средствам которой происходит усиление метафоры театра, приводящей к созданию общего игрового пространства, в котором на равных функционируют как лицедей, так и зритель, при этом оба зависят друг от друга. Однако, если герои лицедеи во многом схожи между собой, то образы зрителей определяются степенью включения в процесс игры, т.е. они могут быть пассивными зрителями названные наблюдателями (подобные типы воссозданы в пьесах "Королевский особняк", "Собака Лю", "Новогодняя карусель", "Керя") или принимать активное участие в создании сюжетной коллизии, высказывая свои умозрения по поводу увиденного и корректируя, подобным образом, дальнейший ход развития событий. Их мы обозначили как реципиенты (пьесы "Униформист", "Импровизация", "Банка гущенного молока", "Дорога к Раю", "Центрифуга", "Чудо Святого Николая", "14000"). Отсюда вытекает следующий вопрос, который связан с определением роли внутритекстового зрителя в создании театрализован-

ного текста. Речь идет, безусловно, об активном зрителе или реципиенте.

В большинстве случаев активная позиция зрителя связана с конструированием в пьесах Ярослава Верещака образа творца, который со стороны наблюдает за воплощением своего произведения на театральных подмостках. Это может быть писатель (пьеса "Дорога к Раю"), режиссер (пьеса "Банка сгущенного молока"), меценат (пьеса "Центрифуга"). Для примера рассмотрим пьесу драматурга "Центрифуга" [2, с. 98-141]. В тексте присутствуют два образа зрителя, первый из них выполняет одну из главных ролей – это Дымок (босс и меценат), он – рецептивный зритель, второму отведена ситуативная роль, поскольку он появляется лишь в одной сцене пьесы – это Толя (шофер), которому отведена роль наблюдателя. Детищем Дымка является созданный им ансамбль "Колапсар", для которого он организовал элитный кафе-театр под названием Центрифуга. Дымок собрал юных актеров для театральных постановок, однако его подопечные живут своей жизнью, а их выступления носят полностью импровизационный характер. Не смотря на независимое, казалось бы, поведение участников ансамбля, их действия подчинены желаниям Дымка. Наблюдая за их игрой в квадрате, которая межуется с откровенным шаржированием, меценат часто снимает с себя ответственность за происходящее. Дэвид Киппер относительно спонтанной ролевой импровизации и, соответственно, ее рецепции пишет: "Объективный наблюдатель может увидеть в ролевых играх как драматическую интригу, так и элементы неестественности. Для участников действия, однако, ролевые игры – это способ самовыражения."

На заре цивилизации ролевые игры были призваны помочь человеку выжить среди непознанного, реализовать потребность в контроле над силами, которые оказывали влияние на его жизнь. Антропологи выявили шесть основных функций ролевых игр: облегчить чувства безнадежности и неуверенности; уменьшить чувство страха; вселить надежду; сформировать ощущение собственного "я"; исцелить и, наконец, помочь взаимопониманию между людьми" [5, с. 15]. Таким образом, меценат, якобы отрекаясь от своих подопечных, вместе с тем направляет их действия. Подобная амбивалентность отношения к участникам ансамбля, свидетельствует о сложном коммуникативном акте между лицедеями и их реципиентом, в ходе которого формируется многоуровневая эмоциональная ситуация, катализатором которой выступает, прежде всего, образ Дымка как внутритекстового реципиента.

Рассматривая вопрос о классификации образов зрителей в драматургии Ярослава Верещака, кроме уже обозначенных типов, следует обратить внимание и на героев, которые характеризуются монорецептивностью, среди них можно выделить шизофреничные (пьеса "Третья молитва") и аутичные образы (пьеса "Прятки"). Общей характерной чертой для обоих типов есть их синтетичность, поскольку они одновременно являются и актерами и реципиентами. Различие этих образов заключается в целях их игры. Шизофреничные герои могут расслаивать свое "Я" в процессе игры со сменной ролей ради осознания неких событий, фактов. Здесь речь идет либо о ре-

трансляции пережитого, либо о создании вероятных альтернатив как своеобразной возможности тиражирования бытия. Иную цель преследует аутичный реципиент, лицедейство которого направлено на самого себя, т.е. на поиск своей Самости. Этот герой зачастую трагичен, поскольку изначально предстает в ситуации острого психосоматического расстройства. Он, в отличие от шизофреничного типа, который является целостным "Я" и расщепляется лишь в процессе игры, характеризуется отсутствием личностной цельности, поиски которой зачастую становятся тщетными. Такой выступает героиня пьесы "Прядки" [2, с. 253-267] – Фестледи. Она эмигрантка, которая, не имея крыши над головой, нашла себе приют в покинутом доме, переполненном старыми ненужными вещами. Героиня давно потеряла себя, она не знает, кто она есть, а потому примеряет на себя различные роли, фиксируя свой театральный монолог на диктофон, а затем, прокручивая запись, дабы разобраться в себе, своей жизни. Конец пьесы трагичен – героиня погибает в своем убежище, приготовленном под снос. Трагичный финал подчеркивает необратимость судьбы женщины, которая, утратив себя, оказывается на свалке жизни.

Результаты и их обсуждение. Таким образом, рассмотренные типы монорецептивных образов позволяют сделать предположение о попытке формирования Ярославом Верещаком трансцендентного образа театральной системы, который объединяет в себе сразу две фигуры зрелищной методологии – актера и зрителя. Для атрибуции этого типа внутритекстового реципиента можно применить определение "авто-адресат", поскольку герой общается сам с собой с помощью театрального жеста (эта ситуация отсылает нас к техникам психодрамы Я. Морено).

В текстах Я. Верещака можно выделить еще один тип внутритекстового реципиента, который связан с проблемой прагматики текста. Сконструированный образ предполагает определенную проекцию внешнего театрального реципиента, с возможностью предсказания его реакции на сюжет, который демонстрируется. К этому виду внутритекстового реципиента можно отнести следующую группу драматургических текстов писателя: "Чудо Святого Николая", "Душа моя со шрамом на колене", "Любовь в центре города", "Керя". Для раскрытия особенностей данного типа внутритекстового реципиента рассмотрим пьесу "Душа моя со шрамом на колене" [2, с. 11-46]. Главный герой произведения писатель СлавКо-Ко умирает насильственной смертью. Ему является Черный Ангел и сообщает, что у героя есть полторы минуты, дабы выполнить задание, которое поможет ему вернуться к жизни. До своей гибели СлавКо-Ко имел двойника – бизнесмена-махинатора, с которым они постоянно обменивались ролями. Привыкший играть, герой и в ином измерении ведет себя как лицедей. Черный Ангел готов к его игре, он выступает зрителем, который наблюдает за действиями героя. Постепенно СлавКо-Ко очищается от своих масок, осознавая, что для него важно. Катарсический момент очищения протагониста зрительно отражается и на его зрителе. Черный Ангел становится Белым. Таким образом, игра героя вызывает катарсис у его зрителя, очищая его, снимая

эмоциональное напряжение. В данном тексте конструируется модель внутритекстового зрителя, поскольку главный герой СлавКо-Ко исполняет роль актера, а Ангел изначально настроенный на его театральность, принимает правила игры героя, то есть он выступает в роли театрального зрителя, который способен испытать катарсис. Кроме внутритекстового зрителя в пьесе можно выделить и образ публики. Во время своей игры, главный герой постоянно обращается к зрительному залу, бросая ему риторические вопросы, прося совета. Этот прием еще сильнее активизирует метафору театра в тексте Я. Верещака.

Выводы. Таким образом, в драматургии Ярослава Верещака представлено несколько типов внутритекстового реципиента, а именно: собственно реципиент, наблюдатель, автоадресат, зритель, публика. Созданные драматургом образы внутритекстового реципиента делают возможным конструирование дискурса театра посредством языка театрального знака. Благодаря

сконструированным моделям рецептивного образа, происходит актуализация кода театра, в котором акцентируется пластика движения (монопеса "Прятки"), звуковые эффекты (драма "Униформист"), бутофория (пьеса "Дорога к Раю"), формируются предметно-зрелищные центры (драма "Банка сгущенки"), обнажается механика создания представления (пьеса "Импровизация").

Итак, имеем пример формирования Ярославом Верещаким открытого театра, в котором демонстрируется не действие, а процесс его создания с элементами коммуникативного акта между определенным сюжетом (сюжетами) и внутритекстовым реципиентом. Выстраивая фабулу пьес при помощи приема "театра в театре", драматург творит дискретный сюжет, благодаря которому становится возможным развитие риторики на уровне творческих театральных методологий (классика – постклассика), которая может быть соотнесена с понятиями "театр" и "имитация театра".

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Бондарева О. Миф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання. Монографія / Олена Бондарева – К.: „Четверта хвиля”, 2006. – 512 с.
Bondareva O. Mif i drama u novitnyomu literaturnomu konteksti: ponovlennya strukturnogo zv'yazku cherez zhanrove modeluvannya. Monografiya [Myth and Drama in the latest literary context: Restoration of structural communication through simulation genre] – K.: „Chetverta hvilya”, 2006. – 512 s.
- Верещак Я.М. 14400: п'єси-фентезі / Ярослав Миколайович Верещак / Упоряд. і авт. передмови О.Є. Бондарева. – К.: Нац. центр театр. мистецтва ім. Леся Курбаса, 2008. – 344 с.
Vereshak J.M. 14400: pyesi-fentezi [14400: play-fantasy] // Uporad. i avt. peredmovi O.E.Bondareva. – K.: Nac. centr teatr. mistectva im. Lesya Kurbasa, 2008. – 344 s.
- Верещак Я. Імпровізація: П'єси / Ярослав Верещак. – К.: Радянський письменник, 1990. – 275 с.
Vereshak J. Improvizaciya: Pesi [Improvisation: Plays]. – K.: Radanskij pismennik, 1990. – 275 s.
- Кристева Ю. Бахтин, слово, діалог і роман / Юлия Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: ИГ Прогресс, 2000. – С.427-457.
Kristeva U. Bakhtin, slovo, dialog i roman [Bakhtin, word, dialogue and novel] // Francuzskaya semiotika: Ot strukturalizma k poststrukturalizmu / Per. s franc., sost., vstup. st. G.K. Kosikova. – M.: IG Progress, 2000. – S.427-457.
- Киппер Д. Клинические ролевые игры и психодрама / Дэвид Киппер / Перевод М.Ю. Никуличева, Ю.Г. Григорьевой. – Научный редактор Е.Л. Михайлова. – М.: ТОО «Независимая фирма «Класс», 1993 – 224 с.
Kipper D. Klinicheskie rolevye igry i psihodrama [Clinical role playing and psychodrama] / Perevod M.U. Nikulicheva, U.G. Gri-gorevoj. – Nauchnyj redaktor E.L. Mihajlova. – M.: TOO «Nezavisimaya firma «Klass», 1993 – 224 s.
- Пятигорский А.М. Мифологические размышления. Лекции по феноменологии мифа: Языки русской культуры / Александр Моисеевич Пятигорский. – М., 1996. – [Е-ресурс].
Paytigorskij A.M. Mifologicheskie razmyshleniya. Lekcii po fenomenologii mifa: Yazyki russkoj kultury [Mythological thinking. Lectures on the phenomenology of myth: Languages of Russian Culture]. – M., 1996. – [Onlinet: pyatigorskij_aleksandr_mifologicheskie_razmyshleniya.rtf]
- Разумный В. А. Драматизм бытия или обретение смысла. Философско-педагогические очерки / В.А. Разумный. – М.: Издательство «Пихта», 2000 – 406 с.
Razumnyj V. A. Dramatizm bytiya ili obretenie smysla. Filosofsko-pedagogicheskie ocherki [The drama of existence or acquisition of meaning. Philosophical-pedagogical essays]. – M.: Izdatelstvo «Pihta», 2000 – 406 s.
- Руднев В. Тайна курочки рябы: Безумие и успех в культуре / Вадим Руднев. – М.: Независимая фирма «Класс», 2004. – 304 с. – (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 107).
Rudnev V. Tajna kurochki rayby: Bezumie i uspeh v kulture [Mystery Chicken Ryaba: Madness and success in culture]. – M.: Nezavisimaa firma «Klass», 2004. – 304 s. – (Biblioteka psihologii i psihoterapii, vyp. 107).
- Червинська О. Театральний реципієнт як наукова парадигма / Ольга Червінська // Кузбасівські читання: Науковий вісник. – № 3. – Ч. 2.: Екзистенційний локус у новітній українській драматургії. / За ред. Н.Корнієнко. – К.: Нац. центр театр. мистецтва ім. Леся Курбаса, 2008. – С 3-18.
Chervinska O. Teatralnij recipient jak naukova paradigma [Theatrical recipient as a scientific paradigm] // Kurbasivski chitan-nya: Naukovij visnik. – № 3. – P.2.: Ekzistencijnij lokus u novitnij ukrainskij dramaturgii. / Za red. N.Kornienko. – K.: Nac. centr teatr. mistectva im. Lesya Kurbasa, 2008. – S 3-18.
- Шпет Г. Искусство как вид знания. Избранные труды по философии культуры / Густав Шпет. / Отв. редактор-составитель Т.Г. Щедрина. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2007. – 712 с. (Серия «Российские Пропилеи»)
Shpet G. Iskusstvo kak vid znaniya. Izbrannye trudy po filosofii kultury [Art as a form of knowledge. Selected works on the philosophy of culture] / Otв. redaktor-sostavitel' T.G.Sedrina. – M.: «Rossijskaa političeskaâ énciklopediâ» (ROSSPÉN), 2007. – 712 s. (Seria «Rossijskie Propilei»)

Bondar L. The image of the viewer in playwrights of Yaroslav Vereshak

Abstract. The article deals with the problem of creating the image of viewer in lyrics Ya. Vereschaka. Attempt to classify images of spectators. Specified value of the data images in shaping the individual style of the writer.

Keywords: drama, imaging system, the theater, the audience, style, game, role

Бортнік Н.Д.
Головні особливості жанру дзуйхіцу
(на матеріалі твору "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон)

*Бортнік Наталія Дмитрівна, аспірант кафедри китайської корейської та японської філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. Статтю присвячено аналізу головних особливостей жанру дзуйхіцу. Особливу увагу приділено творові "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон, як такий, що є характерним для даного жанру. Серед особливостей зазначено: документальність, безфабульність, мозаїчність тощо.

Ключові слова: дзуйхіцу, "слідом за пензлем", "Записки в узголів'ї", Сей Шьонагон, щоденникова література

У жодній літературі світу жанр дзуйхіцу не займає такого важливого місця, як в японській літературі. Жанр дзуйхіцу (досл.: "слідом за пензлем") цікавий своєю структурою та творчим методом. Цей метод базується на японському сприйнятті світу та навколишньої дійсності, на тогочасних головних естетичних принципах і релігійних віруваннях японців.

Про жанр дзуйхіцу та його особливості ідеться у працях: Григор'євої Т.П., Колпакчі Є.М., Мещерякова О.М., Осадчої Ю.В. Особливу увагу у своїх дослідженнях жанру дзуйхіцу приділяють Горегляд В.Н. "Дневники и эссе в японской литературе", Астон В. "История японской литературы", Моррис А., Ікеда Кікан, Ікута Шюнгецу тощо.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні головних особливостей жанру дзуйхіцу на матеріалі твору Сей Шьонагон "Записки в узголів'ї", оскільки саме цей твір вважається одним із найвідоміших представників цього жанру і найпершим в японській літературі твором цього жанру на японській мові. У дослідженні було використано текст "Записок в узголів'ї" японською мовою та перший повний переклад українською мовою, зроблений нами.

До жанру дзуйхіцу відносять зібрання коротких новел, описів природи, роздумів, нотатки з приводу різних подій, перерахування предметів, що об'єднуються автором по якійсь одній ознаці. Головне, що має зробити автор під час написання твору – відобразити красу, не фокусуючись на конкретному предметі, передати швидкоплинність і в той самий час постійність, залишити читачеві простір для роздумів, для власних емоцій і переживань. Під час швидкого прочитання твору читач, швидше за все, нічого особливого не знайде, твір, наповнений думками та емоціями, залишиться лише текстом. Проте вдумливий, читач залишившись наодинці з твором і автором, обов'язково отримає естетичне задоволення. Жанр дзуйхіцу відрізняється незавершеністю загальної структури пам'ятки, а частково – і його елементів. Цілком можливо, що незавершеність елементів входила в творчий задум Сей Шьонагон. Справа в тому, що ідея цінності естетичної та філософської незавершеності була в аристократичному середовищі вельми популярною. "Цікаво, – писав Кенко-хоші, – коли щось залишається незавершеним, – це викликає почуття, ніби життя тече довго і спокійно. Одна людина сказала якось:

– Навіть при будівництві імператорського палацу одне місце навмисне залишили недобудованим" [2, с. 76].

Незавершеність неповторна. Література жанру дзуйхіцу тому і поширилась в Японії так широко, що вона представляє один з характерних для цієї країни способів світосприйняття. Пам'ятка цікава перш за все

тим, що, базуючись на стійких елементах японської культури, вона стала основою літературного феномену (а жанр дзуйхіцу, безумовно, можна назвати феноменальним), тісно пов'язаного з різними явищами середньовічної японської культури.

До жанру дзуйхіцу також належать наступні твори, які поділяють на класичні дзуйхіцу: "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон, "Записки з келії" Камо-но Чьомей, "Записки від нудьги" Кенко Хоші, "Промови короткі та дорогоцінні" Ічігон Ходан; та на сучасні дзуйхіцу: "Красою Японії народжений" Кавабата Ясунарі, "Існування та відкриття краси" Кавабата Ясунарі, Тані Сумі "Паломниця з Японії".

Дзуйхіцу – це суто японський жанр, хоча цікаво зазначити, що саме слово дзуйхіцу як позначення певного прозового жанру виникло та потрапило до Японії з Китаю значно пізніше, аніж з'явилися перші твори, що належать до цього жанру. У Китаї та Кореї є схожі жанри. Наприклад, у Китаї є жанр суйбі та жанр біцзи, у Кореї – псехоль. Найчастіше поряд із «Записками в узголів'ї» згадуються «Висловлювання» («Цзацуань») китайського письменника Лі Шань-їня.

Принцип жанру – повна свобода письма, не керуючись жодним планом, поза рамками будь-якої фабули, нібито слідуючи за пензлем. Цей жанр не має повної аналогії у світовій літературі, інколи його порівнюють з есе. Та В. Маркова зазначає, що жанр дзуйхіцу більше схожий на щоденники або на записні книжки [5, с. 20]. Ми відчуваємо свободу, природність, це повна імпровізація, спонтанність. Причина може бути у незосередженості на самому собі, на своєму "я". Оточуючий мене світ прекрасний не тому, що я існую в ньому, він просто прекрасний сам по собі (яп.: "соно мама"). Саме тому і літери лягають на папір природно, як вийде, необхідно лише слухати своє серце, яке б'ється в унісон з усіма речами, що нас оточує.

Характерною особливістю "Записок в узголів'ї" часто вважається хаотичність, безсистемність у розташуванні елементів – данів, тематична і стилістична уривчастість, відсутність єдиної фабули. Багато дослідників (Астон В.Г., Р. Мацумото, Маруяма Рімпей, Морі Сакае та ін.) [6, с. 15] вважають ці особливості спільними для всіх творів жанру дзуйхіцу. У той самий час у ряді робіт висловлюються думки про наявність зв'язків між елементами у творах дзуйхіцу, про побудову їх за певними законами [4, с. 11-13]. Єдність твору дзуйхіцу прихована за зовнішньою роз'єднаністю його елементів, за безсистемністю їх чергування. Однак подібний прийом – який цілковито можна назвати художнім – притаманний не лише цьому літературному жанру, але й багатьом традиційним школам японського мистецтва, зокрема архітектурі, садовому мистецтву, живопису.

Кавабата Ясунарі так описував твір Сей Шьонагон: "Коли я прочитав "Генджі" а потім перейшов до "Записок" то був вражений: вони легкі, витончені, неочікувані, експресивні – захоплюють подих. Це потік справжніх, свіжих, гострих відчуттів. Сміливість неочікуваних асоціацій вразила мене» [3].

В цілому есеїстичні твори середньовічної Японії (в тому числі і жанр дзуйхіцу) характеризуються наступними жанровими ознаками:

1. Мозаїчність – твір складається з окремих тематично, композиційно та стилістично неоднакових елементів [1, с. 349]. Порівняймо, наприклад, класифікуючий дан та есеїстичний уривок твору "Записок в узголів'ї":

Дан 29. Те, від чого бринить у серці

"Коли бачиш маленьких горобців. Коли проїжджаєш повз маленьких діточок, які граються. Коли спостерігаєш, як дорогоцінне дзеркало вже трохи потемнішало. Бачити, як високоповажний чоловік зупиняється біля будинку і просить служниць щось запитати в мене. Покупатися, нафарбуватися, одягти кімоно, просякнуте маслами – ось щастя, навіть якщо тебе ніхто не бачить. Серце б'ється і від того, коли чекаєш на коханого, а тому навіть від кожного звуку вітру чи дощу серце вже вискакує з грудей" [Тут і далі переклад наш].

Дан 32.

«Екіпаж вельмишановного пана має їхати повільно. Якщо він занадто швидко їде, то це зовсім не гарно виглядає. Коли повозка пролітає дуже швидко, то прислуга не встигає роздивитися, хто проїхав. Тоді цікаво думати, хто ж проїхав. А от який інтерес, коли екіпаж їде повільно, тоді вже можна побачити, хто там у ньому їде – і зовсім не цікаво» [7, с. 110].

Ми подали для прикладу лише два дани і вже змогли переконатись у мозаїчності твору, а читачеві "Записок в узголів'ї" дуже легко відчутти їх "різнобарвність" та "строкатість".

2. Безфабульність – твір в цілому позбавлений єдиного фабульного зв'язку. Досить часто автор розповідає у поряд розташованих даних зовсім про різні речі [1, с. 349]. Для прикладу можна навести дани 89 та 90.

Дан 89. Те, що навіює смуток

"Постійно шморгати, коли розмовляєш крізь сльози. Коли жінка висукує брови" [7, с. 183].

Дан 90. Після того, як я ходила до караулу Лівої гвардії

"Незабаром після того випадку, коли я ходила до караулу Лівої гвардії, я повернулася до свого рідного села. Раптом отримала листа від імператриці з наказом повернутися до палацу. Одна з придворних дам записала зі слів імператриці: «Я пам'ятаю, як дивилася тобі услід, коли ти вранці йшла до караулу Лівої гвардії. Це було прекрасно. Чому ти така бездушна?..» [7, с. 183-184].

Перший з наведених двох дани є класифікуючим, а другий – описовим. Вони не об'єднані фабульним зв'язком і становлять окремі елементи пам'ятки, які можуть бути переміщені майже у будь-яке місце. До речі, на жаль, і до сих пір дослідникам не відома архітектоніка книги, оскільки оригінальний текст "Записок" не зберігся. Переписувачі змінювали місцями дани, укладачі групували їх за темою, за характером дану. Проте, саме тому, що жанр дзуйхіцу має безфабульний характер, як би переписувачі не змінювали дани місцями від того не змінювалась художність та краса "Записок".

3. Документальність – риса, спільна для дзуйхіцу та щоденників. Деякі дани навіть починаються характерними для щоденникової літератури фразами [1, с. 349].

Дан 108.

"Коли в десятих числах першого місяця молодша сестра імператриці стала дружиною спадкоємця престолу, вона оселилась у палаці. Не можна навіть перерахувати, скільки було чудових святкувань з цього приводу. Деякий час сестри взагалі не бачилися, лише писали вірші одна одній, та от все ж таки сестра вирішила, що в двадцятих числах лютого навідається до імператриці. На цю честь апартаменти імператриці були особливо прикрашені. Придворні дами також усі були готові. Пані прибула вночі, за декілька годин до світанку. У східному крилі палацу Токаден для гостей були приготовані апартаменти. На зорі у палац прибули батьки: поважний канцлер Мічитака з дружиною. Ставні шітомі підняли дуже рано. Імператриця знаходилась у південній стороні палацу. Ширми з трьох боків огорожували місце, де сиділа імператриця. Поверх циновки для імператриці поклали подушку, принесли круглу жаровню. Дами зібралися біля імператриці, ширма закривала їх від інших..." [7, с. 233].

Дуже часто у "Записках" можна зустріти такі фрази, характерні для щоденникової літератури: "Першого січня, на Новий рік..." (дан 3), "Одного разу То-но бен" (дан 57), "Одного дня я їхала повз якийсь будинок" (дан 63), "Пам'ятаю, що трапилося це у дні очищення п'ятого місяця" (дан 104) тощо.

4. Необов'язковість співпадіння просторової позиції автора з позицією головного героя відривку в сюжетних описах, можливість переключення позиції автора з одного героя на іншого при збереженні автором емоційного центру опису [1, с. 349].

Якщо коротко підсумувати головні особливості жанру дзуйхіцу, то до таких належать: хаотичність, безсистемність у розташуванні елементів – данив, тематична і стилістична уривчастість, відсутність єдиної фабули.

Єдність твору дзуйхіцу приховане за зовнішньою розкиданістю елементів, за сумбурністю їх чергування. Горегляд В.Н. порівнює дзуйхіцу зі стилем живопису хайга. "Лаконічні, написані упереміш з каліграфічним текстом, невеликі, як правило, монохромні малюнки на перший погляд справляють враження випадкових начерків, що були виконані пензлем дилетанта. Та раптом, виходить, що такий ефект входив у задум автора і за зовнішньою простотою та легкістю виконання приховується величезна творча праця" [1, с. 350]. Можливо, також і через це дослідники до сих пір дискутують про структуру твору "Записок в узголів'ї" – чи дани були "розкидані", а чи їх "розкидала" письменниця, слухаючи свої почуття та "слідуючи за пензлем".

Сей Шьонагон і подумати не могла, що дасть початок ще одному жанру, цікавість до якого не проходить вже майже десять століть. Жанр дзуйхіцу вплинув на подальшу японську літературу досить сильно. Навіть сучасні письменники у своїх доробках, так само як і у творах дзуйхіцу це робили письменники доби Хейан, використовують багато метафор, недововок, повторів, фабула їх дещо неясна, а сюжету бракує послідовності. Всі ці риси властиві і для всієї японської літератури взагалі. Причиною такого стану речей є те, що саме жанр дзуйхіцу виражає японський характер та, за словами Кавабата Ясунарі, "душу японського народу – кокоро" [3].

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Горегляд В.Н. Дневники и эссе в японской литературе X-XII вв. / В.Н. Горегляд. - М.: Наука, 1975. - 377с.
Goregliad V.N. Diaries and Essays in Japanese Literature X-XII Centuries. / V.N. Goregliad. - M.: Nauka, 1975. - 377p.
2. Горегляд В.Н. О жанровых особенностях «Записок от скуки» Кэнко-хоси (к вопросу о жанре «дзуйхицу») / В.Н. Горегляд // «Вопросы филологии и истории стран советского и зарубежного Востока». - 1961. - С. 67-78.
Goregliad V.N. On the genre of "Essays in Idleness" by Kenko-Hoshi (the question of the genre of "Zuihitsu") / V.N. Goregliad // "Philology and History of the Soviet and European Oriental Studies" - 1961. - P. 67-78.
3. Кавабата Ясунари Существование и открытие красоты / Перевод с японского В.Маркова. - 2007. [Э-ресурс]
Kawabata Yasunari Existence and Discovery of Beauty / translated from Japanese V.Markova. - 2007. - [Online]:
<http://lib.rus.ec/b/348799/read>
4. Конрад Н.И. Японская литература. От «Кодзики» до Токтоми / Н.И. Конрад. - М.: Золотой век, 1974. - 567с.
Conrad N. Japanese Literature. From the "Kojiki" to Tokutomi / N.I. Conrad. - M.: Zolotoi vek, 1974 - 567p.
5. Сэй Сёнагон Записки у изголовья / Сэй Сёнагон [пер. с древнеяпонского В. Марковой]. - М.: Астрель, 2011. - 231с.
Sei Shonagon The Pillow Book / Sei Shonagon [trans. from ancient Japanese V. Markova]. - Moscow: Astrel, 2011. - 231p.
6. 高木一野介 「日本文学—古典」岩波小事典 東京 1966年 211頁
Takagi Ichinosuke Classic Japanese Literature. - Tokyo: Iwanami Shoten, 1966. - 211 p.
7. 松尾聰 「枕草子」小学館 1974年 東京 526頁
Satoshi Matsuo The Pillow Book/ S.Matsuo. - Tokyo: Shogakukan, 1974. - 526 p.

Bortnik N. The main peculiarities of the genre zuihitsu (on the material of the "Pillow Book" written by Sei Shonagon)

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the main peculiarities of the genre dzuihitsu. A special attention was paid to the "Pillow Book" written by Sei Shonagon, as the most representative of this genre. Among the peculiarities we stress on at the follow: documental way of writing, the absence of the plot, mosaic way of presenting the story.

Keywords: zuihitsu, "following the brush", "The Pillow Book", Sei Shonagon, dairies

Бортник Н. Главные особенности жанра дзуйхицу (на материале "Записок у изголовья" Сэй Сёнагон)

Аннотация. Статья посвящена анализу главных особенностей жанра дзуйхицу. Особое внимание уделено произведению "Записки у изголовья" Сэй Сёнагон, которое является характерным для данного жанра. Среди особенностей выделим: документальность, бесфабульность, мозаичность.

Ключевые слова: дзуйхицу, "следуя за пером", "Записки у изголовья", Сэй Сёнагон, дневниковая литература

Вербо́вецька О.С.

Українські неофіційні родичівські іменування (на матеріалі антропонімії Тернопільщини)

Вербо́вецька Оксана Степанівна, аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Анотація. У статті проаналізовано неофіційні родичівські іменування осіб на матеріалі антропонімів Тернопільської області (Україна). Подано їх класифікацію, виявлено словотвірні особливості іменувань, мотивованих назвами родичів і членів сім'ї.

Ключові слова: антропонім, неофіційні іменування, родичівські назви, мотив номінації

У побуті кожна людина має іменування, якими відома в антропонімному колективі. Такі назви можуть відрізнятися від офіційних (імен, прізвищ та імен по батькові) або бути тотожними їм.

Індивідуальні неофіційні назви осіб в Україні часто творяться від іменувань родичів або членів сім'ї. Мета їх вживання – вказівка на залежність денотата від інших членів спільноти (родини, сім'ї), визначення місця найменованого в ній, зв'язок із родичем, за яким названий денотат.

Сучасні українські родичівські іменування детально описані в працях П. Чучки, Р. Осташа; історичні – у розвідках Р. Керсти, М. Худаша. Функціонування цих назв у структурних утвореннях – антропонімічних формулах – детально описані С. Медвідь-Пахомовою.

Вивчення сучасних розмовно-побутових іменувань, в т. ч. і родичівських, дає змогу простежити основні тенденції в живій неофіційній антропонімічній системі й діахронічний аспект формування українських офіційних назв. Саме тому предметом аналізу цієї статті стали неофіційні родичівські іменування. Онімний матеріал зібрано експедиційним шляхом у населених пунктах Тернопільської області методом опитування респондентів.

П. Чучка та Р. Осташ вважають, що назви за родичами можна кваліфікувати як родинні або родові прізвиська [5, с. 409; 9, с. 197], хоча перший дослідник зауважує, що ці терміни не зовсім точно відображають зміст іменувань, і пропонує також називати їх генесіонімами. Оскільки зазначений клас онімів номінує носія, але не характеризує його, тому вважаємо їх родичівськими іменуваннями (назвами), а не прізвиськами.

Етимонами родичівських іменувань виступають назви конкретних осіб – батька, матері, баби, діда, прабаби, прадіда, чоловіка, дружини і т. ін. Проте не завжди зрозумілою є причина вибору назви саме цієї особи. Серед найважливіших чинників, від яких залежить вибір родича, на якого орієнтують новоутворену назву, є його популярність або авторитетність та ступінь індивідуалізації актуального найменування цієї особи в конкретному мовному колективі [9, с. 608].

Лексичною базою сучасних родичівських іменувань виступають оніми різних антропонімічних класів, здебільшого прізвиська та варіанти імен предків, рідше – їх прізвища.

Родичівські іменування можуть розширювати сферу свого функціонування на усіх членів сім'ї або родини, передаватись із покоління в покоління, і таким чином виконувати роль сімейно-родових іменувань.

Класифікацію українських антропонімічних назв за родичами, членами сім'ї та іншими близькими особами вперше в ономастиці запропонував В. Охримович, а згодом І. Франко. Обидва виділяють патро- і матро-

німічні назви, не відкидаючи при цьому іменувань за дідом та бабою [6, 8.]. Детальнішу класифікацію цих іменувань подав В. Німчук у проекті "Української ономастичної термінології", де виділяє патроніми, матроніми, андроніми та гінеконіми [4, с. 38]. П. Чучка доповнив її ще назвами для позначення іменувань особи за назвою сина (гіоніми), зятя (гамброніми), брата (адельфоніми), а також розмежував патроніми на назви за батьком (патроніми) та дідом (пропатроніми), назви за матір'ю (метроніми) та бабою (прометроніми) [9, с. 200].

Зібраний і опрацьований антропонімічний матеріал Тернопільщини дозволяє нам назви за родичами, членами сім'ї поділити на такі групи:

- 1) патроніми – назви за іменуванням (прізвищем, прізвиськом або ім'ям) батька;
- 2) матроніми – назви за іменуванням матері;
- 3) андроніми – назви дружини за іменуванням її чоловіка;
- 4) гінеконіми – назви чоловіка за іменуванням його дружини;
- 5) пропатроніми – назви за іменуванням діда, прадіда і т. ін.;
- 6) проматроніми – назви за іменуванням бабусі, прабабусі і т. ін.;
- 7) назви, мотивовані іменуваннями інших родичів або свояків.

Усі зазначені вище групи найменувань, окрім гінеконімів та андронімів, використовуються для номінації осіб обох статей.

У словотвірному плані родичівські іменування мають свої особливості: частіше вони утворюються морфологічним способом, серед якого вирізняється продуктивністю іменникова та прикметникова суфіксація, використання форми родового відмінка назви, а також лексико-семантичним, зокрема трансонімізацію.

Патроніми – антропоніми, утворені від іменування батька. Такі назви швидше належать синам, бо вони є продовжувачами роду. В. Охримович зазначає, що найменування дітей за батьком відповідає не лише народній традиції чи звичаю, але й чинному праву, за яким діти переймають назву не від матері, а від батька [6]. С. Медвідь-Пахомова вважає, що патроніми і андроніми первісно розвивалися не як додаткові до особового імені засоби ідентифікації, а як евфемізми, необхідність у яких виникла внаслідок язичницького табу на ім'я [3, с. 26]. Жіночі назви за батьком актуальні не завжди. Зміна сімейного статусу, коли жінка офіційно отримує назву за чоловіком чи його родиною, часто призводить до зміни і її неофіційного найменування. Збереження за нею попередньої назви можливе за умови зверхності жінки над своїм чолові-

ком (моральної чи матеріальної) або якщо дівоче іменування є більш індивідуалізуючим [9, с. 201].

В офіційній системі називництва історично патронімами є більшість прізвищ (напр., *Василів*), а в сучасній офіційній системі до патронімів належать імена по батькові, що закріпились як другий член антропонімної формули з формантом *-ович* (*Петрович*) для чоловіків та *-івна* (*Петрівна*) для жінок; в неофіційній сфері – власні назви синів та дочок, утворені від неофіційних іменувань батьків або від офіційних особових імен батьків, але за допомогою інших формантів.

”Першими патронімами були ад’єктивні назви з суфіксами **-jь*, пізніше *-ов/-ев*, *-ин*. Приєднання до них субстантивного суфікса *-ич* утворювало двоскладові патронімічні суфікси. Формант **-jь* приєднувався до суфікса **-икъ*, у результаті чого утворився *-ич*” [3, с. 27].

В неофіційній системі іменування патроніми утворюються від актуальної назви батька. Етимонами зазначених родичівських назв на Тернопільщині виступає прізвище, ім’я або прізвисько батька: *Вівчарів* (<прізвище батька Вівчар), *Сафат* (<ім’я батька Йосафат), *Зайчиха* (<прізвисько батька Заєць ’косоокий’). Родичівські назви для іменування дружини та дітей від прізвища голови сім’ї фактично є живомовним функціонуванням прізвища.

Для утворення патронімів активно використовується морфологічний іменникова та прикметникова суфіксація, вживання форм родового відмінка та лексико-семантичний способи творення назв (трансонімізація – перенесення іменування батька без будь-яких змін для найменування сина): *Марчик* (<ім’я батька Марко), *Мельників* (<прізвище батька Мельник), *Рудого* (<прізвище батька Рудий), *Кіндрат* (<ім’я батька Кіндрат). Для іменування синів використовуються суфікси: *-ів*, *-к-о*, *-ик*: *Попків* (<прізвище батька Попко), *Філько* (<ім’я батька Теофіл). Серед способів утворення патронімів для жінок продуктивним є морфологічний за допомогою суфіксів *-их-а*, *-к-а*, *-ов-а/-ев-а*: *Середиха* (<прізвище батька Середя), *Мельничка* (<прізвисько батька Мельник ’працював у млині’), *Копійова* (<прізвище батька Копій). Для утворення таких іменувань зрідка використовується формант *-ан-я*, що є типовим для андронімів: *Максима́ня* (<ім’я батька Максим). Посесивні суфікси *-ів*, *-ов-а/-ев-а* зазвичай приєднуються до основ іменників другої відміни.

На Тернопільщині патроніми займають одне з першочергових місць серед сучасних неофіційних родичівських найменувань. Вони можуть вживатися у побуті самотійно, проте найактивніше – у складі багатоконфінентних іменувань: ”особове ім’я денотата + патронім у формі називного чи родового відмінка”: *Михасько Іванчиків* або *Михасько Іванчика*. Трапляються також тричленні формули для іменування за батьком ”ім’я та прізвище чи прізвисько батька у родовому відмінку + власне ім’я сина/доньки або лексема *син/донька*”: *Андрія Смаля Славо* або *син Андрія Смаля*. Л. Кравченко зауважує, що ”якщо батько чимось дуже вирізняється серед односельців, а діти ще не набули певного авторитету, то замість імені вживається лише лексема *син*, при цьому імені особи реципієнти можуть і не знати, оскільки в селі таку дитину

асоціюють лише за іменуванням батька, а його власне ім’я функціонує мало, лише в тих сферах, де це необхідно, зокрема в школі, на роботі чи в безпосередньому оточенні” [2, с. 324]. У зазначених вище антропонімічних формулах також допускається інший порядок компонентів: *Славо Андрія Смаля* або *Смаля Андрія Славо*.

Матроніми – найменування синів і дочок за назвою матері. М. Сумцов вважав, що такі назви за поширенням в антропоніміконі стоять нарівні з іменуваннями по чоловічій лінії: за батьком, дідом, прадідом [7, с. 408]. П. Чучка наводить основні причин виникнення матронімів: позашлюбність дитини; дитина росла при матері без батька (батько виїхав чи помер); мати більш відома в колективі, перевершує батька в чомусь (наприклад, характером чи ін.); батько є приймаком [9, с. 204].

Матроніми утворюються від усіх можливих іменувань матері: імен, прізвищ (часто дівочих), прізвиस्क: *Могильницька* (<дівоче прізвище матері Могильницька), *Кацин* (<ім’я матері Каська <Катерина), *Уралочка* (<прізвисько матері Уралочка ’родом з Уралу’).

Серед способів утворення матронімів актуальними є афіксальний (іменникова й прикметникова суфіксація) та лексико-семантичний способи: *Нусік* (<ім’я матері Нуся <Богдануся <Богдана), *Гоцулки* (<прізвисько матері Гоцулка ’гоцулка’), *Філіна* (<ім’я матері Філя <Теофілія), *Токар* (<дівоче прізвище матері Токар). Матроніми для іменування доньок творяться за допомогою формантів *-ичк-а*, *ечк-а*, *-ачк-а*, *-очк-а*, *ус’-а*: *Котичка* (<дівоче прізвище матері Кіт), *Янечка* (<ім’я матері Яна <Іванна), *Горпинячка* (<ім’я матері Горпина), *Поштарочка* (<прізвисько матері Поштарка), *Катеруса* (<ім’я матері Катерина); для іменування синів – суфікс *-ин*, який типово приєднується до основ іменників першої відміни: *Директорчин* (<прізвисько матері Директорка ’працює директором школи’).

Матроніми, як і патроніми, можуть уживатися самотійно або входити до складу багатоконфінентних іменувань. У двокомфінентних назвах особове повне ім’я або варіант імені денотата виступають поряд із матронімами у називному чи родовому відмінках (особове ім’я + матронім за іменем, прізвищем або індивідуальним прізвиськом матері): *Іван Лецин* (<ім’я матері Леська). Тричленні антропонімічні формули включають ім’я та прізвище чи прізвисько матері у родовому відмінку + власне ім’я сина/доньки або лексема *син/донька*”. Вони можуть мати також інший порядок компонентів: *Ольга* (або *донька*) *Маруськи Цар-баби* (<мати Маруська Цар-баба <прізвисько матері Цар-баба ’мала за зростом’*) або ж *Маруськи Цар-баби донька*.

Особливою рисою антропонімікону українців для неофіційного іменування жінок є назви за прізвищем, прізвиськом або ім’ям чоловіка – **андроніми**. Такий спосіб називання жінок, вважає П. Чучка, бере свій початок з часів, ”коли жінка не мала права виступати юридичною особою, коли поза сім’єю вона могла виступати лише через свого чоловіка, батька або опікуна” [9, с. 209]. Головою сім’ї вважався чоловік, тому назва дружини утворювалася від його іменування і

* Має гумористичний відтінок, асоціативне.

вказувала на пряме відношення до нього. У деяких етнічних регіонах, зокрема на Бойківщині та Закарпатті, андроніми вживались дуже активно, навіть замінювали особові імена заміжніх жінок і використовувалися у звертаннях до них [1, с. 7; 9, с. 210].

Етимонами андронімів Тернопільщини є прізвище, ім'я або прізвисько чоловіка: *Королиха/Корольова* (<прізвище чоловіка Король), *Захарова* (<ім'я чоловіка Захар), *Будулайка* (<прізвисько чоловіка Будулай 'зовнішньо схожий до героя кінофільму Будулая'). Андроніми, утворені від прізвища чоловіка, є найбільш актуальними серед цих іменувань. Вони фактично є виявом живомовного функціонування прізвища.

Найпоширенішим способом утворення андронімів є суфіксація. П. Чучка називає понад десять словотвірних формантів, що функціонують у складі назв за чоловіком на Закарпатті: *-их-а, -анк-а, -к-а, -ан-я, -ул-я, -ов-а, -овк-а, -а, -ин-я* [9, с. 230-245]. Учений пише, що є підстави вважати андроніми з суфісом *-их-а* за самобутній східнослов'янський словотвірний тип [9, с. 235]. На Тернопільщині набір засобів є традиційним для більшості регіонів України: *-их-а, -к-а, -ов-а/-ев-а: Іваниха* (<ім'я чоловіка Іван), *Монашка* (<прізвисько чоловіка Монах), *Федева* (<ім'я чоловіка Федь <Федір). Андронімна назва *Поетеса* (<прізвисько чоловіка *Поет*) має суфікс, що не є типовим для онімів, зокрема андронімів, проте суфікс цей використовується для утворення апелятивів. Окрім суфіксації, андроніми утворювалися шляхом зміни флексії: *Малокровна* (<прізвисько чоловіка Малокровний 'хворів на малокрів'я').

Іменування жінки за чоловіком сьогодні в Україні не є поширеним способом ідентифікації і звучує сферу свого використання, що зумовлює вихід андронімів з активного ужитку. Виняток становить неофіційна форма прізвища для іменування дружини, бо прізвище з часу свого становлення – найосновніший і найзручніший ідентифікуючий компонент офіційної антропонімії. Використання в неофіційній сфері офіційної форми прізвища жінки не є доцільним, бо воно не вказує навіть на стать особи (окрім прізвищ прикметникової форми), не допомагає диференціювати представників сім'ї.

Андроніми в побуті на Тернопільщині не дуже часто вживаються самостійно, а частіше є складовими частинами багатокомпонентних іменувань осіб. У двокомпонентних формулах вони виступають у формі називного чи родового відмінка або присвійного прикметника поряд із особовими іменами або їх варіантами: *Маруся Павлова*. Поширеною в антропоніміконі Тернопільщини є також формула "ім'я + прізвище чи прізвисько чоловіка у родовому відмінку + власне ім'я дружини або лексема *жінка*": *Ганка* (або *жінка*) *Петра Маленького*. Так, як і в інших родичівських іменуваннях, компоненти можуть уживатися в іншому порядку.

Гінеконіми – назви чоловіка за іменуванням дружини. У сучасному неофіційному антропоніміконі досліджуваної території такі назви не набули поширення. В. Охримович існування таких іменувань мотивував тим, що хлопець за жінку брав собі дівчину, яка "мала свій ґрунт" і "замешкав у її хаті" [6, с. 305]. П. Чучка зазначає, що на Закарпатті чоловік отримує

іменування за дружиною за умови, коли жінка головує у сім'ї; хлопець іде жити в хату до своєї жінки або ж чоловік родом з іншої місцевості [9, с. 210]. Етимонами гінеконімів виступають дівочі прізвища дружин: *Бабій* (<дівоче прізвище дружини Бабій), *Кшива* (<дівоче прізвище дружини Кшива). Носії цих власних назв переселились з інших населених пунктів, у селі не були відомі, тому неофіційно їх називають за прізвищем дружини.

Утворюються гінеконіми шляхом зміни флексії прикметникових прізвищ та шляхом трансонімізації: *Широкий* (<дівоче прізвище дружини Широка), *Шпак* (<дівоче прізвище дружини Шпак).

Гінеконіми вживаються у побуті як самостійно, так і в складі багатокомпонентних іменувань: двокомпонентних "ім'я денотата + гінеконім" або трикомпонентних "ім'я та дівоче прізвище або прізвисько дружини у родовому відмінку + власне ім'я чоловіка або лексема *чоловік*": *Андрій Бідної* або *Андрій* (або *чоловік*) *Богданки Бідної*. Лексема *чоловік* вживається до часу, доки особа не стане повноправним членом колективу і отримає назву з більшим ступенем ідентифікації.

Пропатроніми – іменування особи за назвою діда, прадіда і т. д. Пропатроніми і пропатроніми виникають у випадках, коли вихованням дитини займалися дідусь і бабуся чи хтось із них окремо. П. Чучка ще наводить одну із причин виникнення таких назв – внук чи внучка нагадує дідуса або бабусю якимись рисами (зовнішніми чи внутрішніми) [9, с. 206-207].

Етимонами іменувань виступають прізвища дідів, прадідів і т. ін., їх імена або прізвиська: *Сюк* (<прізвище прадіда по материнській лінії Сюк), *Дума* (<прізвисько діда Дума 'був депутатом'). Подвійну мотивацію має прізвисько *Дядя Ваня*, що мотивоване ім'ям діда і його прізвиськом (<дід має ім'я Іван і 'дуже солідний, як дядько').

Пропатроніми утворюються так само, як патроніми. Найпродуктивнішим способом утворення пропатронімів є морфологічний: для жіночих іменувань за допомогою суфіксів *-их-а, -к-а, -ов-а/-ев-а, -ан-я: Гриниха* (<ім'я діда Гринько <Григорій), *Деркачка* (<прізвище діда Деркач); для чоловічих – *-к-о, -чик, -ок, -ець, -ів: Климко* (<ім'я діда Климко), *Радіончик* (<ім'я діда Радіон), *Якимець / Якимців* (<ім'я прадіда Якимцю <Яким), також шляхом вживанням форми родового відмінка: *Люба Методія* (<ім'я діда Методій). Окрім того, пропатроніми утворюються лексико-семантичним способом: *Вовнянко* (<прізвище прапрадіда Вовнянко).

Пропатроніми виступають як самостійно, так і в багатокомпонентних іменуваннях, аналогічних до формул із патронімами: двокомпонентні формули "ім'я денотата + пропатронім" або трикомпонентних "ім'я та прізвище або прізвисько діда у родовому відмінку + власне ім'я внука /внучки (правнука/правнучки) і т. ін. або лексема *внук/внучка (правнук/правнучка)*": *Богдан Зеленого* (<прізвисько діда Зелений (мотив нез'ясований)), *Богдан* (або *внук*) *Петра Зеленого*.

Проматроніми – це іменування особи за назвою баби, прабаби. Як і пропатроніми, такі родичівські іменування на Тернопільщині не є поширеними.

Етимонами назв виступають прізвища, імена та прізвиська бабусь, прабабусь і т. ін.: *Путьо* (<прізви-

ще бабусі Путо), Євгена (<ім'я бабусі Євгенія), Магазинка (<прізвисько бабусі Магазинка 'працювала продавцем').

Для утворення проматронімів використовується морфологічний та лексико-семантичний словотвірні способи: *Анджик* (<ім'я бабусі Анжела), *Ворожка* (<прізвисько прабабусі Ворожка 'уміла ворожити'). Для іменування онуків та правнуків використовуються суфікси: -ок, -ик: *Гапок* (< ім'я бабусі Гапка <Гафія), *Химчик* (<ім'я бабусі Химка <Юхима); для утворення назв онучок та правнучок – суфікси -их-а, -ечка: *Вандиха* (<ім'я прабабусі Ванда), *Ганечка* (<ім'я прабабусі Ганна).

Досліджувані назви виступають самостійними найменуваннями або в складі багатокomпонентних антропонімних формул: двокомпонентних "ім'я денотата + проматронім" або трикомпонентних "ім'я та дівоче прізвище бабусі або прабабусі чи її прізвище у родовому відмінку + власне ім'я онука / онуки (правнука / правниці) або лексема *внук / внучка (правнук/правниці)*": *Богдан Шипуччин або Богдан (або внук) Стефки Шипучки*.

На території Тернопільщини наявні поодинокі неофіційні родичівські іменування, мотивовані назвами інших родичів, членів сім'ї (брата, сестри, дядька, тестя і т. ін.). Такі назви утворені суфіксацією: *Адам-*

чиха (<ім'я дядька Адам), *Февронина* (<ім'я сестри Февронія), а також лексико-семантичним способом: *Директор* (<прізвисько тестя Директор 'працював директором').

У ряді неофіційних іменувань опитані інформатори не змогли пояснити на яких саме родичів вказує назва або ж який її етимон: *Амбиха, Балацяха, Бараниха, Габуда, Журкова, Зікова, Лахманка, Манджосиха, Муцькаліха, Нечайха, Пиричка, Пристаика, Продевіс, Тиличиха, Шамрайчиха, Швельків, Штирнальова, Южигириха* та ін.

Отже, сучасні неофіційні індивідуальні іменування особи за родичами або членами сім'ї на Тернопільщині утворюються як від офіційних, так і від неофіційних іменувань предків. Серед усіх досліджених нами онімів найпоширенішими є назви за батьком, матір'ю, чоловіком. Основними способами творення родичівських іменувань є морфологічний (афіксація прикметникова та іменникова, використання форм родового відмінка), лексико-семантичний, а саме трансонімізація. Родичівські назви виступають як самостійні іменування осіб, так і в складі багатокomпонентних антропонімних формул, де постійним складовим є ім'я денотата, а іншим або іншими – родичівська назва. Крім того, можуть вживатися і описові формули іменувань: *Маруся Тимка, що їздив на тракторі*.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Бучко Г.Є., Бучко Д.Г. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г.Є. Бучко, Д.Г. Бучко // *Linguistica slavica*. – К.: "Київ", 2002. – С. 3-14.
- Buchko H.E., Buchko D.G. People's everyday anthroponomy Boikivshchyna / H.E. Buchko, D.G. Buchko // *Linguistica slavica*. – К.: "Cue", 2002. – P. 3-14.
- Кравченко Л. Патроніми в українських говірках (іменування синів) / Л. Кравченко // *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. – 2012. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 322-332.
- Kravchenko L. Rounds in Ukrainian dialects (naming sons) / L. Kravchenko // *Bulletin of Lviv University. Series Philology*. – 2012. – Vol. 56. – Part 1. – P. 322-332.
- Медвідь С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах: автореф. дис. докт. філол. наук / Світлана Медвідь. – Київ, 2000. – 36 с.
- Medwid' S.M. Evolution anthroponym these formulas in Slavic languages / Svetlana Medwid'. – Kyiv, 2000. – 36 p.
- Німчук В.В. Українська ономастична термінологія (Проект) // В.В. Німчук / Повідомлення української ономастичної комісії. – Вип. I. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 24-43.
- Nimchuk V.V. Ukrainian onomastic terminology (Project) // V.V. Nimchuk / *Message Ukrainian onomastic commission*. – Vol. I. – К.: *Studies. Opinion*, 1966. – P. 24-43.
- Осташ Р.І. Із життя сучасних українських прізвиськ. 2 / Р. Осташ // *Українське і слов'янське мовознавство*. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 408-412.
- Ostash R. I's life of modern Ukrainian nicknames. 2 / R. Ostash // *Ukrainian and Slavic linguistics*. – Uzhgorod, 2001. – Vol. 4. – P. 408-412.
- Охримович В. Знадоба до пізнання народних звичаїв і поглядів правних // *Життя і слово*. – Львів, 1895. – Т. III. – С. 302-307.
- Okhrymovych V. Znadoby to the knowledge of folk customs and beliefs statute // *Zhytye word*. - Lviv, 1895. – Vol III. – P. 302-307.
- Сумцов Н.Ф. Культурные переживания. Уличные клички / Н.Ф. Сумцов // *Киевская старина*. – Киев, февраль 1889. – С. 403-417.
- Sumtsov N.F. Kulturnye perezhivanyya. Ulychnye nicknames / N.F. Sumtsov // *Kievan antiquity*. – Kiev, fevral 1889. – P. 403-417.
- Франко І.Я. Причинки до української ономастики: твори в 50-ти т. / І.Я. Франко. – Т. 36. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 351-427.
- Franko I. Comments to ukayinsnoyi onomastics: works in 50 vols. / I. Franco. – Т. 36 – К.: *Studies. Opinion*, 1982. – P. 351-427.
- Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття: монографія: дис. ... докт. філол. наук / Павло Павлович Чучка. – К., 1969. – Ужгород, 2008. – 671 с.
- Chuchka P.P. Anthroponymy Zakharpathia: monograph / Pavel Chuchka. – К., 1969. – Uzhgorod, 2008. – 671 p.

Werbowska O.

Ukrainian informal akin naming (based on the basis of Ternopil anthroponymy)

Annotation. The article analyzes informal akin names of people basing on the material of anthroponyms in Ternopil Region (Ukraine). Presents classification, reveals wordforming features of names, motivated by the names of relatives and family members.

Keywords: *anthroponym, informal naming, akin names, nomination motive*

Вербовская О.

Украинские неофициальные родственные именованья (на материале антропонимии Тернопольщины)

Аннотация. В статье проанализированы неофициальные родственные именованья лиц на материале антропонимов Тернопольской области (Украина). Представлена их классификация, обнаружено словообразовательные особенности именованья, мотивированных названиями родственников и членов семьи.

Ключевые слова: *антропоним, неофициальные именованья, родственные названия, мотив номинации*

Гармаш О.Л.

Вербалізація англомовних біоцентричних лексикалізованих концептів афіксального типу

Гармаш Олена Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу біологічних інновацій на розвиток лінгво-ментального середовища англійської мови. Одним із найактивніших морфологізованих концептів, що бере участь у процесах концептуальної деривації біоцентричних лінгво-ментальних одиниць за допомогою афіксації, виступає *BIO-*. Морфологізований концепт *ECO-* забезпечує екоідентифікацію англомовних лексикалізованих концептів.

Ключові слова: афіксація, вербалізація, лексикалізований концепт, морфологізований концепт

Процеси екстралінгвального, але інформаційноцентричного порядку, представлені розвитком усіх сфер функціонування сучасного суспільства, справляють безпосередній постійний вплив на процеси розвитку лінгво-ментального середовища. Не становлять винятку у цьому плані і морфологізовані концепти, за допомогою яких активно утворюються афіксальні інновації.

Серед провідних наук біологія посідає одне з цільних місць. Особливо відчувається вплив біологічних інновацій на розвиток лінгво-ментального середовища англійської мови. Одним із найактивніших морфологізованих концептів, що бере участь у процесах концептуальної деривації біоцентричних лінгво-ментальних одиниць, виступає *BIO-*. За його допомогою було утворено чисельні ряди лексикалізованих концептів, що активно використовуються на вербальному рівні експлікації інформації, відтворюючи як значення натуральності (біологічності), так і значення біотехнологічності або зв'язки із біосферою. Серед них такі, як: *BIO-PIRACY*, *BIO-ADVOCATE*, *BIO-CLUSTER*, *BIO-COMPUTER*, *BIO-GHOSTS*, *BIODETECTIVE*, *BIOINFORMATICS*, *BIO-HACKER*.

"Beyond the old-fashioned sea piracy – for which there is a definition provided by the UN – the other forms of piracy: online piracy, pirate radio, bio-piracy, there is actually no definition for those terms, in any legal code anywhere." (The Globe and Mail, Apr. 11, 2013)

So he turned his attention away from pure scientific research to become a "bio-advocate." He established the Metropolitan Conservation Alliance, an offshoot of the Wildlife Conservation Society, with one goal in mind: to design public policy that would preserve animal habitats before they were broken up into one long row of fenced-off suburban backyards. (The New York Times, January 15, 2006)

The history of the two most successful bio-clusters, in the San Francisco area and Boston, show they need more than strong government support. (Financial Times, Aug. 14, 2003).

Researchers in Israel have fashioned a "bio-computer" out of DNA that can handle a billion operations per second with 99.8% accuracy. (The Futurist, May-June 2003)

Mr. Lerner says problems with public-sector help have been common worldwide. He relates stories of Norway, decades ago, squandering a substantial portion of its oil wealth on "ill-conceived new businesses begun by relatives of parliamentarians and bureaucrats," and of the Malaysian government opening a huge complex called BioValley in 2005 without first confirming demand for the

facility, which became mocked as the "Valley of Bio-Ghosts." (The New York Times, November 16, 2009)

Biodetectives find a way to sniff out anthrax. A virus that naturally preys on spores may help with the rapid detection of the bacteria. (The Christian Science Monitor, Aug. 22, 2004)

Морфологізований концепт *BIO-* утворився на базі лексикалізованого концепту *BIOLOGY* і у складі похідних концептів указує на їх «біологічне спрямування». Так, наприклад, за допомогою англомовного лексикалізованого концепту *BIONOMICS* утворюється гібридизоване поняття «поєднання економічної теорії з біологічною».

"...Bionomics will flourish as an academic discipline because as the two worlds merge, economic systems will assume the properties of biological ones." (Village Voice, Sept. 26, 2000)

Тісна взаємодія біологічних теорій з комп'ютерними системами, спровокувала виникнення «біоінформатики» (*bioinformatics*) – науки, головною метою якої є розшифровка генома людини.

Maybe bioinformatics and the diffusion of genetic engineering technologies and techniques will inspire a new generation of bio-hackers. Certainly the technologies are there for those inclined to genetically edit their plants or pets. (Technology Review, June 2003)

Нова наука «біотрибологія» (*biotribology*) досліджує особливості взаємодіючих поверхонь у відносному русі відносно живих організмів і включає вивчення процесів тертя та зносу. У науковому сенсі предметом таких досліджень є трибологічні явища, що відбуваються в будь-якому організмі людини або тварин [7].

За допомогою морфологізованого концепту *BIO-* шляхом концептуальної деривації було утворено численні лексикалізовані концепти. Актуальність біоцентричних понять у наш час є винятковою, тому поряд із техноцентричними поняттями вони поділяють між собою центральне місце в концептосистемі англійської мови як складової сучасного антропоцентричного ментального континууму. Про актуальність розвитку біологічної галузі та широке упровадження біологічних понять свідчить низка наукових робіт [3; 8; 9; 14; 15; 17], що висвітлюють такі досягнення людства, як: біоінформатика, біоінженерія, біотрибологія, біометрія, біоніка, біосеміотика, біоспелеологія, біофізика, біохімія, біомеханіка, біоенергетика та ін.

"I wanted to expand my career horizon," said Mr. Brisker, 26, of Forestville, Md., "but I needed skills like project management to be able to expand into bioinformatics, where computers are used to process biological

information, or environmental areas like plant growth.” (The New York Times, March 17, 2014)

Розвиток біотехнологій має на меті відкрити нову сходинку у поєднанні потреб сучасної людини із збереженням та розвитком ресурсів і біотопів нашої планети. Дослідники відзначають, що чільне місце серед таких розробок посідає питання винайдення різновидів біопального (*biofuels*) [10].

Hailed about six years ago as the next big thing in biofuels, jatropha attracted hundreds of millions of dollars in investments, only to fall from favor as the recession set in and as growers discovered that the wild bush yielded too few seeds to produce enough petroleum to be profitable. (The New York Times, December 24, 2013)

Будь-який розвиток супроводжується певними проблемами. Серед проблем розвитку біоцентричних накових галузей та їх конкретних досягнень такі, як: біохакерство, біотероризм, біошахрайство, тощо.

Maybe bioinformatics and the diffusion of genetic engineering technologies and techniques will inspire a new generation of bio-hackers. Certainly the technologies are there for those inclined to genetically edit their plants or pets....Perhaps this decade will bring a Linus Torvalds or Bill Gates of bio-hackerdom – a hobbyist-turned-entrepreneur who can simultaneously innovate and market his or her DNA-driven ideas. (Technology Review, June 2003)

In four months, FBI agents and scientists have unraveled many of the mysteries surrounding the strain of anthrax used in last fall's deadly attacks. The "Ames strain" is now known to be highly virulent, resistant to many vaccines and a perennial favorite of military researchers and bioterrorists. (The Washington Post, January 29, 2002)

"Unfortunately, the lynx biofraud is not an isolated event but an egregious example of a serious malady that has infected environmental regulatory agencies," said Rob Gordon, director of the National Wilderness Institute. (The Washington Times, January 07, 2002)

Завданням нової науки “біороботики” (*biorobotics*) є створення “біороботів” (*biorobots*). Вже на сучасному етапі створено умови для вироблення “біоштучної тканини” (*bioartificial tissue*) – “суміші” тканини людини з синтетичною тканиною [1, p. 106-107].

Biorobotics is the merging of living organisms with technologies. (The Futurist, May-June 2003).

Крім того, з'являється багато наукових праць, присвячених різноманітним біорозробкам. Одним із досягнень є винайдення біомедичних матеріалів (*biomedical materials*), які являють собою так звані біо-інертні матеріали (*bio-inert materials*), що можуть використовуватися в тілі людини, а саме біоскло (*bioglass*), із якого виробляють імплантанти [11, p. 14]

За участю такого морфологізованого концепту створюються відповідно й інші похідні: *BIO-DAD*, *BIODETECTIVE*, *BIOPRIVACY*, *BIOPHARMING*, *BIO-MIMICRY*, тощо.

And if I'm not "father" to this child, who am I? Tori and Kelly suggested "Uncle David" to hint at a biological connection, but I worry that might lead to an unfortunate Maury Povich moment. (Wait, my uncle is my father?!) Maybe just "David," or is that too impersonal? I half-seriously offered "Bio-Dad" as a solution. – A

Sperm Donor, Uncertain of What It Is to Be 'Bio-Dad'. (The New York Times, March 30, 2014)

Biodetectives find a way to sniff out anthrax. A virus that naturally preys on spores may help with the rapid detection of the bacteria. (The Christian Science Monitor, Aug. 22, 2004)

"It's not a fear of the future," said Setzler, who led a yearlong study of bioprivacy issues. "It's an obligation of us as leaders to get ahead of the technology, so we can reap the benefits but be ahead of the risks." (The Associated Press, February 2, 2007)

Genetically altered cows and goats can produce milk containing human proteins that can then be separated from the milk and used for therapeutics. But proponents of "biopharming," as the plants-to-drugs experiments are commonly called, note that it is faster and less expensive to plant additional acres of modified tobacco than to produce an additional herd of cows. (The Boston Globe, February 5, 2002)

Miles, a vibrations and acoustics expert at SUNY at Binghamton, is actually trying to replicate the incredibly accurate hearing mechanism of a rare fly – the Ormia ochracea – and use it to create everything from the world's most sophisticated hearing aid to tiny microphones that might help catch the future Osama bin Ladens of the world. It's all part of biomimicry, an attempt to mold technology on nature. (The New York Times, January 13, 2002)

Екологія як галузь біології набуває нового параметру свого розвитку [2]. Науковці підкреслюють, що будь-яка істота – бактерія, або навіть людина, певним чином впливає на екосистему нашої планети, залишаючи після себе “екологічний відбиток” (*ecological footprint*) [5]. Саме тому все більшої актуальності набувають реалії, пов'язані із проблемами екології, які знаходять лінгво-ментальне вираження в мережі антропоцентричного ментального континууму англійської мови. Зокрема лексикалізовані концепти утворюються за метакогнітивними афіксальними моделями.

Найактивнішим у плані деривації лексикалізованих концептів екологічного характеру виступає морфологізований концепт *ECO-*, який, власне, і детермінує “екоцентричність” кластерного контенту майбутнього похідного концепту підчас гібридизації дзеркальних варіантів вихідних лінгво-ментальних одиниць. До екоцентричних лексикалізованих концептів, які нещодавно поповнили англомовне лінгво-ментальне середовище, можна віднести такі, як: *ECO-GARDEN*, *ECO-TOUR*, *ECO-TOURISM*, *ECO-ANXIETY*, *ECO-EDUCATION*, *ECO-EFFICIENCY*, *ECO-BLING*, *ECO-FRIENDLY*, *ECO-GEEK*.

The building, which will be complete in the spring of 2015, will include an "eco-garden," and Roszak promises interior finishes that will rival what's found in the upscale Streeterville developments. (Chicago Tribune, February 09, 2014)

These are no run-of-the-mill eco-tours. "Participatory expeditions" is how Sawchuk describes the experience. (The Globe and Mail, Sep. 01, 2012)

Mr. Mackintosh remains optimistic the region will be granted the world heritage designation in the end and believes the recognition would promote eco-tourism and

help protect the area from unwanted development. (The Globe and Mail, Jan. 14, 2014)

Soaring petrol prices offer some explanation, but the true cause has more to do with the vehicle's questionable image in an age of deepening **eco-anxiety**. (Newsweek, December 18, 2006)

Davis Magnet School emphasizes environmentalism with **Eco-Education** Nights, "Waste-Free Wednesdays" and an ecology center. (Chicago Tribune, September 26, 2012)

"**Eco-bling** describes unnecessary renewable energy visibly attached to the outside of poorly-designed buildings - it's a zero-sum approach," he said. "If you build something that is just as energy-hungry as every other building and then put a few wind turbines and solar cells on the outside that addresses a few per cent of that building's energy consumption, you've not achieved anything. (The Guardian, January 20, 2010)

Juice follows other **eco-friendly** practices. Eighty per cent of the manufacturing uses solar power. Packaging is recycled/recyclable paper and soy ink. Ingredients are sourced from California and Washington state. (Chicago Tribune, December 10, 2013)

Одним із пріоритетних напрямків розвитку новітніх технологій є розробка нової екологічної категорії товарів для користувачів найсучаснішої техніки ("**eco-geek**" products).

It's a new area of exploration for them: "**eco-geek**" products. (Los Angeles Times, December 06, 2000)

Велику небезпеку для суспільства становить "електронне сміття" (e-waste) [12], що складається із відпрацьованого або морально застарілого комп'ютерного обладнання, мобільних телефонів, акумуляторів, тощо. Кількість електронних пристроїв, від яких щорічно відмовляється людство, нещодавно підскочила до 50 млн тон. Як правило, електронні відходи становлять неабияку загрозу для екології через вміст таких високотоксичних речовин, як свинець, ртуть, поліхлоровані дифеніли, полівінілхлорид, а також через виділення діоксинів при їх спалюванні.

More than 2 million tons of expired electronics are discarded in landfills each year, making **ewaste** the fastest growing fraction of the municipal garbage system. These castoffs account for nearly 40 percent of the toxic heavy metals - like lead, cadmium, and mercury - found in dumps. (Wired Test, October 1, 2006)

Most Americans know that **e-waste** is supposed to be recycled. Items like cellphones, batteries, televisions, digital clocks, video game systems and broken computers shouldn't be tossed in the trash because they contain dangerous chemicals and heavy metals that could end up in landfills that way, experts warn. (The New York Times, October 24, 2010)

В наш час у процесах англомовної комунікації в рамках економіко-екологічного дискурсу широко застосовується поняття "екологічна ефективність" (eco-efficiency), - здатність підприємств до виробництва із завданням найменшої шкоди екології нашої планети.

You don't have to pay for a professional audit or consultant, who can charge \$100 or more an hour. Industry Canada, for instance, offers assessment tools (Three Steps

to **Eco-Efficiency**, Part 1...) (The Globe and Mail, Feb. 07, 2012)

Eco-efficient packaging, for instance, can reduce things such as weight and shipping costs on physical goods. (The Globe and Mail, Jul. 23, 2012)

Аграрна галузь економіки потребує негайних перетворень. У зв'язку із сучасними взаємопов'язаними проблемами, як нагодувати населення планети та зберегти біорізноманіття дикої природи, виникає необхідність побудови та запровадження нової стратегії екологізації агрокультури, так званої еко-агрокультури (ecoagriculture) [4].

Besides its fascinating history, Cuba has no drug trafficking or drug cartels, no drug addicts, no mob syndicates, there is practically no crime, a totally "**ecoagriculture**" (all organic, no pesticides), free access to education and complete literacy, and it has about the highest per capita ratio in the world of physicians and medical personnel. (Los Angeles Times, 05 May, 2013)

Формування екоцентричних лексикалізованих концептів відбувається і за допомогою морфологізованого концепту **GREEN**-. Утворюються такі поняття, як: *green-collar workers* охоронці навколишнього середовища, *green-collar job* робота у сфері охорони навколишнього середовища, *GreenChoice program* програми зеленого вибору [6, p. 191].

His group runs a **green-collar** job training program at the Manhattan Comprehensive Night and Day High School, teaching solar installation ... (The New York Times, September 10, 2008)

Green-collar workers - who include everyone from energy-efficiency consultants to wastewater plant operators - constitute a tiny but ... (The New York Times, June 10, 2009)

The nation's largest green-power program, located in Austin, Tex., has ... renewable energy (mainly wind) through its **GreenChoice** program, ... (The New York Times, July 17, 2009)

Надзвичайної популярності набуває поняття *green building* екологічно чистий будинок [13], набуваючи форми революції у сфері екологічно чистого будівництва, *green building revolution* [16]. Як правило, для освітлення подібного роду будівель використовується екологічно чиста енергія, - *green energy* (green power).

Other **green-building** standards, like the British-based BREEAM and DGNB in Germany, are also spreading outside their home countries. (The New York Times, March 7, 2012)

The renewable energy industry seeks new solutions as cash-strapped countries cut financial support for **green energy** investments. (The New York Times, November 13, 2012)

EUROPE'S **green power** generators have filled the continent's windy places with turbines. They have not, however, inspired its stockmarkets. (The Economist, Oct. 14, 2010)

Формування біоцентричних лексикалізованих концептів за метакогнітивною моделлю афіксації відбувається за допомогою таких морфологізованих концептів, як: **BIO**-, **ECO**-, **GREEN**-. Таким чином, мережа середовища довербальної комбінації смислів метакогнітивного рівня лінгво-ментального простору поповнюється новими складовими. Морфологізовані кон-

цепти, що відзначаються високою активністю у плані концептуальної деривації, стають складовими афіксальних метакогнітивних моделей.

Морфологізований концепт *BIO*– у ментальному плані виступає основним "біоідентифікатором" лінгво-ментальних одиниць, й вказує на те, що утворені за його участю лексикалізовані концепти відносяться до складу біоцентричних, оскільки значно спрощують процеси утворення, зберігання та вербалізації одиниць інформації. Натомість морфологізований концепт *ECO*– забезпечує екоідентифікацію лексикалізованих концептів у лінгво-ментальному континуумі.

Пріоритетна спрямованість нашого дослідження на моделювання концептуальних структур знання та особливостей їх вербалізації дозволяє встановити, що морфологізовані концепти, функціонуючи разом із моделями на метакогнітивному рівні лінгво-ментального середовища, завдяки процесам концептуальної деривації, відтворюються на когнітивному рівні у складі лексикалізованих концептів. При цьому вони виконують роль "ідентифікаторів" у процесах пакування, зберігання та репрезентації вербоцентричних одиниць інформації.

REFERENCES

1. Arnst C. Off-the-shelf Body Parts / C. Arnst // Business Week. 2003. – Aug. 25. – P. 106-107.
2. Artiola J.F. Brusseau Environmental Monitoring and Characterization / Janick F. Artiola, Ian L. Pepper, Mark L. – Academic Press, 2004 – 410 p.
3. Batiza A. Bioinformatics, Genomics, and Proteomics: Getting the Big Picture / Ann Finney Batiza – Infobase Publishing, 2006 – 196 p.
4. Buck L.E. Ecoagriculture: A Review and Assessment of Its Scientific Foundations / Louise E. Buck – Cornell University, 2004 – 142 p.
5. Chambers N. Sharing Nature's Interest: Ecological Footprints as an Indicator of Sustainability / Nicky Chambers, Craig Simmons, Mathis Wackernagel – Routledge, 2014 – 206 p.
6. Dauncey G. The Climate Challenge: 101 Solutions to Global Warming / Guy Dauncey – New Society Publishers, 2013. – 320 p.
7. Davim P.J. Biotribology / J. Paulo Davim – John Wiley & Sons, 2013 – 214 p.
8. Higgs P.G. Bioinformatics and Molecular Evolution / Paul G. Higgs, Teresa K. Attwood – John Wiley & Sons, 2009 – 384 p.
9. Horton R. Health Wars. On the Global Frontlines of Modern Medicine. – New York: New York Review of Books, 2003. – 592 p.
10. Johanson P. Biofuels: Sustainable Energy in the 21st Century / Paula Johanson – The Rosen Publishing Group, 2010 – 64 p.
11. Jones J. Bio-Glasses: An Introduction / Julian Jones, Alixis Clare – John Wiley & Sons, 2012 – 320 p.
12. Kahhat R. E-waste Management: From Waste to Resource / Ramzy Kahhat, Klaus Hieronymi, Eric Williams – Routledge, 2012 – 272 p.
13. Means R.S. Green Building: Project Planning and Cost Estimating / R.S. Means – John Wiley & Sons, 2011 – 480 p.
14. Pevsner J. Bioinformatics and Functional Genomics / Jonathan Pevsner – John Wiley & Sons, 2013 – 984 p.
15. Rege K. Methods in Bioengineering: Nanoscale Bioengineering and Nanomedicine / Kaushal Rege, Igor L. Medintz – Artech House, 2009 – 350 p.
16. Yudelson J. The Green Building Revolution / Jerry Yudelson, S. Richard Fedrizzi – Island Press, 2007 – 272 p.
17. Zahn J.D. Methods in Bioengineering: Biomicrofabrication and Biomicrofluidics / Jeffrey D. Zahn – Artech House, 2009 – 352 p.

Garmash O.L. Verbalization of English biocentric lexical concepts of affixal type

Abstract. The article deals with the study of the influence of biological innovations on the development of linguo-mental continuum of English language. Concept *BIO*- is one of the most active morphological concepts, which is used in the processes of conceptual derivation of biocentric linguo-mental units. Morphological concept *ECO*- provides the ecoidentification of English lexical concepts.

Keywords: affixation, verbalization, lexical concept, morphological concept

Гармаш Е.Л. Вербализация англоязычных биоцентричных лексикализованных концептов аффиксального типа

Аннотация. Статья посвящена исследованию влияния биологических инноваций на развитие лингво-ментальной среды английского языка. Одним из самых активных морфологизированных концептов, который участвует в процессах концептуальной деривации биоцентричных лингво-ментальных единиц аффиксального типа, выступает *BIO*-. Морфологизированный концепт *ECO*- обеспечивает экоидентификацию англоязычных лексикализованных концептов.

Ключевые слова: аффиксация, вербализация, лексикализованный концепт, морфологизированный концепт

Гуменюк Т.І.
Сучасні лінгвістичні теорії в термінознавстві

*Гуменюк Тамара Іванівна, аспірантка
Національний університет „Києво-Могилянська академія”, м. Київ, Україна*

Анотація. У статті розглянуто основні сучасні підходи до термінології, їхні переваги порівняно із загальною термінологічною теорією та обмеження, які може накладати вибраний метод дослідження.

Ключові слова: загальна термінологічна теорія, комунікативна теорія термінознавства, соціокогнітивне термінознавство, фреймове термінознавство

Після детального опрацювання матеріалу будь-якої мови постає питання про далішні шляхи розвитку мовознавства. А нові знання часто криються не стільки за новими шарами матеріалу, скільки за новими підходами. Тому оновлення методологічної складової ніколи не втрачає своєї наукової **актуальності**. Суперечки про зміну методологічної основи дослідження термінології в мовознавстві точаться в ще з 90-х років ХХ століття. На противагу традиційним суто лінгвістичним підходам прийшли міждисциплінарні теорії: комунікативна, соціокогнітивна, фреймова. **Метою** пропонованої статті є огляд згаданих нових теорій і можливостей, які вони відкривають для лінгвістики.

Результати і їх обговорення. Як зауважує П. Фабер, терміни – це лінгвістичні одиниці, які передають концептуальне значення в рамках спеціального тексту [8, с. 109]. Тобто для самої природи терміна процес передачі значення так само важливий, як і концепт, який він позначає. Тому лінгвістичний підхід до терміна повинен враховувати його лексикоцентричність, бути базованим на вжитку і сфокусованим на значенні та концептуальній репрезентації.

Термінологічні теорії можна поділити на два типи: прескриптивні та дескриптивні. Загальна термінологічна теорія, хронологічно перша в цій царині, є прескриптивною. Теорії, які виникли як реакція на загальну термінологічну теорію, є дескриптивними. Вони дедалі частіше інкорпують елементи когнітивної лінгвістики, оскільки зосереджені на соціальних, комунікативних і когнітивних аспектах термінології. Вони досліджують терміни в узусі та їхню поведінку в тексті. Але перш ніж перейти до їхнього розгляду, варто з'ясувати, що лежить в основі загальної термінологічної теорії.

Міжмовний термінологічний словник Е. Вюстера фактично породив загальну термінологічну теорію. У ньому було викладено початкові принципи збору й опису термінологічного матеріалу з погляду стандартизації наукової мови. Багато років загальна термінологічна теорія пропонувала єдиний набір принципів збору матеріалу та вузький погляд на семантику термінологічних одиниць. Не враховувала вона і структурних та прагматичних особливостей фахової мови. Загальна термінологічна теорія зосереджувалась на спеціальних знаннях концептах для опису та організації термінологічної інформації. У цих рамках концепт розглядали окремо від його лінгвістичного позначення – терміна. Під концептом розуміли абстрактну когнітивну сутність, яка стосувалась до об'єктів реального світу, а терміни були просто його лінгвістичною оболонкою [8, с. 111].

Е. Вюстер був переконаний, що завдання термінознавства – створювати і стандартизувати назви концептів. До уваги брався переважно синхронічний зріз. Е. Вюстер ставив перед собою кілька основних завдань: 1) усунути неоднозначності з технічних мов за допомогою стандартизації термінології, щоб зробити фахові мови ефективним засобом комунікації; 2) переконати усіх носіїв фахової мови у перевагах стандартизованої термінології; 3) закріпити термінознавство як дисципліну для практичних цілей і надати їй статус окремої науки [1].

На початку 1990-х як реакція на гегемонію загальної термінологічної теорії виникають соціальна та комунікативна теорії термінознавства [див. 8, с. 113]. Свій опис вони базують на тому, як власне вживають терміни в комунікативному контексті. Ці теорії описують термінологічні одиниці в дискурсі й аналізують соціологічні та дискурсивні умови, що спричиняють появу різних типів текстів.

Початки соціотермінознавства пов'язують з французькими дослідниками Л. Реєм і А. Гільбером. У 80-х рр. ХХ ст. Ж.-К. Буланже ввів у науковий обіг термін „соціотермінознавство” [5]. Ф. Годін аналізує праці Е. Вюстера, Д. Лотте, радянську, французьку та бельгійську школи термінознавства, діяльність міжнародної організації INFOTERM і вказує на доцільність вивчення соціального боку терміна. На його думку, соціотермінологія повинна вивчати проблеми походження термінів, їх сприйняття та введення у практику повсякденного вжитку, досліджувати мовлення фахівців у кожній галузі. Ф. Годін у своїх перших працях акцентує увагу на мовній практиці, а не на мові стандартів та експертів. Адже важливо враховувати крім наукового й культурний контекст. Не можна відмежовувати теоретичну термінологію від прагматики, соціальних практик та дискурсів [див. 3, с. 307].

Соціотермінознавство застосовує соціолінгвістичні принципи до теорії термінології й розглядає термінологічні варіації на фоні різних контекстів вжитку. Параметри варіації базуються на соціальному та етнічному критерії, у яких комунікація між фахівцями може продукувати різні терміни для одних і тих же концептів або декілька концептів для одного терміна. Згідно з соціотермінознавством стандартизація – це химера, оскільки мова постійно змінюється. Полісемія і синонімія неunikно присутні в термінології та фахових текстах [8, с. 113-114]. Використання одного терміна замість іншого може відображати знання, соціальний і фаховий статус групи, і навіть виявляти рівень стосунків співрозмовників. Термінологічна варіація також вказує на те, що система концепту та його дефініція не статичні. Загалом соціотермінознавство

відкрило шлях для інших дескриптивних теорій термінології, які також враховують соціальний і комунікативний фактори, та спосіб вжитку терміна у фаховому дискурсі.

Підтвердженням поширення соціотермінознавства в сучасній науці є той факт, що в 2007 році Міжнародна організація стандартизації розробила „Практичний посібник із соціотермінознавства” [7], в якому закладено основні принципи й методи цієї наукової дисципліни для створення фахових словників.

Комунікативна теорія термінознавства розглядає одиниці фахових мов з погляду соціальної, лінгвістичної та когнітивної перспективи. На думку Т. Кабре, фахові знання є мультимірними і містять когнітивний, лінгвістичний і соціокомунікативний компоненти. З погляду такої перспективи терміни поводяться як і лексеми загальної мови. Їхня специфіка виявляється в низці когнітивних, синтаксичних і прагматичних обмежень, які дають підстави відносити їх до спеціалізованого домену. Таким чином комунікативна термінологія розглядає термінологічні одиниці як „набір умов”, отриманих з певної сфери знань, концептуальної структури, значення, лексичної та синтаксичної структури, валентності, комунікативного контексту фахового дискурсу. Т. Кабре розробляє „теорію дверей”, яка пропонує можливі шляхи аналізу та розуміння термінологічних одиниць. Вона порівнює термінологічну одиницю з багатогранником, тривимірною фігурою з різною кількістю граней. Термінологічна одиниця також може мати три виміри: когнітивний, лінгвістичний і комунікативний [6, с.184-198]. Кожен із них – це окремі „двері”, через які дослідник вступає до термінології. Вибір одних „дверей” не означає автоматичне відкидання двох інших перспектив, вони завжди залишаються фоном. На думку Т. Кабре, хоч комунікативна теорія термінології розглядає одиниці через „лінгвістичні двері”, але завжди враховує загальний контекст фахової комунікації.

Проте комунікативна теорія термінології має і свої недоліки. Не зважаючи на чіткий опис природи термінологічних одиниць зі згадкою про синтаксичну структуру та валентність терміна, комунікативна теорія уникає вибору окремої спеціальної лінгвістичної моделі. Вона торкається різних лінгвістичних моделей, не акцентуючи увагу на якійсь одній. Погляди на концептуальну семантику також потребують уточнення. Узагальнено комунікативна теорія виводить семантику з концептуальної репрезентації. Поки що без відповіді залишаються питання як така репрезентація виникає, як вона виглядає і які може мати обмеження. Хоча терміни описуються як знання вузли зі спеціальним значенням у структурі, сама структура дослідниками не описана [8, с. 115].

Когнітивістські термінологічні теорії, маючи точки дотику з комунікативною теорією, все ж відрізняються від неї. Такі теорії не випадково виникають на ґрунті перекладу. Попри зосередженні на термінові в тексті й дискурсі, вони роблять спроби перенести деякі засади когнітивної лінгвістики та психології на категорії структури і концептуального опису. Такими є соціокогнітивне та фреймове термінознавство.

Елементи когнітивної семантики (зокрема прототипна структура, метафора) почали впливати на тер-

мінологічну теорію з приходом соціокогнітивного термінознавства, започаткованого Р. Теммерман. Соціокогнітивне термінознавство вивчає когнітивний потенціал термінології у фахових мовах і термінологічну варіативність у зв'язку з вербальним, ситуативним і когнітивним контекстом у дискурсі й у широкому спектрі комунікативних середовищ [8, с. 116].

Р. Теммерман критикує загальну термінологічну теорію і висуває натомість кілька основних постулатів соціокогнітивного термінознавства. 1. Мову не можна відділяти від концептів, оскільки вона відіграє важливу роль в утворенні і наповненні категорій. 2. Багато категорій мають розмиті межі, що не можуть бути чітко означені. 3. Оптимальна структура і тип дефініції не можуть бути зведені лише до одного типу чи способу, а їхня необмеженість залежить від визначеності концепту. 4. Полісемія та синонімія виникають досить часто у фахових мовах, тому мають піддаватися термінологічному аналізу. 5. Категорії, концепти й терміни розвиваються в часі, тому повинні вивчатися у діхронічному вимірі. Когнітивні моделі відіграють важливу роль у розвитку нових ідей. Соціокогнітивні категорії досліджують як такі, що мають прототипну структуру, а концептуальна репрезентація приймає форму когнітивної моделі [10, с. 4-15, 133-138]. Соціокогнітивна теорія фактично першою взяла до уваги історичний і діхронічний вимір термінів. Р. Теммерман аналізує три концепти з біології і виявляє, що тільки один з них можна адекватно описати методами загальної термінологічної теорії. Спосіб опису концепту може варіюватися залежно від кількості параметрів, типу категорії, знанневих рівнів відправника і адресата, профілю користувача термінологічної бази тощо. Категорійна структура є прототипною і репрезентація зв'язків між концептами у цих рамках має форму ідеалізованих когнітивних моделей. Ці моделі категоризації базовані на теорії прототипів Е. Рош, яка використовує ступені типовості як конфігураційну схему, модель для концептуальних категорій без врахування їхньої внутрішньої структури, типів інформації чи мережі. Однак внутрішня структура концептуальних категорій також важлива, оскільки без неї ми значно обмежуємо будь-яке міждоменне відображення [див. 10, с. 43].

Згідно з теорією прототипів концептуальна карта має форму набору концентричних кілець з концептами, розташованими на різних дистанціях від прототипного центру. Проте ні прототипи, ні ідеалізовані когнітивні моделі не відводять місця для синтагматичної інформації. Вони також не відповідають на питання, як саме визначити відповідний прототипний центр чи реальне схематичне значення через концепт. Значним недоліком є відсутність обмежень цієї теорії та інтуїтивність визначення прототипних категорій та ідеалізованих когнітивних моделей.

Фреймове термінознавство – це ще одне нове відгалуження когнітивного підходу, яке має багато спільних засад з когнітивною теорією та соціокогнітивним термінознавством. Наприклад, згідно з фреймовим термінознавством, шукати різницю між термінами і словами – непродуктивно, а найкращий спосіб досліджувати спеціальні знання одиниць – вивчати їхню поведінку в тексті [8, с. 120]. Оскільки основна

функція фахових текстів – передача знань, такі тексти тяжіють до шаблону, щоб сприяти розумінню. Для них характерна часта повторюваність термінів, словосполучень, речень і навіть цілих абзаців. Наукові та технічні тексти зазвичай насичені термінологією через обсяг спеціальних мовних одиниць, вони впізнавані і через синтаксичні конструкції.

Спеціальні мовні одиниці у більшості випадків представлені складеними номінальними формами, які використовуються у науковій чи технічній галузі, і мають тут спеціальне значення і синтаксичну валентність. Такі іменникові сполучення природно мають конфігурації, що змінюються від мови до мови. Висока концентрація спеціальних одиниць у фахових текстах вказує на активацію певного сектору доменно-специфічних знань. Як наслідок, розуміння термінологічно насичених текстів вимагає знання домену, концептів, які він містить, та зв'язків між ними в межах цього домену. Дослідження вказаних елементів і є метою фреймового термінознавства. Фреймове термінознавство використовує теорію фрейма Ч. Філмора, щоб структурувати спеціальні домени і створити незалежну від мови репрезентацію. Така конфігурація є концептуальним значенням, що наче прошарок пролягає під кожною мовою, і забезпечує здобуття спеціальних знань [див. 8, с. 121-123].

Питання домену є проблематичним що у термінознавстві, що у мовознавстві. Структура категорій спеціальних концептів завжди була і є ключовою проблемою термінознавства, оскільки загальна термінологічна теорія вибрала радше ономазіологічну ніж семасіологічну організацію термінологічних одиниць. Однак у типі концептуальної репрезентації, запропонованої загальною термінологічною теорією, немає спроб пояснити адекватність цієї репрезентації з психологічної перспективи.

Д. Гіртс виокремлює три основні типи формальної репрезентації концептуальних доменів: 1) модель радіальних наборів Дж. Лакоффа, 2) схематична мережа Р. Лангакера, 3) модель набору перекриттів Д. Гіртс. Попри наявність поверхових розбіжностей, він доводить що всі три моделі є всього лиш варіантами позначень, бо кожна з них звертається до метафори і метонімії, ієрархічних семантичних зв'язків, відмінності між інтуїтивним і аналітичним визначенням полісемії. Проблема може полягати в самому аналізі, оскільки жоден формат репрезентації не передбачає місця для синтагматичних даних. Також питання про визначення релевантного прототипного центру і психологічного підґрунтя схематичного значення концепту залишаються без відповіді [див. 8, с. 124].

„Фрейми – це типи когнітивних структурувальних засобів, базовані на досвіді, що забезпечує фонові знання і мотивацію для існування слів у мові й спосіб вжитку цих слів у дискурсі” [8, с. 123]. Фрейми роблять експліцитною потенційну семантику і синтаксичну поведінку спеціальних мовних одиниць. Це передбачає опис концептуальних зв'язків і комбінованого потенціалу термінів. Фреймова семантика стверджує, що щоб зрозуміти значення слів у мові, потрібно спочатку дослідити семантичні фрейми або концептуальні структури, що залягають у вжитку слів. Те ж саме стосується і термінів.

В. Іващенко так формулює основне завдання фреймового термінознавства: „В аспекті досліджень фреймового термінознавства – спеціальне поняття (терміно-поняття), яке вивчають у форматі динамічного (процес-орієнтованого) фрейму як моделі (шаблону, стереотипу, схеми) репрезентації окресленого спеціальною предметною сферою (галуззю знання) фрагмента інформації, що її акумулює в собі таке поняття” [4, с. 51].

Методологія цього підходу допомагає простежити виникнення концептуальної системи з домену за допомогою підходів згори-вниз і знизу-вгору. Підхід знизу-вгору ґрунтується на виокремленні інформації, пов'язаної з певним доменом, з багатомовного текстового корпусу. Підхід згори-вниз використовує інформацію отриману зі словників, інших релевантних матеріалів, доповнених консультацією експертів з галузі [8, с. 128-129].

Паралельно дослідники визначають межі концептуального фону знання-доменної події. Найбільш загальні і базові категорії домену утворюють прототипно-доменну подію. Це забезпечує шаблон, застосовний для всіх рівнів структурування інформації. Таким чином отримана структура примножує здобуті знання, оскільки і внутрішня, і зовнішня інформація термінологічних одиниць когерентна [8, с. 131-133]. Одним з вихідних положень фреймового підходу є те, що опис спеціальних доменів ґрунтується на подіях, що в них відбуваються, і може бути відповідно представлений. Тому кожна знання-сфера має власний подієвий шаблон. Загальні категорії утворюють доменну подію, що забезпечує каркас для організації інших спеціальних концептів. Спеціальні концепти в межах кожної категорії утворюють мережу, де вони сполучаються вертикальними (ієрархічними) та горизонтальними (неієрархічними) зв'язками.

Відповідно кожен субдомен події має в основі шаблон з прототипним набором концептуальних зв'язків. Це переносить центр ваги на термінологічну дефініцію, під якою розуміють мінізнанняві репрезентації фреймів. Такі дефініції ґрунтуються на даних, отриманих після корпусного аналізу, що є основним джерелом парадигматичної та синтагматичної інформації про термін. Слід зазначити, що усі без винятку новітні лінгвістичні теорії значною мірою покладаються на корпус як на основний інструмент у дослідженні. Таким інструментом з певними застереженнями може бути й інтернет [9]. Корпус дає змогу опрацювати величезні масиви даних і швидко отримувати результати за вибраними параметрами.

Висновок. Отже, основними сучасними альтернативами традиційній термінологічній теорії, що преважує в лінгвоукраїністиці, є комунікативна теорія, соціокогнітивне термінознавство та фреймове термінознавство. Попри внутрішні відмінності ці теорії мають багато спільного: вони всі є описативними, враховують не тільки лінгвістичні, але й соціальні та когнітивні фактори, вказують на тісний зв'язок форми і змісту, намагаються створити модель структури не тільки лексеми, але й знання, яке вона репрезентує. Хоча кожен із підходів має свої обмеження, їхнє комплексне застосування може дати великий евристичний поштовх для сучасного мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Вюстер Е. Международная стандартизация языка в технике / Е. Вюстер. – Ленинград: Стандартиз, 1935. – 301 с.
Vyuster E. Mezhdunarodnaya standartizatsiya yazyka v tekhnike [International standardization of technical language] / E. Vyuster. – Leningrad: Standarthiz, 1935. – 301 s.
2. Івашченко В.Л. Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи / В.Л. Івашченко // Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. – К.: Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (1). – С. 5–21.
Ivashchenko V.L. Istoriohafiya terminoznavstva: metamova i strukturni pidrozdily [Historiography of terminology: metalanguage and structural units] / V.L. Ivashchenko // Terminologichnyj visnyk: Zbirnyk naukovykh prats'. – K.: Instytut ukrayins'koyi movy NANU, 2013. – Vyp. 2 (1). – S. 5–21.
3. Івашченко В.Л. Соціологічний і соціокогнітивний напрями досліджень у сучасному зарубіжному термінознавстві / Івашченко В.Л. // Жуття у слові: Зб. наук. праць на пошану акад. В.М. Русанівського (1931–2007). – К., 2011. – С. 304–316.
Ivashchenko V.L. Sotsiologichnyy i sotsiokognitivnyy napryamy doslidzhen' u suchasnomu zarubizhnomu terminoznavstvi [Sociological and sociocognitive research directions in modern foreign terminology] / V.L. Ivashchenko // Zhuttya u slovi: Zb. nauk. prats' na poshanu akad. V. M. Rusanivs'koho (1931–2007). – K., 2011. – S. 304–316.
4. Івашченко В.Л. Фреймове і комунікативне термінознавство в зарубіжній лінгвістиці / В.Л. Івашченко // Мовознавство. – №1. – 2013. – С. 51–58.
Ivashchenko V.L. Freymove i komunikatyvne terminoznavstvo v zarubizhnyy linhvistytsi [Framing and communicative terminology in foreign linguistics] / V.L. Ivashchenko // Movoznavstvo. – №1. – 2013. – S. 51–58.
5. Boulanger J.-C. Une lecture socio-culturelle de la terminologie / J.-C. Boulanger // Cahiers de linguistique sociale. – 1981. – N 8. – P. 13–30.
6. Cabré Castellví M.T. Theories of terminology: their description, prescription and explanation / M.T. Cabré Castellví // Terminology. – 2003. – № 9(2). – S. 163–199.
7. ISO/TR 22134:2007 – Practical guidelines for socioterminology. – 17 s.
8. Faber P. The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation / P. Faber // MonTI: Monografias de Traducción e Interpretación. – No 1. – 2009. – S. 107–134.
9. Smarr J. GoogleLing: The Web as a Linguistic Corpus / J. Smarr, T. Grow. – [Online] <http://web.stanford.edu/class/cs276a/projects/reports/jsmarr-grow.pdf>. – S. 1–7.
10. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description / R. Temmerman. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2000. – 259 s.

Gumeniuk T. Modern Linguistic Theories in Terminology

The article reviews the main modern approaches to terminology, their advantages in comparison with the General Terminology Theory and restrictions of selected research method.

Keywords: General Terminology Theory (GTT), Communicative Theory of Terminology (CTT), Sociocognitive Terminology, Frame-based Terminology

Гуменюк Т. Современные лингвистические теории в терминоведении

Статья рассматривает главные современные подходы к терминологии, их преимущества по сравнению с общей терминологической теорией и ограничения, которые может налагать выбранный метод исследования.

Ключевые слова: общая терминологическая теория, коммуникативная теория терминоведения, социокогнитивное терминоведение, фреймовое терминоведение

Демська О.М.
Мова і влада

Демська Оріся Мар'янівна, доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови
Національний університет "Києво-Могилянська академія", м. Київ, Україна

Анотація. У статті запропоновано ще один погляд на проблему внутрішньомовних нівеляційних процесів у сучасній українській мові в 30-х рр. XX ст.; розглянуто кореляцію мови і влади у рамках концепції впливу норвезького вченого Р.М. Блакара; висловлено думку, що русифікація була не метою, а засобом здобуття влади.

Ключові слова: мова, влада, українізація, русифікація, мовна політика

Українська соціолінгвістична наука багато уваги при-
святила питанням нівеляційних процесів лексики у
XX ст. Під різними кутами зору аналізовано цю про-
блему, отримано різні результати, зроблено не менш
відмінні висновки, але усе ще не можемо сказати, що
ми близькі до вичерпності відповідей на всі ті запи-
тання, які виникають стосовно модифікацій націона-
льно мовного коду українців у минулому столітті,
особливо в 'постукраїнізаційний'¹ період. З огляду на
це пропонуємо ще один, дещо відмінний від тради-
ційного в лінгвоукраїністиці, кут зору на проблему
нівеляційних внутрішньомовних процесів через приз-
му кореляції мова і влада.

Початки української соціолінгвістики прийнято да-
тувати в 60-ми рр. XX століття. До кола її основних
проблем того часу належать державна мовна політика
та мовне будівництво, у зв'язку мови з ідеологією та
культурою, та різні аспекти двомовності. У 1990-х рр.
соціолінгвістичні студії відходять від ідеологічних
засад і зосереджують свою увагу на вивченні передумов
появи та функціонування суржиків; мовної полі-
тиці, зокрема її викривлень у радянський час і період
незалежної України; сучасних русифікаційних проце-
сів та їхніх наслідків, що засвідчують праці, зокрема,
Б. Ажнюка, Л. Масенко, Р. Кіся, Ю. Шевельова та ін-
ших. Однак попри актуальність самої проблеми та
намагання її детального з'ясування, залишається поза
увагою проблема суті кореляції мови і влади. Саме
аспект – як взаємодіють, взаємовпливають, взаємови-
значають себе мова і влада – є метою запропонованої
увазі читача статті.

Згідно із популярним визначенням М. Вебера влада
"означає будь-яку можливість нав'язувати свою волю
у межах соціальних стосунків усупереч спротиву і
незалежно від того, на чому ця можливість ґрунтуєть-
ся" [1], тобто М. Вебер схильний розглядати владу
передовсім як нерівний тип стосунків, у яких один
свідомо або несвідомо нав'язує свою волю іншому.
Цій моделі розуміння влади фактично відповідає тра-
ктування мови як інструменту 'соціальної влади'
Р. Блакара, викладеного у праці *Language as a means
of social power*, відомої також у перекладі *Язык как
инструмент социальной власти*. До засадничих поло-
жень вченого про зв'язок мови і влади належать: "... із
повсякденної комунікації видно, що вибір висловлю-

вань мовцем впливає на розуміння слухачем. Навіть
якщо мовець намагається 'висловлюватися об'єктив-
но', помітно, що його вибір висловлювань структурує
та зумовлює уявлення, які виникають у слухача. Ця
притаманна мові та користувачеві мови здатність до
структурування та впливу і є як раз те, що ми маємо на
увазі, стверджуючи, що 'мова є інструментом соціаль-
ної влади' (*social power*); [...] можливість структурува-
ти та зумовлювати досвід іншої особи не залежно від
того, чи відбувається це за посередництва мови, чи у
якийсь інший спосіб, є фактично здійснення (соціаль-
ної) влади над цією особою; [...] усяке використання
мови передбачає такий ефект структурування і впливу;
[...] кожен, хто опиняється у стані впливу на кого-
небудь, здійснює владу. Владу можна здійснювати і
через мову" [2, с. 90-91] (курсиви наш – О. Д.).

Достеменно невідомо, чи ідеологи і виконавці мов-
ної політики СРСР оперували викладеними судження-
ми, але *de facto* вони практично стовідсотково втілили
їх у своїх мовній політиці та мовному плануванні. Ус-
відомивши наслідки процесів українізації, пов'язаної з
державністю України (Української Народної Республі-
ки) та з першими роками її квазидержавності (Україн-
ської Радянської Соціалістичної Республіки), найвища
влада союзу розгорнула колосальну за своїм розмахом
лінгвополітичну діяльність, скеровану на згортання
процесів розбудови української мови. Обґрунтування
цієї діяльності, як боротьби за 'чистоту мови', та її уза-
конення, як 'прагнення широких робітничих мас насе-
лення', було здійснено через офіційні документи і під-
тримано в наукових публікаціях, як-от: *Постанова
Народного Комісара Освіти СРСР* від 5 ве-ресня
1933 р., *Резолюція Комісії НКО в справі перевірки ро-
боти на мовному фронті* на доповідь тов. Хвилі *Наці-
оналістична небезпека на мовному фронті і боротьба
проти неї* (26 квітня 1933 р.); Михайло Орлов *Проти
націоналістичних настанов у роботі УРЕ* (Українська
радянська енциклопедія), Степан Василевський *Доби-
ти ворога* та чимало інших [див.: 3].

Звуження сфери української мови і розширення ро-
сійської під гаслами 'боротьби за чистоту мови', 'зба-
гачення мови соціалістичної нації' починаючи з кінця
1920-х рр. триває практично з однаковою інтенсив-
ністю упродовж усього минулого століття. Унаслідок
чого відбувається зіткнення двох мовних кодів, до
функції яких, крім низки інших, також належить фун-
кція, що її виводить Р. Блакар, структурування та
впливу. І якщо одну національну мову відрізняє від
іншої властива цій мові, а відповідно і її носіям, здат-
ність до структурування та впливу, тобто проявлення
себе як 'інструменту соціальної влади' (*social power*),
то носії влади, особливо абсолютної, повинні або ово-
лодіти невідомим для себе інструментом влади, або ж
запропонувати свій інструмент. Таким чином, той,

¹ Загально українізація – це політичний курс Всесоюзної
Комуністичної Партії (більшовиків) в 1920 – 30-х рр., здійс-
нюваний з метою зміцнення радянської влади в Україні
засобами поступок, що відбувалося через запровадження
української мови у школі, пресі й інших ділянках культур-
ного життя, а також в адміністрації, як державної мови рес-
публіки. Хоча й здобутки українізації були незначними,
однак *постукраїнізаційний* період був позначений масовим
терором, який співпав з Голодомором 1932 – 33 рр.

для кого рідною є російська, повинен або вивчати українську, або ж замінити її російською, шляхом модифікування, наближення до російської, чи просто усуненням, знищенням невідомого, незручного для себе мовного коду. Так, крім іншого, боротьбу з українізацією можемо безпосередньо пов'язувати з бажанням: по-перше, російських політичних 'еліт' того часу залишатися у рідному для себе мовному просторі; по-друге, застосовувати зручний та ефективний, знову ж таки, для себе вербальний інструмент влади; і, по-третє, отримати і, що найважливіше, зберегти й забезпечити міцну владу Москви над Україною.

Технічно заміна мови як інструменту влади передусім в українському інтелектуально-культурному просторі відбувалася доволі просто. Насамперед увесь мовний та мовознавчий доробок доби українізації було кваліфіковано як 'саботаж і націоналізм', 'спрямований на розділення української та російської мов', що суперечило загальній концепції "творення української культури [...] шляхами спільними з творенням культури братнього нам російського народу" [3, с. 113]; авторів оголошено ворогами, а їхні тексти заборонені та знищені. Під репресії потрапили *Український правопис* 1928 р. і його автори, *Російсько-український словник* 1924 – 1933 рр. за редакцією А. Кримського та С. Єфремова, практично всі термінологічні словники: *Словник хемічної термінології* (1923) О. Курило, *Словник геологічної термінології* (1923) П. Тутковського, *Медичний російсько-український словник* (1928) В. Кисільова, *Практичний словник виробничої термінології* (1931) І. Шелудька, *Словник фізичної термінології* (1932) В. Фаворського etc. Далі у 1933 р. Андрій Хвиля² виклав завдання нової мовної політики, основні положення якої звучали так: "а) припинити негайно видання всіх словників; б) переглянути словники і всю термінологію; в) провести уніфікацію технічної термінології з тою термінологією, що є в Радянському союзі; г) переглянути кадри на мовному фронті і вигнати з цього фронту буржуазно-націоналістичні елементи; г) переглянути український правопис; д) змінити настанову щодо мовного оформлення УРЕ; е) видати спеціального документа, який би всі ці питання всебічно охопив і забезпечив цілковитий дальший розвиток української радянської культури на мовному фронті дійсно більшовицькими шляхами, так як вчив нас Ленін, як цьому вчить нас тов. Сталін" [4, с. 130]. Крім того, паралельно із руйнуванням української мови рекомендувалася російська, як мова багатша, престижніша і така, що може та повинна слугувати міжнародному спілкуванню трудящих, а згодом і замінити українську в усіх сферах її побутування в українському соціумі. Урешті-решт 'спеціальні бригади' виконали своє 'завдання на мовному фронті'. Після звільнення та заслання або фізичного знищення вчених, зокрема Олени Курило, Сергія Смеречинського, Олексі Синявського, Євгена Тимченка та багатьох інших, і заборони їхніх творів, радянська влада запропонувала свою ідеологічну ос-

нову державної мовної політики у парадигмі 'гармонійного розвитку українсько-російської двомовності', але за різного статусу цих мов: російської з її провідною роллю та української як 'молодшої сестри', що не могло не спричинитися до звуження функціональних сфер української літературної мови, зниження її статусу в суспільстві.

Чи не найпершим завданням 'нового' внутрішньомовного будівництва під свою владу стало формування спільної лексики для національних мов СРСР, що називалося 'інтернаціоналізацією' та підпорядковувалося процесам уніфікації мов народів союзу на основі російської. Саме лексикон, зокрема термінологічний його сегмент, зазнав найбільших змін, які здійснювано такими трьома основними способами: 1) повне усунення слова, наприклад, заборонено до вжитку або рекомендовано не вживати лексеми: *багацько, безмал, білявка, виплатити, всенький, второпати, гайнути, гордівниця, двонитковий, добродій, достеменно, залюблений, заповзятися, здужати, зеленина, картати, краля, лайливець, набутки, надивовижу, напозір, небавом, неводячниця, пімей, пімента, позаяк, понурий, причандалля, скоїтись, спритник, утяжливий, холодник, цебро, часопис, чорнявець, шарварок*; неважко зауважити, що це слова, відсутні у російському словниковому фонді; 2) заміна слова, наприклад, замінено давні слова на нові: *багатство* на *достаток* (рос. достаток), *бігун* на *полос* (рос. полюс), *величність* на *величина* (рос. величина), *віднога (ріки)* на *рукав* (рос. рукав), *відсоток* на *процент* (рос. процент), *громада* на *община* (рос. община), *двоцлен* на *біном* (рос. бином), *поділ на низина* (рос. низменность); знову ж таки, як можна помітити, йдеться про заміну того, чого немає в російській лексиці; напевно не надто коректно однозначно стверджувати, що запропонованих слів ніколи не було й бути не могло в українському лексиконі, однак штучний спосіб їхньої появи ставить низку запитань щодо таких лексичних інновацій; і 3) скорочення синонімічного ряду, наприклад, ряд *гойдання, похит, хитання* перетворено на одне слово *коливання* (рос. колебание); *згортка, зморшка* на *складка* (рос. складка); *окільний, зокільний, околициний* на *зовнішній* (рос. внешний); *середній, внутрішній, середовий, нутрянний, осередній, середковий* на *внутрішній* (рос. внутренний); *прямовисний, простовисний, доземний* на *вертикальний* (рос. вертикальный); тобто *de facto* відбувалося звичайне вилучення українських слів [3, с. 355, 356-399]. Науковим обґрунтуванням усунення або заміни слова слугували пояснення на кшталт: 'регіональне', 'діалектне', 'провінційне', 'застаріле', 'архаїчне', 'вигадка', 'неправильне іноземне слово', 'зайве іноземне слово', 'націоналістична тенденція', 'штучна різниця між українською та російською мовами', 'жодного поширення серед широких багатомільйонних робітничих та колгоспних мас не мало і не має' тощо.

Очевидно, що динаміка лексики будь-якої мови перманентний процес, пов'язаний як зі зникненням слів, так і з їхньою появою. Ці процеси лише позірно нейтральні, особливо поява лексичної одиниці, оскільки, як стверджує Р. Блакар, "створюючи ярлик, наша мова займає певну позицію, приймає певний кут зору, й уникнути цього ніяк не можна" [2, с. 99-100]. Крім того, вербальна творчість може бути відносно

² Партійний і державний діяч УРСР 1920 – 30-х рр., доволі-тій завідувач відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У, з 1933 р. – заступник народного комісара освіти УРСР, у 1937 р. – заарештований, у 1938 р. – розстріляний, померт-но 'реабілітований'.

природною у демократичній спільноті, а може належати до компетенції того, хто “має владу присвоювати назви (і таким чином керувати нашим розумінням)” [2, с. 99] у тоталітарному суспільстві. Тут вмикаються цікаві механізми. Так, спираючись на добре відомі причини ‘виготовлення нових імен’, пов’язаних із появою нових реалій у позамовному світі та виникненням ‘причин для зміни імені уже наявної реалії’, Р. Блакар стверджує, що “за такими змінами стоять чинники *політики, економіки, престижу...*” [2, с. 105] (курсив наш – О.Д.). З огляду модифікації українського лексикону з цим твердженням годі не погодитися, оскільки саме політична складова та престиж, радше його зниження щодо української, мотивував внутрішньолексичне руйнування. Лінгвісти давно погодилися, що “мовне позначення суттєво впливає на наше розуміння позначуваного явища, а змусити прийняти свої позначення – це доволі важливий акт соціальної влади” [2, с. 101], який проявляється у процесі структурування позамовної дійсності шляхом відбору слів та висловлювань, “надзвичайно важливих інструментів влади для структурування тієї ‘дійсності’, про яку йдеться” [2, с. 103], відповідно, структурування безпосередньо пов’язане із впливом, а вплив із владою, чи, за М. Вебером, будь-якою можливістю нав’язувати свою волю у межах соціальних стосунків. Таким чином, викидаючи або замінюючи старі питомі ‘ярлики’-назви давніх реалій позамовного світу й чіпляючи їм нові чужі, відбувається переструктурування на користь чужого, його підсилення ціною звуження меж рідного, а відповідно, йде перерозподіл влади.

Мовну політику в Україні радянського часу прийнято розглядати через призму соціуму загалом. Індивідуальний аспект є радше маргінальним, але і цей рівень доволі яскраво проявляє себе у кореляції мови і влади. Добре відомий стан дискомфорту, за умови, коли людина потрапляє в чуже для себе мовне середовище. Класичним прикладом тут слугує перше покоління емігрантів без знання мови нової батьківщини, яке зазвичай залишається маргіальною верствою

суспільства, відгородженою мовним муром від загального мовного простору. Так-от, усуваючи питомі, відомі, зрозумілі, врешті-решт, рідні слова й замінюючи їх чужими, малозрозумілими, фактично йде відсторонення, відмежування українського мовця від його вербального простору. Тобто відбувається процес навпаки: не людина потрапляє в чуже мовне середовище, а змінюється саме це мовне середовище довкола людини, стає їй чужим, перетворює її на внутрішнього емігранта. Унаслідок чого практично ціла національна спільнота перетворюється на маргіналів, що на них легко впливати, перманентно переконуючи у вторинності³. У такий спосіб індивідуальне перетворюється на загальне, але таке, що зазнає не просто впливу чи реалізації влади, а здійснення тоталітарної влади, шляхом побудови однобокого комунікативного каналу від влади до без-мовного натовпу.

Висновок: як би сумно не було визнавати, але русифікаційна нівеляція українського мовного коду постає не метою, а радше засобом досягнення абсолютної влади над Україною. Розуміючи, що не нав’язавши українцям комплексу вторинності, зокрема, шляхом заміни засобу вербального впливу, дискредитації їхньої мови, та, відповідно, культури, така влада не можлива. Однак, і навпаки, “той, хто прагне реформи суспільства, диспонує ефективним засобом у вигляді реформи мови” [2, с. 105], й, або в сьогоденнішніх умовах геополітичного протистояння й побудови реальної незалежності з усіма атрибутами, в тім і державною мовою, ми скористаємося цим засобом, або ж законсервуємо нав’язану мовну політику з усіма наслідками. Проте, мусимо розуміти, що треба негайно вийти з мовного українсько-російського глухого кута, бо мультимовний світ вимагає персональної мультимовності, а не диглосності, на чию б користь вона не була.

³ Аналогічну ситуацію коментує Р. Блакар: “уявімо собі, наприклад, двох людей, що розмовляють між собою діалектом або технічним чи професійним жаргоном, що їх сторонні не розуміють і тому почувають себе відстороненими” (див. с. 114).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Weber Max. Wirtschaft und Gesellschaft: Macht und Herrschaft // <http://www.textlog.de/7312.html> (20 червня 2014 р.).
2. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия. – Москва: “Прогресс”, 1987. – С. 88-125.
3. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду // За ред. Лариси Масенко. – Київ: ВД “Києво-Могилянська акад.”, 2005. – С. 399.

Ukrainska mova v XX storichchi: istoria lingvocidu [Ukrainian language in XX century: history of linguicide] // Za red. Larisy Masenko. – Kyiv: VD “Kyivo-Mohylianska akad.”, 2005. – 399 s.

4. Хвиля Андрій. Викоринити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті // Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. – Київ: ВД “Києво-Могилянська акад.”, 2005. – С. 113-132.

Khvylia Andriy. Vykorynyty, znyshchyty nacionalistychne korinnia na movnomu fronti [Eradicate, destroy nationalist roots in the language front] // Ukrainska mova v XX stirichchi: istoria lingvocidu. – Kyiv: VD “Kyivo-Mohylianska akad.”, 2005. – S. 113-132.

Демська О. Language and power

The article suggests another approach to the problem of destructive internal processes in Ukrainian language in the 30's of the twentieth; regarded the correlation between the language and the power within the concept of influence of the Norwegian scientist R. M. Blakar; suggested that russification was not the goal but the means to acquire of the power.

Keywords: language, power, ukrainization, russification, language policy

Демська О. Язык и власть

В статье предложено еще один взгляд на проблему внутриязыковых нивелируемых процессов в современном украинском языке в 30-х гг. XX в.; рассмотрено корреляцию языка и власти в рамках концепции влияния норвежского ученого Р. М. Блакара; высказано мнение, что русификация была не целью, а средством достижения власти

Ключевые слова: язык, власть, украинизация, русификация, языковая политика

Кривенок Ю.С.

Прагмалінгвістичні маркери стилістичної тональності та атмосфери авторської передмови

Кривенок Юлія Сергіївна, асистент кафедри англійської філології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: Стаття присвячена аналізу стилістичної тональності та атмосфери авторської передмови, які свідчать про налаштованість автора на певний тип відносин з читачем – співпрацю чи конфронтацію. Доведено, що в авторській передмові тональність вербалізується за допомогою низки лексико-стилістичних засобів, а саме: емоційно забарвлених лексичних одиниць, демінутивів, лексичних маркерів вагання, непевності, оцінювального ставлення, суб'єктивного твердження.

Ключові слова: авторська передмова, атмосфера, дискурс, тональність

У кожній передмові, створеній автором з метою певного впливу на читача, простежується навмисний емоційний вплив на адресанта, завуальовані емоційні стратегії чи навмисний викид емоцій для підсилення слів адресанта чи з конкретною ілюкувативною метою. Одним із основних понять прагматики є інтенції мовця. Інтенції автора передмови можуть бути різними (а це призводить до вибору різних засобів вербалізації намірів та емоцій) – налагодити контакт з читачем, спонукати його до певної дії, а саме перейти до власне твору, представити власний твір, висловити свою точку зору на написане, розкритикувати твори інших авторів чи прокоментувати негативні відгуки критиків, тобто фактично відбувається дія, направлена в один бік – на адресата.

Основна **мета** дослідження полягає у висвітленні прагмалінгвістичної специфіки стилістичної тональності та атмосфери авторських передмови як особливого типу паратексту. **Матеріалом** дослідження послуговували авторські передмови до англійської художньої прози. Дана робота передбачає використання методів *дискурсивного та конверсативного аналізу*, що належать до методів вивчення прагматики тексту.

Тональність передмови свідчить про налаштованість автора на певний тип відносин з читачем – співпрацю чи конфронтацію. Тональність дискурсу також свідчить про настрій автора – оптимістичний чи песимістичний, який власне передається і читачеві, тобто тональність може бути песимістична чи оптимістична.

Тональність – категорія комунікації, яка служить експлікації емоційно-суб'єктивної оцінки в дискурсі. Дж. Лейвер трактує тональність як “явище, що об'єктивно існує та піддається ідентифікації й структурному аналізу на інтуїтивному та інструментальному рівні” [10, с. 178]. Тональність висловлення детермінується багатьма чинниками, серед яких: ситуація комунікації, учасники комунікації, тощо. В авторських передмовах тональність вербалізується за допомогою низки лексико-стилістичних засобів, а саме: емоційно забарвлених лексичних одиниць, евфемізмів, демінутивів, лексичних маркерів вагання, непевності, оцінювального ставлення, суб'єктивного твердження.

М. Халлідей використовує поняття “регістр” для позначення способів і засобів спілкування, в рамках регістру виділяють три релевантні виміри: поле (обстановка спілкування), тональність (стиль дискурсу), модус (канал спілкування) [8, с. 33]. Тональність характеризується взаємовідносинами між учасниками комунікації, їх ставленням до спостерігачів або свідків, до ситуації

комунікації та до предмету розмов. В. І. Карасик зачісляє до параметрів тональності дискурсу серйозне / несерйозне, повсякденне / ритуальне, змістовне / фатичне, інформативне / фасцинативне, конструктивне / конфліктне, відкрите (пряме) / завуальоване (непряме) вираження інтенцій [1, с. 278].

Коли говоримо про тональність, маємо на увазі відношення мовця до того, про що йде мова, та відношення мовця до реципієнта повідомлення. Визначень тональності у лінгвістиці досить багато, і вони доволі об'ємні, починаючи від “психологічного забарвлення мовлення, яке може бути урочистим, нейтральним, нейтрально-побутовим і вульгарним” [10, с. 255], “виду суб'єктивної модальності, яка відображає відношення мовця до тексту, до його реципієнта і до самого себе, здійснюючи вплив на зміст тексту, тим самим формуючи відношення до нього і до “експлікації емотивності в продукованому дискурсі чи тексті” [8, с. 181].

Тож тональність дискурсу або призводить до співробітництва, або до конфлікту між комунікантами, що робить тональність АП надзвичайно важливою при налагоджуванні початкового контакту між адресантом та адресатом.

Основними номінативними маркерами тональності в межах АП є: читач, автор, критик, газети (reader, author (writer), critic, newspapers). Такий дискурс характеризується тональністю поваги, без натяку на закритість, із привітливим ставленням до кожного читача. Водночас простежується зверхньо-зневажлива тональність у відношенні до критиків, яка носить маніпулятивний характер, налаштовуючи читача на недовіру до критиків:

– “Certain of the newspapers, when this book was first announced, made a mistake most natural upon seeing the subtitle as it then stood, A Tale of Sundry Adventures. “This sounds like a historical novel,” said one of them, meaning (I take it) a colonial romance.” [17];

– “I can assure this great critic that to exclaim illogically against the gods, singular or plural, is not such an original sin of mine as he seems to imagine.” [9].

Особлива тональність та атмосфера АП формуються за допомогою таких засобів:

1) демінутивів/інтенсифікаторів (применшення / підсилення ознаки, стану):

– “To the Most Honourable Robert Earl of Oxford, &c. ...Your Lordship's most Obedient, most Obliged, and most Humble Servant” [13];

– “We know quite well the common understanding of the term “historical novel.”” [17];

2) формальних кліше:

– “And in shaping this old tale, the Writer neither dares, nor desires, to [5];

– “Indeed, when you look at the root of the matter, it is a colonial romance.” [17].

3) індикаторів ймовірності та непевності:

– “That Spanish woman, who lived three hundred years ago, was certainly not the last of her kind.” [3];

– “It is possible that slander, which very seldom favours the memories of persons in exalted stations, may have blackened the character of Leicester with darker shades than really belonged to it.” [11];

4) індикаторів узагальнення та відмежування:

– “But Mr. and Mrs. Cane, their little girl Lucy and their farmhands are fictitious and bear no intentional resemblance to any persons known to me, living or dead.” [4];

– “All technologies described in this novel exist.” [6];

5) дейктичних прислівників та займенників:

– “If this discovery is confirmed, it will surely be one of the most stunning insights into our universe that science has ever uncovered. Its implications are as far-reaching and awe-inspiring as can be imagined. Even as it promises answers to some of our oldest questions, it poses still others even more fundamental.” [6];

– “An episode of humour or kindness touches and amuses him here and there a pretty child looking at a gingerbread stall; a pretty girl blushing whilst her lover talks to her and chooses her fairing; poor Tom Fool, yonder behind the waggon, mumbling his bone with the honest family which lives by his tumbling; but the general impression is one more melancholy than mirthful.” [15];

6) контекстуального вживання слів:

– “And with this, and a profound bow to his patrons, the Manager retires, and the curtain rises.” [15];

– “It happened that the undersigned spent the last Christmas season in a foreign city where there were many English children.” [14];

7) звертань:

– “For this responsiveness I cannot refrain from expressing my thanks; and my regret is that, in a world where one so often hungers in vain for friendship, where even not to be wilfully misunderstood is felt as a kindness, I shall never meet in person these appreciative readers, male and female, and shake them by the hand.” [9];

– “But, in the meanwhile, and for a brief holiday, let us laugh and be as pleasant as we can. And you elder folk – a little joking, and dancing, and fooling will do even you no harm. The author wishes you a merry Christmas, and welcomes you to the Fireside Pantomime.” [14];

8) вибачень та роз'яснень:

– “I have been more solicitous to describe manners minutely than to arrange in any case an artificial and combined narrative, and have but to regret that I felt myself unable to unite these two requisites of a good Novel.” [12];

– “Although my book is intended mainly for the entertainment of boys and girls, I hope it will not be shunned by men and women on that account, for part of my plan has been to try to pleasantly remind adults of what they once were themselves, and of how they felt and thought and talked, and what queer enterprises they sometimes engaged in.” [16].

Отож, з викладеного вище доходимо висновку про те, що авторська передмова позначена багатьма лінгвальними засобами творення особливої тональності та атмосфери, які спрямовані, з одного боку, на представлення загальної, подекуди нечіткої, ідеї твору, а з іншого, – на комунікативну взаємодію з потенційним читачем (співпраця), а також на авторську відповідь критикам власних творів (конфронтація).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
Karasik V.I. Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs: monografiya [Linguistic Circle : Personality, Concepts, Discourse: monograph] / Vladimir Ilyich Karasik. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 p.
2. Тарасов Е.Ф. Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации / Е.Ф. Тарасов // Основы теории речевой деятельности. – М., 1974. – С. 255–273.
Tarasov E.F. Sotsiolingvisticheskiye problem teorii rechevoy komunikatsii [Problems of Theory of Speech Communication] / E.F. Tarasov // Osnovy teorii rechevoy deyatel'nosti [Basics of the Theory of Speech Communication]. – M., 1974. – P. 255–273.
3. Хабибрахманова Ю.Р. Категория тональности в жанре очерка / Ю.Р. Хабибрахманова // Лингвистика : бюлл. Урал. лингвист. общества. – Екатеринбург, 2004. – Т. 14. – С. 179–185.
Habybrahmanova Yu.R. Kategoriya tonalnosti v zhanre ocherka [Category of Tonality in the Genre of Essay] / J.R. Habybrahmanova // Linhvistika : Bull. of Ural. Lingvist. Society. – Ekaterinburg, 2004. – Vol. 14. – P. 179–185.
4. Adams R. Watership Down / Richard Adams [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
5. Blackmore R.D. Lorna Doone / Richard Doddridge Blackmore [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
6. Brown Dan. Deception Point / Dan Brown [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
7. Eliot G. Middlemarch / George Eliot [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
8. Halliday MAK. Language as Social Semiotic / MAK Halliday // The Social Interdeviation of Language and Meaning. – London : Arnold, 1978. – 256 p.
9. Hardy T. Tess of the d'Urberville / Thomas Hardy [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
10. Laver G. The Phonetic Description of Voice Quality / G. Laver // Cambridge Studies in Linguistics. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1985. – 385 p.
11. Scott W. Kenilworth / Sir Walter Scott [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
12. Scott W. The Antiquary / Sir Walter [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
13. Swift J. A Proposal for Correcting / Jonathan Swift [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>.
14. Thackeray W. M. The Rose and the Ring / William Makepeace Thackeray [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
15. Thackeray W. M. Vanity Fair / William Makepeace Thackeray [Online]: <http://artifact.lib.ru>.
16. Twain M. Tom Sawyer / Mark Twain [Online] : <http://artifact.lib.ru>.
17. Wister O. Virginian / Owen Wister [Online]: <http://artifact.lib.ru>.

Kryvenok Yu.S. Pragmalinguistic markers of stylistic tonality and atmosphere of authorial preface

Abstract. The article is devoted to the topic of stylistic tonality and atmosphere of authorial preface, which show the author's aim to support the definite type of relations with the reader – either cooperation or confrontation. It is proved that tonality is verbalized in authorial preface via a range of lexico-stylistic means, e.g.: emotionally coloured lexical units, diminutives, lexical markers of hesitating, vagueness, evaluative attitude, subjective statements.

Keywords: *authorial preface, atmosphere, tonality, discourse*

Кривенок Ю.С. Прагмалингвистические маркеры стилистической тональности и атмосферы авторского предисловия

Аннотация. Статья посвящен анализу стилистической тональности и атмосферы авторского предисловия, которые свидетельствуют о направленности автора на определенный тип отношений с читателем – сотрудничество или конфронтацию. Доказано, что в авторском предисловии тональность вербализируется с помощью ряда лексико-стилистических средств, например: эмоционально окрашенных лексических единиц, диминутивов, лексических маркеров колебания, нерешимости, оценочного отношения, субъективного утверждения.

Ключевые слова: *авторское предисловие, атмосфера, тональность, дискурс*

Крылов В.С.

Компьютерная паралингвистика: событийно ориентированный подход моделирования взаимосвязи вербальных и невербальных каналов коммуникации

*Крылов Владимир Сергеевич, кандидат биологических наук,
кафедра информационно-компьютерных технологий*

*Республиканское высшее учебное заведение Крымский инженерно-педагогический университет (РВУЗ КИПУ),
г. Симферополь, Крым*

Аннотация. Информационные технологии (ИТ) сформировали глобальную инфраструктуру, которая обеспечивает передовые услуги за счет организации связи между людьми, и даже между вещами физическими или виртуальными. В сетях интернета возникли и активно развиваются различного рода контактные языки, подобные пиджину и креольским языкам. Синтаксис и грамматика таких языков отличается от синтаксиса и грамматики базового языка. Тексты сообщений дополняются различного рода знаками, символами, смайликами. Сообщения представлены двумя потоками с различными знаковыми системами. Эти потоки объединяются в один поток событий с вербальным и невербальным поведением. Предлагаемый глобальной инфраструктурой набор инструментов и технологий позволяет разрабатывать и экспериментировать как с моделями таких интегрированных потоков событий, так и с реальными реализованными текстами. В учебном процессе, в работе с этими моделями будущий ИТ-специалист приобретает навыки и умения событийно-ориентированного проектирования программного обеспечения, одного из самых сложных в освоении.

Ключевые слова: компьютерная паралингвистика, событийно-ориентированный подход, реализованный язык

Развитие интернета повлекло за собой появление новых языковых особенностей, лингвистические характеристики которых определяются соответствующим каналом коммуникации в информационном пространстве. Синтаксис, грамматика таких языков значительно отличается от синтаксиса, грамматики базового языка коммуникантов. Они определяются как контактные языки подобные пиджину и креольским языкам [8, 9].

Стремительное совершенствование информационных технологий (ИТ) предоставило широкому кругу исследователей доступные аппаратные и программные средства сбора и обработки исходных данных, их анализа. Ранее недоступные инструменты и технологии активно используются компьютерной паралингвистикой для экспериментальных и теоретических исследований интегрированных вербально-невербальных моделей поведения. Результаты этих обеспечивают дальнейшее развитие ИТ в различных направлениях, например, в совершенствовании систем анализа и обработки естественной речи и текстов, совершенствование поисковых системы.

Цель настоящей статьи предложить событийно-ориентированную модель анализа текстов сообщений как потока событий на основе опыта разработки обработчиков событий в интегрированных информационных системах, разного уровня сложности, опыта разработки платформ программирования, компьютерных игр. В учебном процессе в работе с такими моделями, будущий ИТ-специалист приобретает навыки и умения работы с методологией событийно-ориентированного проектирования программного обеспечения, одной из самых сложных в практическом программировании.

В каналах мгновенных текстовых сообщений интернет чатов, твиттере, форумов, СМС и других идет активное словообразование через образование новых аббревиатур. В тексты обменов активно включаются смайлики, визуальные и аудио элементы. Текст сообщения становится поликодовым, в котором все элементы не являются просто суммой, объединением, а интегрированы единое целое для передачи смысла. Такие тексты определяются как реализованные [8]. То есть тексты, состоящие из двух объединённых в единую структуру частей: вербальной (речевой) и невербаль-

ной, которая относится к другим знаковым системам. Обе эти части зависят друг от друга. Вербальную часть невозможно отделить от невербальной. Невербальные средства в языковой коммуникации изучаются в специальном разделе паралингвистики [9, 11].

Например, социальная сеть Инстаграм предназначена для размещения собственных фотографий о каких-либо событиях, пейзажах и так далее, а так же личных фотографий на этом фоне [1]. В конечном итоге фото размещают для получения отзывов или комментариев, как от всех возможных участников сети, так и для определенного круга пользователей. Комментарии являются откликами, и вполне соответствуют определению понятия события, и составляют поток событий. Они сами по себе могут вызывать отклики, то есть являются событием, которое представляет определенную реакцию на данный комментарий.

Событие, как понятие, имеет различные определения в различных отраслях деятельности, ситуациях, обстоятельствах. В данном случае событие представляет собой сообщение, посылаемое объектом, чтобы сигнализировать о совершении какого-либо действия. Любой объект, способный вызывать события, является *отправителем событий*, также называемым *источником событий*. Отправителю события зачастую не известен объект, который будет получать, и обрабатывать сформированные отправителем события. Получатель должен обладать *обработчиком событий* - процедурой, исполняемой при получении соответствующего события [2, 10].

Поток комментариев представляет собой поток событий. Во всяком случае, участники сети воспринимают их как события, и принимают решение как на них реагировать. Ответ или отклик определяется в соответствии с представлениями об объекте и внутренним состоянием на момент ответа. Он может быть представлен текстом, фото, видео, смайликом, а так же какой-либо их комбинацией. Сообщение комментария представляет собой некоторый реализованный текст, отображающий вербальную и невербальную оценку события. Каждая из этих компонент формирует сообщение по своим собственным правилам. Синтаксис и грамматика вербальной части, как правило,

отличаются от синтаксиса и грамматики базового языка. Существует определенная зависимость между получаемым, например, визуальным событием и структурой предложения отклика на событие.

Для изучения взаимосвязи особенностей предъявляемых изображений, видео сюжетов и структуры предложения, описывающего показанную сцену, в середине 90-х годов Томлин Р. предложил исследовательскую парадигму, которую обозначил как фишфильм [5, 6]. В этом исследовании англоговорящие участники эксперимента, по результатам просмотра фильма анимации, должны были описать сюжет, в котором одна рыба съедала другую. Визуальная метка фокусировала внимание участника на возможного пациента или агенса, представленных двумя рыбами приближающихся друг к другу. Так же фокусировалось внимание и на то, что происходит перед событием поедания. Когда внимание фокусировалось на возможного агенса, участники эксперимента описывали событие как предложение в активном залоге. Когда это был пациент, они составляли описание по большей части в пассивном залоге. Результаты экспериментов Томлина Р. подвергались серьезной критике. Тем не менее, методическая часть парадигмы была усовершенствована и проведены исследования для разных языков, в том числе и для русского [5, 6].

Следует отметить, что организация эксперимента во многом соответствует тому, что происходит в социальных сетях. Например, в русской сети Инстаграм можно отобрать обсуждения фото и видео сюжетов, практически совпадающие с тем, как организован эксперимент с усовершенствованной методикой фишфильма. Как это представлено в [6]. Предварительный анализ отобранных сюжетов, дал результат в целом соответствующий выводам относительно места страдательного залога в грамматике русского предложения, редкости его использования в обычной беседе и связи с особенностями описываемой сцены.

Анализ структуры текстов откликов или комментариев, на отобранной ветке обсуждений в социальной сети, проводился с помощью программ парсеров. Эти программы разрабатываются для автоматизированного поиска, сбора и анализа различной информации: текстов кодов программ, фильмов, музыки, тематических архивов документов, отдельных документов. Процесс поиска и анализа такой программой определяется как парсинг. Поэтому в основном под парсингом обычно понимается визуальный, автоматический синтаксический и лексический анализ текстов, разбор какого-либо документа для извлечения из него определенных данных. Часто востребованный результат парсинга заключается в поиске контента, содержащего не только требуемые ключевые слова, но и определенную синтаксическую организацию текста.

Особенность исполнения парсинга определяется заданием определенной информации, например, со страниц сайтов. Особенность исполнения парсинга определяется заданием схемы отбора информации. Параметры поиска и анализа задаются заранее. Собранный информацию парсер предоставляет в определенном виде. Например, результатом работы парсера может быть база данных. Обычно процесс парсинг представлен тремя стадиями:

- сбор информации, например некоторого кода интернет страниц, перечень фильмов, размещенных на определенных порталах и так далее;
- анализ данных и преобразование в определенный формат;
- предоставление данных и их вывод.

Наиболее часто парсинг опирается на систему регулярных выражений. Регулярные выражения – система обработки текста, основанная на специальной системе записи образцов для поиска [10]. Образец или паттерн, задающий правило поиска, называют «шаблоном», «маской». Регулярные выражения используются многими текстовыми редакторами и утилитами для поиска и изменения текста на основе выбранных правил. В настоящее время сложно найти язык программирования, который не поддерживает регулярные выражения для работы со строками. Не имеют встроенный в их синтаксис механизм обработки регулярных выражений. Регулярные выражения используются для сжатого описания некоторого множества строк с помощью шаблонов, без необходимости перечисления всех элементов этого множества. При составлении шаблонов используется специальный синтаксис, поддерживающий, обычно, следующие операции:

- Перечисление, то есть допустимые варианты строки.
- Группировка, то есть объединение шаблонов одно выражение, которое воспринимается как целостная структура. – Квантификация Квантификатор после символа или группы определяет, сколько раз предшествующее выражение может встречаться.

Размещенные в текстах откликов различные знаки, символы и смайлики имеют определенные коды, поэтому возможно составлять шаблоны поиска и анализа сообщений, составленных разными знаковыми системами. То есть возможен последовательный поиск и анализ собственно текстов, отдельно последовательностей символов или знаков, отображающих невербальную компоненту сообщения. И, кроме того, возможен поиск и анализ организации объединенной вербально-невербальной последовательности символов. Следует подчеркнуть, что шаблоны из регулярных выражений образуют некоторый метаязык. Собственно этот метаязык образует модель организации анализируемых сообщений представленных некоторым креолизованным языком. Кроме того, такой шаблон означает некоторую структуру, которая воспринимается как событие. Анализ последовательностей встретившихся единиц сообщения, соответствующих некоторому шаблону, требует обработчика событий. Поэтому анализ структуры сообщений креализованного текста будет являться результатом работы этого обработчика событий.

Модель представления структуры сообщений на креализованном языке, как последовательности некоторых шаблонов, объединяющих разные знаковые системы, дает возможность в едином ключе, на единой основе обеспечивать интегрированную моделирование целостного поведения, моделирование паралингвистических факторов в речевой активности.

Такой подход в определении интегрированных моделей как последовательности шаблонов регулярных выражений дополняет методы компьютерной пара-

лингвистики, и имеет не только научное или прикладное значение для развития и совершенствования существующих информационных систем [12]. Он позволяет формулировать различной сложности задания в учебном процессе подготовки специалистов в области информационных технологий. Выполнение заданий стимулирует развитие навыков и умений приобретать дополнительные знания, осваивать как можно больше востребованных информационных технологий, умение разрабатывать программные продукты для разных отраслей, сфер и направлений практического их применения.

Включение в учебный процесс достижений прикладных исследований новых направлений, таких как компьютерная лингвистика, компьютерная паралингвистика позволяет будущему специалисту приобрести навыки эффективного решения поставленных заказчиком задач. Именно на таком материале, на основе приобретенного опыта, молодой специалист получает необходимый набор профессиональных навыков успешной конкуренции на ИТ-рынке труда [3].

В отличие от заданий для самостоятельной работы студентов, которые заключались в разработке анализатора упрощенного креализованного языка с заданным ограниченным набором слов и смайликов, задание строилось на анализе реальных сообщений взятых из социальной сети [4]. Цель задания состояла в приобретении навыков работы с выбранной платформой программирования, умения на практике применить теоретические знания из теории формальных языков и методов разработки трансляторов, наработка практических навыков приобретения в короткий срок и на достаточном уровне знаний в различных отраслях деятельности для разработки прикладных программ. В дополнение к этому необходимо было освоить методы работы с регулярными выражениями. Построить шаблоны с типичными грамматическими структурами, и на основе этих шаблонов разработать обработчик получаемых событий [10]. Следует отметить, что наибольшие трудности возникли в освоении событийно-ориентированных методов проектирования программ.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Все о программе Инстаграм (Instagram) по-русски // [Э-ресурс].
All About Instagram (Instagram) in Russian // [Online]: <http://instagram.ru/>
2. Концептуальная модель для систем обработки событий // [Э-ресурс]
Conceptual model for event processing systems // [Online]: <http://www.ibm.com/developerworks/ru/library/ws-eventprocessing/index.html>
3. Крылов В.С. Молодые специалисты способны конкурировать на рынке труда информационных технологий. // Крылов В.С. - Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. Vol. 5, 2013 – p. 98 – 101 П
Krylov V.S. Young professionals are able to compete on the labor market of information technologies. // V.S. Krylov - Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. Vol. 5, 2013 - p. 98 - 101 P
4. Крылов В.С. Компьютерная паралингвистика как основа приобретения специальных профессиональных навыков в области информационных технологий/ Крылов В.С. – Science and Education a New Dimension. Philology, II(4), Issue: 24, 2014 с. 41-44
Krylov V.S.. Computer paralinguistics as the basis of acquisition of special skills in information technology / VS Krylov - Science and Education a New Dimension. Philology, II (4), Issue: 24, 2014 p.41-44.
5. Myachykov A. Perceptual priming and structural choice in Russian sentence production // Myachykov A., Tomlin R. University of Edinburgh1 and University of Oregon – [Online]: file:///C:/Users/Papa/Downloads/MT_2008.pdf
6. Myachykov A. Visual Cues to Structural Choice in Visually Situated Sentence Production // Myachykov A., Thompson D., Garrod S., Scheepers C. *Frontiers in Psychology*, Published online Jan 18, 2012. – [Online]: <http://journal.frontiersin.org/Journal/10.3389/fpsyg.2011.00396/full>
7. События и обработчики событий // [Э-ресурс]
Sobytiya i obrabotchiki sobytiy [Events and Event Handlers] // [Online]: [http://msdn.microsoft.com/ru-ru/library/2z7x8ys3\(v=vs.90\).aspx](http://msdn.microsoft.com/ru-ru/library/2z7x8ys3(v=vs.90).aspx)
8. Beisenova Z.S. The Study of Creolized Texts in Written Communication/ Beisenova Z.S., Bayekeyeva A.T., Sapina S.M., Dinayeva B.B., Utanova A.K. - INDIAN JOURNAL OF APPLIED RESEARCH, Volume : 4, Issue : 5, May 2014. p. 217
9. Bickerton D. Creole Languages // Bickerton D. – Scientific American, July 1983, Vol. 249, No.1, pp. 116-122.
10. Event-Based Programming. Taking Events to the Limit / [Online]: <http://sharebookfree.com/event-based-programming-taking-events-to-the-limit/>
11. Krämer N.C. Nonverbal Communication // Nicole C. Krämer – Human Behavior in Military Contexts, P. 150. – 188, [Online]: <http://books.nap.edu/catalog/12023.html>
12. Schuller B., Batliner A. Computational paralinguistics: emotion, affect and personality in speech and language processing / Schuller Bjoern, Batliner Anton. – First Edition, John Wiley & Sons, Ltd , 2014, – p. 321

Krylov V.S. Computer-paralinguistics: event-oriented approach of modeling the relationship of verbal and nonverbal communication channels

Abstract. Information technology (IT) have formed a global infrastructure that provides advanced services through the organization of communication between people and even between things physical or virtual. In the networks of the Internet emerged and are actively developing various kinds of contact languages like Pidgin and Creole. The syntax and grammar of languages differs from the syntax and grammar of the base language. The message texts are complemented by various types of signs, symbols, emoticons. Messages are presented in two streams with different sign systems. These streams are merged into a single stream of events with verbal and nonverbal behavior. The proposed global infrastructure tools and technologies allows us to develop and experiment with models such as the integrated flow of events and real krealizovannymi texts. In the educational process, in working with these models for future IT specialist acquires skills event-oriented software design, one of the most difficult to master.

Keywords: computer paralinguistics, event-oriented approach, krealizovanny language

Лисенко Н.В., Чечикова А.В.

Книжка Олени Пчілки «Годі, діточки, вам спать!»: естетична й пізнавальна цінність

Лисенко Наталія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури
Чечикова Алеся Вікторівна, магістрантка філологічного факультету
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження збірки Олени Пчілки «Годі, діточки, вам спать!». Визначивши групи творів для дітей, дослідники систематизували жанрово-стильові та ідейно-тематичні особливості. Автори статті обґрунтували естетичну й пізнавальну цінність збірки для виховання дітей.

Ключові слова: збірка, вірш, байка, оповідання, фольклорні записи

Олена Пчілка (Ольга Петрівна Драгоманова-Косач) – письменниця, видавець, редактор, перекладач, етнограф і фольклорист, публіцист, громадська діячка. Досить довго Ольгу Драгоманову-Косач згадували тільки як матір геніальної Лесі Українки. Але художня спадщина Олени Пчілки така ж багатогранна, цікава й повчальна, що не можна залишати її поза увагою. Різноманітна творчість представлена повістями, оповіданнями, новелами, нарисами, драматичними творами, оригінальними поетичними творами та поемами, публіцистичними, критичними, суспільно-політичними замітками і рецензіями, перекладами творів світової класики, науковими розвідками етнографічного, фольклорного, мовного і суто літературного характеру.

У різні часи творчість Олени Пчілки входить у коло наукових інтересів І. Франка, Д. Донцова, Є. Шабліовського, Л. Дрофань, О. Камінчук, О. Мікули, Л. Мірошніченко, П. Одарченка, А. Зайцевої. У критичних розвідках окреслено жанрово-новаторські риси творчого доробку письменниці, зосереджено увагу на специфіці проблемно-тематичного діапазону, особливостях літературно-естетичних, суспільно-політичних, педагогічних поглядів.

Перед нами стоїть завдання – здійснити комплексне дослідження збірки Олени Пчілки «Годі, діточки, вам спать!», визначити групи творів для дітей, проаналізувати художні особливості поезій та байок.

Саме книжка «Годі, діточки, вам спать!» (1991) – найповніше видання дитячих творів Олени Пчілки в ХХ столітті. Збірка розрахована на дітей дошкільного і молодшого шкільного віку і представлена різноманітними жанрами. Складається книжка з двох розділів. У перший увійшли оригінальні твори письменниці: вірші, оповідання та казки, байки. Другий склали фольклорні записи Олени Пчілки: дитячі пісеньки та вірші, казки, сміховинки, ігри, спотиканки, загадки, прислів'я та приказки. Більшість творів, що подаються в цій збірці, друкувалися раніше в журналі «Молода Україна» (1908 – 1914), основним завданням якого було: «Будемо розмовляти – розмовляти по-українському. Довго ми ждали сього. Всі діточки мають свою часопись: французи – французьку, німці – німецьку, отак і інші; тільки в нас не було своїх кубельців для українського слова. Тепер вони єсть. Просимо ж не цуратися нас, бо не подоба цуратися свого рідного слова! Воно любе, як материнська ласка! Можна ж навчитися і по-іншому, по якому схотіти – «що знати, за плечима не носити», а таки й своєю мовою не слід гордувати. ... тішимся тим, що нам довелося говорити з українськими дітьми, українським словом, в українському часописі. Бажаємо, щоб те слово знайшло щирий привіт!» [3, с. 70].

Поезії, вміщені у збірці «Годі, діточки, вам спать!», за певними тематичними підходами можна поділити на кілька груп: вірші про природу, твори гумористичного характеру, твори із життя школярів, твори повчально-моралізаторського спрямування, твори з виховання.

У *віршах про природу* поетеса зображує дві пори року: зиму і весну. Серед зимової лірики твори, що передають радість дитини від зимових розваг, – «Снігова баба», «З гринджолятами», «Сніговий дід». В основному, ці вірші фабульні. Олена Пчілка в розважливому тоні описує процес ліплення «снігової баби»:

... Хлопці поклик підхопили,
Бабу з снігу враз зіпили,
Очі з вугілля всадили,
Рот із буряка зробили [2, с. 16],

а також зображує кумедний нетрадиційний образ «снігового діда»:

Постать зроблена мистецька:
Се не «баба» – дід носатий;
Капелюх на ньому панський,
У руках держить брязкала
І в жупан убраний хватський [2, с. 27].

Вірш «Новину сьогодні зранку...» належить до пейзажної лірики. Фабульна подія, по суті, відсутня. Поетеса через «пригоди» дитини оспівує красу «зимового царства»:

Білі стріхи, білі призьби,
Біле поле, білий ліс.
Ліс стоїть такий поважний,
Мов дідусь, старий та сивий,
Погляда на шлях широкий,
На просторі білі ниви
Темні сосни та ялини
Простягли далеко віти
І поблискують на сонці
Снігом-інеєм укриті [2, с. 18-19].

Щодо поезій про весну, то ці твори мають чітко виражені фольклорні ознаки і наближаються до народних веснянок (на це вказують дієслівне римування, інверсія, пестлива лексика) та загадок (використання метафорично загадкової форми). Так, у вірші «Весняні квіти», прославляючи «весну чарівницю», Олена Пчілка органічно поєднала слово, рух і мелодію. Поетеса «квіти дрібненькі» (проліски, кульбабу, травку, фіалочку) порівнює з дітками маленькими, які розбіглися у гаю та їх потрібно зібрати у пучечок для мамі-голубки [2, с. 29-30]. У вірші «Чарівниця» перед читачем алегоричний образ дівчини з чарівним видом. Яка ходить по світу й носить «кохані хвилини», «у серці радість», овочі, квіти, при цьому

Своїми ж красними дарами
Всіх наділя дівчина та –
Юнак чи старець ветхий – днями
З дарунком в хату поверта [2, с. 31].

У творах гумористичного характеру комічний ефект досягається через контраст, що виникає між дитячим і дорослим сприйняттям певної ситуації. Комізм оснований на зображенні поведінки дитини в чимось складній для неї ситуації, коли дитина намагається знайти з неї вихід, спираючись на власний, ще дитячий досвід («Доки мені, неборачку», «Вишеньки-сережки», «Котик-мурчик», «Мудра кицька», «Співаки», «Покута»). Так, вірш «Доки мені, неборачку...» – своєрідне застереження для дітей щодо користування свічкою, бо «пальчики спекти можна» [2, с. 33].

Вірш «Мудра кицька» оповідає про кицю, що знайшла спосіб, завдяки якому з кухлика можна напитися молока. Для цього

У той кухличок вузенький
Хвостика вмочала.
Отже кухлик не звалила,
Зробила обачно,
Тепер хвостик витягає,
Облизувє смачно! [2, с. 38]

У вірші «Котик-мурчик» поетеса розкриває теплі стосунки між дитиною і котиком. Хлопчиків не дуже хочеться їсти «кашку смаченьку» з «мисочки новенької», яку «матуся дали на сніданок», а тому він знаходить з цієї ситуації ось який вихід:

Я ту кашку виїдав,
Котик – мисочку лизав.
Коли б мама тее взнала
Були б котика нагнали!
А тим часом він наївся,
Коло мене умостився,
Стиха казочку муркоче,
А я слухаю охоче! [2, с. 37-38].

Різноманітні сторони шкільної буденщини розкриваються у творах із життя школярів «Вертаються школярики», «Школяр на виїзді».

У творах повчально-моралізаторського спрямування Олена Пчілка, показавши певну поведінку героїв, намагається прокоментувати її. У вірші «Сусіди» поетеса оповідає про стосунки між «близькими» сусідами, які не завжди стають «ворогами», бо «мир і злагода частенько між ними бувають», тому «сусідоньки любо собі розмовляють» [2, с. 40]. У вірші «Дітвора» авторка розкриває одну з найголовніших проблем – стосунки між дітьми й дорослими. Перед нами дівчина Галя, яка порвала новесеньку спідничку й боїться повернутися додому, бо «б'тиме ще мати». Її подруга Оріся погоджується допомогти: піти до Галиної бабусі й розказати їй про «горе» дівчини. Оріся, як вітерець, полетіла в село до заможної бабусі, яка «дасть шагів із п'ять» (шаг – дрібна розмінна монета вартістю півкопійки – авт.) [2, с. 47]. Мораль поезії в кінці твору звучить як настанова і для дітей, і для дорослих:

Буде гоже все
У тих діточок, що бояться
Сварки, бо несе
Тая сварка, всяке лихо!..
Треба так робить,
Щоб без сварки любо й тихо
Діткам в світі жити! [2, с. 48].

Потреби в формуванні товариських, приязних стосунків між людьми, взаємодопомоги не можна заперечити, але Олена Пчілка доводить їхню важливість не лише через змалювання безпосередніх стосунків

між персонажами, а й намаганням безпосередньо від себе довести важливість такої поведінки.

Твори із виховання надзвичайно мудрі («Мудра кицька», «Котова наука»), дотепні та цікаві («Хатні музики й слухачі»), крім того, ще й легко запам'ятовуються. Так, у вірші «Діточкам» виховується дбайливе ставлення до рідної природи, її мальовничої краси:

Гайда, дітки, у садок!
Любо там та мило!
Скільки всяких там квіток
Сей рік уродило! [2, с. 32].

Через образи «мудрої кицьки», «зайчика-джигунчика», «буцула недоброго», «замисленого котика» грайливо і жартома Олена Пчілка привертала увагу дітей до науки та літератури:

Ну й розумний же наш котик!
Він книжки читає;
І читає, й розбирає
Та на ус мотає [2, с. 36].

В оповіданнях та казках письменниці порушує різноманітні морально-етичні проблеми, інколи торкається і соціальних питань, і розв'язання конфліктів. Як правило, все це подається в моралізаторському, дещо сентиментальному плані. Так, в оповіданні «Сосонка» порушується проблема визначення сенсу життя, необхідності зробити вибір. Головна героїня – молода сосонка – знайшовши своє місце в житті, приносить користь іншим: навколо неї водили хороводи діти, весело співаючи і граючись; під час заметілі саме завдяки їй, як орієнтиру, хлопчик знайшов правильний шлях і цим врятував собі життя. В оповіданні «Малий музика Моцарт» Олена Пчілка високо оцінює гідність дитини. Письменниця через образ талановитого музиканта показує маленьким читачам, що і в нас, в Україні, теж є багато здібних, талановитих дітей, які повинні усвідомлювати свою унікальність, пишатися своїми талантами і ні в якому разі не пасувати перед самим «королем». Бо «королів багато, а Моцарт-музика – один» [2, с. 94].

Крім того в першому розділі книжки «Годі, діточки, вам спати!» вміщено байки, які можна поділити на дві групи. В першу відносимо твори, які мають традиційні жанрові ознаки (наявність алегоричних образів, авторської «моралі»), але при цьому письменниця порушує цілком оригінальні для українських байок теми:

– зображення нещирості у стосунках між людьми («Баєчка про цуцика і про його пані»). Перед нами гарненький цуцик Бобко:

Чорний ніс, а білі п'яти:
Ціла пазушка біленька
І панчішки білі знати;
На чолі мав проділь білий –
Отакий то був джигунчик.
З нього й сторож був добрячий
Цілий день дзвенів дзявкунчик! [2, с. 120].

Але раптом господині двору – пані – набридло голосне гавкання Песика, й вона вирішила його комусь віддати. Відсутність авторської «моралі» примушує читача задумуватися не лише над поведінкою персонажів, а і над своїми власними вчинками. Коли люди ні спочатку хтось здається «чудовим», «примельним», а потім раптом перестає подобатися, то невідомо, хто «винний з двох буває», для цього потрібно згадати байку про Песика;

– зображення ледарства. Так, у байці «Котова наука» – Кіт Мурко дорікає хлопчику Петрусеві за погане навчання;

– зображення «маленької» людини, яка займається «маленькими» справами. В байці «Маленький вітрячок» два образи – маленький вітрячок, який служить бідному люду, й паровий млин, «щодня підвод із зерном сила край його дожидало, по одній не бувало! І борошна з нього возила немало тая залізниця, та парова чарівниця по всіх світах!» [2, с. 144]. Під алегоричним образом заховався люди, «що роблять ділечко в житті хоч тихо. Помаленьку, не дивлячись на значного сусіда і не шукаючи бучного сліду» [2, с. 145];

– зображення трагедії особистості. В байці «Орел на визволі» птах, якого довгі роки тримали в неволі темній (у клітці – авт.), опинившись у «вільній розкоші», не знає, що робити з цим. Олена Пчілка висловлює співчуття людині, яка, не маючи волі, втратила всі свої колишні здобутки.

До другої групи байок належать твори, які несуть у собі менше жанрових ознак («мораль» майже відсутня, позбавлені алегоричності, але натомість у них відчутно підвищений ліризм). Це «Дрібненькі грушки», «Найкращі діти», «Миша-городянка і миша-хуторянка». У байках йдеться про те, що не слід лінуватися, не треба прагнути «примарного» успіху, а варто триматися свого звичного середовища; уславлюється материнська любов. Так, у байці «Найкращі діти» письменниця до образів тварин вдається через інтерпретацію фольклорних сюжетів [1, с.15]. До питань мистецтва Олена Пчілка звертається в байках «Дві зваги й дві слави», «Терешко». А в байках «Зілля», «Радощі й смуток», «Совка», «Свинка» узагальнюється етична проблема.

Другий розділ збірки «Годі, діточки, вам спати!» склали фольклорні матеріали, які були записані Оленою Пчілкою на Волині, Полтавщині і в Київщині. Щодо казок, то письменниця оповідає казки про тва-

рин («Лисичка-сестричка й вовк», «Зайчик», «Журавель та Чапля»), соціально-побутові – «Про дідову та про бабину дочку», «Про пастуха», «Добрана пара»), чарівні – «Казка про жадного чоловіка та про гадюку», «Морозова пара». Сміховинки Олени Пчілки за змістом схожі на народні анекдоти, в яких авторка в стислій, переважно гумористичній чи сатиричній формі оповідає про якісь випадки з несподіваним фіналом («У степу», «Злоді», «Розмова», «Незагублений чайник», «Правдива заплава»), взяті з реального народного життя. Також письменниця наводить правила гри в піжмурки та дитячу іграшку «Мудра назва», тому що діти, забавляючись, розуму навчаються [2, с. 310]. Перед читачем постають спотиканки та полтавські швидкомовки, завдяки яким діти, швидко вимовляючи слова, розвивають свою мову та кмітливість [2, с. 312-313]. А ще Олена Пчілка пропонує 62 загадки з відгадками, 5 шарад і прислів'я з приказками.

Виховані народними творами найдавнішого зразка не дивно, що майже всі Косачівські діти стали етнографами та фольклористами. Пропагуючи народну творчість, Олена Пчілка намагалася розбудити в нащадків національну свідомість. Виходячи з власного досвіду виховання, письменниця у своїх творах втілювала «глибинні знання дитячої психології, ґрунтуючись на осяяних чіткою пам'яттю спостереженнях з власного дитинства» [1, с. 75].

Будучи активною громадською діячкою, Ольга Петрівна Драгоманова-Косач вважала своїм обов'язком просвітительсько-виховну роботу, тому багато енергії й таланту віддавала справі виховання й освіти українських дітей, «щоб виростили вони перевертнями, щоб звикали шанувати своє рідне» [2, с.9], бо

Діти – се наш дорогий скарб,
се наша надія,
се – молода Україна [2, с. 3].

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Мірошніченко Лариса. Олена Пчілка про світ дитини / Лариса Мірошніченко // Вічні Берегині України: Наук. пр. й розвідки до 150-річчя від дня народження Олени Пчілки та 130-річчя від дня народження Лесі Українки / Редкол.: М.О. Іванюк (голова) та ін.. – Новгород-Волинський: НОВОград, 2001. – С. 74-77.
Miroshnichenko Larusa. Olena Pchilka pro svit dutunu / Larusa Miroshnichenko // Vichni Bereguni Ukrainu: Nayk. pr. j rozvidku do 150-richchja vid dnja narodzhennja Oleny Pchilku ta 130-richchja vid dnja narodzhennja Lesi Ukrainku / Redkol.: M.O.Ivanjuk (golova) ta insh.. – Novgorod-Volynsk'kuj: NOVOgrad, 2001. – S. 74-77.
2. Пчілка Олена. Годі, діточки, вам спати! / Олена Пчілка. – К.: "Веселка", 1991. – 335 с.
Pchilka Olena. Godi, ditochku, vam spat'! / Olena Pchilka. – K.: "Veselka", 1991. – 335 s.
3. Сиротенко В.П. Дитяча література з основами літературознавства / В.П.Сиротенко. – Лекційно-практичні та методичні матеріали. Посібник для студентів спеціальності "Початкове навчання". – Слов'янськ: СДПУ, 2011. – 272 с.
Surotenko V.P. Dutjacha literatyra z osnovamu literatyroznavstva / V.P.Surotenko. – Lekchiqno-praktuchni ta metoduchni material. Posibnuk dlja stydentiv special'nosti "Pochatkove navchannja". – Slov'jans'k: SDPU, 2011. – 272 s.

Lysenko N.V., Chechikova A.V. Olena Pchilka's book "Stop, children, to sleep!": esthetic and informative value

Abstract. The article deals with the complex research of the collection of Olena Pchilka "Stop, children, to sleep!". Researchers defined groups of works for children and systematized its genre-style and ideological thematic features. Authors of article grounded the esthetic and informative value of the collection of children's education.

Keywords: collection, poetry, fable, story, folklore records

Лысенко Н.В., Чечикова А.В.

Книга Елены Пчилки «Хватит, деточки, вам спать!»: эстетическая и познавательная ценность

Аннотация. В статье совершенно комплексное исследование сборника Елены Пчилки «Хватит, деточки, вам спать!». Выделив группы произведений для детей, исследователи систематизировали жанрово-стилевые и идейно-тематические особенности. Авторы статьи обосновали эстетическую и познавательную ценность сборника для воспитания детей.

Ключевые слова: сборник, поэзия, басня, рассказ, фольклорные записи

Маслюк М.Г.

Виокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах

Маслюк Маріанна Геннадіївна,

аспірантка кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Подаючи класифікацію імплікатур у сучасній лінгвістиці, авторка дає власне визначення поняттю метафоричного, евфемістичного та антифразисного типів імплікатур. Особливої уваги у статті заслуговує виокремлення одинадцяти типів імплікатур, що виникають при порушенні максим Якості, Кількості, Способу принципу Кооперації Г.П. Грайса. Дослідження виокремлених типів імплікатур проведено на матеріалі фольклору англійської та української мов.

Ключові слова: імплікатура, принцип Кооперації, максими кооперації Г. П. Грайса, порушення максим, метафорична імплікатура, евфемістична імплікатура, антифразисна імплікатура

Вступ. Лінгвістична прагматика, що вивчає функціонування мовних знаків у проекції на інтерактивність суб'єктів комунікації та безпосередньо пов'язана з поняттям імплікатури, нині привертає увагу багатьох учених, серед яких найвідомішими є Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, В.І. Карасик, М.В. Нікітін, І.П. Сусов, K. Bach, R. Carston, W.A. Davis, J.A. Hirschberg, S. Levinson, J. Searle, R.C.S. Walker. Як відомо, імплікатури вивчалися ще античною риторикою, проте саме лінгвопрагматика знаменувала поворот від студіювання структурних особливостей мови до реалізації мови в мовленні. Теорія імплікатур актуалізувала питання про спосіб реалізації імпліцитної інформації: "Яким чином стає можливим мати на думці більше, ніж сказано?" [9, с. 5]. Її цінність полягає в тому, що значення розглядається у сфері мовлення, а не мови. Отже, ми маємо справу з прагматичним значенням, що характеризується проникненням у когнітивну сферу комуніканта, що уможливорює передачу смислу, більшого за виражений буквально.

На сьогодні проблема виокремлення типів імплікатур є дуже актуальною для сучасної прагмалінгвістики і дедалі більшого значення вона набуває у зв'язку із потребою осмислення принципів та особливостей класифікації імплікатур. У нашій науковій розвідці ми розглянемо класифікацію імплікатур Г.П. Грайса та Е. Рольфа. Науковою новизною буде розроблена детальна характеристика можливих типів імплікатур, які виникають при умисному порушенні максим Г.П. Грайса та використання стилістичних фігур мови, що є засобами їх створення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пропонована стаття є продовженням попередніх досліджень, у яких висвітлено питання імплікатур, проблема імпліцитних смислів та засоби реалізації імпліцитності. Зокрема, імплікатуру як спосіб трансляції емоцій мовця на матеріалі сучасного англомовного емотивного дискурсу вивчав В.О. Велівченко. А.М. Ерліхман студіювала засоби реалізації імпліцитності у драматургічному тексті (на матеріалах англомовних п'єс ХХ століття). Проценко О.О. досліджувала імплікативний простір американської поезії ХХ століття у лінгвокогнітивному аспекті. Поетику імпліцитних смислів художнього твору в своїй дисертаційній роботі розглядає М.М. Нагорна. У німецькомовному дискурсі когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів досліджувала Л. Р. Безугла.

Об'єктом нашого дослідження є імплікатури в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є класифікація типів імплікатур відповідно до стилістичних фігур мови, що є засобами їх створення.

Метою пропонованої розвідки є прагматичний аналіз та ідентифікація типів імплікатур, що утворюються через умисне порушення принципу Кооперації Г.П. Грайса. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- 1) навести класифікацію імплікатур Е. Рольфа та Г.П. Грайса;
- 2) розробити детальну характеристику можливих типів імплікатур, які створюються при порушенні максим Г.П. Грайса, а саме максими Якості, Кількості та Способу та використання стилістичних фігур мови;
- 3) дати визначення метафоричній, евфемістичній та антифразисній імплікатурам, що виникають при недотриманні умов максими Якості;
- 4) проілюструвати реалізацію та інтерпретацію метафоричних, евфемістичних та антифразисних імплікатур на прикладах прислів'їв, приказок, усталених порівнянь, ідіом української та англійської мов.

Ілюстративним матеріалом слугують фольклорні тексти української та англійської мов, що добиралися методом суцільної вибірки з таких збірок українського фольклору як "Українські приказки, прислів'я і таке інше" М. Номиса, "Прислів'я та приказки" М. Пазяка, "Кращі прислів'я та приказки українського народу" О.А. Попова, словника стійких народних порівнянь О.С. Юрченка, А.О. Івченка. Прислів'я, приказки, усталені порівняння та ідіоми англійської мови добиралися із наступних пареміологічних словників: The Penguin Dictionary of Proverbs (ed. By R. Fergusson), The Concise Oxford Dictionary of Proverbs (ed. by J. Simpson, J. Speake), The Oxford Dictionary of English Proverbs (ed. by William George Smith), 101 American English Idioms by Harry Collis.

Наукові результати. Херберт Поль Грайс після прочитання циклу лекцій у Гарвардському університеті в 1967 р. та публікаціями "Logic and Conversation"; "Further Notes on Logic and Conversation" [6, 7] вводить поняття імплікатури. Науковець визначає імплікатуру як реальний смисл непрямого (або неконвенційного) висловлення. На відміну від пресупозиції і фонових знань імплікатура стосується не дискурсу в цілому чи його структурно-тематичних блоків, а висловлень, розташованих поряд, визначаючи їх логіко-змістовий зв'язок. Найповніша класифікація імплікатур належить німецькому лінгвісту Ескарду Рольфу, що представлена на рисунку 1 [11, с. 124]:

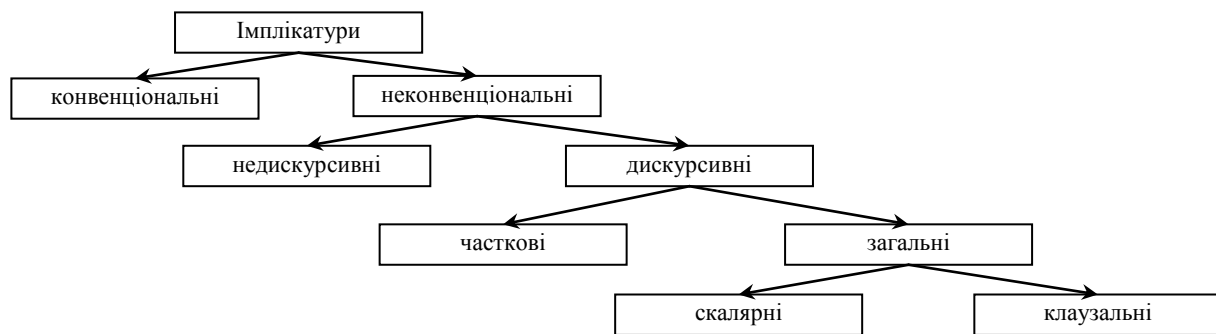

Рис. 1. Класифікація імплікатур Е. Рольфа

Мовознавець услід за Г.П. Грайсом поділяє імплікатури за критерієм 'конвенціональність – неконвенціональність'. Конвенціональність визначається як відповідність слів і граматичних конструкцій загальноприйнятому смислу, тобто наявність конвенціональних імплікатур досягається інтуїтивно [7, с. 25, 31]. Семантичним різновидом конвенційних імплікатур є пресупозиції – ретроспективні інференції з висловлення, що вказують на фонові знання мовця про факти дійсності. Проте, на відміну від імплікатур, пресупозиція має ретроспективний характер і зберігає своє значення при запереченні пропозиції: $p \rightarrow q; \sim p \rightarrow q$.

Неконвенціональні імплікатури поділяються на дискурсивні й недискурсивні імплікатури – залежно від того, які максими покладені в основу їхнього виведення: дискурсивні виводяться на основі принципу Кооперації та дискурсивних максим, недискурсивні – на основі інших максим естетичного, соціального або морального роду.

Виводячи дискурсивні імплікатури, адресат опирається на конвенціональне значення слів, принцип Кооперації та максими, контекст висловлення, фонові знання й той факт, що вся ця інформація є доступною для обох комунікантів [7, с. 31].

Дискурсивні імплікатури поділяються на часткові (*particulized*) і загальні (*generalized*), які розмежовуються за критерієм залежності від контексту [7, с. 32]. На думку Е. Рольфа, критерієм розмежування часткових і загальних імплікатур є інтендованість: часткові імплікатури – інтендовані, загальні – ні.

Часткова й загальна імплікатури протиставляються дослідниками як S-імплікатура (*Speaker-Implicature*) і U-імплікатура (*Utterance-Implicature*) [11, с. 128], авторизована й неавторизована [8, с. 44], актуальна й потенційна імплікатури [5, с. 55]. Якщо передача S-імплікатури входить в інтенцію адресанта, то U-імплікатура є висновком адресата або третьої особи з пропозиції висловлення незалежно від наміру адресанта, причому цей висновок є факультативним.

Загальні імплікатури поділяються на клаузальні й скалярні. Клаузальні не пов'язані з лексико-граматичною шкалою і виводяться із цілого висловлення, тоді як скалярні імплікатури відносяться до лінійної множини мовних одиниць, упорядкованих за ступенем інформативності [10, с. 138].

Оскільки мовець свідомо вкладає імпліцитний смисл у своє висловлювання, то можна стверджувати, що **імплікатура** – це розкодована інтенція невербалізованої інформації, трансляція якої уможливорюється у

результаті навмисного порушення мовцем принципу комунікативної співпраці Г.П. Грайса.

Принцип Кооперації Поля Грайса включає чотири максими, а саме: 1) максиму Якості, тобто принцип спілкування, згідно з яким мовець має говорити тільки те, у чому абсолютно впевнений, при цьому він може довести правильність своїх слів; 2) максиму Кількості, що спонукає говорити тільки по суті, тобто щоб за мінімуму слів було передано максимум інформації; 3) максиму Релевантності, відповідно до якої співрозмовники мають не відволікатися від теми розмови; 4) максиму Манери або Способу, яка наголошує, що слід говорити послідовно, зрозуміло та однозначно [7, р. 26 – 27].

У повсякденній комунікації ці максими часто порушуються, що створює різні типи імплікатур. Так, при недотриманні умов максими Кількості мовець вдається до повторень, образного перебільшення або навпаки зменшення чи й замовчування інформації. Це зазвичай відбувається при використанні таких стилістичних фігур, як тавтологія, гіпербола, літота, еліipsis, апосіопеза. Отже, відповідно утворюються **тавтологічні, гіперболічні, літотичні, еліптичні, апосіопезні імплікатури**.

Максима Способу полягає в ясності висловлювання своїх думок, послідовності й організованості, тобто в униканні незрозумілих пояснень, двозначності чи нелогічності. Порушуючи її, мовець використовує алюзії, перифрази, оксиморони. Таким чином, утворюються **алюзивні, перифразові й оксиморонні імплікатури**.

У нашій науковій розвідці ми детально розглянемо типи дискурсивних S-імплікатур, що виникають при недотриманні умов максими Якості принципу Кооперації Поля Грайса. Порушуючи максиму Якості, мовець зазвичай використовує метафоричні звороти, антифразисні вирази, евфемізми. При цьому, ще раз варто наголосити, що мовець свідомо ігнорує постулатами принципу Кооперації, видтак створення **метафоричних, евфемістичних та антифразисних S-імплікатур** входить в його інтенцію.

Розпочнемо з метафоричного висловлювання. Нас цікавить метафора саме з прагматичної точки зору, а отже процес створення метафоричної імплікатури та механізм її розкодування. Метафорична імплікатура акцентує увагу на аналізі інтенції продуцента метафори й розглядає перенесення значення як функціонування нового смислу, закладеного адресантом у висловлювання.

Отже, **метафорична імплікатура** – це функціонування нового смислу, відмінного від буквального, що зумовлюється навмисним порушенням постулату Якості принципу Кооперації, імпліцитне значення якого ми маємо проінтерпретувати за допомогою розумових операцій мислення.

Ілокутивна сила метафори забезпечує асиміляцію адресата з отриманою інформацією, впливаючи на нього через відчуття. Відношення значення висловлювання і значення, що вкладає мовець, зумовлене знаннями про умови спілкування та володіння спільними з мовцем фоновими уявленнями.

Конвенціональна метафорична імплікатура впливає із загальноприйнятого смислу слів і граматичних конструкцій навіть поза контекстом. У мові кожного народу є фразеологічні вислови, які є конвенціональними метафоричними імплікатурами, наприклад: *аршин прокоптнути* (імплікатура – триматися неприродно прямо); *багато води утекло* (імплікатура – минуло багато часу); *біла ворона* (імплікатура – людина, яка виділяється серед інших чимось незвичайним); *закопувати талант у землю* (імплікатура – не розвивати свої природні здібності); *dressed to the teeth* (бути дуже елегантно одягненим), *all thumbs* (дуже незграбна, неповоротка людина); *get away clean* (уникнути покарання).

Прагматичний ефект метафори зумовлений її імпліцитністю, яка залучає адресата до співтворчості й сприяє успішності комунікації. Конструювання метафоричного смислу в дискурсі полягає в тому, що в процесі продукування метафоричних мовленнєвих актів адресант інтендує за допомогою експліцитного новий пропозиційний смисл – метафоричну пропозицію, та змушує адресата шукати його у висловленні. З точки зору теорії Г.П. Грайса, виникає ситуація, коли очевидна хибність експліцитного смислу висловлення свідчить про експлуатацію максими Якості [2, с. 11].

Загальне уявлення про значення метафоричного висловлювання передає наступна формула: мовець висловлює речення типу $S \in P$, маючи на увазі метафорично, що $S \in R$. Висловлювання $S \in R$ і утворює метафоричну імплікатуру [3, с. 97].

Наведемо приклади метафоричних імплікатур, що передаються за відповідними моделями-формулами $S = P$: *Час – найліпший лікар*, *Своя хата – своя правда*, *Місяць – козацьке сонце*, *Ремесло – золоте дно*, *Слова – полова*, *а праця – диво*, *Hunger is the best cook*, *Honesty is the best policy*, *Virtue is its own reward*, *All of life is a struggle*. При розкодуванні значення цих імплікатур ми отримуємо значення $S = R$. При цьому варто пам'ятати про S-імплікатуру і U-імплікатуру (визначення яких наводилось вище): смисл, що був закладений адресантом, і який виводиться різними адресатами повідомлення, може не збігатися. Тому імплікатури будуть мати множину значень $R_1 \{ \dots \} R_n$.

Наступним типом імплікатури, що виникає при недотриманні постулату Якості принципу Кооперації Грайса є евфемістична імплікатура.

Евфемістична імплікатура – це висновок адресата, що зумовлений розкодуванням реального смислу засобу вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни непристойних, небажаних чи заборонених найменувань.

Не можна не погодитися з О.Й. Шейгал, яка передає сутність евфемістичної субституції у такий спосіб: “Евфемістичне перейменування являє собою результат своєрідного компромісу між семантикою (відбиття сутності денотата) і прагматикою (відбиття інтересів мовця). Евфемізмом позначається щось, що за логікою речей слід було б оцінити негативно, але інтереси мовця змушують оцінити це позитивно, і в той же час вимога максими якості не дозволяє видавати явно чорне за біле. Вихід із цієї ситуації один: визнати чорне чорним, але при цьому зробити вигляд, що воно все-таки не дуже чорне, а, скоріше, лише трохи чорне” [4, с. 189].

У ролі евфемістичних імплікатур як експресивно-стилістичних засобів ошляхетнювання мови часто виступають фразеологізми, усталені вислови, що використовуються замість висловів із негативним оцінним компонентом.

Наприклад, коли ми говоримо про такі неприємні явища, як смерть, фізичні або моральні вади, злочини, ми часто вдаємося до відповідних евфемістичних імплікатурних заміни. Наприклад, замість слова померти вживаються такі фразеологізми як *nimi do Бога*; *nimi do праотців*, *відійти у небыття*; *to breath one's last breath*, *to depart this life*, *to pay one's debt to nature*, *to go to one's last home*, *to go the way of all flesh*, *to join the majority*, *God's acre*; замість убити – *вкоротити віку*; *send somebody to glory*; збожеволіти – *блекотити наїстися*; *be out (take, leave) of one's senses*, *go nuts*; брехати – *думкою багатити*, *відливати кулі*; *feed someone a line*; *string someone along*; образити – *зачепити возом*; зраджувати – *наставляти роги*; *sell someone down the river*; нажитися незаконним шляхом – *нагріти руки*, *зловити рибку в каламутній воді*.

Евфемістичний мовленнєвий акт виражається формулою, що є аналогічною до метафоричної: $S \in P$, а саме імплікатура, яку мовець виводить, позначається як $S \in R$.

На відміну від метафоричних та евфемістичних імплікатур, антифразисна імплікатура спостерігається у висловлюваннях, що нібито мають позитивну оцінку, яка все ж таки заперечується. Характерними їх ознаками є пропозиційна імплікація $P \rightarrow \sim P$, $\sim P \rightarrow P$, тобто іронічне переосмислення та суб'єктивна оцінка. Наприклад: *Добра як з курки молока*, *а з верби петрушки*; *Користь як з цапа вовни*; *Like as chalk and cheese*; *Like as the devil loves holy water*.

Отже, **антифразисну імплікатуру** визначаємо як небуквальні аспекти значення, які не визначаються безпосередньо конвенціональною структурою мовних виразів (мовним кодом), а навпаки сприймається в протилежному розумінні.

Антифразисна імплікатура – це смисл, що виводиться на основі перенесення за контрастом і виражає глузливо-критичне ставлення адресанта до предмета зображення. Вона утворюється через умисне порушення максими Якості принципу Кооперації, оскільки стверджуючи P мовець має на увазі протилежне йому R . Антифразисна імплікатура може належати як до дискурсивних, так і до конвенційних імплікатур.

Дискурсивна антифразисна імплікатура актуалізується в дискурсі мовцем і виводиться адресатом у процесі інтеракції. Поза дискурсом цю імплікатуру зрозуміти практично неможливо, наприклад: *Розжалобивсь*,

як вовк над поросям – від'їв ніжски та й плаче; Пожалив вовк кобилу – зоставив хвіст і гриву; The wolf was sorry for the mare and ate her up with love and care.

Конвенційна антифразисна імплікатура сприймаються адресатом як звичайний смисл, що впливає із загальноприйнятого значення слів і граматичних конструкцій, тому, щоб вивести її, треба зробити певне інтелектуальне зусилля, наприклад: *Користь як з торішнього снігу; As welcome as snow in harvest; Пара як миша з волон; Приятель як свиня мішкової, Like as an apple to an oyster*. Отже, імплікатурою цих антифразисів є антонімічне значення антецедента, що в контексті набуває протилежного значення, карикатурності, дисгармонії, навіть абсурдності.

Розглянемо ряд конвенційних антифразисних імплікатур, що представлені усталеними порівняннями: *As fierce as a lion of Cotswold, As fierce as a lion with a white face, As bold as a Lammermoor lion; Відважний як заєць*. Їх пресупозицією є наші фонові знання, що *the lion of Cotswold, a lion with a white face, a Lammermoor lion* – це перифраза вівці, а *заєць* – уособлення зовсім неспівомірної істоти. Відповідно до формули пропозиційної імплікації $P \rightarrow \sim P, \sim P \rightarrow P$, де за P ми беремо ознаку могутності й сміливості, отримуємо значення прямо протилежне висловленому. Отже, врахувавши пресупозицію висловлювання, антифразисною імплікатурою є виведений смисл “боязка людина”, тобто ці усталені порівняння характеризують неспівомірну, слабодушу людину.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Batsevich F.S. *Osnovi komunikativnoy lingvistiki: podruchnik / Floriy Sergiyovich Batsevich*. – K.: Vidavniy tsentr “Akademiya”, 2004. – 344 s.
3. Гончарова Н.Н. Когнитивные основания интерпретации иноязычных текстов (на материале англоязычных художественных текстов): автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Наталия Николаевна Гончарова; МГЛУ. – М., 2001. – 24 с.
4. Goncharova N.N. *Kognitivnyye osnovaniya interpretatsii inozhazychnykh tekstov (na materiale angloyazychnykh khudozhestvennykh tekstov): avtoref. dis... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 "Germansk'kiye yazyki"* / Nataliya Nikolayevna Goncharova; MGLU. – M., 2001. – 24 s.
5. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница: “Нова Книга”, 2009. – 271 с.
6. Susov I. P. *Lingvisticheskaya pragmatika / Ivan Pavlovich Susov*. – Vinnitsa: “Nova Kniga”, 2009. – 271 s.
7. Шейгал Е.И. Семантика политического дискурса: монография / Елена Иосифовна Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.

Висновки. Імплікатура не є властивістю мови, а наслідком порушення мовцем максим спілкування принципу Кооперації Г.П. Грайса, а також використання певних стилістичних фігур мови, які є засобами створення імплікатур.

Отже, основними типами імплікатур відповідно до цих двох складових є метафоричні, евфемістичні, антифразисні (порушення максими Якості), апосіопезні, тавтологічні, гіперболічні, літотичні, еліптичні (порушення максими Кількості), алюзивні, перифразові та оксиморонні імплікатури (порушення максими Способу).

Смислова інтерпретація фольклорних текстів, тобто розкодування реального значення або виведення імплікатур з прислів'їв, приказок, усталених порівнянь, ідіом української та англійської мов здійснюється на основі врахування конкретного контексту, спільних фонових знань співрозмовників, а також етнокультурних особливостей семантики цих висловлювань. Це зумовлює взаємодію експліцитних та імпліцитних компонентів змісту певного висловлювання. Таким чином, імплікатурно реалізована інформація, переплітаючись з експліцитною, відіграє суттєву роль у досягненні мовцем своєї комунікативної мети й дозволяє виводити з повідомлення мовця змістові компоненти, які, будучи не сказаними, набувають важливого значення.

Maslyuk M. The eduction of the implicature types in the Ukrainian and English languages

Abstract. The article presents the implicature classification in the modern linguistics. The author identifies the notions of metaphorical, euphemistic and antiphrastic implicature types. The thorough attention is paid to the process of implicatures elicitation. The paper provides eleven possible implicature types that are formed due to the violation of Grice's maxims: maxim of Quality, maxim of Quantity and maxim of Manner. The examples which illustrate the metaphoric, euphemistic and antiphrastic implicature types are taken from the English and Ukrainian folklore.

Keywords: implicature, Gricean maxims, Cooperative Principle, violation of maxims, metaphoric implicature, euphemistic implicature, antiphrastic implicature

Маслюк М.Г. Выделение типов импликатур в украинском и английском языках

Аннотация. Приводя классификацию импликатур в современной лингвистике, автор определяет понятие метафорического, евфемистического и антифразисного типов импликатур. Особенное внимание в статье сосредоточивается на выделении одиннадцати типов импликатур, возникающих в результате не соблюдения максим принципа Кооперации Г.П. Грайса. Исследование импликатур проводится на материале фольклора английского и украинского языков.

Ключевые слова: импликатура, максимы Грайса, принцип Кооперации, нарушение максим, метафорическая импликатура, евфемистическая импликатура, антифразисная импликатура

Петрик Т.В.

Ченнелінг-дискурс: структура та прагматика

*Петрик Тетяна Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна*

Анотація У статті зацентовано на визначенні дискурсу, подано типові риси ченнелінг-комунікації та продукowanego нею ченнелінг-дискурсу. На матеріалі ченнелінгів Крайона описуються особливості мовної особистості адресанта, типологія адресата, подається поетапна характеристика процесу ченнелінга, а також опис ступеню взаємодії адресанта та медіатора (ченнелера) на кожному з етапів ченнелінга, обґрунтовується твердження, що ченнелінг є процесом синтезу мисленнєво-мовленнєвої діяльності адресанта та ченнелера. Проаналізовано основні структурні та семантичні особливості мовних засобів, що передають наміри адресанта.

Ключові слова: дискурс, ченнелінг, ченнелер, адресант, адресат, комунікативна намір

Хоча дискурс становить об'єкт вивчення різних напрямків сучасної лінгвістики протягом значного відтинку часу, сам термін й досі залишається багатозначним, а його постійне розширення свідчить, що дискурс належить до лінгвістичних універсалій. Під терміном “дискурс” розуміють загальну ідею, що мова структурована згідно шаблонів, які зумовлюють мовленнєву діяльність людей у різних сферах соціального життя [8, с. 17]. У лінгвістиці термін “дискурс” використовується для позначення доволі різних одиниць: “мовлення, вписане в комунікативну ситуацію” [4, с. 11], “мовленнєвий потік”, складне синтаксичне ціле, текст, окремий тип ментальності, вербалізована свідомість тощо.

Дана праця носить суто лінгвістичний характер, тобто нас цікавить тлумачення дискурсу як явища власне лінгвістичного. Мета дослідження передбачає поєднання кількох підходів для повноти опису явища, тому порівнюємо різні погляди на проблему дискурсу. Т.М. Ніколаєва визначає дискурс як “багатозначний термін лінгвістики тексту... : 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, зв'язаних між собою за змістом; 5) мовленнєвий твір” [7, с. 468]. За В.Г. Борботько, дискурс – це текст, який складається з комунікативних одиниць мови у постійному смислово-зв'язку і, тому ми сприймаємо дискурс як цілісне утворення [3]. В рамках формально-структурного підходу дискурс – це не лише “данність тексту”, але й системно-мовні структури цілого тексту [5, с. 154], і “мовленнєво-мисленнєвий процес, який призводить до утворення структури” [3, с. 1]. У когнітивно-комунікативному моделюванні під дискурсом розуміється взаємозв'язок між мовою та дійсністю, який забезпечує розуміння світу: “значущою є не стільки сама ситуація, скільки її інтерпретація чи уявлення про неї учасників комунікації” [5, с. 156]. У функціонально-структурній парадигмі текст – продукт, а дискурс – процес [1, с. 24]. Ще один підхід базується на понятті мовної особистості [6, с. 38]: в організації дискурсу активне начало належить суб'єкту дискурсу – конкретній особистості, яка здатна планувати мовленнєві дії, їх контролювати та коректувати.

Метою статті є опис ченнелінг-дискурсу (та мовної особистості продуцента даного дискурсу), виявлення його типологічних характеристик, встановлення актантів дискурсу. Сучасні лінгвістичні дослідження, об'єктом яких виступає певний тип дискурсу, пропонують не лише додаткові критерії для виокремлення певного дискурсу, але й нове розуміння принципів його класифікації. Це пов'язано з тим, що із розвитком суспільства розвиваються й нові типи/модуси

комунікації або видозмінюються та отримують подальший розвиток вже існуючі. Як наслідок, виникають нові види дискурсу або ж нові жанрові вкраплення у той чи інший дискурс. Таким чином, питання класифікації дискурсу залишається відкритим і дослідження, присвячені цій проблематиці, не втрачають своєї актуальності.

У дослідженні ченнелінг-дискурсу як окремого типу, вважаємо за необхідне торкнутись критеріїв класифікації, виявити наскільки він вписується у традиційні тлумачення. Спершу звернемося до поділу дискурсу на усний/письмовий. Навіть тут необхідне розширене тлумачення дискурсу, так як у процесі ченнелінг-комунікації задіяні не лише органи слуху/зору, а й ментальне спілкування, схоже на телепатію. Термін “ченнелінг” (англійське channeling – “передача, зв'язок”) виник на позначення способу комунікації з безтілесним розумом-свідомістю за посередництва людини-ченнелера (“медіатора” комунікації). Зазвичай ченнелер перебуває у розслабленому стані/трансі й інша сутність (безтілесний розум) має можливість контролювати його особистість, тіло, свідомість. Таким чином, ченнелінг-дискурс – це і продукт (текст, надиктований духовною істотою), і процес (сеанс ченнелінга як одна із моделей комунікативних ситуацій). Оскільки інформація йде не напругу, а за посередництва ченнелера, продукт, який ми отримуємо (текст/аудіо запис), є певною мірою синтезом комунікативно-мисленнєвої діяльності двох істот: людини-ченнелера та вищої духовної сутності. Для лінгвістичного дослідження цікавим є як результат ченнелінга (з точки зору інформативної складової, жанрових різновидів, засобів передачі концептуальної моделі світу та прагматичних установок адресанта), так і сам процес “трансляції” когнітивних моделей та концептів адресанта.

Ченнелінг-“трансляція” поєднує 4 фази: 1) подача інформаційного потоку адресантом у вигляді смислопакетів (одиниць ментального плану) шляхом телепатичного навіювання; 2) осмислення інформації “каналом”-ченнелером; 3) адаптація понять іншомірного світу; 4) вербалізація отриманої інформації. В межах першої фази ми можемо говорити про мовну особистість адресанта, однак потрібно внести певні доповнення до визначення, даного Ю.Н. Карауловим. Дослідник вважає, що мовна особистість – це людина, яка здатна створювати та сприймати тексти, що різняться за “а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною та точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю” [6, с. 57]. Оскільки у ченнелінг-дискурсі адресантом комунікації виступає істота

вищого, аніж людина, порядку, ми не можемо обмежитись цією тезою. Звичайно ж, спосіб комунікації у безтілесного розуму не схожий на людський, про що говорить у своїх ченнелінгах Крайон: *My communications are actually independent of any language. I speak to you in «thought packages» and «idea groups», translated into your words so that you can understand* [9, с. 13]. Видається доцільним зробити уточнення до трактування терміну “мовна особистість”: по-перше, це – розумна істота, наділена індивідуальною свідомістю; по-друге, вона здатна створювати та сприймати дискурсивні одиниці як у вигляді текстів, так і у вигляді лінійно представлених мислеобразів.

Друга та третя фази ченнелінга поєднують процеси мисленнєво-мовленнєвої діяльності двох істот: людини та вищої духовної сутності. Тобто, ми можемо говорити про процес синтезу, результатом якого і є тексти/записи ченнелінга. На етапі адаптації понять постає проблема відсутності адекватних мовних одиниць для передачі концептів, присутніх у концептосфері духовної істоти, але відсутніх у людській. Заповнення лакуни йде шляхом дескриптивної подачі або прийняття умовного знаку на позначення концепту. Певні поняття недоступні людській свідомості, тобто, людська концептосфера є вужчою обмеженістю так званим “імплантом”: *I wish I could impart to you what it is like to be the entity that I am, but there are basic human implants of psychological restriction that simply will not let you understand* [9, с. 14]. З огляду на те, що рівень мовної особистості визначається як широтою спектру мовних засобів, так і кількістю та об’ємом концептів, які вона застосовує, подаючи бачення світу, можна сказати, що адресант ченнелінга як мовна особистість є рівнем вище від ченнелера (оскільки його концептосфера включає більшу кількість концептів, порівняно з тими, якими оперує людина на даному етапі) і задля того, щоб подати нову для адресата інформацію, він змушений проводити паралелі та аналогії до тих понять, які недоступні людському розумінню: *This is difficult, for I deal with human beings who are single-digit dimensional creatures, and Spirit deals in multiple dimensions* [12].

Третя фаза ченнелінга схожа на процес перекладу, з відмінністю у тому, що ченнелеру доводиться “перекладати” концепти, подані у вигляді мислеобразів, тобто “медіатор” трансформує інформацію і за допомогою мовних одиниць створює текст, доступний для розуміння: *“I speak to you ... through my partner; but I cannot use language as you know it, so the actual words are still being translated through his mind”* [9, с. 13]. Процес “перекладу” концептів, відсутніх у людській концептосфері схожий на переклад ідіом: за відсутності лексеми чи словосполучення, які повністю передають увесь семантичний об’єм концепту, подається опис або семантика, яка створює схожий асоціативний образ.

Четверта фаза ченнелінга (відтворення послання лінгвальними та паралінгвальними засобами), є власне процесом створення тексту шляхом автоматичного письма/друку або озвучення переданої інформації. Продукт, отриманий під час цієї фази, можна розподілити за базовим принципом: усний – письмовий дискурс. Щодо попередніх фаз, не можливо їх описати як усну чи письмову комунікацію, так як канал неможливо визначити як акустичний чи візуальний, оскільки

ки інформація “звучить” чи “демонструється” у голові ченнелера, а не сприймається органами чуття. На нашу думку, ченнелінг-дискурс можна умовно поділити на два підтипи: ментально-усний та ментально-письмовий.

Як бачимо, ченнелінг-дискурсу притаманні абсолютно унікальні дискурсивні особливості: нетиповий адресант (вища духовна сутність), наявність медіатора комунікації – ченнелера (людини, яка у трансовому стані “приймає” інформацію у вигляді мислепакетів) та енергетичний “супровід” живого процесу ченнелінга (присутні на сеансі повідомляють про те, що їх огортає енергія).

За кожним текстом стоїть мовна особистість, яка володіє мовною системою [6, с. 7], тому образ автора (адресанта) присутній у всіх типах текстів і реконструюється значно легше, ніж адресат, оскільки текст є об’єктивацією думки та мови автора, а, отже, й вираженням його особистості. Аналіз текстів ченнелінга Крайона виявив певну схожість адресанта цього типу дискурсу із адресантом у ЗМІ, оскільки, якщо виходити із якісного параметра, то адресант постає не як окрема особистість, яка виступає виключно від себе, але як особистість соціальна, що репрезентує певну групу індивідуумів (у нашому випадку – вищих істот з паралельного плану буття), тобто виконує свою певну соціальну місію. При цьому, звичайно ж, адресант виявляє себе як особистість, але перш за все, виражає позицію великої групи подібних йому істот, їх ідеали та прагнення, виконуючи спільну функцію: *My entity is one of service. There are many kinds of entities, but the number is always the same. We are constant, and reflect the whole at all times. We are all linked together. We are the great “I AM” as your scriptures call God. When I send the message “I AM Kryon,” there is a communication that I belong to the whole, and my signature is Kryon. We are God* [9, с. 16]. Ця функція – в служінні людству і планеті як невід’ємним частинам одного цілого (*...the Earth is your parent and your partner. The two of you are symbiotic travelers through the galaxy, and need each other's respect on a continual basis* [11, с. 25]); надання інформації про майбутні зміни в житті й свідомості людей, пов’язані зі зміною магнітних полюсів (*The grid change will affect the land.* [11, с. 25]) та роз’яснення унікальності людства, яке проходить через досвід, досі незнаний у Всесвіті (*All know of your path, and we stand in awe* [11, с. 42]).

Характерною особливістю ченнелінг-дискурсу Крайона є егоцентровані висловлювання, тобто особистість адресанта частково представлена у висловлюваннях про самого себе. Репрезентуючи себе як представника духовних істот (*I represent Spirit* [11, с. 20]), Крайон виокремлює специфічні особливості та функції, притаманні лише йому, зазначаючи, що він належить до магнетичної служби (*I am Kryon, of magnetic service* [9, с. 13]). Знаходимо й інформацію про те, що Крайон не є і ніколи не був людиною (*I have never been a human or anything else but Kryon* [9, с. 15]), про його вік, який обчислюється еонами земного часу (*The creation of your grid system took eons of Earth time* [9, с. 27]), про ім’я та терміни перебування “на службі”, особливості цієї “служби” (створення магнітної решітки Землі, яка відповідає за розумове та фізичне здоров’я людства, та переполосування цієї решітки): *I*

have created the magnetic grid system of your planet. I have been here two other times since, for major global adjustment. This is my third adjustment, and my fourth and final visit [9, с. 27]).

Антропоцентричний характер ченнелінг-дискурсу виражається в різноманітних проявах авторської присутності в тексті, яка експлікується особовими та присвійними займенниками: це і “Я”-репрезентація (модель АВТОР), коли адресант виступає як індивідуум, і “Ми”-репрезентація (модель АВТОР + СОЦІУМ (у нашому випадку соціум – це духовні істоти Всесвіту)). У випадку “Ми”-репрезентації частіше зустрічаємо прояви “Ми-корпоративного”, коли комуніканти належать до різних комунікативних груп і адресант постає в образі слуги адресата. Це експліковано за допомогою лексем *servant, to serve* та словосполучень, *my service, to be of service: The truth is that you sit before your servant Kryon!* [11, с. 17], *There is great honor in their eyes, for they serve you completely* [11, с. 42]. Серед “Ми”-репрезентацій зустрічаємо й випадки так званого “Ми-інклюзивного” – адресант асоціює себе з адресатом (модель АВТОР + АДРЕСАТ). Вказуючи на свою божественну сутність, своє походження з першоджерела, Крайон підносить людину до такого ж високого статусу, стверджує, що ми належимо до однієї родини: *We are God. You are a piece of God, and you have the power to become as high on your side of the veil as you were before you came...* [9, с. 16].

Звичайно ж, творення тексту зумовлене комунікативними намірами автора, тобто його інтенцією, яка є важливим компонентом у схемі *Адресант – інтенція – текст – адресат – декодування – вплив* і належить одного із трьох рівнів, що складають структуру мовної особистості – прагматичного, який включає цілі, мотиви, інтереси, настанови та інтенціональності. Кожна істота, вступаючи в інтеракцію в процесі дискурсивної діяльності, керується власними інтенціями та оперує широким спектром стратегій. Стратегія може бути спрямована на переконання партнера здійснити/не здійснювати щось, на завоювання власного авторитету, на зміну світогляду адресата тощо [6, с. 162]. Аналізуючи ченнелінг-дискурс, продуцентом якого виступає Крайон, виявляємо експліковані у словах Крайона ряд намірів, серед яких: надати інформацію, дати пораду, застерегти, виявити почуття, змінити світогляд адресата.

Інтенція “надати інформацію” реалізується за допомогою лексем та словосполучень *to give a look, to speak of, to tell, to have a revelation, to come with the news, (to give/ serve with) the information: ... but now I have a revelation for you: This ancient channelling was purposely kept confusing and vague* [9, с. 30]. Інформація стосується основ релігії та світогляду. Крайон подає власну інтерпретацію метафізичної системи вірувань, Святого Письма та місії Христа: *Immediately, Kryon gave us a very loving look at a prime issue: The subject of Jesus Christ, who he really is, and a good synopsis of the Metaphysical belief system. Kryon even gave us new interpretations of the Holy Scripture* [9, с. 10]. Не зважаючи на різноманітну тематику послань Крайона, всі вони підпорядковані глобальній меті: допомогти людству усвідомити свою божественну природу й сили, які “сплять” в кожній людині, навчити людство

використовувати свій потенціал: *Everything that I do here is focused into one purpose: to give you peace over the change, and to give you information that will make so much sense to you that you will self-enable your entity and take the power which belongs to you* [11, с. 22].

Інтенція “дати пораду” реалізується у словосполученні *to give advice: I honor your valuable entity and give you advice in love* [11, с. 17] та за допомогою лексем *explain: Let me explain this again more clearly* [11, с. 18]. Ще одним маркером виступає наказовий спосіб: *Ask for guidance from spirit* [9, с. 32], *Be aware: Do not limit the healing you ask for. The love source has no limitation* [9, с. 37].

Інтенція “застерегти” знаходить своє вираження у конструкціях із заперечним прийменником *without* та прислівником *never* у поєднанні з дієсловами у майбутньому часі, які інформують адресата, що без певних змін багато що залишиться недосяжним для людини, або навіть призведе до її загибелі: *I am not here to tell you that my third adjustment will require your termination, but without some understanding many of you will terminate yourselves anyway* [9, с. 27].

Реалізацію інтенції “змінити свідомість адресата” простежуємо у реченнях з експліцитними маркерами у вигляді словосполучення *consciousness change: This consciousness change has earned humans a New Age and the self-empowerment that is now upon you. It is why I communicate to you at all, and the reason for my extended stay here* [11, с. 30]. Крайон пропонує відкинути старі догми, поняття та страхи і усвідомити свою глибинну сутність. Якщо ж людина опиратиметься змінам, життя її буде коротким та сповненим страхів (інтенція застерегти): *It will agree with your changes when you move in a direction with those attributes, and will cooperate with your life as you co-create with it. It will do the opposite if you do nothing and don't move at all spiritually. There is no punishment implied here at all, just a lack of growth and a shorter life of being uncomfortable and fearful* [11, с. 22]. Таким чином у ченнелінг-дискурсі Крайона простежується низка комунікативних намірів адресанта, які знаходять своє мовне вираження як у лексемах та словосполученнях, які є центральними компонентами відповідних тематичних аспектів інтенцій, так і за допомогою опосередкованих вказівок на мету комунікації.

Другим актантом у ченнелінг-комунікації виступає адресат. Ф.С. Бацевич зазначає, що адресат є “кінцевим “споживачем” повідомлення, створеного адресантом; особа, яка сприймає повідомлення і відповідно до своїх когнітивних стратегій, контекстних і ситуативних умов інтерпретує повідомлення адресанта” [2, с. 106]. У ченнелінг-дискурсі Крайона особистість адресата відтворюється легко: цей антропокомпонент експлікується як у самому дискурсі прямим описом читача, так і у передмовах Лі Керолла. Інформація є для тих, хто трактує буття з точки зору метафізики: *Kryon is speaking directly to humans in the western world through these writings... This writing is for the more Metaphysical of you* [9, с. 11]. *Those of you with some knowledge of the Universal belief system will be more at home with what is to come* [9, с. 11], для “працівників світла”: *I speak ... to all light workers* [11, с. 31] та цілителів: *Healers ... are you paying attention?* [11, с. 34]. Для незнайомих зі світоглядом, де панують вселенська система вірувань та закони Всесвіту,

інформація може видаватись дивною: *If you have no knowledge of the Metaphysical belief system, I suggest you read more about it ...; otherwise what follows may sound very strange* [9, с. 11]. Ченнелер зазначає, що послання – не для групи зі специфічним баченням світу, а для пересічної людини, оскільки Крайон наголошує на простоті та доступності викладу інформації: *Kryon wants me to write for the common person, not the one who has been part of the «New Age» movement for years ... He admonished me ... to keep the process simple and direct* [9, с. 11]. Штрихом до портрету адресата є його роль “учня”, який проходить черговий урок у своїй теперішній інкарнації (*You are the ones in lesson, and you are the ones who are the special ones walking on this planet* [10, с. 14]), а адресант (Крайон) виступає його порадицею та проводирем (*I honor your valuable entity and give you advice in love* [11, с. 17]). Тут ми простежуємо прояви такого аспекту адресованості, як апелятивність (звертання до адресата та спонукання його до мовленнєвих, актуальних або емоційних дій): *Heal the sick. Show the power!* [9, с. 37], *Share with them the message of Love for the planet* [11, с. 27].

Дослідження дозволило виявити характерні риси, властиві виключно ченнелінгу, а отже до існуючих типів дискурсу можна додати й ченнелінг-дискурс. Його особливість виявляється на таких рівнях: а) ка-

нал комунікації: ментально-усний або ментально-письмовий дискурс; б) типологія адресанта: адресант – безтілесна істота вищого порядку, яка спілкується шляхом телепатичної передачі мислеобразів, має певну місію і є виразником ідей та інтересів групи собі подібних істот; в) типологія адресата: тексти ченнелінгів належать до масової літератури, оскільки розраховані на середньостатистичного читача, хоча невідготовлена людина може вважати їх дивними; г) наявність медіатора комунікації та відтворення мислеобразів мовними засобами споріднює процес ченнелінга із перекладом та у поєднанні з іншими характеристиками створює абсолютно унікальний вид дискурсу.

Дослідження цього феномену знаходиться лише на початковому етапі, оскільки багато ключових питань ще отримали висвітлення. Перспективним є подальший аналіз текстів ченнелінга (не лише Крайона, але й таких сутностей як Рамтха чи послання Плеядіанців та багатьох інших) з точки зору відтворення у тексті стилістичних особливостей, прагматичних установок, стратегій/тактик, а також з точки зору моделювання когнітивного простору цих особистостей як кожного зокрема, так і в аспекті порівняння та виділення типологічних рис, жанрових різновидів та структурно-композиційних параметрів ченнелінгів як окремого виду дискурсу та особливого способу комунікації.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Brown G., Yule G. Discourse analysis. – Cambridge: CUP, 1983.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004.
3. Борботько В.Г. Элементы теории дискурса. – Грозный, 1989.
4. Григорьева, В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007.
5. Дейк, Т.А. ван. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – В. 22. – С.153-211.
6. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.
7. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М., Прогресс. 1978. – Вып. 8. – С. 468-469.
8. Филлипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. – Харьков, 2008.
9. Carroll L. Kryon – the End Times. – The Kryon Writings, Inc., 1993.
10. Carroll L. Kryon – don't think like a Human. – The Kryon Writings, Inc., 1994.
11. Carroll L. Kryon – Alchemy of the Human Spirit. – The Kryon Writings, Inc., 1995.
12. http://www.kryon.com/k_27.html
13. Batsevyich F.S. Osnovy komunikativnoyi lnhvistyky. [Fundamentals of communicative linguistics] – K.: Vydavnychyy tsentr “Akademiya”, 2004.
14. Borbot'ko V.H. Élementy teoryy dyskursa [Elements of discourse theory]. – Hroznyy, 1989.
15. Hryhor'eva, V.S. Dyskurs kak élement kommunykativnoho protsesa: prahmalynhvystycheskyy u kohnytyvnyy aspekty [Discourse as an element of communicative process: pragmalinguistic and cognitive aspects]. – Tambov : Yzd-vo Tamb. hos. tekhn. un-ta, 2007.
16. Nikolayeva T.M. Kratkiy slovar' terminov lingvistiki teksta [Concise Dictionary of text linguistics terms] //Novoye v zarubezhnoy lingvistike. – M., Progress. 1978. – Vyp. 8. – S. 468-469.
17. Phillips L. Dzh., Yorgensen M. V. Diskurs-analiz. Teoriya i metod [Discourse analysis. Theory and Method]. – Khar'kov, 2008.

Petryk T.V. Channeling-discourse: structure and pragmatics

The article speculates upon the discourse definition, introduces the typological features of channeling-communication, resulting in channeling-discourse. On the material of Kryon's channeling there were described the peculiarities of the language personality of the addresser, the typology of the addressee, characteristics of the channeling stages as well as the degree of interaction of the addresser and the channeler at each of the stages. The article proves the postulate that channeling is the synthesis of mental-communicative activities of addresser and channeler. Main structural and semantic peculiarities of lingual means rendering the addresser intentions are subjected for analysis.

Key words: discourse, channeling, channeler, addresser, addressee, communicative intentions

Петрик Т.В. Ченнелинг-дискурс: структура и прагматика

Статья акцентирует на определении дискурса, описывает типичные черты ченнелинг-коммуникации и продуцируемого ею ченнелинг-дискурса. На материале ченнелингов Крайона описаны особенности языковой личности адресанта, типология адресата, дана поэтапная характеристика процесса ченнелинга и степень взаимодействия адресанта и ченнеллера на каждом из этапов, обосновано утверждение, что ченнелинг – это синтез мыслительно-языковой деятельности адресанта и ченнеллера. Проанализированы основные структурные и семантические особенности языковых средств передачи намерений адресанта.

Ключевые слова: дискурс, ченнелинг, ченнелер, адресант, адресат, коммуникативное намерение

Роман В.В.

Національно-культурна специфіка адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті (кінець XX ст. – початок XXI ст.)

Роман Вікторія Володимирівна, старший викладач
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Статтю присвячено висвітленню процесу адаптації запозиченої лексики в лінгвістичних працях кінця XX ст. – початку XXI ст. Розкрито головні властивості дослідження національно-культурологічного аспекту освоєння лексичних запозичень у мові-реципієнті. Автор доводить, що саме в лексикологічних працях кінця XX ст. – початку XXI ст., в яких трактується проблеми міжмовних контактів, характерним стає розгляд лінгвістичних фактів, зокрема, у тісному зв'язку з явищами культури. На основі практичного матеріалу висвітлюються особливості вживання лексичних запозичень та їхнє контекстуальне значення. Обґрунтовано, що саме запозичена лексика є одним із найважливіших культурологічних аспектів розвитку структури мови й виступає соціально значимим елементом мовної поведінки носія мови, а також джерелом, яке відбиває культуру етносу. Частину запозичених слів правомірно кваліфікувати як лексеми повного засвоєння, бо вони фіксуються графічними засобами мов, співвідносяться з граматичними класами й категоріями, властивими їй, виявляють словотвірну активність і мають певну культурологічну інформацію.

Ключові слова: національно-культурологічний аспект, процес адаптації, лексичні запозичення, мова-реципієнт, лінгво-історіографічний аспект

Суспільство кінця XX ст. – початку XXI ст. характеризується помітними соціальними, економічними й культурними змінами. Це не могло не знайти відображення в мовних процесах, оскільки загальновідомо, що еволюційні зміни неминуче відбиваються в мові саме в період глобальних перетворень, і в словнику з'являється велика кількість нових слів. Вплив чужомовної культури, зокрема лінгвістичної, відчуває будь-яка мова; вона стає активним реципієнтом нових лексичних одиниць (що відбиває поняття іншомовної культури), а процес запозичення становить масовий характер.

Дискусія щодо доцільності вживання і функціонування лексичних запозичень продовжується й до сьогодні. У той же час проблеми взаємодії мов і культур, процеси збагачення словникового складу мови за рахунок запозичень з інших мов є актуальними впродовж усього періоду існування мовознавства як науки.

Теоретичні питання функціонування і адаптації лексичних запозичень досліджували Б.М. Ажнюк, А.Т. Аксьонова, Л.М. Архипенко, А.О. Брагіна, С.П. Гриценко, Г.В. Дружин, Ю.О. Жлуктенко, І.М. Каминін, Л.П. Кислюк, Л.П. Крисін, У.Л. Мрозіцька, І.В. Нечаєва, С.В. Семчинський, О.А. Стишов та інші.

Водночас подальше опрацювання теми, поява нових матеріалів викликає необхідність нового звернення до проблеми. Проте спеціальних праць лінгвістичного характеру, в яких було б докладно проаналізовані відповідні дослідження вчених кінця XX ст. – початку XXI ст., в мовознавстві немає, чим зумовлюється актуальність обраної теми. Метою пропонованої статті є висвітлення загальних тверджень щодо процесу вживання й адаптації запозичень та характеристика статусу цих мовних одиниць на сучасному етапі розвитку мови, визначення їхнього культурологічного значення. Матеріалом дослідження є запозичені лексеми, вибрані з періодичної літератури.

У працях згаданих вище дослідників багато уваги присвячено процесу запозичення, зокрема, питанню кількісного та якісного оновлення словника мови; цю проблему було порушено в монографіях та дисертаційних дослідженнях А.О. Брагіної [4], Л.П. Крисіна [12], Л.П. Кислюк [13]; питання адаптації іншомовних лексем висвітлювалося в працях Л.П. Крисіна [12],

Л.М. Архипенко [3], І.В. Нечаєвої [15]; змінам у лексико-семантичній системі мови були присвячені роботи Г.В. Дружина [8], І.М. Каминіна [11], Л.П. Кислюк [13], У.Л. Мрозіцької [14]; проблему опису закономірностей функціонування запозичень в умовах сучасної мовної ситуації висвітлено в роботах українських науковців Г.В. Дружина [8], І.М. Каминіна [11]. Учені здійснили спробу встановлення зв'язку між внутрішньосистемними закономірностями мовної еволюції, її зовнішніми факторами в співвідношенні із прагматичними, соціолінгвістичними та лексикографічними аспектами.

Разом із тим питання теорії запозичень досі залишаються суперечливими, а відтак це позначається на вирішенні конкретних практичних завдань. Активізація лексики іншомовного походження зумовлює різноманітні дискусії в суспільстві взагалі та серед лінгвістів зокрема. Проникнення запозичень у лексичну систему пов'язане з зовнішніми (екстралінгвальними) і внутрішніми (інтралінгвальними) чинниками. Зауважимо, що в сучасному мовознавстві спостерігаємо певну неусталеність у позначенні цих понять: мовознавці йменують їх "екстра- та інтралінгвальними" (Л.М. Архипенко, У.Л. Мрозіцька) [3; 14], "мовними" та "позамовними" (О.А. Стишов) [18]. Деякі лінгвісти, А.О. Брагіна, О.А. Стишов [5; 18], висловили думку про те, що часто русійною силою входження й повного осмислення лексичних запозичень є культурна перевага, тобто рівень цивілізаційного й інтелектуального розвитку народу, культурологічний обмін досвідом з представниками різних країн.

Вивчення сучасних процесів запозичення в зіставленні з процесами минулих етапів існування мови дає можливість виявити тенденції мовного розвитку, простежити співвідношення внутрішньомовних та екстралінгвістичних факторів у певні періоди розвитку мови.

У сучасному мовознавстві сформувався напрям вивчення мовних явищ на основі актуалістичного методу, сутність якого полягає у використанні сучасних знань для вивчення минулого та передбачення майбутнього. У лінгвістичній історіографії термін *актуалістичний метод* першим використав і науково обґрунтував В.А. Глушенко. Актуалістичний метод є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового

пізнання [6, с. 6]. Кожна мовна одиниця вивчається в часі, у розвитку, у становленні її в межах системи. Принцип актуалізму полягає в тому, що об'єкти, які не є предметом актуальної дійсності, можуть бути вивчені шляхом порівняння їх з подібними. Реалізація зазначеного принципу передбачає використання численних пізнавальних прийомів і процедур, які у своїй сукупності й уважаються методом актуалізму (точніше, його операційним компонентом). Для актуалістичного методу характерними є елементи теоретичного пізнання: творче сприймання, логічне співставлення накопичених знань про реальність (дедукція), потенційна постановка питання, уявне допущення чи усунення явищ (абстракція).

У нашому дослідженні аспект мовної культури вважається одним з головних чинників повного засвоєння лексичних запозичень, що сприяє накопиченню та розширенню фонду знань носія мови. Лексичні запозичення в мові – один з важливих чинників її розвитку.

Мова – складне, багатоаспектне соціальне явище, яке у своїй сукупності є не лише засобом спілкування й способом передачі інформації, а й представляє історію нації, її особливості, традиції, менталітет, психологію та культуру народу. Як і культура, мова має свою форму і зміст. Але змістом мови є зовсім не ті ідеї та погляди, які з її допомогою дістають можливість матеріального втілення й можуть бути предметом обміну між людьми. Мова є особливим і універсальним способом вираження будь-яких результатів мислення, а також відображення усіх національних особливостей носіїв мови. Отже, мова виступає одним із способів, за допомогою яких може бути виражена культура, і як засіб акумуляції знань культури [17, с. 20-28].

Взаємодія і взаємозбагачення культур може відбиватися на всіх рівнях мовної системи, а також у різних її підсистемах. У мові будь-яка група лексики несе певну культурологічну інформацію. Відомо, що найдинамічнішим рівнем є лексична система, оскільки вона безперервно розвивається, удосконалюється й поповнюється постійно новими мовними одиницями.

Лексична система будь-якої національної мови є найбільш гнучкою та динамічною в порівнянні з іншими системами, які виділяються в мові. Так, В. фон Гумбольдт відзначав, що словниковий склад не можна розглядати в жодному разі як готову, застиглу масу. Не кажучи вже про постійний процес утворення нових слів і словоформ, словниковий запас до того часу, поки мова живе в мовленні народу, є продуктом словотвірного потенціалу, який розвивається й знову відтворюється [7, с.110-112]. Це пов'язане з необхідністю якомога точніше відбити мінливу картину світу й у такий спосіб сприяти більшій ефективності процесу спілкування між людьми. Як відзначає Ю.О. Жлуктенко, "лексика ніколи не може у своєму наявному складі вичерпно відбити всю безмежність людського досвіду й навколишнього світу, тому більшість лексико-семантичних рядів і мікросистем кожної мови перебуває у "відкритому" стані, тобто в постійній схильності до інновацій" [9, с. 126]. Яскравим підтвердженням, що засвідчує динамічний характер мови, є, насамперед, процес запозичення.

У зв'язку з тим що запозичення виступають однією з можливих відповідей на потреби номінації, які ви-

никають в результаті мовних контактів і розширення під впливом інших мовних соціумів, вони є певною економією мовних зусиль, оскільки для заповнення номінативних лакун, що виникли в певній мові, використовуються готові одиниці чужої мови. Запозиченими в нашому дослідженні вважаються лексеми, що набувають національного визнання, мають найміцніші ознаки, завдяки яким і функціонують у мові як одиниці, що несуть цінну культурологічну інформацію і виконують важливу виховну функцію.

Звертаючи увагу на процес запозичення, О.О. Потебня зазначав, що " ... запозичувати – означає брати для того, щоб можна було внести в скарбницю людської культури більше, ніж отримуєш" [16, с. 68]. Такий підхід до питання запозичення дозволяє виявити закономірності, яким підпорядковується розвиток словникового складу мови, пояснити явища, що в ньому відбуваються, виявити їхні причини, визначити зв'язок між історією окремих слів, історією мови та історією народу. Найбільша варіативність функціонування мовних одиниць була помітна під час дослідження мови засобів масової інформації, зокрема, мови газетних і журнальних статей.

Установлено, що на відміну від попередніх періодів розвитку, коли іншомовні слова виникали й уживалися переважно в художньо-белетристичному та розмовному стилях, рідше – у публіцистичі; наприкінці ХХ ст. запозичення поширилися в мові мас-медіа. Засоби масової інформації (ЗМІ) посідають особливе місце у формуванні уявлень про світ, що веде до стихійного складання фонових знань. Доречним у зв'язку з цим видається міркування М.А. Жовтобрюха: "У ній [періодичній пресі] найбільш інтенсивно відбувається творчий процес перевірки, відбору й закріплення у всенародному вживанні лексичних неологізмів, виникнення яких викликане соціальною проблемою" [10, с. 3].

Це зумовлено демократизацією всіх галузей суспільного життя й відповідно до цього свободою вибору слова на радіо- та телепередачах, у статтях, урізноманітненням жанрово-стильової палітри мови, природним намаганням мовців оновити засоби вираження. Як зазначає А.Т. Аксьонова, однією з характерних ознак аналізованого періоду є явище активного входження в мову ЗМІ нових лексичних одиниць з англійської мови, зокрема, її американського варіанта [2]. Адаптація, засвоєння нових запозичень відбувається нерівномірно. Найінтенсивніше освоюються й входять до лексичного складу мови нові іншомовні слова європейського походження та слова інтернаціонального характеру, які поповнюють термінологічні підсистеми, зокрема, політологічну, соціально-економічну, науково-технічну, спортивну, культурологічну тощо. Отже, пізнаючи інокультурну одиницю вже в межах того або іншого контексту, людина спирається на "уяву", що формується культурою, яка оточує його.

Запозичена лексика, як специфічна група слів, оновлює і збагачує словниковий склад мов. Актуальність понять зумовила їхнє адекватне вживання на сучасному етапі; називаючи предмети та явища в нашому житті, вони несуть нову для нас культурну й культурологічну інформацію, а пізнавальна функція мови стимулює входження до її лексику таких груп слів: 1) суспільно-політичної лексики: *брифінг, саміт, рей-*

тинг, електорат, консенсус; 2) науково-технічної лексики: *блюмінг, крекінг, факс, ноу-хау*; 3) лексики, пов'язаної з економікою та підприємницькою діяльністю: *концерн, акція, ваучер, вексель, дивіденд, демпінг, маркетинг, лізинг; аудитор, дебітор, менеджер, бартер, брокер*; 4) лексики, пов'язаної з інформатикою: *ноутбук, сервер, чіп, монітор*; 5) лексики сучасного музичного мистецтва: *кантрі, сингл, саундтрек, саунд, ретро-шоу, шлягер, диск-жокей*; 6) лексики, пов'язаної з рекламною діяльністю: *адвертайзінг, слоган, промоушн, лайтбокс, імідж, іміджмейкер, дайджест*; 7) спортивної лексики: *допінг, тренінг, кікбоксинг, овертайм, шейпінг, аутсайдер*; 8) побутової лексики: *кемпінг, дансинг, шопінг, кабаре*.

Значення запозичених слів, які, утративши частково новизну, мають регулярні словотвірні зв'язки й ознаку загальноживаності, є досить прозорим. Це відбувається завдяки процесу адаптації лексичних запозичень у складі будь-якої національної мови, входженню іншомовних слів у словотвірні парадигми, чіткому граматичному оформленню, наприклад: *спонсор – спонсорський, спонсорство, спонсоровати; демпінг – демпінговий, антидемпінговий, демпінгувати; квота – квотування*.

Значення більшості нових лексичних запозичень вимагають для розуміння ширшого контексту або довідкової літератури. Наведемо декілька прикладів уживання запозичень із газетних і журнальних статей російською та українською мовами: "Творческие удачи в случае Prada [сеть семейных бутиков] равняются финансовым успехам. В 1996 Prada перерастает в Prada Holding BV – один из крупнейших холдингов мировой моды" ("Натали", ноябрь, 2002). *Холдинг* (англ. *holding*) – компанія, що володіє контрольними пакетами акцій інших компаній; компанія-утримувач; компанія-засновник; холдингова компанія, володіння акціями; *бутик* (фр. *boutique*) – модний елітний салон-магазин, де продаються коштовні товари в невеликому обсязі. "На старте нового сезона руководство футбольного клуба обратило внимание на работу с болельщиками, которые посещают стадион и поддерживают команду. Как говорится в официальном пресс-релизе, который распространила пресс-служба, в настоящее время ведутся переговоры об увеличении количества общественного транспорта" ("Салон", №53, 15 июля, 2003). *Прес-реліз* (англ. *press-release*) – офіційне повідомлення для друку. "У формуванні податкової культури населення допомагають нам [Державній податковій адміністрації] волонтеристуденти Українського державного університету водного господарства та природокористування. Студенти самі дізнаються багато потрібної для них інформації, а ще, крім того, роблять важливу державну справу. *Волонтерство* – це світова практика, до якої вирішили вдатися і ми" ("Урядовий кур'єр", № 205, 5 листопада, 2002). *Волонтер* (англ. *volunteer*) – доброволець, людина, яка безкоштовно виконує яку-небудь роботу. "США отменили пошлины на ввоз стали для некоторых стран и видов товаров, исключив из сферы действия пошлин четверть, из всех видов стали. В этих условиях американские производители предпринимают новые шаги, чтобы сохранить протекционистские барьеры" ("Салон", №53, 15 июля, 2003). *Протек-*

ціоністський (англ. *protective*) – захисний, запобіжний.

Іноді важко знайти адекватний національний еквівалент, точно передати семантику лексичного запозичення, адже на практиці виходить так, що слово або вираз є в словнику, але має інше значення. Спроба замінити запозичену лексему часто знижує її культурологічну цінність і сферу функціонування, що у свою чергу призводить до втрати експресивності, "новизни". Проілюструємо вищенаведене твердження ще кількома прикладами: "Йога пришла вместе с потерей интереса к индийским фильмам. Йога – попытка западного человека постичь восточный *релакс*. И принимая сложные асаны, мы, кажется, должны понять простые истины" ("Натали", ноябрь, 2002). *Релакс* (англ. – *relax*) – послаблення, розслаблення, зменшення напруги, відпочинок від роботи. Більшість людей долучаються до мережі Інтернет з метою приватного та професійного спілкування, а також у пошуках інформації. Такі теми, як "*Мультимедії* – інформація", "Новини" – у десятці найпопулярніших пропозицій Інтернету: ними цікавиться майже половина користувачів" ("Німеччина", UK №3 / 2001, червень / липень). *Мультимедії* (англ. *multimedia*) – використання різних засобів інформації.

Нові слова, які з'являються в мові, і нові значення слів мають різну мотивацію: соціальну, традиційно-побутову, емоційно-психологічну, що у свою чергу допомагає людям адекватно й глибоко усвідомлювати світ, який їх оточує, точніше передавати свої думки. Запозичена лексика в цьому випадку є одним із найважливіших культурологічних аспектів розвитку структури мови, виступає соціально значимим елементом мовної поведінки носія мови, а також джерелом, яке відбиває культуру етносу. Придбати ці знання і навички неможливо без урахування всіх змін, які відбуваються в мові в процесі її розвитку, і в першу чергу – без урахування змін у словниковому складі мови.

Проникнення іншомовної лексики до складу мови-реципієнта, її освоєння, інтенсивність проникнення цього процесу фіксується різними лексикографічними довідниками, що відбивають рівень філологічної культури, історію громадської думки, міру національної самосвідомості, соціальне відношення до проблеми запозичення. Тому в процесі практичної роботи з освоєння запозичень можна почерпнути багату культурологічну інформацію, що допоможе орієнтуватися в сучасних текстах, насичених запозиченою лексикою. Культура у цьому випадку сприймається в ширшому етнографічному сенсі як система ідей, традицій, спосіб життя, бачення світу, національний характер, менталітет носіїв мови.

Тож, розглядаючи наукові роботи зазначеного періоду, доходимо висновку, що для лексикологічних праць кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., у яких трактується проблема міжмовних контактів, характерним стає розгляд лінгвістичних явищ, зокрема, у тісному зв'язку з явищами культури. Отже, запозичені лексеми становлять специфічну групу лексики, уживану в засобах масової інформації. Частину запозичених слів правомірно кваліфікувати як лексеми повного засвоєння, бо вони фіксуються графічними засобами мов, співвідносяться з граматичними класами й категорія-

ми, властивими їй, виявляють словотвірну активність і мають певну культурологічну інформацію. Унаслідок досить частої повторюваної фіксації такі лексеми набули певної мовленнєвої регулярності особливо в засобах масової інформації.

Можна передбачити, що кількість запозичених лексем буде постійно зростати протягом певного часу.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCE TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ажнюк Б.М. Слов'янські й неслов'янські запозичення в мові української діаспори / Б.М. Ажнюк // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 145–160.
2. Ажнюк В.М. *Slov'yans'ki i neslov'yans'ki zapozychennya v movi ukrayins'koyi diaspori* [Slavonic and non-slavonic borrowings in the language of the Ukrainian diaspora] / V.M. Azhnyuk // *Movoznavstvo*. – 1998. – № 2–3. – С. 145–160.
3. Аксенова А.Т. Образы американской лингвокультуры в современной русской языковой среде (на материале СМИ) : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Анастасия Теймуразовна Аксенова. – М., 2011. – 18 с.
4. Akseanova A.T. *Obrazy amerikanskoj lingvokul'tury v sovremennoj russkoj yazykovoy srede (na materiale SMi)* : avtoref. diss. na soisk. uch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 "Russkij yazyk" / Anastasiya Teymurazovna Akseanova. – M., 2011. – 18 s.
5. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Людмила Михайлівна Архипенко. – Харків, 2005. – 23 с.
6. Arkhopenko L.M. *Ínshomovni leksichni zapozichennya v Ukraíns'kij movi: yetapi i stupeni adaptatsii (na materialí anglitsizmiv u presi kintsya XX – pochatku XXI st.)* [Foreign languages borrowing in the Ukrainian Language: stages and steps of adaptation (on the materials of anglicisms in press of the end of the XXth – the beginning of the XXIth century)]: Avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 "Ukraíns'ka mova" / Liudmila Mykhailivna Arkhopenko. – Khar'kiv, 2005. – 23 s.
7. Брагина А.А. Лексика и культура страны : изучение лексики в лингвострановедческом аспекте / А.А. Брагина – М. : Рус. яз., 1986. – 152 с.
8. Bragina A.A. *Leksika i kul'tura strany: izuchenie leksiki v lingvostranovedcheskom aspekte* [Lexicon and culture of the country studying of the lexicon in the lingvo-regional and geographic aspect] / A.A. Bragina – M.: Rus. yaz, 1986. – 152 s.
9. Брагина А.А. Неологизмы в русском языке : пособие для студентов и учителей / А.А. Брагина. – М. : Просвещение, 1973. – 224 с.
10. Bragina A.A. *Neologizmy v russkom yazyke: posobiye dlya studentov i uchiteley* [Neologisms in the Russian language: textbook for students and teachers] / A.A. Bragina. – M.: Prosveshcheniye, 1973. – 224 s.
11. Глущенко В.А. Принципы порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / Глущенко Володимир Андрійович / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. О. Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.
12. Glushchenko V.A. *Printsipy porivnyal'no-istorichnogo doslidzheniya v Ukraíns'komu i rosiys'komu movoznavstvi (70-i rr XIX st. – 20-i rr XX st.)* [The principles of comparative-historical investigation in the Ukrainian and Russian linguistics] / Glushchenko Volodimir Andriyovich / NAN Ukraíni, Ín-t movoznavstva ím . O.O. Potebni; vídp. red. O.B. Tkachenko. – Donetsk, 1998. – 222 s.
13. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.

Частина слів адаптується та стабілізується, найбільш життєздатні запозичені лексеми стануть невід'ємною частиною мови.

Перспективи подальших вивчень полягають у більш детальному вивченні тверджень лінгвістів стосовно досліджуваної проблеми.

14. Gumbol'dt V. fon. *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu* [Selected works on linguistics] / Vil'gel'm fon Gumbol'dt. – M.: Progress, 2000. – 400 s.
15. Дружин Г.В. Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Геннадій Вікторович Дружин. – Дніпропетровськ, 2000. – 17 с.
16. Druzhin G.V. *Suchasni leksichni zapozichennya: pragmatika, semantika, sotsiolingvistika* [Modern lexical borrowings: pragmatics, semantics, sociolinguistics]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.02 "Rosíys'ka mova" / Gennadiy Viktorovich Druzhin. – Dnipropetrovsk, 2000. – 17 s.
17. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю.А. Жлуктенко. – К. : Высш. шк., 1974. – 176 с.
18. Zhluktenko Yu.A. *Lingvisticheskiye aspekty dvuyazychiya* [Linguistic aspects of bilingualisms] / Yu.A. Zhluktenko. – K. : Vyssh. shk, 1974. – 176 s.
19. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.) / М.А. Жовтобрюх – К. : Наук. думка, 1970. – 303 с.
20. Zhovtobryukh M.A. *Mova Ukraíns'koj periodichnoï presi (kinets' XIX – pochatok XX st.)* [The language of the Ukrainian periodical press (the end of the XIX – the beginning of the XXst)] / M. A. Zhovtobryukh. – K. : Nauk. dumka, 1970. – 303 s.
21. Каминін І.М. Структурно-семантичне освоєння запозичених слів у сучасній українській літературній мові (на матеріалі побутової лексики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 "Російська мова" / Каминін Ігор Миколайович. – Харків, 1994. – 191 с.
22. Kaminin Í.M. *Strukturno-semantichne osvoénnyia zapozichenikh sliv u suchasnij Ukraíns'kij literaturnij movi (na materialí pobutovoi leksiki)* [Structural and semantic adaptation of borrowed words in modern Ukrainian literary language (based upon everyday vocabulary)]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.02 "Rosíys'ka mova" / Kaminin Ígor Mikolayovich. – Khar'kiv, 1994. – 191 s.
23. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке / Лев Петрович Крысин. – М. : Наука, 1968. – 207 с.
24. Krysin L.P. *Inoyazychnyye slova v sovremennom russkom yazyke* [The foreign words in modern Russian language] / Lev Petrovich Krysin. – M.: Nauka, 1968. – 207 s.
25. Кислюк Л.П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Лариса Павлівна Кислюк. – К., 2000. – 17 с.
26. Kislyuk L.P. *Slovotvirniy potentsial zapozichen' u suchasnij Ukraíns'kij literaturnij movi (na materialí anglíys'kikh ta nímet's'kikh zapozichen')* [Word-formative potential of borrowings in modern Ukrainian literary language]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.15 "Zagal'ne movoznavstvo" / Larisa Pavlivna Kislyuk. – K., 2000. – 17 s.
27. Мрозіцька У.Л. Інтра- та екстралінгвістичні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Уляна Любомирівна Мрозіцька. – К., 2002. – 18 с.
28. Mrozits'ka U.L. *Íntra- ta yekstralíngvístichni chinniki rozvitku movi-retsiپیénta (na materialí latins'kikh zapozichen' v Ukraíns'kij movi)* [Intra- and extralinguistic factors of the development of the

language-recipient (based on Latin borrowings in Ukrainian).]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.15 "Zagal'ne movoznavstvo" / Ulyana Lyubomirivna Mrozits'ka. – K., 2002. – 18 s.

15. Нечаева И.В. Актуальные проблемы письменной адаптации иноязычных заимствований : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Ия Вениаминовна Нечаева. – М., 2008. – 30 с.

Nechayeva I.V. Aktual'nyye problemy pis'mennoy adaptatsii inoyazychnykh zaimstvovaniy [Topical problems of written adaptation of foreign borrowings]: avtoref. dis. na soisk. uch. stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 "Russkiy yazyk" / Iya Veniaminovna Nechayeva. – M., 2008. – 30 s.

16. Потехина А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потехина. – М. : Просвещение, 1968. – 269 с.

Potebnya A.A. Iz zapisok po russkoy grammatike [Notes on Russian grammar] / A.A. Potebnya. – M. :Prosveshcheniye, 1968. – 269 s.

17. Русанівський В.М. Мова і культура / В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1986. – 183 с.

Rusaniv's'kiy V.M. Mova i kul'tura [Language and culture] / V.M. Rusaniv's'kiy. – K.: Naukova dumka, 1986. – 183 s

18. Стишов О.А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 288 с.

Stishov O.A. Ukraïns'ka leksika kintsya XX stolittya (na materialı movi zasobiv masovoï informatsiï) [Ukrainian lexicon of the end of the XXth (based on the language of mass media)] / O.A. Stishov. – K.: Vid. tsentr KNLU, 2003. – 288 s.

19. Chrystal D. Global understanding for global English / David Chrystal. – Вестник МГУ. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 4. – С. 13–28.

СЛОВНИКИ (DICTIONARIES)

20. Словник іношомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К: Довіра, 2000. – 1018 с.

Slovník inšhomovnikh sliv [The dictionary of foreign words] / Uklad. L.O. Pustovit ta in. – K : Dovira, 2000 – 1018 s.

21. Словник іношомовних слів / Уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 608 с.

Slovník inšhomovnikh sliv [The dictionary of foreign words] / Uklad. S.M. Morozov, L.M. Shkaraputa. – K.: Nauk. dumka, 2000. – 608 s.

22. Macmillan English Dictionary. For Advanced Learners. – Oxford. – Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1690p.

Roman V.V. National and cultural specificity of adaptation of lexical borrowings in the language-recipient (the end of the XXth – the beginning of the XXIst century)

Abstract. The article focuses on the scientific investigation dedicated to the process of adaptation of lexical borrowings in the linguistic works (the end of the XXth – the beginning of the XXIst century). The main peculiarities of investigation of national and cultural aspect of adaptation of lexical borrowings in the language-recipient are taken into consideration. The author states the lexicological works (the end of the XXth – the beginning of the XXIst century) dealing with the problem of interlingual contacts outline the investigation of linguistic facts in close relation particularly to cultural phenomena as well. The peculiarities of using lexical borrowings and their contextual meaning are illustrated on the basis of practical material. It is grounded that the lexical borrowings are considered one of the most important cultural aspect of the development of the language structure and socially significant element of language behavior of the native speaker as well as the source reflecting the national culture. A group of words can be certainly qualified as the lexical elements of full adaptation whereas they are fixed by graphic means of language correlated with the grammar classes and categories peculiar to definite language, reveal word formation activity and bear definite cultural and scientific information.

Keywords: national and cultural aspect, process of adaptation, lexical borrowings, stages and degrees of adaptation, language-recipient, linguo-historiographic aspect

Роман В.В. Национально-культурная специфика адаптации лексических заимствований в языке-реципиенте (конец XX в. – начало XXI в.)

Аннотация. Статья посвящена процессу адаптации заимствованной лексики в лингвистических трудах конца XX в. – начало XXI в. Раскрыты основные свойства изучения национально-культурологического аспекта освоения лексических заимствований в языке-реципиенте. Автор доказывает, что именно в лексикологических трудах конца XX в. – начало XXI в., в которых трактуются проблемы межязыковых контактов, характерным становится рассмотрение лингвистических фактов, в частности, в тесной связи с явлениями культуры. На основе практического материала освещаются особенности употребления лексических заимствований и их контекстуальное значение. Обосновано, что именно заимствованная лексика является одним из важнейших культурологических аспектов развития структуры языка и выступает социально значимым элементом речевого поведения носителя языка, а также источником, отражающим культуру этноса. Часть заимствованных слов правомерно квалифицировать как лексемы полного усвоения, так как они фиксируются графическими средствами языка, соотносятся с грамматическими классами и категориями, присущими ему, проявляют словообразовательную активность и имеют определенную культурологическую информацию.

Ключевые слова: национально-культурологический аспект, процесс адаптации, лексические заимствования, мова-реципиент, лингвоисториографический аспект

Слабоуз В.В.

**Теоретичні та історичні передумови дослідження
проблеми лексичного значення власних назв**

*Слабоуз Вікторія Василівна, старший викладач кафедри іноземних мов
Державний Вищий Навчальний Заклад «Донбаський Державний Педагогічний Університет»
м. Слов'янськ, Україна*

Анотація. У статті розглянуто пріоритетні ідеї щодо теоретичних та історичних передумов дослідження проблеми лексичного значення власних назв. Надано докладний аналіз поглядів учених різних напрямків і зроблено висновок, що оніми мають як мовне, так і мовленнєве значення.

Ключові слова: власна назва, лексичне значення, онім, мова, мовлення, десигнат, денотативний, конотативний

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Власні назви (ВН), що утворюють у мові вагомий пласт лексики, привертають увагу вчених з найдавніших часів. Неослабний інтерес філософів, лінгвістів, логіків, психологів та представників інших наук цілком зрозумілий: оніми – це засіб задоволення фундаментальної комунікативної потреби ідентифікації конкретної особи, місця, предмета, тварини, рослини серед великої кількості їм подібних.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ідентифікуюча функція онімів зумовлює історично максимально відкритий характер системи, що виявляється в її постійному поповненні новоствореними іменами. Отже, ми можемо зазначити, що питання про значення власних назв є дискусійним і в даний час актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є огляд й аналіз точок зору вчених різних напрямків щодо питання про значення власних назв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Одностайно визнаючи за визначальну відмітну ознаку онімів індивідуалізуючу функцію, вчені, тим не менше, висловлюють різноманітні судження щодо мовного статусу онімів: у науці все ще продовжується полеміка між прихильниками концепції асимантичності онімів (Дж.Ст. Мілля, А. Нурен, А. Гардінер, О. Функе, Ж. Вандрієс, Дж. Хьюсон, А. А. Реформаторський, О.С. Ахманова, О.М. Галкіна-Федорук, В.І. Безруков, Н.Д. Арутюнова, Л. Єльмелев, З.Г. Ісаєва), їхніми опонентами, які наділяють оніми більш багатим, у порівнянні із загальними назвами, значенням (Х. Джозеф, О. Єсперсен, Х. Серенсен, М. Бреаль, Є. Курилович, Г. Фреге, Б. Рассел), дослідниками, які пропонують компромісне вирішення проблеми – визнання наявності в онімів мовленнєвого значення при відсутності мовного значення (Л. Вейсгербер, В.І. Болотов, М.В. Нікітін, Б.І. Косовський, Є.Б. Шерешевська, Л.І. Василевська, А.В. Суперанська, Дж. Серл, Д.І. Руденко), і мовознавцями, які розвивають тезу про повноправний, хоча й специфічний, мовний статус ВН (С.Д. Кацнельсон, В.А. Ніконов, Н.Г. Комлев, Л.П. Ступін, Л.А. Булаховський, Ю.А. Карпенко, Д.І. Єрмолович, Є.С. Отін, В.М. Калінкін, Р.Я. Шапіро, О.І. Фоякова).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових резуль-

татів. На формування поглядів прибічників першого напрямку значний вплив здійснили ідеї Дж.Ст. Мілля про значення й використання іменників. Відкинувши постулати ранніх логічних систем (особливо системи Локка), і, сприйнявши ідеї Гоббса, Міль став на шлях денотативної семантики і запропонував тлумачити іменники як імена позначуваних ними предметів. Вважаючи, що співвідношення значення і позначення, яке є неоднаковим для імен різних класів, своїм корінням сягає самої природи мови, він вважав основою диференціації лексикона протиставлення конотації і денотації: імена конотативні (загальні) мають, на думку Мілля, певний понятійний зміст (концепт, сигніфікат) і при цьому денотують (позначають) предмети дійсності (інакше кажучи, такі слова/імена при вказуванні на предмети одночасно дають про них деяку інформацію), у той час як неконотативні імена (власні імена), виступаючи виключно денотативними одиницями, називають предмети без імплікації їм атрибутів [10, с. 23].

Розвиток ідей, висловлених Міллем, у ХХ столітті отримав логічне завершення в теорії жорстких десигнатів (каузальної теорії) С. Кріпке. Роль базисного протиставлення в теоретичних побудовах Кріпке виконує опозиція жорстких/нежорстких десигнатів. За визначенням, жорсткий десигнат уявляє собою термін, який позначає один і той же об'єкт у всіх можливих світах. Нежорсткий десигнат може змінюватися відповідно до обставин, що змінюються [2, с. 351-353].

Усі ВН Кріпке зараховує до класу жорстких десигнатів на тій підставі, що вони начебто використовуються людиною для позначення певного об'єкта у всіх, навіть у контрфактичних ситуаціях. Для більш повного розкриття мовної природи онімів Кріпке розглядає їх в рамках теорії тотожностей. Основний постулат теорії тотожностей у його інтерпретації проголошує, що тотожність об'єктів, яка емпіристичною традицією вважається випадковою, не є такою, якщо об'єкти поіменовані жорсткими десигнатами [2, с. 346].

Тлумачення ВН як жорстких десигнатів, яке дав Кріпке, органічно узгоджується із запропонованим ним описом механізму референції. Невипадково Кріпке зазначає, що референція здійснюється без будь-якої опори на знання істотних властивостей об'єктів, а виключно внаслідок установлення й збереження „причинного ланцюга”, який іде від першого використання імені (так званої „ситуації хрещення об'єкта”) до всіх наступних використань, причому поява і закріплення референції відбувається в ситуаціях „хрещення” на основі упізнання людиною якої-небудь випадкової, а не істотної, ознаки позначуваного об'єкта

Ідеї Мілля та Кріпке знайшли численних прибічників як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці. Так, саме теза Мілля про відсутність у ВН лексичного значення покладена в основу теорії етикеток О. Функе, згідно якої ВН характеризуються як особливі мітки, що служать, подібно до ярликів або порядкових номерів на книгах у бібліотеці, для мисленого розрізнення індивідуумів. Підкреслюючи розрізняльну функцію ВН, Функе відзначає, що іменна етикетка приклеюється до індивідуальних об'єктів свідо, але питання про те, яким чином у свідомості людини виникає зв'язок між іменем-етикеткою та потрібною особою, ним не розглядається [9, с. 77-79].

Міллівського трактування власних імен як „неконотуючих міток”, що виконують у мові лише функцію називання, сягає широко відома концепція „розрізняльної сили звука” А. Гардинера. „Власна назва, – пише А. Гардінер, – це слово або група слів, специфічним призначенням яких визнається ототожнення і які виконують або мають тенденцію виконувати це призначення виключно через розрізняльний звук, незалежно від будь-якого значення, приналежного цьому звукові з самого початку або набутого ним у результаті асоціації з об'єктом або об'єктами, ототожненими через цей звук” [8, с. 73].

У цілому можна зробити висновок, що незважаючи на здійснену Гардинером спробу відмежуватися від деяких теоретичних постулатів Мілля (зокрема, Гардінер відкидає тезу Мілля про змістовну виключність власних імен і заперечує правомірність абсолютизації їх сингулярності), його концепція „розрізняльної сили звука” не вийшла за межі міллівської логічної доктрини.

У процесі аналізу лінгвістичних робіт, виконаних з позицій логіко-філософської школи Мілля-Кріпке, привертає до себе увагу той факт, що їх автори зумовлюють постульовану ними відсутність у ВН лексичного значення її нездатністю виражати поняття. Напр., датський лінгвіст В.Брендаль вважає, що понятійність оніма наближається до нуля і на цій підставі визначає його як знак неописаного об'єкта, тобто як знак, який називає, але не описує [7, с. 72-73]. О.М. Галкіна-Федорук прямо вказує, що „власні імена не містять в собі ні поняття, ні значення, вони є тільки розрізняльним знаком” [1, с. 53]. Аналогічно семантику власних імен трактує А.А. Реформаторський: „Загальна властивість усіх власних імен полягає в тому, що вони...ніяких понять не виражають. Власні імена гіпертрофовано номінативні...” [4, с. 39]. Як виключно розрізняльний, такий, що не має лексичного значення, мовний знак ВН представлено у роботах Ж. Вандрієса, П. Кристоферсена, К.А. Левковської, А.А. Уфімцевої, З. Вендлера, Ю.С. Маслова, Ю.С. Степанова, Н.Д. Арутюнової.

Не заглиблюючись до нюансів теоретичних розходжень, які є серед прибічників концепції асемантичності власних імен, відзначимо, що в цілому їх об'єднує визнання таких положень: а) в основі розмежування імен загальних та власних лежить жорстке протиставлення двох мовних функцій – денотативної (ідентифікуючої) та семасіологічної (класифікуючої); б) функціональна специфіка власних назв знаходить вираження в їхній гіпертрофованій номінативності

(денотативності); в) спеціалізація власних назв у денотативній функції є наслідком їхньої семантичної різноманітності, яке полягає у відсутності в них лексичного значення.

Як відомо, в історії науки теорія Дж.Ст. Мілля розпочала широку дискусію з проблем „денотативної семантики” імен, у ході якої до власних імен було вироблено інший, протилежний міллівському, підхід. Опонентом Дж.Ст. Мілля виступив його сучасник англійський логік Х. Джозеф, але основи цього напрямку у трактовці семантичної специфіки власних імен були закладені ще філософами-стоїками, які вперше висловили думку про те, що **ВН має більш багате значення**, ніж назва загальна [12, с. 72].

На відміну від Мілля, Джозеф стверджував, що для ВН важливе не загальне, а часткове, і виводив значення ВН з позначуваного нею об'єкта. Відкидаючи положення Мілля про нездатність ВН конотувати, Джозеф порівнював їх з мітками, підкреслюючи при цьому, що мітка, яка спрямовує нашу думку на індивід, не може не мати значення. Показуючи, що ВН має більше значення, ніж назва загальна, він зіставляв фрази „Людина за бортом!” та „Палітур за бортом!” (супутник Енея) [7, с. 59-60].

У ХХ столітті логічна дискусія про значення ВН вступила до нового етапу. У цей час увагу вчених привернуло положення Мілля про асиметричний дуалізм загальних назв: у логіко-філософських працях явище асиметричного дуалізму, яке найбільш явно виявило себе в конкретних судженнях, стало розглядатися як джерело порушення дії лексичних законів. Одним із перших спробу подолати логічні невідповідності, які створюються положенням про семантичний дуалізм, здійснив Б.Расел. В основі створеної ним теорії дескрипцій лежить філософська гіпотеза про існування двох принципово різних типів знання – знання за знайомством і знання за описом. Знання за знайомством відповідають так звані „логічні власні імена”, а знання за описом звичайні власні імена. Звертаючись до „логічно власних” імен, Расел суворо слідує за Міллем: „логічно власні” імена просто відсилають до безпосередньо знайомих об'єктів. Що стосується звичайних власних імен, то вони уявляють собою, за Раселом, приховані певні дескрипції. Оскільки Расел зараховує, у свою чергу, певні дескрипції до прихованих символів, він вважає, що дескрипції самі по собі смислу не мають і не можуть забезпечити успішну референцію. Тому, згідно Раселу, „уявні власні назви”, тобто згорнуті певні дескрипції, відсилають саме до того об'єкта, який задовольняє дескрипцію” [3, с. 48-53].

Теорія дескрипцій була підтримана Г. Фреге: як і Расел, він прийшов до висновку, що різні носії мови звичайно використовують власну назву в різних смислах, хоча і з тією ж референцією, при цьому відмінності у властивостях, які можуть асоціюватися з іменами, породжують різні ідіолекти. Таким чином, у теорії Фреге-Расела звичайні власні назви представлені як ідіолектні одиниці, смисл яких залежить від пов'язаних з ними індивідуальних „ідентифікуючих дескрипцій”, а не від єдиного смислу, який визнає все суспільство.

Учення Х. Джозефа, Г. Фреге, Б. Расела послужили логіко-філософською базою для створення лінгвістичної теорії „більшого значення” власної назви, у рам-

ках якої власні назви характеризуються перенавантаженістю конкретним семантичним змістом. Детальну розробку і закінчене оформлення ця теорія отримала у працях Г. Суйта, О. Есперсена, Х. Серенсена.

На відміну від послідовників Мілля та Кріпке, прибічники концепції „великого значення” власної назви аналізують не мовне, а мовленнєве значення імені. Визначальним фактором для встановлення значення власної назви вони пропонують вважати контекст. Велика увага вивченню питання про контекстуальну залежність значення власних імен приділена в працях Х. Серенса. Розглядаючи власну назву у світлі соціо-рівської теорії мовного знака Х. Серенсен вказує, що з точки зору довольності/мимовільності між назвами власними та загальними немає ніякої різниці, оскільки у будь-якому випадку відношення між позначуванним і значенням уявляють собою умовний рефлекс, який може бути „перезумовлений” [12, с. 33-34]. Виходячи із цього посилання, Серенсен ототожнює значення мовного знака (як загальної назви, так і власної) з інформацією, що він передає, але при цьому вказує, що для виявлення своєрідності власної назви, яка полягає в її здатності позначати індивідуальність.

Неважко побачити, що запропоноване Х. Серенсеном тлумачення знакової специфіки власного імені виявляє очевидну схожість його теоретичної позиції з позицією Б. Расела. Б. Расел розглядає певні дескрипції (аналогі власних назв) як особливі комплекси існування, що складаються з просторово-часових точок-моментів, які відображають специфічні риси відповідних відрізків дійсності [3, с. 336]. Обидва вчені, і Расел, і Серенсен, зводять значення власної назви до інформації, що міститься в ній, перетворюючи тим самим власну назву з мовного знака у своєрідну персоналію. У той же час не можна не відзначити, що, на відміну від Расела, Серенсен зумів більш чітко визначити специфічні властивості власних назв, звернувши увагу на те, що звичайні власні назви і конотують як описові фрази, і вказують на об'єкти як „логічно власні” назви [12, с. 54-56].

Розглядаючи теоретичні основи „мовленнєвого” підходу до знакової специфіки власних назв, варто відзначити, що переміщення акценту у вивченні власних назв на поглиблений аналіз їхньої мовленнєвої семантики сприяло включенню у зміст наукових дискусій таких питань як критерії розмежування імені та дескрипції, обґрунтованість протиставлення „логічно власних” назв та звичайних назв загальних, правомірність тлумачення звичайних власних назв як згорнутих певних дескрипцій, розмежування значення та використання. Оскільки в ході обговорення цих питань було показано, що неправомірне ототожнення значення та використання зумовлює неспроможність дескриптивного тлумачення значення власних імен, у науці активізувався пошук компромісних рішень проблеми знакової специфіки власних назв, що переслідують мету пом'якшення полярності мовного та мовленнєвого підходів, які взаємовиключають один одного. У результаті у трактовці значення власної назви склався третій (елективний) напрямок, прихильники якого в одних випадках розділяють думку прибічників концепції асемантичності власних назв, а в інших

випадках – стають на позиції тих, хто розвиває теорію „семантичної перевантаженості” власних назв.

У зв'язку з цим не можна не підкреслити, що становленню цього напрямку у тлумаченні знакової своєрідності власних назв немало сприяв процес загальної прагматизації теорії референції, у результаті якого в фокус уваги дослідників потрапили такі фактори, як залежність акта референції від комунікативних намірів мовця, здатність адресата розпізнати ці наміри, а також залежність адекватного сприйняття повідомлення адресатом від усвідомлення ним способу уявлення предмета мовцем. Таким чином, саме у процесі еволюції теорії референції були створені необхідні передумови для „компромісних” логіко-філософських і лінгвістичних концепцій власних назв, у рамках яких власні назви постають як свого роду „напівжорсткі десигнати”.

Відмова від безумовного зарахування власних назв або до жорстких десигнатів, або до згорнутих певних дескрипцій виразно прозвучала у працях Дж. Серля, який, не виносячи остаточного вердикту жодній із двох теорій, що виступають суперниками, у той же час продемонстрував, з одного боку, їхню обмеженість, а з іншого боку – прийнятність, для певних умов, кожної з них.

Поставивши питання про те, чи мають власні назви значення (sense), Дж. Серл уточнює, що відповідь на нього можна отримати, якщо зіставити способи ідентифікації одиничних об'єктів, що лежать в основі розмежування власних імен і певних дескрипцій. Для аналізу ідентифікуючого потенціалу власних назв та певних дескрипцій Дж. Серл використовує принцип ідентифікації, згідно якому успішна референція до певного об'єкта здійснюється тільки в тому випадку, якщо вираження уявляє собою ідентифікуючу дескрипцію або якщо мовець, за першою вимогою, виявляється здатним пред'явити таку дескрипцію [11].

Цікавою спробою з точки зору визначення способу раціонального поєднання положень каузальної теорії Кріпке та теорії дескрипцій Расела є робота Д.І. Руденко. Вказуючи на принципову конструктивність теорії жорстких десигнатів для аналізу власних назв (мається на увазі теза Кріпке про ототожнення референта власної назви за випадковими ознаками), Руденко одночасно відзначає її обмежений характер, що виявляється в абсолютизації матеріальної, формальної, тотожності. Усвідомлення необхідності конструювання теорії власних назв у тісному зв'язку з проблемою гносеологічної тотожності (тобто тотожності у межах якогось класу), а також ознаки правомірності тлумачення власних назв як аналогів певних дескрипцій, що кваліфікують просторово-часові параметри об'єктів, повинно привести дослідника, на думку Руденко, до висновку про доцільність суміщення концепту жорстких десигнатів з трактуванням власних назв через поняття свідомого комунікативного наміру або через поняття прихованих дескрипцій. Умовою такого суміщення він вважає врахування особливого характеру подібних дескрипцій, який дозволяє їм забезпечувати найменування, але не забезпечує логічно бездоганне виділення іменованого об'єкта з універсума, його повну унікальність, яка значно залежить від пізнавальних установок та можливостей конкретного носія мо-

ви. Тому значення власних імен Руденко ототожнює з ідентифікуючими дескрипціями, що використовуються у кросвордах, підкреслюючи загальну націленість власних назв не на мову у вузькому розумінні, а на мовлення [5, с. 25-26].

Яскравим відображенням логіко-філософських „компромісних” рішень проблеми знакової специфіки власних назв у лінгвістиці можна вважати теорію „прагматичного значення” власної назви. Представники прагматичної течії вважають, що примирити судження з питання про значення власної назви, які взаємовиключають одне одного, можливо, якщо прийняти за вихідну теоретичне посилення про необхідність проводити принципове розмежування між двома видами значення: логіко-семантичним (концептуальним) та прагматичним (асоціативним). При цьому концептуальне значення, первісне та об’єктивне за природою, розглядається ними як внутрішньо належне мовній одиниці, а прагматичне значення, другорядне, що відрізняється суб’єктивністю та нестабільністю, виводиться за межі мовної системи. У контексті викладеного розуміння значення власні назви постають як мовні одиниці, що не мають (внаслідок їхньої нездатності позначати референти, що належать до одного класу) концептуального значення, але мають (внаслідок відображення ними в кожному окремому випадку властивостей окремого референта, які пізнали комуніканти) прагматичне значення.

Прибічники „компромісного” підходу до трактування значення власної назви стверджують, що для власних назв актуальним є співвідношення „слово-річ”, тому, зводячи мовне значення оніма до потенційної вірогідності бути використаним для іменування, вони зосереджують свою увагу на аналізі його денотативного (енциклопедичного) значення, особливо підкреслюючи соціальний характер останнього. У цьому відношенні характерним є зауваження А. Соломоніка: розглядаючи проблему співвідношення конотативної та денотативної функцій слова з типом його значення, А. Соломонік пише, що значення слів виявляються як у конотації, так і в денотації, але вони є значеннями різних типів. [6, с. 252-253].

Абсолютизація індивідуалізуючої семантики актуалізованої власної назви в кінцевому результаті привела до повної заміни поняття „значення” поняттям „інформація”, що знайшло, зокрема, відображення у відкритому заклику вивчати не семантику, а інформацію власної назви.

Зіставлення полярних („мовного” та „мовленнєвого”) напрямків у трактуванні знакової специфіки власної назви показує, що обидва напрямки демонструють лише зовнішню контрастність, виявляючи при ближчому розгляді єдину глибинну основу – заперечення знакової природи власної назви. Але якщо у першому випадку власним назвам відмовляють у наявності лексичного значення прямо, то у другому – завуальовано, через обтяження їхнього значення конкретним образом позначуваної особи. Справді, неважко побачити, що заперечення наявності у власної

назви узагальненої семантики, а також змішування понять „мовне значення” та „інформація” означає штучне перетворення власних назв або у незначущі мітки-етикетки, або у своєрідні ярлики, що є пустими в мовній системі і наповнюються конкретним мовленнєвим смислом при актуалізації в мовленні. Тим часом відомо, що, згідно діалектичного розуміння мовних знаків, тільки ті знаки є знаками мови, які мають узагальнений характер і відносну стійкість – властивості, що забезпечують функціонування мови як засобу спілкування. У світлі сказаного стає ясним, що і „компромісні” рішення проблеми знаковості власних назв представляють собою, по суті, чергову спробу формулювання з позицій „мовленнєвого” підходу старої невирішеної проблеми в нових термінах.

Відзначаючи недоліки розглянутих вище підходів до проблеми знакової специфіки онімів, ми вважаємо необхідним підкреслити, що акцентування їхньої односторонності зовсім не передбачає заперечення тієї позитивної ролі, яку вони відіграли в становленні і розвитку теорії ономастики: саме в результаті їх зіставного вивчення у лінгвістиці було зроблено висновки про необхідність дослідження ономастичних одиниць в їх цілісності, з урахуванням, з одного боку, протиставлення, з іншого боку, єдності мови та мовлення.

З позицій діалектичної теорії пізнання власні назви розглядаються Л.М. Щетиніним, Н.Ф. Іртенєвою, С.Д. Кацнельсоном, В.А. Никоновим, Н.Г. Комлевим, Є.С. Отіним, Л.П. Ступіним, В.Д. Бондалетовим, Л.А. Булаховським, Ю.А. Карпенко, В.М. Калінкіним, Е. Курилович та іншими вченими. Визнаючи, що значення онімів як одиниць мови є таким же складним і діалектичним, як і значення загальних назв, прибічники „мовно-мовленнєвого” підходу до вивчення власних назв підкреслюють, що якісна своєрідність семантичних компонентів у власних назвах зумовлює їхню мовно-мовленнєву специфіку і об’єднує їх в особливу підсистему в межах загальної лексико-семантичної системи мови.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Незважаючи на те, що деякі положення, висунуті в рамках цього напрямку у трактуванні значення власної назви, уявляються дуже суперечливими, підсумкові висновки лінгвістів відповідають діалектичному розумінню співвідношення загального та одиничного в слові і можуть бути підсумовані таким чином: а) оніми мають як мовне, так і мовленнєве значення; б) мовне значення онімів відрізняється бідним змістом і великим об’ємом внаслідок незначного набору класоутворюючих сем; в) актуалізація особливого, індивідуалізуючого, компонента значення зумовлює варіативність мовленнєвого значення оніма.

Обґрунтованість цих висновків підтверджується сучасною розробкою широкого кола питань номінації, а також розповсюдженням досягнень теорії референції на власні назви.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Галкина-Федорук Е.М. Слово и понятие [Текст] / Е.М. Галкина-Федорук. – М.: Учпедгиз, 1956. – 54 с.
Galkina-Fedoruk Ye.M. Slovo y ponyatiye [Word and Concept] / Ye.M. Galkina-Fedoruk. – M.: Uchpedgiz, 1956. – 54 s.
2. Крипке С. Тождество и необходимость // Новое в зарубежной лингвистике / С. Крипке. – М., 1982. – Вып. XIII. – С. 340-376.
Kripke S. Tozhdestvo i neobkhodimost' [Identity and Necessity] // Novoye v zarubezhnoy lingvistike / S. Kripke. – M., 1982. – Vyp. XIII. – S. 340-376.
3. Рассел Б. Человеческое познание. Его сферы и границы [Текст] / Б. Рассел. – М.: Изд-во иностр. лит., 1957. – 555 с.
Rassel B. Chelovecheskoye poznanie. Yego sfery i granitsy [Human Cognition. Its Scope and Limits] / B. Rassel. – M.: Izd-vo inostr. lit., 1957. – 555 s.
4. Реформатский А.А. Введение в языкознание [Текст] / А.А. Реформатский. – М.: Учпедгиз, 1960. – 431 с.
Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazykoznanie [Introduction to Linguistics] / A. A. Reformatskiy. – M.: Uchpedgiz, 1960. – 431 s.
5. Руденко Д.И. Имена естественных классов, собственные имена и имена номинальных классов в семантике естественного языка // Известия АН СССР. Серия литературы и языка / Д.И. Руденко. – 1987. – Т. 46. – № 1. – С. 20-35.
Rudenko D.I. Imena yestestvennykh klassov, sobstvennyye imena i imena nominal'nykh klassov v semantike yestestvennogo yazyka [Names of Natural Classes, Proper Names and Names of the Nominal Classes in Semantics of Natural Language] // Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyka / D.I. Rudenko. – 1987. – T. 46. – № 1. – S. 20-35.
6. Соломоник А. Семиотика и лингвистика [Текст] / А. Соломоник. – М.: Молодая гвардия, 1955. – 352 с.
Solomonik A. Semiotika i lingvistika [Semiotics and Linguistics] / A. Solomonik. – M.: Molodaya gvardiya, 1955. – 352 s.
7. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного [Текст] / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 367 с.
Superanskaya A. V. Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo [General Theory of the Proper Name] / A. V. Superanskaya. – M.: Nauka, 1973. – 367 s.
8. Gardiner A. The Theory of Proper Names [Text] / A. Gardine. – London; New York; Toronto; Oxford Univ. Press, 1954. – 76 p.
Gardiner A. The Theory of Proper Names [Text] / A. Gardine. – London; New York; Toronto; Oxford Univ. Press, 1954. – 76 p.
9. Funke O. Zur Definition des Begriffes „Eigennamen“ / Probleme der Englischen Sprache und Kultur. Festschrift Johannes Hoops, zum 60. Geburtstag überreicht von Freunden und Kollegen / O. Funke. – Heidelberg: Winter, 1925. – S. 72-79.
Funke O. Zur Definition des Begriffes „Eigennamen“ / Probleme der Englischen Sprache und Kultur. Festschrift Johannes Hoops, zum 60. Geburtstag überreicht von Freunden und Kollegen / O. Funke. – Heidelberg: Winter, 1925. – S. 72-79.
10. Mill J. St. A System of Logic, Rationative and Inductive. Being a Connected View of the Principles of Scientific Investigation / J. St. Mill. – New York: Harper and Brothers, 1864. – 600 p.
Mill J. St. A System of Logic, Rationative and Inductive. Being a Connected View of the Principles of Scientific Investigation / J. St. Mill. – New York: Harper and Brothers, 1864. – 600 p.
11. Searle J.R. The Problem of Proper Names // Semantics (An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology) / J. R. Searle. – Cambridge: Univ. of Colgary, 1971. – P. 134-141.
Searle J.R. The Problem of Proper Names // Semantics (An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology) / J. R. Searle. – Cambridge: Univ. of Colgary, 1971. – P. 134-141.
12. Sørensen H.S. The Meaning of Proper Names with a Definiens Formula for Proper Names in Modern English / H.S. Sørensen. – Copenhagen: Gad, 1963. – 117 p.
Sørensen H.S. The Meaning of Proper Names with a Definiens Formula for Proper Names in Modern English / H. S. Sørensen. – Copenhagen: Gad, 1963. – 117 p.

Slabouz V.V.

Theoretical and historical premises of the research of the problem of lexical meaning of proper names

Abstract. In the article there are viewed the priority ideas concerning the theoretical and historic premises of the investigation of the lexical meaning of proper names. There is given the detailed analysis of the viewpoints of the scientists of the different schools, and there is made the conclusion that proper names have both the language and speech meanings.

Keywords: proper name, lexical meaning, onyme, language, speech, designator, denotative, connotative

Слабуз В.В.

Теоретические и исторические предпосылки исследования проблемы лексического значения собственных имен

Аннотация. В статье рассмотрены приоритетные идеи теоретических и исторических предпосылок исследования проблемы лексического значения имен собственных. Представлен детальный анализ точек зрения ученых разных направлений и сделан вывод о том, что они имеют как языковое, так и речевое значение.

Ключевые слова: имя собственное, лексическое значение, оним, язык, речь, десигнат, денотативный, коннотативный

Туранська В.Л.

Функціонування експресем в художньому тексті: семантичний та оцінний аспекти

Туранська Валентина Леонідівна, викладач
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький, Україна

Анотація. У лінгвістиці основними елементами конотації вважають емоційність (емотивність), оцінність, експресивність, стилістичну забарвленість, образність. Емоційні елементи називають емоції, почуття, стан душі, експресивні засоби увиразнюють предметно-поняттєве ядро слова, частіше через протиставлення загальноприйнятому, стандартному. У статті з'ясовуємо місце й роль експресем у розвитку лексико-семантичної системи української мови, а також особливості їх адаптації в художньо-історичному мовленні ХХІ ст.

Ключові слова: *емотивність, емоційність, оцінка, функціонально-стилістичні компоненти*

Складними та різноманітними є поєднання слів у повсякденному спілкуванні. Однак ще складнішими вони стають тоді, коли слова «потрапляють у бурхливу стихію художнього тексту, виявляючи там свою справжню природу, зазнаючи багатогранних перетворень. Тому, безумовно, мав рацію Г. Гадамер, коли писав, що слово «ніколи не буває настільки словом, як у словесному творі мистецтва» [цит. за: 21, с.24].

Оскільки художній текст вимагає від слова реалізації не тільки інформативної, але й особливої експресивної функції, то під час лінгвістичного аналізу художнього тексту вчені переконують у потребі розрізнати три рівні сприйняття його змісту: експліцитний (безпосередній), імпліцитний (прихований) і естетичний (такий, що впливає на почуття прекрасного в людині) [13, с. 3]. При цьому відбувається активізація потенційних можливостей слова в «оцінно-чуттєвому, уявно-асоціативному, зображально-виражальному» напрямках. Відбір мовних засобів у текстах художнього стилю, який справедливо вважають найбагатшим та найвпливовішим з-поміж інших, визначає орієнтація на створення образності з метою впливу на розум, почуття і волю читачів, формування певних ідейних переконань, моральних якостей та естетичних смаків. Так, У. Самчук зауважував у своїй статті «Вплив письменника на формування суспільства» про магічну силу «літературного мистецтва для передання певних ідеологічних істин читацьким масам...» [цит. за: 9, с. 103].

Образність дає «текстові не стільки предметно-логічну змістовність слів, скільки ті додаткові засоби, що виникають у смисловій структурі слів у якомусь іншому використанні (метафоризації, порівняннях та под.)» [12, с. 21]. У сучасній лінгвістиці пізнання загальних особливостей розвитку лексичної семантики слів у мові художніх творів дослідники витлумачують відповідно до образної теорії, згідно з якою слова-поняття «перетворюються на слова-образи, які мають суто індивідуальний характер» [18, с. 26]. Зауважимо, що у лінгвістиці та літературознавстві існує певна розбіжність у трактуванні образу [23, с. 6]: літератори розглядають образ як форму вираження авторських ідей; для лінгвістів образ – це спосіб презентації зміни семантики слова в художньому мовленні, її центральні ознаки; категорія відображувальна, прагматична, експресивна, спрямована на підвищення виразності мовлення і посилення впливу на адресата. Проте немає однозначного розуміння і між самими мовознавцями. Одні пояснюють образність як категорію естетичну, поетичну, таку, що виникає тільки при творенні тропів (В. Григор'єв [6] та ін.).

Інші, представники «загальної образності», сформульованої і розробленої О.Пешковським, визнають доцільність і виразність кожного слова в художньому тексті. Приєднуючись до другої концепції, припускаємо, що вважати образними тільки тропи неправильно, оскільки вони лише підсилюють загальну виразність твору, а при перенасиченні тропами тексту відбувається зворотна реакція – стирання образності, руйнування естетичних почуттів. Специфіку словесного образу вбачаємо в його естетичній організації як елемента стилю літературного твору, що зумовлює форми його словесної побудови, принципи композиційного розвитку, «прирошення» значення [9, с. 22].

Іншими словами, сутність теорії «загальної образності» не стільки у виражально-зображувальних засобах (тропах), скільки у внутрішній організації художнього мовлення, у словесних формах, а також у функціональному спрямуванні його естетичної структури.

Напр.: «...він сидів спокійно, жоден м'яз на його обличчі не здригнувся. Полковник переяславський хижо посміхнувся» (Із сьомого дна, 119).

Важливим теоретичним положенням стосовно взаємозв'язку слова і художнього тексту є те, що слово дієво впливає на процес мислення, роблячи його більш продуктивним, економним [13, с. 22]. «Людина не винаходить нові знаки, а використовує ті, що вже існують, пристосовуючи (модифікуючи) їх для виконання нових функцій», – пише Н. Гудмен, розглядаючи принципи оптимізації мови [7, с. 199]. Такі виняткові можливості слово реалізує завдяки феноменальній функції збереження та передачі інформації, яку В. Телія називає «дериваційною пам'яттю» [18, с. 68], здатною виявляти себе в різноманітних асоціативних формах. Так, мистецький твір є своєрідним «резервуаром» як того, що раніше закріпилося в системі нашої мови, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, так і того «розмаїття індивідуального, неповторного, примхливого» [18, с. 87], що тільки «народжується» під пером митця. «У значенні слова, як у чаклунських глибинах краплини бурштинової смоли, – пише Ж. Соколовська, – зберігається світло і тепло тисячоліть, таємниці Всесвіту, таємниці вічності, примхливо переплетені думка і фантазія, почуття й асоціації, – вони незбагнено спресовані й закодовані особливим шифром сприйняття людиною навколишнього реального світу» [18, с. 91]. Така образність як засіб емоційної тканини тексту властива роману Бакалець Я., Ярш Я. Зацитуємо окремі приклади:

«Усе було закутане снігом, сніжинки виблискували на сонці, засліплюючи очі. Великі снігові шапки лежали

на стріхах хат, на церквах, на деревах.» (Із сьомого дня, 191).

«Весна цього року атакувала стрімко і рішуче. Сонце відтіснило сніги спочатку з верхів, а тоді все далі й далі. Ворскла пробила крижану оборону й понесла свої води широко, змиваючи сніг із берегів.» (Із сьомого дня, 200).

Досліджуючи поведінку значення слова і контекст, М. Кочерган наголошує, що «оригінальність і новизна мови письменника не стільки в авторських лексичних новотворах, скільки в специфіці сполучуваності слів», а «образність мови якраз і полягає у виході за рамки продуктивної моделі сполучуваності лексем» [12, с. 38]. Образне вживання слів, а відповідно й образна сполучуваність базується на антонімічних семах слів, які «впливають на семантичну поверхню слова, завуальовуючи і нейтралізуючи інші семи лексико-семантичного варіанта» [12, с. 163]. «Звичне для носія повсякденно-побутової мовної картини заперечується й утверджується незвичне» [9, с. 38]. Напр.: «— Та це ж Тетеря був, от хто! Цюцюра — його вірний пес, і настільки тупий, що не подумає своєю довбешкою, а виконає наказ патрона.» (Із сьомого дня, 335).

Установлення вірогідності появи у слові нових значень передбачає виявлення повторюваності і системності певної однотипної сполучуваності слів у творах української художньої прози багатьох авторів. Звичайно, при цьому очевидним є той факт, що кожен митець має своє індивідуальне світобачення, власний письменницький стиль і це, безперечно, накладає своєрідний відбиток індивідуального на загальне в семантиці мовного знака. Однак світо трактування письменників, як правило, відбиває ментальність усього народу, його історичний досвід, національно відмінні риси тощо. З цього приводу цілком доречно згадати думку Л. Булаховського: «Стилістична майстерність письменника обертається цілком у рамках історично усталеної мови і полягає у влучному комбінуванні того, що... відкриває перед ним усталена мова в усьому багатстві, створеного в ній рідним народом» [4, с. 239].

Оцінка як філософське поняття — це судження, в якому характеризується моральна гідність якогось об'єкта, що володіє моральними якостями, і виявляється вона в категоріях добра і зла, залежить від об'єктивних критеріїв моральності, які мають історичний характер і змінюються залежно від суспільного ладу. Отже, основою оцінки є, на думку філософів і логіків, порівняння об'єкта оцінки з деякою нормою, тобто співвіднесення предметів, явищ чи подій з нормативною картиною світу, що є основним призначенням категорії оцінки. Оцінка є історично та класово зумовленою, оскільки в різних історичних епохах і в різних типах соціального устрою суспільства оцінка може змінюватися, залежно від конкретної історичної ситуації чи конкретного соціального прошарку суспільства. Напр., у романі знаходимо приклади таких оцінних текстів для:

— характеристики держав: *"Пощастило мені десь під вечір, коли заїхав у якесь село біля самого Києва. Воно зустріло мене пустою. Голодні пси вешились, шукаючи собі поживи, і лише гарчали злобно", "У Москви була страшна армія. Вона була мов чорна грозо-*

ва хмара, що клубочилась й гуркотіла" (знижена оцінка);

— характеристики людини: *"Нахабний старий. Треба буде написати на нього скаргу"; "Він був ще занадто молодий, слабодухий і не твердий у своїх переконаннях"* (знижена оцінка);

— характеристика ментальних особливостей: *"То завжди так є, що один на возі, а другий тягне, завжди є вовк, а є олень. Таке життя", "Тебе всі скубуть — і козаки, і жінка, а ти лише терпиш та гаруєш, потім обливаєшся"*.

Основна увага лінгвістів зосереджується на авторській суб'єктивній оцінці та впливові на адресата, що спричинило поділ аксіологічних найменувань на власне оцінні (одиниці з первинним аксіологічним компонентом) та контекстуально оцінні (одиниці з первинним дескриптивним компонентом, які набувають оцінного відтінку лише контекстуально), виділення їх оцінної полісемантичності, різноманітні ілюкативні тлумачення тощо.

Нині аксіологічна проблематика вивчається в логіко-психологічному, культурологічному та комунікативно-прагматичному аспектах лінгвістики. Категорія оцінки привертала увагу багатьох дослідників, деякі з них розглядали оцінку як стилістичну категорію, що представлена у вигляді певної стилістичної конотації, це зокрема І. Арнольд, О. Ахманова, С. Кривонос, інші вказували на семантичну сутність оцінності як властивості мовних одиниць, це насамперед А. Васильєва, Е. Рябцева, Т. Космеда, ще інші вивчали оцінку як лінгвостилістичну (Н. Лисицина), функціональну (С. Яковлев) категорії або як відокремлену підсистему прагматики (Н. Арутюнова, І. Рахманова, В. Телія).

Найбільш обґрунтованим є погляд на оцінку як на категорію, що може бути включеною до всіх вищезгаданих сфер, завдяки чому проявляється оцінність у всій багатоплановості мовного та мовленнєвого вираження, тобто має мовно-універсальний характер.

Оцінка є засобом вираження інформації про певну цінність предметів та явищ з погляду відповідності чи невідповідності вимогам, інтересам, смакам мовця, передає його ціннісне ставлення, має об'єктивно-суб'єктивний характер, тобто втілює суб'єктивні уявлення про об'єктивний світ, і залежить від часу, в який вона створюється, автора мовлення, що висловлює через оцінку свої думки, почуття, смаки, соціально детермінованих норм, світосприйняття, світовідчуття, соціальних інтересів, моди, престижу тощо.

У лексиці оцінка об'єктів виражається через семантику слів і словосполучень. Слово не тільки має граматичне та лексичне значення, але воно одночасно виражає оцінку суб'єкта. Отже, оцінка, тобто аксіологічне значення, входить до складу семантичної структури лексичної одиниці і є оцінним компонентом семантики слова чи словосполучення.

Оцінка закріплюється і в семантиці фразеологізму, що є своєрідним мовним відображенням ціннісних пріоритетів нації, адже «національна мовна картина світу значною мірою зумовлюється особливостями позначення окремих фрагментів дійсності за допомогою лексичних і фразеологічних одиниць, які цю дійсність оцінюють з різних поглядів» [10, с. 228], і визначається соціальними, культурними, психологічними

ми, духовними особливостями народу, його традиціями та звичаями..

Основу оцінної структури створюють такі експліцитні компоненти, як суб'єкт оцінки, що може бути або окремих індивідом, або частиною соціуму чи соціумом у цілому, з позиції якого й висловлюється оцінка [12, с. 29], власне оцінка (оцінний предикат), об'єкт оцінки, тобто предмет, явище чи особа об'єктивної дійсності, предмет оцінки (співбесідник), оцінна шкала, яка виступає як предметна шкала з зонами позитивного, нейтрального та негативного, і стереотип, що сприймається в мовній культурі як семіотично вагомий еталон або зразок норми і характеризується стійкістю, тривалістю та національною специфічністю [19, с. 25].

Знакова функція слова в акті мовлення може реалізуватися не ізольовано, а за наявності відповідного контексту, вступаючи у різні сполучення з іншими словами, таким чином утворюючи знаки вищого порядку – речення. Слово як знак мови поєднує в собі ідеальне та матеріальне: ідеальне – це закріплена суспільством ідеальна функція, а матеріальне – матеріальна природа знака. У семантиці слова більшість дослідників розрізняють ядерну та периферійну зони і виділяють такі семантичні компоненти структури мовного знака як денотат, або денотативне значення (лат. *denotatum* – позначуване, позначене), сигніфікат, або сигніфікативне значення, та додатковий компонент семантики мовного знака – конотацію, або конотативне значення слова.

Під денотатом розуміється частина значення знака, яка відображає в узагальненій формі предмети та явища позамовної дійсності. Основною рисою денотативного значення є віднесеність до предмета позамовного характеру.

Сигніфікат, або значення словесного знака, формується, фіксується і зберігається лише у свідомості носіїв мови, тобто це відношення, основою якого є взаємозв'язок між нормативом, під яким необхідно розуміти відповідне матеріальне вираження знака, і мисленнєвим відображенням у свідомості людей предметів і явищ дійсності в її найрізноманітніших проявах [18, с. 117].

Денотативний компонент значення є основним для більшості слів, це їх предметно-понятійна інформація. Вона може супроводжуватись додатковими відтінками значення, в яких відображається ставлення мовця до предмета у формі емоції та оцінки денотата, тобто включати конотативне значення слова. Відомі мовознавці В. Говердовський, І. Стернін, В. Воїнов, О. Семенець, Ю. Бельчиков, С. Єрмоленко, О. Ахманова та інші визначають конотацію [лат. *co(n)*... - префікс, що означає об'єднання, спільність, сумісність, і *notatio* – позначення] як «додаткове значення», «додатковий зміст» мовного знака, його додаткові семантичні й прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значення інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-понятійний аспект і можуть бути зумовлені як змістовою структурою, так і внутрішньою формою слова [17, с. 248].

Денотативно-сигніфікативне значення, не закріплене узусом, може нейтралізуватися, і в цьому випадку виділяється «нульове» денотативно-сигніфікативне

значення, чи актуалізуватися одне із значень – прагматичне, денотативне чи сигніфікативне – одночасно нейтралізуючи інше. «Виникає нова дихотомія типу лексичного значення: номінативне (структура лексичного значення насичена денотативно-сигніфікативним компонентом) – прагматичне (структура лексичного значення насичена прагматичним, конотативним компонентом), як результат синкретизму – номінативно-прагматичне значення (його структура вміщує єдиний денотативно-сигніфікативно-прагматичний компонент)» [13, с. 13].

У конотативному понятті виділяють чотири рівні: психолінгвістичний, лінгвістичний, постлінгвістичний та екстралінгвістичний, які відповідають чотирьом рівням конотованого значення: експресивно-оцінному, мовному, історично-мовному й історично-культурному [4, с. 9]. Конотація пов'язана безпосередньо з характеристикою ситуації спілкування, учасників комунікативного акту та виражає ставлення мовців до предмета мовлення, є частиною системного значення мовного знака. Конотативним компонентом є та частина лексичного значення слова, за допомогою якої виражається психічний стан мовця, його ставлення до адресата, предмета, ситуації чи стану речей. Традиційно саме до конотації зараховують оцінний компонент семантики, що виступає поряд із емоційним, експресивним і функціонально-стилістичним компонентами [2, с. 107-114] та складає основу оцінного судження, оскільки застосовується обмежено, а саме оцінюється все те, що фізично та духовно потрібно людині та суспільству, сприяє задоволенню будь-яких суспільних потреб.

У структурі лексичного значення оцінних одиниць тісно пов'язані сигніфікативний та конотативний аспекти.

Питання співвідношення конотації та категорії оцінки в сучасному мовознавстві розглядається неоднозначно. Поряд із загальноприйнятим визначенням конотації як додаткового елемента лексичного значення (оцінного, емоційного, експресивного, стильового і стилістичного) функціонує і ряд інших визначень цього терміна. Наприклад, Ю. Апресян зазначає, що конотація – це «узаконена в мові оцінка об'єкта дійсності, іменем якої є конкретне слово» [1, с. 158]. Такої ж думки дотримуються мовознавці І. Мельчук, Л. Іорданська, С. Бартмінський. На думку В. Телії, конотативне значення – це «комбінація ознак, що відображають властивості самої позначуваної реальності разом з її раціональною оцінкою та оцінкою емотивно орієнтованою (в якій маніфестується емоційне в своїй основі, а отже, - власне суб'єктивне ставлення до властивостей позначуваного), що створює конструктивно особливий тип лексичного значення [18, с. 16]. А Т. Космеда вказує на те, що «семантична категорія оцінки є, як й інші семантичні категорії, результатом пізнавальної діяльності людини, ... вміщує в собі такі концепти, як «схвалення», «осуд», «згода», «незгода», «симпатія», «антипатія» тощо, які виявляються передусім у конотаціях» [11].

Отже, конотація є основним засобом реалізації у мовленні семантичної категорії оцінки як однієї з основних категорій прагматики.

Отже, оцінка як семантичний компонент слова – це закріплене у семантичній структурі слова оцінне значення, яке виражає ставлення мовного колективу або окремого індивіда до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за схемою добре / погане, схвальне / несхвальне, позитивне / негативне, корисне / шкідливе тощо.

Виділяємо декілька типів аксіологічних змін в категорії оцінки:

1) за напрямком зміни знака оцінки:

а) мейоративна оцінка (від “-” до “+”),

б) пейоративна оцінка (від “+” до “-”).

2) за ступенем закріпленості в мові:

а) інгерентна – внутрішньо властива мовному знакові, є постійною ознакою мови,

б) адгерентна – спостерігається за умов певного контексту, мовленнєвої ситуації, внаслідок оказіонального слововжитку в мовленні.

У тексті роману «Із сьомого дна» це більше негативна (пейоративна) оцінка. Напр., «Та Юрко нічого не хотів слухати. Був ображений на цілий світ. Він сухо попрощався й поїхав», «Яків був хоробрим, дужим, зате далекоглядністю не відзначався. А от Сірко – інша річ. Відважний, мов лев, і хитрий, як змія. Я відразу почув небезпеку, що йшла від нього», «Справді Маруся була сильною, така кривда могла запектися у неї в серці. Вона не любила старшину. Вони повстання підняли проти ляхів, усі живими лишилися, а батько її загинув», «Був голий, тільки зарослий страшно».

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография // Апресян Ю.Д. Избр. труды: В 2 т. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1995. – Т. 2. – 767 с.
- Апресян Ю.Д. *Integral'noe opisanie yazyka i sistemnaya leksikografiya* // Yu.D. Aprsyany. *Izbrannyye Trudy: V 2 t.* – М.: Shola “Yazyki russkoj kul'tury”, 1995. – Т.2. – 767s.
- Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: стилистика декодирования / И.В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
- Арнольд И.В. *Stilistika sovremennogo anglijskogo yazyka: stilistika dekodirovaniya* / I.V. Arnol'd. – М.: Prosveshhenie, 1990. – 301s.
- Бакалец Я., Яриш Я. Із сьомого дна. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 400с.
- Bakalec' Ya., Yarich Ya. *Iz s'omogo dna* – Harkiv: Knyzhkovyj klub “Klub simejnogo dozvil'ly”, 2011. – 400s.
- Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства / Л.А. Булаховський. – К.: Рад. школа, 1955. – 248 с.
- Bulakhovskij L.A. *Narysy z zahal'noho movoznavstva [Essays on General Linguistics]* – K.: Rad. Shkola, 1955. – 248s.
- Говердовский В.И. Коннотация терминологичности / В.И. Говердовский // Значение и его варьирование в тексте: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВГПИ, 1987. – С. 170-175.
- Goverdovskij V.I. *Konnotacyya terminologichnosti* / V.I. Goverdovskij // *Znachenie I ego var'irovanie v tekste: Sb. Nauchnyh tr.* – Volgograd: VGPI, 1987. – S. 170 – 175.
- Григорьев В.П. Поэтика слова / В.П. Григорьев. – М.: Наука, 1979. – 343 с.
- Grigor'ev V.P. *Poetika slova* / V.P. Grigor'ev. – M. Nauka, 1979. – 343s.
- Гудмен Н. Метафора – работа по совместительству // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 194-200.
- Gudmen N. *Metafora – rabota po sovmestitel'stvu* // *Teoriya metafory*. – М., 1990. – S. 194 – 200.
- Звегинцев В.А. Семасиология / В.А. Звегинцев. – М.: Изд-во МГУ, 1957. – 322 с.
- Zvegincev V.A. *Semasiologiya* / V.A. Zvegincev. – М.; Izd-vo MGU, 1957. – 322s.
- Зеленко А.С. Проблемы семасиологии (від класичної описової через когнітивну до семасиології лінгвістичного детермінізму): монографія / А.С. Зеленко. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 210 с.
- Zelenko A.S. *Problemy semasiologii (vid klasychoyi opysovoyi cherez kognityvnu do semasiologii lingvistichnoho determinizmu): monografiya* / A.S. Zelenko. – Lugansk: Alma-mater, 2002. – 210s.
- Історія релігії в Україні: У 10 т. – Т. 1. – Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / За ред. проф. Б. Лобовика. – К.: Укр. центр духовної культури, 1996. – 384 с.
- Istoriya religiyav Ukrayini: U 10 t. – T.1. – *Dohrystyanski viruvannya. Pryjnyattya hrystyianstva* / Za red. prof. B. Libivka. – K.: Ukr. tsentr duhovnoyi kultury, 1996. – 384s.
- Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській і російській мовах: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.02 / Т.А. Космеда / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2001. – 33 с.
- Kosmeda T.A. *Aksiologichni aspekty pragmalingvistyky: zasoby vyrazhennya kategoriyi otsinky v ukayins'ij i rosijskij movah: avtoreferat dus.* ... d-ra filol. nauk: 10.02.01, 10.02.02 / T.A. Kosmeda / Hark. derzh. ped. un-t im. G.S. Skovorody. – Harkiv, 2001. – 33s.
- Кочерган М.П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М.П. Кочерган. – Львів: Вища школа, 1980. – 184 с.
- Kochergan M.P. *Slovo i kontekst (Leksychna spoluchuvannist i znachennya slova)* / M.P. Kochergan. – Lviv: Byshcha shkola, 1980. – 184s.
- Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А. Лисиченко. – Х.: ХДПУ ім. Г.С.Сковороди, 1997. – 129 с.
- Lysychenko L.A. *Leksyko-semantychna systema ukayinskoyi movy* / L.A. Lysychenko. – H.: HDPU im. G.S. Skovorody, 1997. – 129 s.
- Мацько Л.І. Лексические новообразования в современном украинском языке последних лет / Л.І. Мацько // Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende. Heidelberger Publikationen zur Slavistik. – Frankfurt am Main: PETER LANA, 2000. – S. 99 – 116.
- Macko L.I. *Leksicheskie novoobrazovaniya v sovremennom ukrainskom yazyke poslednih let* / L.I. Mazko // Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende. Heidelberger Publikationen zur Slavistik. – Frankfurt am Main: PETER LANA, 2000. – S. 99 – 116.
- Словник української мови: у 11т. / ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
- Slovyk ukayinskoyi movy: u 11t. / red. kol. I.K. Bilodid (holova) ta in. – K.: Nauk. Dumka, 1970 – 1980.
- Соловій У.В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української “малої прози” кінця XIX – початку XX століття): автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / У.В. Соловій / Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 24 с.
- Solovij U.V. *Otsinno-obrazna nominatsiya u strukturi hudozhyogo tekstu (na materialy ukayinskoyi “maloyi prozy” kintsya XIX – pochatku XX stolittya): avtoreferat dus.* ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / U.V. Solovij / Prykarpatskij un-t im. V.Stefanyka. – Ivano-Frankivsk, 2003. – 24s.
- Тараненко О.О. Конотация // “Українська мова”. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 2000. – 752 с. – С. 248.
- Taranenko O.O. *Konotatsiya* // “Ukrayinska mova”. Entsiklopediya / Redkol.: Rusanivskij V.M., Taranenko O.O. ta in. – K.: “Ukr. entsykl.”, 2000. – 752s. – S.248.

18. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 144 с.
Teliya V.N. konnotativnyj aspekt semantiki nominativnyh edinic/ V.N. Teliya. – M.: Nauka, 1986. – 144s.
19. Тихолоз Б. Моторошна магія тексту / Б. Тихолоз // Дивослово. – 2003. – № 4. – С. 23-27.
Tyholoz B. Motoroshna mahiya tekstu/B. Tyholoz // Dyvoslovo. – 2003. – № 4. – S. 23 – 27.
20. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840с.

- Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar' [Philosophical Encyclopedic Dictionary] /Gl. redaktsiya: L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseyev, S.M. Kovalev, V.G.Panov – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1983. – 840 s.*
21. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – М.: Просвещение, 1977. – 335с.
Shmelev D.N. Sovremennyy russkiy yazyk. Leksika [Modern Russian language. Lexis] / D.N. Shmelev. – M.: Prosveshcheniye, 1977. – 335 s.

Turanska V.L. Functioning of expressive units in the text: semantic and evaluative aspects

Abstract. Emotionality (emotivity), expressiveness, stylistic colouring, figurativeness have been considered the basic elements of connotation in linguistics. Emotional elements name emotions, feelings, emotional and spiritual state; expressive means emphasize thematic and conceptual word's nucleus more often by contrasting with generally accepted, standard. The article deals with the place and role of expressive seems in the development Ukrainian lexico-semantic system and peculiarities of their adaptation in the literary historical language of the XXI century.

Keywords: emotionality, emotivity, assessment, functional-stylistic components

Туранская В.Л. Формирование экспрессивности в художественном тексте: семантический и оценочный аспекты

Аннотация. Основными элементами коннотации в лингвистике считают эмоциональность (эмотивность), оценочность, экспрессивность, стилистичность, окрашенность, образность. Эмоциональные элементы выражают эмоции, чувства, состояние души; экспрессивные средства способствуют выразительности предметно-понятийного ядра слова, чаще – через противопоставление общепринятому, стандартному. В статье определяем место и роль экспрессивности в развитии лексико-семантической системы украинского языка, а также особенности их адаптации в художественно-исторической речи XXI века.

Ключевые слова: эмотивность, эмоциональность, оценка, функционально-стилистические компоненты

Федоренко О.Б.

Характерництво героя роману “Іван Сірко” В. Кулаковського

*Федоренко Ольга Борисівна, старший викладач кафедри філософії і педагогіки
Національний транспортний університет, м. Кривий Ріг, Україна*

Анотація. У статті досліджено характер козацького ватажка Івана Сірка – героя роману В. Кулаковського. Особливу увагу приділено його надзвичайним (характерницьким) здібностям, рисам і особливостям психіки, таким як здатність максимально мобілізувати свої фізичні та духовні сили у надскладних ситуаціях, проявляючи при цьому неабияку рішучість, винахідливість і волю.

Ключові слова: характер, риса характеру, характерництво, козак-характерник

Роман “Іван Сірко” (1992) В. Кулаковського вже не раз ставав об’єктом вивчення літературознавців. Так, Н. Щербан указала на романтизм образу героя, де поєдналися історичні події, авторський домисел і вимисел, оскільки В. Кулаковський намагався “заповнити “білі плями” в біографії кошового отамана” [3, с. 25]. Натомість О. Олійниченко вже вказала на такі риси характеру Івана Сірка як непередбачуваність і нещадність до ворогів [2, с. 564–565].

За допомогою історичного екскурсу в минуле письменник розповідає про те, що завдяки тренуванням молодий Сірко став фізично і психологічно загартованим: “Іван підростав, мужнів. І навчився так володіти собою, що не лякався навіть тоді, коли страх скопував дорослих” [1, с. 26]. Тож завдяки своїй винятковій рішучості юнак урятував односельців від нападу татар [1, с. 26].

Розповідаючи про фізичні тренування Сірка в козацькому зимівнику, автор підкреслює його волю: “Не раз в Івана були подряпані руки, з лиця не сходили басагани та синці, але він уперто, терпляче, настирливо стріляв – і навчився влучати в ціль <...>, уникаючи <...> удару, <...> завдавати удару тоді, коли суперник не готовий був відбити напад” [1, с. 33], тобто оволодів бойовим мистецтвом козаків-характерників. Це обумовило соціальне просування Сірка: “Він завжди був попереду, і його скоро помітили: обрали десятником, а згодом і сотником” [1, с. 58].

Романіст показав неабиякий авторитет Сірка і цілковиту довіру до нього козаків навіть у найскрутніші хвилини: “Козаки мовчали, позираючи на сотника, і спокійно чекали, що той придумав. А він ніби й не думав. Сидів у шанці, всміхався на татарські погрози, палив люльку” [1, с. 58]. І своїм рішенням Сірко порятував свою сотню козаків, оточену татарами: “Вітру нема, степ горітиме вусебіч від нас. Так і врятуємось” [1, с. 58]. Підсумовуючи цей епізод і налаштовуючи читачів на сприйняття наступних подій, автор розповідає про ставлення ворогів до Сірка: “Урус-шайтаном лякали малих дітей <...> Татари твердили, що він характерник, що його не бере ні стріла, ні куля, ні шабля, що рука його несхибна, воля непохитна, серце безжальне” [1, с. 59].

Романіст підкреслив знання ватажком людської психіки, його неабияку інтуїцію та духовність: “Не раз на січовій раді ставав Сірко на захист скривджених, розгадував підступні задуми і застерігав козаків, аби не слухали зловмисників” [1, с. 60]. І задля переконливості автор “доручає” розповідь літописцю, який визнав, що Сірко “... з півслова розпізнав би, де правда, а де брехня” [1, с. 6]; тому й поважає його “... і за розум, і

за кмітливість, і за сміливість, і за людяність, а найбільше – за справедливість” [1, с. 6]; більше того, Сірко – “провидець”, “далекоглядний” [1, с. 7]. Підтвердженням цього є епізод зустрічі кошового з Юрасем Хмельницьким, тоді “Сірко сумно глянув на скуленого сина великого гетьмана, і йому раптом стало лячно й за долю України, і за будучину Січі” [1, с. 125].

Добротворче спрямування думок, дій і всього способу життя героя не раз підкреслено в романі: “Про нього, Сірка, знали всі козаки на Україні, знали московський цар, кримський хан і турецький султан, про нього йшла слава по довколишніх землях як про першого лицаря, відважного захисника й рятівника скривджених і полонених” [1, с. 62].

Про значення тоді ще молодого Сірка для України висловився кобзар – епізодичний персонаж роману: “Славний козак, дуже славний. І розумом, і сміливістю, і ненавистю до ворогів – нічим Бог не обділив. Аби таких більше було на Січі, не плакала б Україна кривавими сльозами, не блукали б її діти по всіх усядах” [1, с. 75–76].

Водночас В. Кулаковський підкреслює гуманне ставлення І. Сірка до ворогів (“Діти, жінки, старі не винні. Набіги на наші й ваші землі чинять лише чоловіки... та й то не всі... І не з власної волі. Їх женуть... <...> І все-таки не забувайте, що ми люди... І вони – люди...” [1, с. 158]; “Я завжди казав: справжнього воїна Бог наділив не тільки сміливістю, а й людяністю” [1, с. 173]), через що його не розуміли навіть однопіддані, а тому вважали диваком. Так, засобом інохарактеристики митець показав, що І. Сірка вважав диваком калмицький мурза, його спільник в одному з походів: “Вони тебе Урус-шайтаном зовуть, а ти їх людьми? <...> Дивак чоловік!” [1, с. 158].

Людяність Сірка чи не найяскравіше проявилася в епізоді прихистку на Січі “царевича” Симеона. У романі кошовий згадує про цю подію так: “... порушити давні звичаї довелося <...> І досі серце холоде, як згадаю того хлопчину, що захотів дістатися до царських палат <...> І жаль мені стало хлопця. <...> і туга за хлопчиною, якого видав царським посіпакам, краяла та й краяла серце” [1, с. 242–244].

Засобом інохарактеристики письменник розкриває прояв рис характеру І. Сірка в екстремальних умовах бою. Так, літописець Михайло Дидаскал розповідає: “Як мирно, він зичливий, гречний, справжнісінький лицар, а війна – суворий, вимогливий, навіть жорстокий. З ворогами – нещадний. Розкоші не любить” [1, с. 275]. Неабияку рішучість і волю І. Сірка характеризують його дії навіть у супереч інтересам високопоставлених осіб. Про це в романі далі веде свою розпо-

відь літописець: “– А що йому той король, коли він навіть самого царя не злякався і не послухався? <...> Брюховецького ні слухати, ні бачити не хотів. Виговського аж у Польщу загнав. Тетерю бив, аж пух із нього летів” [1, с. 275].

Митець лаконічно висловився про ставлення Сірка до збагачення: “... Іван ніколи сам не гнався за багатством і ніколи козаків своїх не заохочував до цього. Тому в його сотні не було скупих, заздрісних, ненажерливих” [1, с. 89–90].

У романі “Іван Сірко” показана неабияка майстерність героя планування і ведення бою. Так, кошовий отаман пояснює козакам: “Якщо татари здогадаються, що ми основний удар наносимо з тилу, то ми нічого не здобудемо та ще й самі у пастку потрапимо. Удари наносимо одночасно” [1, с. 147]. При цьому Сірко використовує погодні умови задля перемоги, і якщо наближення дощу засмутило козаків, то ватажок роз’яснив: “Він нам на руку, друзі, <...> Приспить ординців – ніхто не заважатиме долати Сиваш” [1, с. 147].

Як зазначає романіст, особливість тактики Сірка полягала в раптовості нападу, при цьому діяти на межі людських можливостей: “– Ударимо зненацька, – запропонував Іван Дмитрович. <...> Звісно, стомилися. <...> Але ж коли спинимося, татари пронюхають, що ми стоїмо поблизу, <...> баритися можна тільки перед смертю...” [1, с. 172]. Так, неочікувана поява козаків могла стати страшним видовищем для ворога (“На кримчаків <...> несподівано впала справжня біда: зненацька ожили очерети, лепеха, кущі лози, похилені верби, все, що росло ліворуч від шляху, ожило навіть болото, воно забулькало, зачавкало, застогнало – і звідусіль на ординців помчали чорні, мов хмара, обплутані брудним баговинням, озброєні списками, шаблями й пістолями людські постаті, а гуцавина загула від громохкої стрілянини” [1, с. 172]), що викликало в уяві жахливі надлюдські образи: “– Шайтани! – мимохідь вирвалося з вуст Сафер-аги й шугнуло поміж рядами ординців, скувавши жахом їхні серця”; “– Урус-шайтан! – з переляку вигукнув якийсь ординець, і нове страхіття завертіло, захурделіло сотнями очманілих людей. <...> Веселе військо, що безпечно йшло слідом за шляхтою за коротку блискавичну мить перетворилося в безладну, засліплену жахом юрму знетямлених істот” [1, с. 172].

Митець підкреслив: гумор Сірка піднімав бойовий дух козаків. Так, почувши звістку переляканих полонених: “Бережись, батьку полковнику! У хана сорок тисяч татарви!” [1, с. 123], з усміхом відповів: “– Сорочок то й сорок! <...> Треба бити вже, скільки є...” [1, с. 123]. Ще не раз доводилося козакам воювати проти набагато чисельнішого війська – і перемагати завдяки винахідливості отамана. Так, на зауваження спільника боярина Косагова напередодні бою: “Вас же жменя”, Сірко сказав: “– Нічого. Не вперше. Нам не звикати. Викрутимось” [1, с. 173]. У романі “Іван Сірко” герой згадує про перемогу під час походу козаків на Крим: “Хан, мурзи й беї знову тікали від нас без оглядки” [1, с. 213].

Одне ім’я Сірка – “урус-шайтан” – могло фізично, а головне – психологічно паралізувати ворога, як це відбулося під час морської виправи: “... опустив ятагана капудан і закляк на місці, вражений зустріччю з

грізним суперником” [1, с. 286]. У даному епізоді В. Кулаковський висвітлює характерні риси Сірка подібно до “Наливайка” Івана Ле.

Гумористичною на цьому фоні видається характеристика зовнішності героя жінкою. Автор передає зміну емоційного стану епізодичного персонажа (господині Бариліхи) від захоплення уявним образом Сірка до розчарування при зустрічі з ним: “Козаки <...> розповідали, що Сірко шаблею ворога навпіл розрубав. <...> То ти... ти, пане отамане, виходить і є Сірко? Отакий незavidний – і Сірко? <...> А я думала: ти – богатир, <...> А ти... звичайнісінький козак. Непоказний зовсім” [1, с. 182]. Напевно, письменник подав цей епізод задля уникнення ідеалізації героя.

В. Кулаковський у своєму романі “Іван Сірко” подав фольклорно-легендарну інтерпретацію образу героя. У романі кошовий овіяний легендами, про це розповідає літописець Михайло Дидаскал: “Про таку людину пам’ять ніколи не вмере. Поки житиме наш народ, доти й пам’ять про Сірка не згасатиме. Уже нині про нього легенди розповідають, а скоро й казки складатимуть, думи співатимуть...” [1, с. 6].

Пізніше повернувшись додому з Січі, літописець Михайло Дидаскал (довірена особа кошового) розповідає дітям і онукам казки та легенди про незвичайного козацького ватажка: “Розкажу вам те, що чув від січовиків. Народився Іван Сірко на світ із зубами. І тільки-но баба-повитуха піднесла його до столу, він ухопив пиріжка і з’їв. Кажуть, то було знамення, що він увесь свій вік битиме без пощади ворогів рідного народу” [1, с. 258]; “... розсердився Сірко, вихопив пістоля і бах у нього. Чорт так і мликнув у воду. Більше його там ніхто не бачив, а річку з тих пір почали називати Чортмлик” [1, с. 259]. Зробивши вставки-вкраплення легенд у художній текст роману, письменник удасться до їхнього фактичного переказування: “А ще розповідають, що коли хто ударить Сірка шаблею по руці, то й шкіри не розриває – тільки синяк буде. І куля його, кажуть, не бере – одлітає, мов од кам’яної стіни”; “... кувирдь – та й зробився хортом і побіг до татар. <...> а хорт і зробив так, щоб вони всі послули. <...> і всіх їх там вирубав, а православних визволив з неволі і повернув додому” [1, с. 259] – далі веде свою розповідь літописець.

У романі діють і пластуни – це вивідачі Олекса Борода і брати Темниченки в загоні Сірка, основним завданням яких була розвідка: “Олекса пильнував: прислухався до кожного звуку, придивлявся до кожного сліду. Невдовзі він помітив свіжі глибокі колії, <...> зламані гілки на ліщині. <...> Олекса опустився на землю й поповз між кущами. Голоси ближчали й ближчали. Скоро їх можна було розрізнити, дарма що говорили впівголоса. Олекса проповз ще трохи й прислухався” [1, с. 247–248]. Так, розвідник помітив утікачів із правобережних міст і сіл, що ховалися у вибалку. А іншого разу пластуни принесли отаману набагато важливіші новини: “Турки надумали відновлювати фортеці в Кизи-Кермені <...> яничари прямують до Чортмлика” [1, с. 290], – і дізнавшись, що до Січі наближається орда, Сірко вирішив: “Доведеться схитрувати...” [1, с. 290]. І знову почувши, що попереду “урус-шайтан”, ворог повертає, “хоч був уже за один перехід від Чортмлика” [1, с. 290]. Тож вісті розвідників-пластунів

зумовлювали відповідні рішення Сірка, швидкий раптовий напад козаків – і їхню перемогу.

Показавши Сірка неперевершеним військовим стратегом, автор водночас зауважив і на те, що козацький ватажок не завжди мислив масштабно. Так, Богдан Хмельницький (епізодичний персонаж роману), довіряючи Сіркові, пояснює: “Треба бути, Іване, не тільки шабловальником, а й політиком, <...> Коли ж ми допоможемо французам здобути Дюнкерк, ми подружимо з ними – і вони не підтримуватимуть польську шляхту під час нашого повстання. <...> І гроші нам потрібні, і наука, і розголоє не завадить” [1, с. 81, 82]; “Ні, Іване, повстанням волі не здобудемо. Нам треба підняти не тільки січовиків, не тільки рестровців, а все поспільство, весь народ, всю Україну!” [1, с. 97]. Тож пізніше призначивши його сотником, гетьман Богдан Хмельницький тоді ще молодому Сіркові указав на його виключну роль у Визвольній війні: “Комусь треба буде допомогти в найскрутнішу хвилину, когось треба буде виручити, до тебе звертимусь” [1, с. 86]. І, як далі пише автор, тоді й розкрилися неабиякі військові здібності героя: “І він, Сірко, знову вимахував шаблею. Поступово набирався сили. Їх додавали перші звитяги. Особливо Жовті Води й Корсунь” [1, с. 86].

Митець звернув увагу й на те, що “невразливість” в бою Сірка щодо ворожої зброї була спричинена також його щасливою вдачею: “Яничарська куля шугнула над його головою й зачепила верх шапки” [1, с. 289].

У романі діють і знахарі. Так, бабуся Уляна оживила смертельно пораненого Івана Сірка: “Уляна витягла всі свої зілля, перебрала їх – і заходилася готувати цілюще вариво. Коли воно було готове, прохолодила й напоїла козака, а рану на грудях змастила приготовленою із зілля маззю” [1, с. 48]. Пізніше І. Сірко звертається до Бога з проханням про життя і здоров’я дружини Софії (“І він просив Бога, просив усіх святих, щоб зглянулися над дружиною, допомогли їй позбутися недуги” [1, с. 77]), відвозить хвору дружину до монастиря в Лубнах, де її вилікував старий чернець – отець Афанасій: “Два місяці поїв її всілякими відварами й настояями із трав та лісових плодів малоговіркий чернець – і в Софії почав згасати біль у грудях, перестала паморочитись голова, зникла нудота. Їй здавалося, що вдруге народжується на світ” [1, с. 78].

Про фізичну витривалість уже старого, тяжко хворого кошового розповідає один із курінних отаманів: “Сім з половиною десятків пережити – не поле перейти. А він же їх не в перинах пересидів. Довелося зазнати і холоду й голоду, і тривоги й незгоди. Скільки спав на сирій землі, скільки сидів у дозорі по шию в воді, скільки мерз на морозі, вистежуючи ворога. А скільки ран у нього, скільки болячок... Інший давно з білим світом розпрощався б...” [1, с. 9].

Упродовж усього твору митець підкреслює, що в уяві ворогів І. Сірко – невразливий характерник. Так, нуреддин-султан (наступник ханського престолу) був переконаний: “Вони, уруси ті безбожні, живуть по сто, а то й більше років. Урус-шайтан, звісно, житиме більше. Він же характерник. Його ні куля, ні шабля не брали, тож смерть не так швидко підступить до нього. <...> У них є знахарі, вони будь-яку хворобу лікують. Але я не вірю, що він занедужав. Я думаю, великий

хане, що старий лис замислив щось лихе. Нам треба подвоїти дозори, послати в степ нові чати вивідачів. І якомога швидше скликати військо” [1, с. 196]. Вислухавши ці поради, хан Мурад-Гірей роздумує і робить підсумок: “– Думаю, Урус-шайтан справді занедужав, але в його скору смерть не вірю. Якщо він ще замолоду подружив із шайтаном, якщо його в жодних з боїв не вразила жодна куля, не зачепила жодна шабля, він так рано не помре. Для нього й сторожів замало” [1, с. 196–197]. Боячись навіть старого і тяжко хворого Сірка (“На старість люди завжди стають диваками – або дивують усіх своїм боягузством, або відчайдушною сміливістю. Урус-шайтан боягузом не стане ніколи, а от вчинити нам якусь нечувану халепу зможе” [1, с. 197]), вважаючи його невразливим (“Ні куля, ні шабля, ні отрута, звісно, тут не допоможуть” [1, с. 197]), хан виношує підступний задум убити Сірка: “Звістка про смерть синів чи й одного з них, звісно, прискорить кінець Урус-шайтана” [1, с. 197]; “– Ваші вивідачі повідомили, що Урус-шайтан помирає, а він... а він... готує похід. <...> Я вважаю: чим швидше Урус-шайтан переселиться в потойбічне царство, тим ліпше буде для нас” [1, с. 268–269].

Приділяючи увагу спогадам і сповіді героя, В. Кулаковський, певною мірою, наслідує творчу манеру П. Загребельного (його форму оповіді в романі “Я, Богдан”), включивши до канви роману одинадцять розділів з однаковою назвою “Стежками минушини. Спомини Івана Сірка”. Так, уже з перших сторінок роману автор подає сповідь старого і хворого отамана перед літописцем Михайлом Дидаскалом: “Трішник я великий... Дуже великий. <...> Людей багато згубив... Дуже багато... Аж страшно стає, коли згадаю...” [1, с. 17], таким чином налаштовуючи читачів на неоднозначне сприйняття характеру героя. В останніх роздумах напівсвідомого Сірка звучить туга і біль через те, що не судилося здійснити всі задуми на благо України: “Жаль тільки, що осине кубло в Криму не вдалося ліквідувати, що здобичники й далі терзають Україну, що тисячі бранців і сьогодні нидіють у бусурманській неволі...” [1, с. 128–129]. Згадуючи своє життя, Іван Сірко визнав спрямованість своїх дій виключно на добротворення: “Я завжди йшов прямо, діяв так, як веліла совість, а поступатися нею заради вигоди не вмів” [1, с. 209].

У напівсвідомому стані кошовий подумки розмовляє з гетьманом П. Дорошенком, при цьому він постає наступником Богдана Хмельницького, засуджуючи політику П. Дорошенка, дає логічне обґрунтування своїм діям: “А мене давили сльози! Ми вкупі могли добитися заповітів батька Хмеля! Могли орати спільну ниву разом, а не зуміли... <...> Однак здобичники продовжували терзати Україну. І я зі своїми січовиками метався, мов очманілий, – то з п’ятьма сотнями козаків мчав на Білгородщину, то прямував до містечка Чечельника, то йшов на Ладизин, то поспішав до Кальника... <...> Більшість твоїх, Петре, козаків злучилися з нами, а решта... Вічна їм пам’ять горопахам...” [1, с. 230]. У напівзабутті розмовляючи із загиблим братом, Іван Сірко кається через свою жорстокість і несамовитість у бою: “Я теж плавав, Дем’яне. А потім мстив. А коли опам’ятався, жалів... тих, кого зарубав згарячу...” [1, с. 305]. Ватажок пояснює свої добротворчі наміри, ви-

правдовуючись і каючись перед уявними опонентами за свої військові огріхи.

Сірко згадує також зраду і заслання до Сибіру, і в цих спогадах найчіткіше окреслюється воля козацького ватажка: “Зломити мене не вдалося ні Самойловичу, ні цареві. Я залишився таким самим, яким був – вільним птахом, котрому чагарник миліший золотій клітці, а гостра скеля м’якша пухкого сидельця” [1, с. 233]. У розмові з Семеном Палієм кошовий визнає мету свого життя як служіння українському народові, вважаючи при цьому себе характерником: “Усе своє свідоме життя я потратив на те, щоб її [України – О.Ф.] люд жив мирно й спокійно, щоб не знав ні ординських людоловів, ні турецьких грабіжників, ні польських панів. <...> Тому я не лише карав людоловів за зло, заподіяне нашій землі, визволяв наших полонених, захоплених здобичниками, а й бив перевертнів. Людолови боялися мене, як вогню, лякали моїм іменем своїх дітей, прозивали мене Урус-шайтаном, десятою дорогою обминали Січ, а перевертні із шкури пнулися, щоб позбутися мене” [1, с. 283]. Оптимізмом сповнена промова Семена Палія, наступника Івана Сірка, який провідав старого отамана на його пасіці. При цьому Палій визнає наслідок характерництва Сі-

рка: “Вони [татари – О.Ф.] розбігалися, побачивши не військо, а тільки кілька десятків січовиків. Хіба не доводилось тобі, батьку, з двома сотнями вояків громити орду, що налічувала понад тисячу чоловік? Тож не печалься. Ми постараємося, батьку, довести почату тобою справу до кінця, – запевнив Палій” [1, с. 284].

Таким чином, у романі “Іван Сірко” В. Кулаковський висвітлює характерність героя, розкривши такі риси його характеру, як неабияка рішучість і винахідливість, непересічний гумор у надскладних ситуаціях, знання людської психіки і тактики ведення бою (раптовість і несподіваність нападу, використання природних умов, воювання на межі людських можливостей); при цьому Сірка вважали “диваком” через людяне ставлення до ворогів, що в умовах ведення війни теж можна зарахувати до незвичайних рис характеру. Усе це показано в романі, переважно, у спогадах і роздумах героя, який сповідує свої гріхи і жалкує за тим, що замало вдалося здійснити для України. Разом із тим, характерність героя своєрідно доповнюється такими типами характерників, як знахарі (чернець Афанасій, бабуса Уляна) і пластуни (Олекса Борода, брати Темниченки), – саме вони виконують допоміжну функцію рятівників і помічників Івана Сірка.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Кулаковський В. М. Іван Сірко : [роман] / Віталій Михайлович Кулаковський. – К. : Молодь, 1992. – 320 с.
Kulakovskiy V.M. Ivan Sirko : (novel) / Vitaliy Mihailovich Kulakovskiy . – K. : Molod, 1992. – 320 s.
2. Олійниченко О.В. Інтерпретація образу Івана Сірка в романній історії Руїни / О.В. Олійниченко // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – К. : Акцент, 2005. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 559–568.
Oliynichenko O.V. Interpretatsija obrazu Ivana Sirka v romannij istorii Ruini [The interpretation of Ivan Sirko's image in the novel history Ruiny] / O.V. Oliynichenko // Literature . Folklore. Problems of Poetics. – K. : Aksent, 2005. – Vip. 21. – Ch. 1. – S. 559–568.
3. Щербан Н. Історія і сучасність у романах про І. Сірка. На прикладі романів Ю. Мушкетика “Яса”, В. Кулаковського “Іван Сірко”, тетралогії В. Малика “Таємний посол” / Н. Щербан // Українська мова та література. – 2004. – № 48. – С. 24–26.
Scherban N. Istoria i suchasnist u romanah pro I. Sirka. Na prikladi romaniv “Yasa” Y. Mushketika, “Ivan Sirko” V. Kulakovskogo, “Tajemnij posol” V. Malika [History and modernity in the novels about I. Sirko. Such novels as “Yasa” by Y. Mushketik, “Ivan Sirko” by V. Kulakovskiy, tetralogy “Secret ambassador” by V. Malik are taken as examples] / N. Scherban // Ukrainian language and literature. – 2004. – № 48. – S. 24–26.

Fedorenko O.B. Outstandingness of the hero in the novel „Ivan Sirko” by V. Kulakovskiy

Abstract. In the article we research the character of cossack leader Ivan Sirko – the hero of V. Kulakovskiy's novel. Special attention is paid to his outstanding abilities, features and peculiarities of his mind, such as the ability to mobilize his physical and spiritual energies in supercomplex situations, showing determination, inventiveness and will.

Keywords: character, trait of character, outstandingness, outstanding-kosac

Федоренко О.Б. Характерность героя романа “Иван Сирко” В. Кулаковского

Аннотация. В статье изучено характер казачьего предводителя Ивана Сирко – героя романа В. Кулаковского. Особое внимание уделено его характерным сверхспособностям, чертам и особенностям психики, таким как способность максимально мобилизовать свои физические и духовные силы в чрезвычайных ситуациях, проявляя при этом незаурядные решительность, изобретательность и волю.

Ключевые слова: характер, черта характера, характерность, казак-характерник

Хоміченко В.В.

Поліфонічний потенціал полісемантичного слова в тексті (на матеріалі романів модернізму)

Хоміченко Віра Вікторівна, асистент

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Анотація. В статті розглянуто питання реалізації потенціалу полісемантичного слова при взаємодії з контекстом, результатом якої є виникнення поліфонічного слова. Простежено декілька напрямків взаємодії полісемантичного слова та контексту та способів творення поліфонічного слова, серед яких здійснено аналіз подвійної актуалізації значень слова та розвиток полісемії слова. Окрім того, зазначені перспективи подальшого розвитку питання поліфонії слова та інших способів її реалізації в тексті, де контамінація мовлень персонажу та оповідача, здійснена на рівні слова, заслуговує на особливу увагу.

Ключові слова: поліфонія слова, полісемантичне слово, контекст

Літературний феномен поліфонії тексту, суть якого полягає в одночасному представленні декількох голосів чи точок зору в мовленні персонажу/персонажів чи контамінації мовлень оповідача та персонажу, є предметом наукових досліджень з часу його відкриття М.М.Бахтініним на початку XX століття [2, с. 14]. Серед питань пов'язаних з явищем поліфонії значна увага приділяється таким аспектам як принципово характерні ознаки поліфонічного тексту, діапазон дії поліфонії та способи її реалізації. Безсумнівим є той факт, що дія поліфонії не обмежується рамками висловлювання та виходить як на рівень тексту, так і може бути реалізована на рівні слова. Текстовий, чи навіть метатекстовий рівень функціонування поліфонії, як і рівень висловлювання характеризуються певним ступенем експліцитності багатоголосся та відповідно об'єктивності, в той час як виявлення поліфонії на рівні слова вимагає певних знань та умінь, оскільки багатоголосся є імпліцитно вираженим. Саме це є, з одного боку, однією з причин недостатнього висвітлення всіх аспектів, пов'язаних з поліфонією слова у вітчизняній науці, а з іншого інспірує до подальшого його дослідження.

Метою даної статті є аналіз способів реалізації поліфонії на рівні слова, одним із яких ми вважаємо є реалізація потенціалу полісемантичного слова в тексті.

Поліфонія слова, як і поліфонія взагалі має своїм основоположним принципом одночасне звучання декількох тем, в даному випадку декількох значень і, відповідно, є тісно пов'язана з полісемантичним словом та його реалізацією в тексті. Той факт, що в мовній свідомості та в мовленні багатозначне слово присутнє з усіма своїми значеннями незалежно від того в якому з них слово вжито в тексті, тобто актуалізація одного із значень слова відбувається на тлі інших значень, які не усуваються повністю, не підлягає сумнівам [4, с. 17; 7, с. 27; 1, с. 120]. Функціонування полісемантичного слова в тексті не сприймається настільки однозначно. Довгий час домінувала думка, що в тексті полісемантичне слово може проявляти лише одне зі своїх значень, так як контекст, в якому реалізовано полісемантичне слово усуває його багатозначність, актуалізуючи лише одне значення. Одночасна реалізація декількох значень одного слова допускалась лише в мовленні з метою спричинити непорозуміння чи комічну ситуацію, каламбур. В тексті, якщо і траплялась ситуація одночасного виявлення декількох значень, то це радше вважалось ненормативним явищем або порушенням певних закономірностей дії слова в тексті.

На даний час розуміння взаємодії полісемантичного слова і контексту дещо змінилось та визнається, що актуалізація слова в контексті відбувається у таких трьох напрямках: *нейтралізація* полісемантичного слова, що означає, що контекст актуалізує тільки одне із багатьох значень полісемантичного слова; *подвійна актуалізація* чи двоплановість висловлювання, де зберігається неоднозначність; *розвиток полісемії*, тобто набуття словом нових значень, відтінків, тощо на рівні тексту [10, с. 201-205]. В аспекті поліфонії слова інтерес представляють другий та третій тип взаємодії полісемантичного слова та контексту, для яких є характерним збереження чи набуття багатозначності слова в тексті або висловлюванні. Тенденція одночасної актуалізації декількох значень полісемантичного слова визначається як прийом направлений на збагачення смислового навантаження в тексті, посилення стилістичного ефекту, створення багатоплановості, багатозначності чи як авторський художній стиль.

Суть поліфонії слова полягає в одночасній реалізації декількох значень або семантичних відтінків слова у художньому тексті. (Головкина А.С. 2011, Морозова А.Н. 2010) Це є особливий прийом або феномен мови, який дозволяє слову одночасно проявити своє пряме та переносне значення, сучасне та архаїчне, узуальне та okazіональне або інші комбінації значень. Розуміння "правильного, необхідного" для даного тексту значення вимагає від читача певних знань, навичок та зусиль. Подеколи аналіз поліфонічних слів включає в себе окрім лінгвістичного аспекту (семантична структура слова), ще й лінгво-поетичний аспект, в межах якого для декодування поліфонічного слова потрібно здійснити контекстуальний аналіз слова, аналізуючи все висловлювання або й текст.

Поліфонію слова потрібно відрізнити від каламбурної гри слів. Прийом каламбуру має за основу той самий принцип, що і поліфонія слова - зведення воедино різних значень одного слова, омонімів (омографів та омофонів), будь яких інших подібних у звучанні слів (паронімів), їх протиставлення з метою досягнення стилістичного, як правило комічного ефекту. Каламбурна гра слів повинна розглядатись як мовна полісемія, відмітною особливістю якої є однозначність її сприйняття в контексті твору [5, с. 9]. Поліфонія слова або лексична поліфонія (Задорнова В.Я. 1984, 2005), чи некаламбурне суміщення значень (Залізняк А.А. 2004) реалізується лише в межах різних значень полісемантичного слова (не омонімів та інших подібних за звучанням слів), об'єднуючи декілька значень даного слова. Навмисне вживання полісе-

мантичного слова у грі слів спрямоване на однозначне розуміння його читачем і, відповідно, для успішної комунікації повинно бути достатньо експліцитним навіть для пересічного читача, який не володіє спеціальними лінгвістичними знаннями чи навиками, в той час як поліфонія слова виступає імпліцитно, хоча ступінь експліцитності – імпліцитності цих прийомів художнього тексту є суб'єктивним та невизначеним.

Поліфонічне слово може проявляти себе в тексті по-різному. По перше, це є типовий спосіб одночасного існування двох або більше значень слова у висловлюванні, причому обидва значення є очевидними і зрозумілими, що спонукає читача до активної роботи у виборі значення. Як правило, такі поліфонічні слова займають ключові, сильні позиції в тексті, на кшталт заголовку чи епіграфу, таким чином відразу привертаючи увагу читача. Для декодування такого поліфонічного слова подеколи необхідно аналізувати його контекстуально, що вимагає знання цілого тексту. Назва роману Джона Дос Пассоса "Manhattan Transfer" слугує яскравим прикладом поліфонії заголовку (1925). Навіть не знаючи тексту роману, у читача одночасно з'являються декілька асоціацій з назвою. Перш за все, можна припустити, що автор має на увазі пересадну станцію в Манхетені, одному з центральних районів Нью-Йорка. В той же час transfer може бути перекладений як пропуск або квиток до Манхетену, що образно можна сприймати як квиток до кращого життя. Для американців ця назва є історично важливою, оскільки Manhattan Transfer – назва залізничної станції, яка на початку ХХ ст. знаходилась зовсім не в Манхетені, а в Нью-Джерсі. Парадокс полягав в тому, що приїжджі в пошуках кращого життя, прибувши на станцію з такою гучною назвою сподівались опинитись в центрі подій і в центрі міста, що обіцяло їм швидке збагачення, а натомість опинялись на віддаленій станції, яка складалась з декількох платформ та покриття, без жодних ознак цивілізованого життя. Вертаючись до назви роману "Manhattan Transfer", ми можемо припустити, що в самій назві існує як мінімум цих три значення, що й робить її поліфонічною.

В тексті знаходимо згадку про станцію Manhattan Transfer в епізоді, коли Elaine Thatcher зі своїм чоловіком ідуть до Atlantic City та роблять пересадку на цій станції. "They had to change at Manhattan Transfer.....Here we are Elaine dear. Oh prince's daughter, you see we get the train that comes from the Penn station... It's funny this waiting in the wilds of New Jersey this way". І трохи згодом, по дорозі до Atlantic city Елейн все намагається позбутись пригніченого стану та бути веселою, але дощ і стукіт колес, який гуркотить в її голові, не сприяють цьому. "The wheels rumbled in her head, saying Man-hattan Trans-fer. Man-hattan Tran-fer. Anyway it was along time before Atlantic City. ... Oh, it rained forty days.... I'll be feeling gay....Oh, it rained forty nights. I've got to be feeling gay" [11, с. 98]. В той же час весь роман пронизаний ідеєю пошуку кращого життя, прагненням різних людей дійти до "the center of the things", та повний крах цієї американської мрії. Доказом поліфонічності назви роману виступає й переклад "Манхетен", що знову таки спричиняє множинність асоціативних смислів. Проаналізувавши весь текст, стає зрозумілим, що автор вкладав в геог-

рафічну на перший погляд назву значно глибший, метафоричний зміст.

Контекстуальний аналіз полісемантичного слова навіть в межах висловлювання може виявити множинність значень слова, задіяних в тексті та його поліфонічне звучання. Як приклад проаналізуємо багатозначний іменник "wraps" в наступному уривку роману "Манхетен". В окремо взятому реченні "The red-haired cloakroom girl was collecting the wraps", видається зрозумілим, що "wraps" означає "верхній одяг", завдяки іменнику cloakroom girl семантичного поля "гардероб".

Перейдемо до аналізу функціонування слова "wraps" в іншому уривку. "There was a longtoothed blond woman in a opera cloak swishing on the arm of a moonfaced man who carried his top hat ahead of him like a bumper; there was a little curly haired girl in blue who was showing her teeth and laughing, a stout woman in a tiara with a black velvet ribbon round her neck, a bottlenose, a long cigarcolored face... shirtfronts, hands straightening white ties, black gleams on top hats and patent leather shoes; there was a weazlish man with gold teeth who kept waving his arms spitting out greetings in a voice like a crow's and wore a diamond the size of a nickel in his shirtfront. The red-haired cloakroom girl was collecting the wraps" [11, с. 27]. Автор роману застосовує прийом "камери" для зображення відвідувачів ресторану, показуючи їх з точки зору (перспективи) іншого персонажу – офіціанта-початківця Еміля. Спочатку камера повільно рухається та фіксує найбільш помітні та яскраві деталі та одяг перших відвідувачів: волосся, сукні, тіара. Поступово камера пришвидшується та встигає фіксувати лише окремі фрагменти одягу: краватки, туфлі, серед елементів одягу якісь обличчя. Поступово люди прирівнюються до речей, складається враження, що люди – це речі в гарних обгортках. Слово "wraps" набуває поліфонічного звучання, оскільки одночасно поєднує в собі два значення – верхній одяг та обгортки.

Серед інших способів реалізації потенціалу полісемантичного слова в тексті з метою створення поліфонії існує так званий "сплав" та "принцип тернарної семантики" [6, с. 20-45]. Перший означає, що два або більше значень полісемантичного слова є легкими для впізнання з контексту, але, якщо проаналізувати семантичну структуру слова, то стає зрозумілим, що жодне з цих значень не вжито в контексті. Тим не менш, це поліфонічне слово не представляє проблем у декодуванні, оскільки з цих значень утворився так званий "сплав" значень, наділений новим смислом. "Принцип тернарної семантики", полягає в наступному: одне й те саме полісемантичне слово в одному випадку вжито в значенні Х, в другому випадку – в значенні У, а ще в іншому випадку в поліфонічному слові проявляються два значення Х та У одночасно [8, с. 41].

Наступний тип реалізації поліфонічного слова, який відбувається в результаті взаємодії контексту і полісемантичного слова та визначений як розвиток полісемії, якісно відрізняється від вище описаних способів реалізації поліфонічного слова, оскільки багатозначність слова не проявляється симультативно, а навпаки "накопичується" впродовж розгортання дії тексту. Суть даного різновиду поліфонічного слова

полягає в тому, що слово або висловлення набуває нові значення або конотації на текстовому рівні та створює множинність смислів. Умовою для розширення семантики слова є його регулярний повтор в тексті, причому окрім актуалізації своїх значень (прямого чи вторинного), відбувається накладання нових смислів. Слово чи висловлювання, навіть дослівно повторене іншим суб'єктом в інший момент дії, є якісно відмінним, оскільки кожен, хто промовляє його, вкладає свій зміст, емоції чи розуміння, чим і створюється множинність смислів.

Накладання нових смислів може відбуватись на основі врахування традиційних символічних ореолів слів, алюзій, а також всіх значень, закріплених за словом в літературі [9, с. 39]. Всі смисли слова чи висловлювання утворюють певну систему відносин таких як заперечення, протиставлення, ототожнення та інші, що й свідчить про поліфонічну структуру висловлювання. Валентінова О.І. визначає поліфонічне висловлювання як композиційно значуще явище поліфонічного тексту, яке відображує парадигматичну систему смислів, тобто ті семантичні опозиції, які реально існують в тексті. Таким чином, структура поліфонічного висловлювання є проекцією структури концептуально значущого смислу [3, с. 15].

Практичним засобом реалізації такого поліфонічного слова є повтор даного слова чи висловлювання або різними суб'єктами мовлення або одним суб'єктом мовлення в різні моменти оповіді. (Ніколіна Н.А., Валентінова О.І., Солоділова І.А.) Валентінова О.І. визначає повтор як невід'ємну частину поліфонічного тексту та виокремлює два види повтору: односуб'єктний та різносуб'єктний залежно від того чи суб'єкт мовлення, в мовленні якого знаходиться повтор, залишається той самий чи задіяні різні суб'єкти мовлення [3, с. 62]. Різносуб'єктний повтор слова чи висловлювання змінює прагматичне (оцінчне) значення слова, в той час як односуб'єктний повтор набуває нових імплікацій завдяки новому контексту.

Яскравим прикладом зміни прагматичного значення висловлювання неодноразово спостерігаємо у романі У.Фолкнера "As I Lay Dying", який структурований як багатосуб'єктна оповідь, характерною особливістю якої є багаторазове зображення одних і тих самих подій різними персонажами відповідно під різним кутом зображення. В уривку, що представляє мовлення Дарла, знаходимо слова, які виражають його ставлення до Cash: "Between the shadow spaces they are yellow as gold, like soft gold, bearing on their flanks in smooth indulations the marks of the adze blade: a good carpenter Cash is. He hold the two planks on the tresle, fitted along the edges in a quater of an unfinished box. He kneels and squints along the edge of them, then he lowers them and take up the adze. A good carpenter. Addie Bundren could not want a better one, a better box to lie in [12, с. 28]. Вираз "a good carpenter" актуалізує своє пряме значення, а повтор цього виразу до того ж інтенсифікує його. Той факт, що Cash майструє труну для своєї матері під вікнами кімнати, де вона лежить, є настільки неординарним, що викликає певну реакцію

кожного персонажу, що й відображено в їх мовленні. Jewel також коментує дії Cash та вживає вираз "a fine carpenter", але в контексті його мовлення ці слова є двоакцентними: окрім свого прямого значення, вони набувають конотації ненависті, сарказму, утворюючи певну семантичну опозицію до попереднього випадку вживання виразу. "Sawing and knocking, and keeping the air always moving so fast on her face that when you're tired you can't breathe it, and that goddamn adze going One lick less. One lick less. One lick less until everybody that will have to stop and see it and say what a fine carpenter he is" [12, с. 5]. Такі приклади поліфонічного слова підтверджують думку Валентінової О.І., що у поліфонічному тексті висловлювання відірвано від свого значення.

Більш складним прикладом поліфонічного слова є слово (висловлювання) в якому є імпліцитно виражена контамінація декількох суб'єктів мовлення, накладання декількох голосів. Слово, промовлене персонажем, за лексичними або граматичними ознаками не належить йому, а виступає лише повтором слів промовлених іншим персонажем, причому такий різносуб'єктний повтор характеризується накладанням не тільки голосів, а й смислів даного слова. В наступному уривку з роману "Коли я вмирала" У.Фолкнера Кора, сусідка Едді Бандрен, яка досить часто навідується до неї, під час чергових відвідин розповідає про тістечка, які їй вдалося економно спекти і вихваляє Едді як прекрасну кухарку. Її очима читач бачить Едді Бандрен зараз на порозі смерті. "The quilt is drawn up to her chin, hot as it is, with only two hands and her face outside. She is propped on the pillow, with her head raised so that she can see out of the window, and we can hear him every time he takes up the adze or the saw. If we were deaf we could almost watch her face and hear him, see him. Her face is wasted away so that the bones draw just under the skin in white lines. Her eyes like two candles when you watch them gutter down into the sockets of iron candle-sticks. But the eternal and the everlasting salvation and grace is not upon her." Два останні речення, насичені порівняннями і метафорами, відрізняються від стилю оповіді Кори, тому складається враження, що вони належать не їй. Якщо в реченні з порівнянням до голосу Кори допустимо приєднується голос автора, то в наступному звучить голос проповідника. Відсутність будь-яких експліцитних ознак зміни суб'єктів мовлення свідчить про контамінацію двох голосів в одному висловлюванні, що дозволяє назвати його поліфонічним. Безсумнівно, проте, що у виявленні багатоголосся на рівні слова значну роль відіграє суб'єктивний фактор, таке поліфонічне слово характеризується високою мірою суб'єктивності сприйняття та відповідно вимагає більш детального аналізу, який виходить за рамки даної статті.

У підсумку слід зазначити що, всі вище наведені спостереження та приклади підтверджують той факт, що полісемантичне слово відзначається значним потенціалом та виступає одним із способів творення поліфонічного слова в тексті.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка // Л.: Просвещение, 1981. – 295 с.
Arnold I.V. Stilistika sovremenoho angliyskogo yazyka [The Stylistics of modern English language] // L.: Prosveshchenie, 1981. – 295 s.
2. Бахтин М.М. Проблемы творчества Достоевского // Киев: NEXT, 1994. – 508 с. ISBN 5-88316-018-X.
Bahtin M.M. Problemy tvorchestva Dostoevskogo [Problems of literary works by Dostoevsky] // Kyiv: NEXT, 1994. – 508 s. ISBN 5-88316-018-X.
3. Валентинова О.И. Эстетика и лингвистика полифонии: Монография // М.: Изд-во РУДН, 2001. – 143 с.
Valentinova O.I. Estetika i lingvistika polifonii. Monografiya [Aesthetics and linguistics polyphony. Monograph] // Moskva: izd. RUDN, 2001. – 143 s.
4. Виноградов В.В. О языке художественной прозы: Избр. труды // М. Наука, 1980. – 360 с.
Vinogradov V.V. O yazyke hudozhestvennoy prozy: Izbr. trudy [On the language of fiction: Fav. proceedings] // Moskva: Nauka, 1980. – 360 s.
5. Головкина А.С. Полифония слова в художественном тексте (на материале произведения Дж. Джойса "Дублинцы"): Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 // Самара, 2011. – 22 с.
Golovkina A.S. Polifoniya slova v hudozhestvennom tekste (na materiale proizvedeniya D. Dzhoyse "Dublincy"): avtoreferat dis. kand. filol. nauk: 10.02.04 [Words polyphony in the text (on the material of George. Joyce's "Dubliners"): Abstract. Dis. cand. Philology. Sciences: 10.02.04] // Samara, 2011 – 22 s.
6. Зализняк А.А. Феномен многозначности и способы его описания // М.: Вопросы языкознания, 2004. - № 2. – 20-45 с.
Zaliznyak A.A. Fenomen mnogoznachnosti i sposoby ego opisaniya [The phenomenon of polysemy and how to describe] // M.: Voprosy yazykoznaniiya, 2004. - № 2. – 20-45 s.
7. Муратова Е.Ю. Лингвопоэтика Марины Цветаевой // Витебск: Издательство УО "ВГУ им. П.М. Машерова", 2005. – 96 с. ISBN 985-425-527-1
Muratova E.U. Lingvopoetyka Mariny Tsvetaevoy [Lingvopoetika in the works by Marina Tsvetaeva] // Vitebsk: Izdatelstvo UO "VGU im. P.M.Masheroval", 2005. – 96 s. ISBN 5-7695-0954-6.
8. Николаева Т.М. "Слово о полку Игореве". Поэтика и лингвистика текста. "Слово о полку Игореве" и пушкинские тексты // М., 2005.
Nikolaeva N.A. "Slovo o polku Ihoreve". Poetyka i linhvistyka teksta. "Slovo o polku Ihoreve" i pushkinskie teksty // ["Lay" Poetics and Linguistics text. "Lay" and Pushkin's text] // M., 2005.
9. Николина Н.А. Филологический анализ текста: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений // М.: Издательский центр "Академия", 2003. — 256 с. ISBN 5-7695-0954-6
Nikolina N.A. Filologicheskiy analiz teksta Uchebnoe osobie dlya studentov vyshyh ucvhebnyh zavedeniy [Philological analysis of the text. Proc. allowance for the studio. Higher. ped. Proc. institutions] // M.: Izdat. tsentr "Akademiya", 2003. – 256 s. ISBN 5-7695-0954-6.
10. Соколовська С.Ф. Полісемія в тексті: типи реалізації та функції // Вісн. Житомирського держ. пед. ун-ту. – 2003. - №11. – 201-205 с.
Sokolovska S.F. Polisemiya v teksti: typy realizatzii ta funktzii. [Polisemy in the text: ways of realization and functions] // Visnyk Ternopilskogo der. ped. universytetu, 2003. - № 11. – 201-205 s.
11. Dos Passos J. Manhattan Transfer // Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 2000. – P. 404.
12. Faulkner W. As I Lay Dying // N.Y.: Random House, 1974. – P. 115.

Khomichenko V.V. Polyphonic potential of polysemantic words in the text (based on the modernistic novel)

Abstract. The article deals with the polyphonic potential of the polysemantic word which can be realised in the context. Special attention has been paid to the differences between word-play and the polyphonic word. The author has analysed such aspects of contextual realization of polysemantic word as double actualization of the meaning of the word and development of its meaning in the context. Moreover, the article suggests that there are other means of realising among which contamination of the narrator's and personage's speech plays the leading role.

Keywords: polyphonic word, polysemantic word, context

Хомиченко В.В. Полифонический потенциал полисемантического слова в тексте (на материале романов периода модернизма)

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос реализации потенциала полисемантического слова в взаимодействии с контекстом результатом которого является возникновение полифонии слова. Осуществлен анализ направлений взаимодействия полисемантического слова и контекста, причем особенное внимание уделено таким направлениям как двойная актуализация и развитие значений полисемантического слова. Обозначены перспективы дальнейшего исследования вопроса полифонии слова, среди которых контаминация речи персонажа и повествователя играет основную роль.

Ключевые слова: полифония слова, полисемантическое слово, контекст

Чистяк Д.А.

Функционирование текстовых концептов в поэзии Шарля Ван Лерберга

Чистяк Дмитрий Александрович, кандидат филологических наук, ассистент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье анализируются особенности функционирования текстовых концептов в поэтическом творчестве классика бельгийской франкоязычной литературы Шарля Ван Лерберга (сборники стихотворений "Меж-видье", "Песня Евы", а также произведения, публиковавшиеся в периодике, автографы). Выделяются элементы традиции и новаторства авторской концептосферы в контексте других франкоязычных символистских авторских картин мира.

Ключевые слова: текстовый концепт, авторская картина мира, метаобраз, интертекст, мифопоэтическая картина мира

Актуальность исследования авторской картины мира в текстах знаковых европейских писателей обуславливается включением процессов концептуализации в широкие культурные контексты семиозиса, которые генерируют структурно-семантическое ядро текстов разного уровня. Термин *текст* при этом мы понимаем широко, в соответствии с обозначением Е. Селивановой как "целостную семиотическую форму психически-речевой мыслительной деятельности, организующей концептуально и структурно, диалогично встроенной в интериоризированное бытие и семиотический универсум этноса и цивилизации, что служит прагматически направленным посредником коммуникации" [6, с. 32]. Анализ авторской лингвоментальной картины мира связан с трансмиссией в определенном художественном тексте авторских текстовых концептов (термин Е. Кагановской [4]), смоделированных согласно с реализацией в нем лингвокультурной семиосферы (в понимании Ю. Лотмана [5]).

Лингвопоэтический метод анализа художественного текста (в парадигме научных исследований акад. В. Виноградова, Г. Винокура, В. Задорновой, И. Гальперина, З. Тураевой, З. Хованской, школы интерпретирующей семантики Ф. Растье) связан с поиском текстовых структур, проявляющих такие сходные категории как "образ автора", "авторскую интенцию", "авторскую картину мира" в связи с эстетическим фактом, а потому лингвокогнитивный аспект анализа лингвоментальных особенностей художественного текста именно в лингвопоэтическом ключе представляется исключительно перспективным. Методика лингвомифопоэтического анализа уровней художественного текста, разработанная нам в предыдущей работе [7], использована и в данном исследовании. Цель статьи – моделирование авторской картины мира в поэтическом творчестве Ш. Ван Лерберга в лингвопоэтическом ключе, предмет исследования – авторская концептуализация в текстовых структурах, а объект – вербализированное структурно-семантическое ядро авторской картины мира. Научная новизна работы состоит в первом комплексном анализе элементов авторской концептуализации в поэтических текстах Ш. Ван Лерберга, хотя элементы такого анализа прослеживаются в работах бельгийских филологов Г. Ванвелькенхейзена [19], Ж. Гийома [10], Л. Кристофа [8], П. Лауде [11], Х.-Й. Лопе [12], Х. Зипмана [14], Р. Труссона [15; 16].

Раннее поэтическое творчество Ш. Ван Лерберга характеризуется существенными интертекстуальными влияниями Ш. Бодлера, П.-М. Верлена, Сюлли-Прюдома, Ф. де Вилье де Лиль-Адана, Э.А. По, А.Ч. Свинберна, М. Метерлинка, визуальным рядом живописи

префаэлитов Э. Берн-Джонса, Д.Г. Россетти, а также С. Боттичелли, Кейт Гринуэй, А.Г. А. Эдельфельта, Ж.-Ж. Эннера, Ф. Кнопфа, Ф. Ропса [см.: 16]). Для неопубликованных юношеских проб поэта характерны лирично-эротические зарисовки образов юных дев, а в идейном плане речь идет о конфликте между чувственным переживанием плотской любви и невозможностью её реализации из-за морального императива католического воспитания. В лучших ранних стихотворениях, вошедших в 1898 году в авторский сборник "Меж-видье" (*Entrevisions*) [17], Ш. Ван Лерберг сублимирует эротический компонент путем сакрализации образа Девы, который стаёт эманацией пейзажа и объектом проникновения в мир сущий мира запредельного, трансцендентного. Проекция высшего начала проявляется в метаобразе ЖЕНЩИНА-ДИТЯ, а также на уровне его атрибутов – растительных и астральных. Так происходит символизация материального как аналогии с вечным истинным миром субстанции. Переход от материального мира в субстанциональный составляет основу сюжетной коллизии большинства стихотворений Ш. Ван Лерберга II пол. 1880-х – I пол. 1890-х гг.

Оригинальным авторским текстом этого периода можно считать неоконченную поэму "Соляна" (1886). Второй раздел текста печатался в коллективном сборнике "Parnasse de la Jeune Belgique" в парижском издательстве Леона Ванье в 1887 г. Отрывок из первого раздела опубликовал брюссельский журнал "La Pléiade" (№ 2 за 1890 г.). Неоконченный третий раздел и неопубликованный отрывок из первого раздела зафиксированы в первом томе "Дневника" Ш. Ван Лерберга, согласно которому поэма была подготовлена к публикации акад. Г. Ванвелькенхейзеном в 1968 г. [19], а год спустя в Париже – литератором Р. Гоффеном [9]. Этими изданиями воспользовались и мы для украинского перевода поэмы [2, с. 19–32]. Не взирая на утверждение А. Мокеля о том, что "Соляна" – "наименее авторское произведение" Ш. Ван Лерберга, мы считаем его знаковым текстом символистской поэтики для моделирования авторской картины мира.

Именно 1886 год ознаменовался для молодого поэта знакомством с поэзией Метра французского символизма С. Малларме, прежде всего с "Иродиадой" и "Полуднем фавна". Однако утверждение Л. Кристофа о том, что "Соляна – это заблудшая Иродиада" [8, с. 28] гиперболизировано. Действительно, сходство между текстами присутствует как в стилистике (александрийские стихи, не смысловое членение строк, длинные фразы, иногда без явных ассоциативных связей), так и на образно-тематическом уровне. Поэму Ш. Ван Лерберга, как и произведения французского

классика, характеризует статика хронотопа, раскрытие внутреннего состояния героя через пейзаж (Соляна, Иродиада, Фавн), актанты выступают коррелятами мезоконцептов ЮНОСТЬ и КРАСОТА как иррадиации мегаконцепта ВЕЧНОСТЬ, в оппозиции к антагонистам, которые выступают проекцией их "я" (метаобраз СТАРОЕ мегаконцепта СМЕРТЬ в актанте Кормилица, актант Искуситель в образе "голоса Матери"). При этом присутствуют и кардинальные различия: актант Иродиада – олицетворение мифемы Нарцисса (метаобраз КРАСОТА ДЛЯ СЕБЯ мезоконцепта КРАСОТА), в то время как Соляна, согласно с постулатами рейно-фламандской мистики характеризуется действием «экстаз» (мегаконцепт ЛЮБОВЬ, мифема Бог, мезоконцепт ИСТИНА).

В соответствии с авторским замыслом, главная героиня должна была интегрировать семантику образов "вечерней зари, Люцифера и Венеры и самого прекрасного ангела" [9, с. 47]. Однако в тексте присутствует конфликт между ригористическим средневековым концептом как атрибут мегаконцепта ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ (и соответственно, концептом ГРЕХ как атрибута мегаконцепта ВЕЧНАЯ СМЕРТЬ) и античным мифопоэтическим концептом ЭРОС как атрибута концепта ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ. Синтез этих концептов проецируется в такой дихотомии: акция «сон» актанта Соляна и образ "античного полудня" как коррелята метаобраза СОЛНЦЕ мегаконцепта ЖИЗНЬ (присутствует аллюзия на "Полдень Фавна" С. Малларме). Следует отметить, что мезоконцепт ЛЮБОВЬ в тексте поэмы связан с трансцендентным началом, мифемой Бог, с последующим переходом в локус инобытия (мегаконцепт ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ), что выступает распространённым мотивом в текстах писателей-символистов ("Аксель", "Акедиссериль" Ф. де Вилье де Лиль-Адана, "Принцесса Мален" М. Метерлинка, "Иродиада" С. Малларме).

Новаторским в тексте поэмы Ш. Ван Лерберга оказывается деструкция традиционной моноцентрической модели мира (метаобраз НЕБО как локус мегаконцепта ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ и мифемы Бог присутствует в актантной группе Ангелы). Антагонистами к этой концептосфере оказываются актанты Соляна и Искуситель путем реализации в них мезоконцепта ЛЮБОВЬ: путем действия «оплодотворение окружающих вещей и существ» модель когнитивная сменяется на полицентрическую, в соответствии с постулатами античной философии. В финальной сцене просматривается и платоновский мифопоэтический концепт ДУША МИРА, и мифопоэтический концепт АПЕЙРОН, присутствующий в философской рефлексии Анаксимандра, и мезоконцепт ОГОНЬ как коррелят ВЕЧНОЙ ЖИЗНИ у Эмпедокла, и мифопоэтический концепт ЭРОС в интерпретации орфиков. Оригинальным представляется и корреляция античного мироощущения с позитивистской философией науки. Так, поздний эллинистический пантеизм связывается с идеями Ф. В. Гершеля о развитии солнечной системы на уровне далеких аналогий в схематизме пространной ремарки, которая, по мнению А. Мокеля, "испортила всю поэму" [19, с. 320]. Намного тоньше связи античного мироощущения с христианской эсте-

тикой переданы в магистральной поэме Ш. Ван Лерберга "Песня Евы".

Поэма "Песня Евы" появилась в свет в парижском издательстве "Меркюр де Франс" в 1904 г. И с тех пор много раз переиздавалась, переводилась и даже вдохновляла композиторов (10 мелодий на слова автора записал Габриэль Форэ, 6 стихотворений инструментировал Поль Лакомб, несколько текстов положил на музыку Роберт Херберигс). Произведение нашло положительный отклик среди известных писателей и критиков. Э. Верхарн приветствовал "крупного свободного поэта", К. Лемоннье – "одного из самых крупных поэтов нашего времени", А. Мокель назвал поэму "шедевром символизма" [2, с. 357], отметила его и германская элита (Р.М. Рильке, Г. фон Гофманшталь и С. Георге). Такой резонанс связан не так с композиционными новациями поэмы (употребление свободного стиха, богатая музыкальная оркестровка, градуированное раскрытие символизма), как с его образно-идейным смыслом. Уже современник автора, известный литературный критик Ж. Ранси заметил, что «Песня Евы» обращает внимание на себя как "философская поэма пантеизма" [2, с. 358]. Следует добавить, что пантеистический витализм произведения (чувствуются философские влияния А. Шопенгауэра, Ф. Ницше, Г. Тибергиена, Л. Бюхнера) был принципиально новаторским и может быть расценен как предтеча модернистического натурализма, представленного такими разными писателями как А. Жид, Р. Гиль, Ф. Вьеле-Гриффен и Ф. Жамм. Этот натурастический пафос поэмы достигается путем медиации двух полярных систем – христианской и мифологической (древнегреческой). Поэтому редукцией представляется нам интерпретация конфликта "Песни Евы" Ж. Гийомом как "прогрессивное проявление в Еве Сатаны, который деформирует божественные порывы и позывы", как искушение Нечистым "посредством чувственной, а потом и интеллектуальной гордыни" [10, с. 290], поскольку функции "Сатаны" связаны с античными божествами, без негативного маркирования их действий.

В первой части поэмы автор выводит "божественную Еву", "проснувшуюся в Боге" [18, с. 17], которая медленно отделяется от Господнего начала для создания-называния существ Эдема. Одновременно героиня характеризуется как "человеческое дитя" [18, с. 18]. Такая дихотомия между божественным и земным, природным программирует конфликт между моноцентризмом христианского Бога и античным пантеизмом. Действие "пробуждение в Боге" можно связать с идеологией Всемирной Души, присутствующей в анализируемых писателем текстах М. Метерлинка или М. Башкирцевой, частью которой оказывается и монада картезианской *res cogitans* (в поэме Ева "мыслит душой" [18, с.24]). Это соображение обуславливает интеракцию единичной и всеобщей ДУШ посредством экстернизации внутренних мыслительных и чувственных сил. Таким образом, контакт Евы с Эдемом – обоюдный. Окружающая природа (включающая и группу актантов Ангелы) – пассивное начало, подвластное Богу-Логосу, его прямая проекция. При этом в первом цикле поэмы прослеживается прогрессия героини от прямой эманации божественной энергии как

идеологемы Всемирной Души до осознания факта, что триада патристики "Добро – Красота – Свет", явленная в топосе Сад, не связана творческой динамикой. Именно посредством концептуализации актанта Ева как коррелята мезоконцепта ЧЕЛОВЕК Ш. Ван Лерберг раскрывает позитивистскую модель пути инициации – посредством раскрытия динамики *res cogitans*.

Творческое осмысление и переформатирование картины мира функционирует путем введения в текст архаической концептосферы. К актантной группе Ангелы в топос Эдем добавляются персонажи древнегреческой мифологии, а также германской фольклорной традиции, выступающие носителями антагонистической семантики: феи-тени, русалки, Сирены, нимфы, Венера, змей-искуситель, стихии и юный анонимный бог, в которого Ева влюбляется (апофеоз цикла "Искушение"). Таким образом, теоцентрическая модель бытия из первого цикла постепенно разрушается. Мезоконцепт ЛЮБОВЬ раскрывается путем функционирования в тексте серии архаических семантических оппозиций, маркированных положительно (действие "цветение", метаобраз ВЕСНА, мифопоэтический концепт ЖИЗНЬ) и негативно (действие "сон", метаобраз ТЕМНОЕ, мифопоэтический концепт СМЕРТЬ).

В то же время контакт с древнегреческими мифами и действие концепта ЛЮБОВЬ приводит к изменению мироощущения и уверенности в существовании вечных метаморфоз материи в структуре стихий, эманациями энергий которых они оказываются (вода для Сирен, огонь для фей). Перекодировку архаической семантики в гераклитовском ключе (идеологема "вечного потока") имеет смысл соотносить с последующими семантическими конструктами (эволюционистская теория О. Конта, концепт ДУША в интерпретации Г. Тибергиена, дионисийская концептосфера у Ф. Ницше), которые связаны с пониманием Евой относительности моноцентрической модели мира и права каждой монады на выбор циклов метаморфоз вместо имманентности бесконфликтной вечной жизни в лоне Господней энергии. Героиня делает выбор в пользу глубокого контакта с окружающим переходящим пейзажем, апофеозом которого становится вакхический экстатический танец с молниями, ангелами-волнами, ангелами-огнями, а потом происходит угасание Евы в вечернем пении. Следует отметить, что дионисийская семантика (очевидно, связанная с ницшеанскими влияниями) функционирует совместно с отмеченной нами платоновской идеологемой Мировой Души, поскольку релевантным оказывается взаимное проникновение энергетических импульсов между актантом Ева и ее растительными, минеральными и животными коррелятами, а также стихиями. При этом действие угасания героини не маркируется негативно. Оно связано с воссоединением пения "с

божественным дыханием весны" [18, с. 208], с импликацией возрождения пения на этапе нового природного цикла.

Анализ самых характерных текстов поэтического наследия классика бельгийской литературы Ш. Ван Лерберга в лингвопоэтическом ключе в рамках когнитивного подхода выявил определенные закономерности функционирования концептуальной авторской картины мира. Для раннего творчества (сборник стихотворений "Меж-видье", поэма "Соляна") характерны влияния прецедентных текстов французских символистов в плане выведения актантов-мифем Нарцисса и Иродиды, с семантикой мезоконцептов КРАСОТА и ЮНОСТЬ мегаконцепта ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ. Вместе с тем для автора характерна оригинальная нейтрализация теоцентрической модели (мезоконцепт ЧИСТОТА, мифема Бог, мегаконцепт ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ) посредством введения мифопоэтического концепта ЭРОС (коррелят мегаконцепта ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ, мифопоэтические идеологемы Душа Мира, Апейрон, мезоконцепт-мифологема ОГОНЬ), связанный с постулатами германской и фламандской мистики, а также с позитивистской парадигмой II пол. XIX в.

Анализ позднего поэтического творчества Ш. Ван Лерберга (поэма "Песня Евы") фиксирует контаминацию нескольких мифопоэтических парадигм. В первом разделе текста присутствует идеологизация концепта ДУША в плане синтеза энергетических импульсов актанта Ева, группы актантов Ангелы и топоса Эдем как проекций мифологемы Бога-Отца. Во втором разделе происходит градуированный распад этой лингвоментальной модели в связи с внутренней динамикой образа Евы как проекции божественного начала – вместо прямой проекции героини обращается к функционированию в нем мифопоэтических моделей античного мироощущения (концепт-мифологема ЭРОС, мезоконцепт ЛЮБОВЬ, мифемы Сирен, Венеры, нимф, стихий). Третий и четвертый разделы имплицитно фиксируют изменение топоса Эдем в плане проекции в нем метаморфоз, одновременно оказывающихся модуляциями внутренних состояний героини с последующим экстатическим контактом со стихиями, которые сохраняют потенциал структурирования бытия.

Анализ авторской концептуализации в поэтическом творчестве Ш. Ван Лерберга выяснил функционирование в его текстах оригинальной авторской картины мира, базирующейся на контаминации разных ментальных мифопоэтических моделей. Перспективным нам представляется исследование ключевых аспектов концептосферы писателя в его прозаических, драматических текстах, а также эссеистике с последующим компаративным анализом с авторскими картинами мира других представителей поэтики бельгийского и французского символизма.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бурбело В.Б. Лінгвопоетика французкої словесності IX–XVIII ст. / Валентина Броніславівна Бурбело. – К.: Київський університет, 1999. – 251 с.
Burbelo V.B. *Lingvopoetyka francuzkoi slovesnosti IX – XVIII st. [Linguistics and poetics of French literature from IXth to XVIIIth centuries]*. – Kyiv, Kyiv University, 1999. – 251 p.
2. Ван Лерберг Ш. Вибрані твори / пер. з франц., передм., післям. та прим. Д.О. Чистяка / Шарль Ван Лерберг. – К.: Журнал "Радуга", 2013. – 416 с.
Van Lerberghe Ch. *Vybrani tvory [Selected works] / Ukrainian translation, preface and comments by Dr. D. Chystiak*. – Kyiv, Raduga Review, 2013. – 416 p.

3. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 3–201.
Vinogradov V.V. Stilistika. Teoria poeticheskoi rechi. Poetika. [Stylistics. Theory of poetical language. Poetics]. – Moscow: AS USSR, 1963. – P.3–201 p.
4. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / Олена Марківна Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
Kaganovska O.M. Tekstovi koncepty hudojnioi prozy [Textual concepts in literary prose]. – Kyiv, KNLU, 2002. – 292 p.
5. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
Lotman Y.M. Vnutri mysliahih mirov. Chelovek – text – semiosfera [Inside the thinking worlds. Person – text – semiosphere]. – Moscow: Jazyki russkoj kultury, 1996. – 464 p.
6. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К.: Брами, Изд. Вовчок Р.Ю., 2004. – 336 с.
Selivanova E.A. Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikacii [Bases of linguistic theory of text and communication]. – Kyiv, Brama, Vovchok R.Y., 2004. – 336 p.
7. Чистяк Д.О. Структура міфічної ізоtopії у франкомовному художньому тексті / Чистяк Д.О. // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 43. – С. 259–265.
Chystiak D.O. Struktura mifichnoy isotopiyi u frankomovnomu hudojnomu teksti [Structure of mythic isotopy in French literary text] // Movni i konceptualni kartyny svitu. – Kyiv, Dmytro Burago Publisher, 2013. – Vol. 43. – P.259–265.
8. Christophe L. Charles Van Lerberghe / Lucien Christophe. – Bruxelles: Office de la publicité, 1943. – 80 p.
9. Goffin R. *Solyane: un chef-d'oeuvre oublié* / Robert Goffin. – Paris: Seghers, 1969. – 56 p.
10. Guillaume J. Essai sur la valeur exégétique du substantif dans les *Entrevisions* et *La chanson d'Eve* de Van Lerberghe / Jean Guillaume. – Bruxelles: Palais des Académies, 1956. – 304 p.
11. Laude P. Lecture de *La Chanson d'Eve* de Charles Van Lerberghe / Patrick Laude. – New York: Peter Lang Inc., 1994. – 150 p.
12. Lope H.-J. Marges d'un poème philosophique-panthéiste et enthousiasme lyrique dans *La chanson d'Eve* (1904) de Charles Van Lerberghe / Hans-Joachim Lope. // Charles Van Lerberghe et le Symbolisme / éd. par H. Siepmann et R. Trousson. – Dme-Verlag, 1988. – P. 27–62.
13. Mallarmé S. Œuvres complètes / éd. par H. Mondor et G. Jean-Aubry / Stéphane Mallarmé. – Paris: Gallimard, 1945. – 1660 p.
14. Siepmann H. "Belle de n'être pas encore": virtualité et potentialité dans la poésie de Van Lerberghe / Helmut Siepmann // Charles Van Lerberghe et le Symbolisme / éd. par H. Siepmann et R. Trousson. – Dme-Verlag, 1988. – P. 80–97.
15. Trousson R. Charles Van Lerberghe. Le poète au crayon d'or: Biographie / Raymond Trousson. – Bruxelles: AML Editions, Labor, 2001. – 448 p.
16. Trousson R. Les opinions littéraires de Van Lerberghe dans son *Journal* inédit / Raymond Trousson. // Charles Van Lerberghe et le Symbolisme / éd. par H. Siepmann et R. Trousson. – Dme-Verlag, 1988. – P. 128–163.
17. Van Lerberghe Ch. *Entrevisions* / Charles Van Lerberghe. – Bruxelles: Paul Lacomblez éd., 1898. – 150 p.
18. Van Lerberghe Ch. *La Chanson d'Eve* / Charles Van Lerberghe. – Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1924. – 215 p.
19. Vanwelkenhuyzen G. *Solyane* de Charles Van Lerberghe / Gustave Vanwelkenhuyzen. – Bulletin de l'Académie Royale de Langue et Littérature Françaises. – 1967. – Tome XLVI. – P. 285–337.

Chystiak D.A. The functioning of textual concepts in the poetry of Charles Van Lerberghe

Abstract. The article is devoted to the analysis of functioning of textual concepts in the poetry of the Belgian symbolist Charles Van Lerberghe (collections of poetry "Entrevisions" and "La Chanson d'Eve", several publications in literary reviews and autographs). The most important aspects of traditional and original elements in the author's conceptual sphere are shown in their connection with worldviews of other French-speaking symbolist authors.

Keywords: textual concept, author's worldview, metaimage, intertext, mythopoetic worldview

Шевченко В.Н.

**Перформативные речевые акты в немецкоязычном диалогическом дискурсе:
диахронический аспект**

Шевченко Виктория Николаевна, аспирантка кафедры немецкой филологии и перевода
Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина
старший преподаватель кафедры делового иностранного языка и перевода
Национальный Технический Университет „ Харьковский Политехнический институт“, г. Харьков, Украина

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию перформативных речевых актов на уровне диахронии в рамках исторической прагмалингвистики. Диахронические изменения касаются преимущественно локутивного компонента перформативных речевых актов – перформативных глаголов и их формы, а также частотности перформативных высказываний. Эти изменения обуславливаются развитием социально-культурных условий коммуникации, в частности, усилением роли принципа вежливости.

Ключевые слова: перформативное высказывание, перформативный речевой акт, перформативный глагол, диахрония

Понятие перформативности (от лат. *performo* – действую), введенное Дж.Л. Остином [7] и касающееся различных языковых и речевых явлений – перформативных речевых актов, перформативных глаголов, перформативных высказываний, несмотря на более чем пятидесятилетнюю исследовательскую традицию, остается одним из самых актуальных в современной прагмалингвистике.

Под перформативами понимаются такие речевые единицы, которые в момент их произнесения не столько описывают какое-либо действие, сколько являются самим действием, совершаемым путем произнесения высказывания: *Ich danke Ihnen; ich gratuliere Ihnen zum Geburtstag; ich bitte Sie zu kommen* и т.п.

К признакам перформативности высказывания, выделенным Дж.Л. Остином, относятся: 1) обозначение тех событий, которые могут быть переданы только перформативными глаголами; 2) наличие перформативного глагола в форме 1-го лица единственного числа настоящего времени изъявительного наклонения активного залога; 3) отсутствие истинностного значения (перформативные высказывания не могут быть ни истинными, ни ложными, так как они ничего не констатируют) [7, с.166].

Вопросы описания и анализа перформативных высказываний на уровне синхронии активно обсуждаются в работах многих прагмалингвистов [1; 2; 4; 5; 6, с.436-444; 8; 10; 11; 12; 14, § 35 и др.]. Однако изучение перформативов на уровне диахронии в рамках исторической прагмалингвистики пока не получили исчерпывающего освещения, между тем их важность и актуальность трудно переоценить. С одной стороны, исследования в плане диахронии позволяют пролить новый свет на нерешенные вопросы синхронной прагматики как теоретического, так и практического плана, с другой, всякая лингвистическая дисциплина, как отмечал еще Э. Коссериу, не может замыкаться в рамках современного состояния изучаемых явлений и должна быть дополнена сведениями об их историческом развитии, ведь язык и речь есть явления развивающиеся [3].

Целью данной статьи является диахронический анализ перформативных речевых актов в немецкоязычном диалогическом дискурсе, в частности, установление особенностей обsolesценции (выхода из употребления) форм и способов их выражения, на материале драматических произведений немецких авторов 15–16 и 20–21 вв. В соответствии с целью в

качестве основных методов анализа использовались метод сравнительно-сопоставительного анализа, интенционального и контекстуально-интерпретационного анализа, метод реконструкции синхронных срезов в диахронии.

При помощи высказываний перформативной формы реализуются перформативные речевые акты. Подчеркнем, что перформатив не является иллюкутивным актом, один и тот же иллюкутивный акт может быть выражен высказываниями разной формы, в том числе и перформативной [1].

Исторический анализ перформативных речевых актов продемонстрировал, что они в плане иллюкутивных и перлокутивных характеристик представляют собой довольно устойчивые образования. Их относительную стабильность можно объяснить тем, что практическая деятельность человека не всегда отражается на свойствах обслуживающих ее речевых актов.

Наиболее ощутимые изменения происходят в локутивном компоненте перформативных речевых актов, т.е. в способах оформления перформативных высказываний, а также в частотности их употребления. Важнейшей составляющей локуции перформативных речевых актов является перформативный глагол. Глагол считается перформативным, если для него возможно такое употребление формы 1-го лица единственного числа настоящего времени действительного залога изъявительного наклонения, которое является равноценным однократному выполнению обозначаемого этим глаголом действия. В отличие от общей массы речеактовых глаголов, они служат средствами индикации иллюкутивной силы [9, с. 15].

По данным В.В. Нагайчук, в течение 16–20 вв. существенные изменения произошли в качественном составе перформативных глаголов английского языка: одни вышли из употребления полностью, другие изменили свое значение, третьи приобрели способность функционировать перформативно только недавно. Количественно группа данных глаголов не претерпела существенных изменений, что приближает ее по характеру стабильности к грамматическим элементам языка [5, с. 17]. Такие же выводы можно сделать и относительно немецких перформативных глаголов.

Немецкие перформативные глаголы проявляют диахроническое варьирование, прежде всего, в семантическом плане. В частности, в таких группах, как ассертивы (*bejahen, gestehen*), директивы (*auffordern*)

bitten, befehlen), комиссивы (erlauben, garantieren, schwören, versprechen), экспрессивы (begrüßen, sich entschuldigen, danken, gratulieren, loben), обнаруживаются исторические переходы глаголов из одной группы в другую [15, с.39].

Довольно высокой частотностью в конце 15–16 вв. характеризовались такие перформативные глаголы, как auffordern, bitten, befehlen, mit Bitten beschweren, danken, erzählen, flehen, fluchen, gestehen, klagen, schwören, sagen, raten, versprechen. Высокую частотность употребления глаголов flehen, beschwören, можно объяснить существованием сильной социальной (сословной) стратификации ранненовонемецкого общества, что обуславливало использование подчиненным по статусу адресантом перформатива с высокой степенью представления реквестивной иллокутивной цели. Однако, необходимость такого сильного маркирования подчиненного статуса автора уменьшилась отчасти в связи с последующей демократизацией немецкого общества, поэтому глаголы flehen, beschwören все чаще стали заменяться реквестивными перформативами с меньшей степенью представления иллокутивной силы (bitten, zureden), например:

(1) Der Pfaff zeucht sein Buch herfür und liest:

„Ich beschwer dich auf diesen Tag,
du Teufl, bei aller Bettlers Plag,
bei aller Pfaffen Reinigkeit,
bei Schwieger- und Schnureinigkeit
und bei aller Ehbrecher Treu“

(Sachs, Das Kälberbrüten, S. 334)

(2) Herr Tristant spricht:

„Ich bitt: „Schick jemand zu dem See,
das stetigs bei dem Ufer steh“

(Sachs, Tristant und Isald, S. 53)

В структурном плане перформативные глаголы функционируют не только в инвариантной форме 1-го лица единственного числа индикатива. В 16-м в. они могли иметь следующие формы:

– 1-го лица единственного числа будущего времени индикатива (Futur I):

(3) Der Pfaff spricht:

„Ach mein Freund, was wolstu mich zeihen.
Ich werde dich bitten, hilf mir darvon.
Ich gib zwölf taler dir zu lon“

(Sachs, Das Teufelsbannen, S. 163)

– пассивный залог (пассивная форма перформатива использовалась в 16-м в. Для смягчения иллокутивной силы повеления; в этот период она использовалась чаще, чем в настоящее время):

(4) Der farendt Schuler macht mit dem schwerdt ein kreiß, stellt sich darein und spricht:

„Nun wird es dir befohlen zum ersten mal:
Komb her auß dem hellischen sal!
Bring mir in kreiß ein kandel mit wein,
Wurscht und newpachne semmelein“

(Sachs, Der farendt Schuler mit dem Teuffel-Pannen, S.72).

– 1-е лицо множественного числа:

(5) Herzog Thinas spricht:

„Herr König, wir bitten um Gnad!
Solch schmähen Tod nit auf sie lad!
Ihr beider großer Treu bedenck!
Hab acht der falschen Klaffer Ränk! “

(Sachs, Tristant und Isald, S. 39)

– безличная форма:

(6) Die Bäuerin bringt den Pfaffen und spricht:

„Oh lieber Herr, es ist mein Bitt,
Ihr wollt helfen und retten mit.
Ich hab gemarket in der Stadt.
So ich nun heimkumm wieder spat
Ins Haus mit Schnauden und mit Schwitzen,
so find ich meinen Mann da sitzen...“

(Sachs, Das Kälberbrüten, S. 332)

– эллипсис (отсутствие подлежащего):

(7) Heintz Knol spricht:

„Dank dir Gott, mein Nachtbaur Drol!“

(Sachs, Der gestohlene Schinken, S.166)

– сослагательное наклонение (Konjunktiv) (чаще всего, когда адресат имеет более высокий социальный статус, чем адресант):

(8) Die Peurin spricht:

„In engsten ich gewesen bin,
Het immer sorg, ich würd was sagen,
Mein Mann den Pfaffen het erschlagen“

(Sachs, Das Teufelsbannen, S.163)

– наличие модального глагола:

(9) Die Fürstin hebt den Hut auf, sieht den Weidhofer und spricht:

Ich schwer dir das bei meinen Treuen,
die Tat soll dich von Herzen reuen!
Ich will dem Fürstn über dich klagen,
wann mir ist bei all Tagen
kein großer Abeis nie geschehen.
Das tu ich auf mein Wahrheit jehen

(Sachs, Der Neidhart mit dem Feiel, S. 177)

– наличие глагольного интенсификатора thun:

(10) Knörren Kuntzlein singt:

„Wenn ich sie etwas heiß,
So pfucht sie wie Gaiß,
Thut mich ein Pengl und Narren.
Das thu ich euch jetzt klagen,
Umb ein Artzney zu fragen“

(Ayrer, die Erziehung des bösen Weibes, S. 298)

В 20-м в. некоторые глаголы, функционировавшие как перформативные в 15–16 вв. (tadeln, klagen), утрачивают эту способность:

(11) Die Jungfrau spricht:

Du Schelm, Mörder und Bösewicht,
ich glaub, dass du ihn hast erschlagen.
Das will ich allen Göttern klagen,
auf daß sie rächen seinen Tod

(Sachs, Die sechs Kämpfer, S. 75)

Можно констатировать частичную обsolesценцию перформативных высказываний, обозначающих повеление или приказ. Предположительно, в связи с усилением принципа вежливости такие формы стали представляться не вполне вежливыми и потому стали выходить из употребления:

(12) Herr Tristrant spricht:

„So wöllen wir gleich zu Ugrim,
beichten und auch befehlen ihm,
dass er dem König sagen soll,
ob er zu Gnad dich wieder wöll
nehmen- das er uns wissen laß.
Komm! So mach wir uns auf die Straß!“

(Sachs, Herr Tristrant mit der schönen Königin Isalden, S. 43)

Обsoleteм можно считать также использование высказывания *Ich beschwöre dich* для индикации иллокутивной силы просьбы. Указанный реквизитивный перформатив был с течением времени заменен на иллокутивный индикатор *bitte*, а *Ich beschwöre dich* стало употребляться в речевом акте мольбы:

(13) *Bergmann spricht:*

„Du fügst dich?“

Heinz: „Nein, Vater, ich kann meinen Plan nicht aufgeben.“

Er bedeutet mein Glück, meine Zukunft. Tritt auf Bergmann zu.

Vater, ich bitte, ich beschwöre dich, habe doch ein Einsehen;

Onkel kennt Auswege ...“

(Chlumberg: *die Führer*, S. 53)

Принцип вежливости и такта в немецком языковом сообществе играет значительную роль в развитии перформативных речевых актов на протяжении последних столетий: происходит замена ликопоножающих перформативов на более нейтральные, уменьшается количество форм прямых перформативов и частотность употребления менее вежливых модификаторов перформативов.

Зарегистрировано увеличение доли так называемых «скрытых» перформативов (*hedged performatives*) [10], которые являются модификациями эксплицитной перформативной формулы: *Ich möchte Sie einladen...*, *Darf ich fragen...*, *Vielen Dank!*, *Wir gratulieren zum Geburtstag*, *Es wird verboten...* и др., а также имплицитных речевых актов перформативной формы, когда перформативная формула не соответствует истинной иллокуции: например, *Gratuliere!*, *Ich bitte Sie!* для выражения эмоций, *Darf ich fragen* для реализации просьбы, например:

(14) *Victoria: Ich mach mir Sorgen um den Pizzamann.*

Frankie: Sorgen? Ich bitte dich, er legt sich mit den Schauspielern an.

(Bauersima, Desvignes, *FILM*, S. 62)

И в 15-м, и в 21-м вв. наблюдается два типа перформативных высказываний – собственно перформативные и метакоммуникативные [4; 13]. Первые демонстрируют иллокутивную и перлокутивную специфику, определяющуюся тем иллокутивным типом, который при этом реализуется. Метакоммуникативные перформативные высказывания относятся к фатическому иллокутивному типу, сущность которого состоит в намерении говорящего поддержать речевой контакт с адресатом [6, с. 469–476]. Они выступают в качестве перлокутивных оптимизаторов, к которым относятся такие средства языка, целью которых является усиление интендируемого и ослабление неинтендируемого речевого воздействия на партнера по общению [4, с. 61]. В современном немецкоязычном дискурсе наблюдаем увеличение частотности метакоммуникативного типа. С помощью таких высказываний говорящий описывает, объясняет свой последующий или предыдущий речевой акт. Если в 15–16 вв. перформативные высказывания описывают чаще всего, просьбы (15) и сове-

ты (16), то в современном дискурсе преобладают описания обещаний (17):

(15) *Der Arzt neigt sich und spricht:*

„Gott gsegn den Wirt mit seinen Gästen!“

Weil wir haben verfehlt das Haus,

bitt wir: Legt's uns zum besten aus!

Das nehm wir an zu großem Dank“

(Sachs, *Das Narrenschneiden*, S. 364)

(16) *Fabius, der Römer, spricht:*

O Königliche Majestat,

für mich so gib ich diesen Rat:

Horatius, der hat drei Sühn,

gerad, stark, beherzt, frech und kühn,

welche haben in mancher Schlacht

groß Ruhm, Lob und Ehr darvonbracht

mit ihren ritterlichen Taten.

(Sachs, *Die sechs Kämpfer*, S. 65)

(17) *Jan: Faßt du mich an?*

Cate: Nein.

Jan: Damit ich weiß, du bist hier.

Cate: Kannst mich doch hörn.

Jan: Ich tu dir nicht weh, versprochen.

Langsam geht Cate zu ihm und berührt seinen Scheitel.

(Kane, *Zerbombt*, S. 129)

И в дискурсе 15–16 вв., и в современном дискурсе в метакоммуникативной функции не употребляются перформативные высказывания-экспрессивы. Они всегда выражают тот иллокутивный акт, который реализуется с их помощью. Для 15–16 вв. это, чаще всего, речевой акт жалобы (18), для нынешнего периода – благодарности (19), что также свидетельствует об усилившейся роли принципа вежливости:

(18) *Danista kommt, neigt sich, spricht:*

Herr Richter, da vernehmt mein Sach!

Über Dromonem ich hie klag.

Der ist in mein Gwandladen kommen,

hat fünfzehn Ellen Tuch genommen

auf Borg. Den zwinget hie zumal,

daß er mir die acht Gülden zahl!

(Sachs, *Der Henno*, S. 132)

(19) *Frau Sudermann: Kommen Sie doch erst mal bitte rein.*

Die beiden Frauen auf.

Frau Körner: Ja danke. Hier der Käskuche, wen se den gern esse, hat isch mer gedacht.

(Deichsel, *Bleiwe losse*, S. 209)

Таким образом, в немецкоязычном диалогическом дискурсе диахронические изменения касаются преимущественно локутивного компонента перформативных речевых актов – перформативных глаголов и их формы, а также частотности перформативных высказываний. Изменения обуславливаются изменениями социально-культурных условий коммуникации, в частности, усилением роли принципа вежливости.

К перспективам исследования относим рассмотрение перформативных речевых актов в диахронии с привлечением дискурсивно-стратегического и интеракционного аспектов.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Безугла Л.Р. Мовленнєві акти перформативної форми у німецькомовному дискурсі // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : зб. наук. праць. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – С. 344–350.
Bezuga L.R. Movlenniyevy akty performatyvnoyi formy u nimetskomovnomu dyskursi [Performative speech acts in the German discourse] // Problemy zahalnoho, hermanskoho ta slov'yanskoho movoznavstva. Do 70-richchya profesora V.V. Levytskoho : zb. nauk. prats. – Chernivtsi : Knyhy – KHKHI, 2008. – S. 344–350.
2. Криворучко С.И. Лингвопрагматические характеристики перлокутивных оптимизаторов (на материале немецкоязычного диалогического дискурса) : дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / С.И. Криворучко. – Харьков, 2010. – 250 с.
Krivoruchko S.Y. Lingvopragmaticheskiye kharakteristiki perlouktivnykh optimizatorov (na materiale nemetskoyazychnogo dialogicheskogo diskursa) [Linguopragmatic perlocutionary optimizers characteristics] (based on the German dialogic discourse) : dis. kand. filol. nauk : 10.02.04 / S.I. Krivoruchko. – Khar'kov, 2010. – 250 s.
3. Косериу, Э. Синхрония, диахрония и история / Э. Косериу // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1963. – Вып.3. – С.143–347.
Koseriu, E. Sinkhroniya, diakhroniya i istoriya [Synchrony, diachrony and history] / E. Koseriu // Novoye v lingvistike. – M. : Progress, 1963. – Vyp.3. – S.143–347.
4. Михеев М.Ю. Перформативное и метатекстовое высказывание (или чем можно испортить перформатив?) // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 213–225.
Mikheyev M.Y. Performativnoye i metatekstovoye vyskazyvaniye (ili chem mozno isportit' performativ?) [Performative and metatextual utterances] (or what you can spoil performative?) // Logicheskyy analiz yazyka: Protivorechivost' i anomal'nost' teksta. – M. : Nauka, 1990. – S. 213–225.
5. Нагайчук В.В. Еволюція ілокутивних дієслів в англійській мові 16-20 ст / В.В. Нагайчук // Автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 Київ. держ. ун-т. – К., 1993. – 18 с.
Nahaychuk V.V. Evolyutsiya ilokutyvnykh diyesliv v anhliys'kiy movi 16-20 st [Illocutionary verbs evolution in the English language in the 16-20th centuries] / V.V. Nahaychuk // Avtoref. dys. kand. filol. nauk : 10.02.04 Kyiv. derzh. un-t. – K., 1993. – 18 s.
6. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике / Почепцов Г.Г. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
Pochepstov G.G. Izbrannyye trudy po lingvistike [Selected Papers in Linguistics] / Pocheptsov G.G. – Khar'kov : KHNU imeni V.N. Karazina, 2009. – 556 s.
7. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Cambridge/Mass.: Harvard Univ. Press, 1962. – 166 p.
8. Bach K., Harnisch R.M. How performatives really work: A replay to Searle / K. Bach, R.M. Harnisch // Linguistics and philosophy. – 1992. – № 15. – P. 93–110.
9. Ballmer Th., Brennenstuhl W. Speech act classification / Th. Ballmer, W. Brennenstuhl. – Berlin etc.: Mouton de Gruyter, 1981. – 274 p.
10. Fraser B. Verdeckte Performative Äußerungen / B. Fraser // Sprechakttheorie. Ein Reader / hrsg. und aus dem Engl. üb. von P. Kußmaul. – Wiesbaden : Athenaion, 1980. – S. 151–172.
11. Grewendorf G. How Performatives Don't Work / G. Grewendorf // Meggle G., Grewendorf G. (ed.) Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with John R. Searle. – Dordrecht et al.: Kluwer, 2002. – P. 25–40.
12. Harras G. Performativität, Sprechakte und Sprechaktverben / G. Harras // ders. (Hg.) Kommunikationsverben: Konzeptuelle Ordnung und semantische Repräsentation. – Tübingen : Narr, 2001. – S. 11–32.
13. Meyer-Hermann R. Haben "performative Formeln" und/oder "performative Äußerungen" metakommunikative Funktion? / R. Meyer-Hermann // Frier W. (Hg.) Grundfragen der Textwissenschaft. – Amsterdam: Rodopi, 1979. – 323 S.
14. Récanati F. Meaning and force: The pragmatics of performative utterances / F. Récanati. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 287 p.
15. Traugott E.C. English Speech Act Verbs: A Historical perspective / E.C. Traugott // New Vistas in Grammar: Invariance and Variation. – Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 1991. – P. 387–406.

ІСТОЧНИКИ ІЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛА (REFERENCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL)

1. Ayrrer J. Die Erziehung des bösen Weibes / J. Ayrrer // Werke in vier Bänden. – Stuttgart : Universitätsverlag, 1989. – S. 291.
2. Bauersima I., Desvignes R. FILM / Igor Bauersima, Réjane Desvignes // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 13. – Fr./M. : Fischer, 2003. – S. 7–95.
3. Chlumberg H. Die Führer / H. Chlumberg. – Wien : Harbauer, 1919. – 63 S.
4. Deichsel W. Bleiwe losse / Wolfgang Deichsel // Wunschkonzert: Stücke aus der BRD, Österreich und der Schweiz. – M. : Raduga, 1983. – S. 181–218.
5. Kane S. Zerbombt / Sarah Kane // Spectaculum 63: Fünf moderne Theaterstücke. – Fr./M. : Suhrkamp, 1997. – S. 95–134.
6. Sachs H. Tristant und Isald. / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 7–56.
7. Sachs H. Die sechs Kämpfer. Stück in vier Akten / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 57–85.
8. Sachs H. Das Kälberbrüten / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 334.
9. Sachs H. Das Täuflsbannen / H. Sachs // Stuttgart : Universitätsverlag, 1989. – S. 149–165.
10. Sachs H. Der gestohlene Schinken / H. Sachs // Stuttgart : Universitätsverlag, 1989. – S. 166–182.
11. Sachs H. Das Narrenschneiden / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 363–378.
12. Sachs H. Der Neidhart mit dem Feiel. Stück in drei Akten / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 171–190.
13. Sachs H. Der farendt Schuler mit dem Teuffel-Pannen / H. Sachs // Tübingen: Universitätsverlag, 1870 –1908. – Bd. 9. – S.72–86.
14. Sachs H. Der Henno. Stück in fünf Akten / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 113–144.

Shevchenko V.M. Performative speech acts in the German dialogic discourse: diachronic aspect

Abstract. The article is devoted to the research of the performative speech acts at the diachronic level in the network of historical pragmalinguistics. Diachronic changes concern mainly the locutionary component of the performative speech acts viz performative verbs and their forms as well as performative utterances frequency. These changes are caused by the development of the social and cultural communication conditions specifically intensification of the role of the politeness principle.

Keywords: performative utterance, performative speech act, performative verb, diachrony

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu